

ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ПРОФСПІЛОК

*Профспілки народилися не з політичних
міркувань, а з болю людського ...*

**«НА ВАРТІ ЗАКОНУ,
КОНСТИТУЦІЇ ПРАВ...»**

*75- й річниці обласного міжгалузевого профоб'єднання
та 10- й річниці Незалежності України присвячується*

ТЕРНОПІЛЬ
«ПІДРУЧНИКИ & ПОСІБНИКИ»
2001

ББК 63.3(4Укр)

Н 12

Керівник авторського проекту — кандидат філософських наук

П. М. Слободян

**За редакцією заслуженого діяча науки і техніки,
доктора економічних наук, професора *Б. М. Андрушківа*
та кандидата історичних наук *М. Л. Головка***

Автори:

*П. В. Пашиник, Г. А. Рудакевич, О. І. Свириденко,
М. М. Марчук, Н. М. Моховик, Л. П. Мацюк,
Л. Т. Байбара, М. І. Житник, І. С. Моткалюк,
Р. Г. Погайдак, Н. І. Дем'янчик, Н. Б. Кирич,
В. Я. Брич, О. Б. Андрушків, О. М. Бородюк,
В. М. Кіцак*

Рецензенти:

*проф., д-р економічних наук, академік *Є. В. Савельєв*;
канд. істор. наук, проф. *Б. Д. Лановик**

Редактор *Н. М. Моховик*

Художнє оформлення: *Р. Г. Погайдак, М. Я. Пилипович*

Картографічний матеріал: *В. М. Стефанів — РПЦ «Галс»*

Н 12 «На варті закону, Конституції прав...». — Тернопіль: Підруч-
ники і посібники, 2001. — 352 с.

ISBN 966–562–547–0

У книзі вперше з наукових позицій на прикладі Тернопільщини розкрито розвиток робітничого та профспілкового руху.

Розглянуто особливості діяльності регіональних профспілок на сучасному етапі, проведення акцій протесту та налагодження соціального партнерства між облпрофрадою, облдержадміністрацією та регіональним відділенням союзу промисловців та підприємців.

У виданні висвітлення вищеназваних проблем органічно пов'язане з основними сферами діяльності профспілок, особливо їх туристичною роботою. Дано найбільш загальну соціально-економічну та краєзнавчо-історичну характеристику Тернопільщини. Через профспілковий об'єктив розглянуто участь спілчан у процесах духовного відродження.

Книга багата фотоілюстраціями, картографічним матеріалом. Вона містить юридичні коментарі.

Друковане видання буде корисним не лише для профспілкового активу, а й для учнів та студентів, які вивчають історію, етнографію та краєзнавство.

ББК 63.3(4Укр)

Н 12

ISBN 966–562–547–0

© Тернопільська обласна рада профспілок, 2001

© Картографічний матеріал «Галс», 2001

У 1926 році ряд фахових профспілок Тернополя об'єдналися і створили повітову раду профспілок. Завдяки цьому вперше в історії робітничого руху Західної України на Тернопільщині були укладені колективні договори між профспілками і роботодавцями у пекарнях, а потім на деревообробних підприємствах.

Профспілки — єдине з громадських формувань, яке захищало, захищає і захищатиме соціально-економічні права та інтереси людей праці.

МАРШ ПРОФСІЛОК

Музика Євгена Доненка

Слова Григорія Заброди

Коли неправди біль
Стискає горло,
Розтоптаний Закон,
До розпачу лиш крок...
Людина йде з надією
У серці —
Шукати захисту
До профспілок.

Приспів:

Профспілок активісти,
Ми на фронті завжди,
Наша сила у єднанні
На шляхах боротьби.
Хай немає окопів
І пожарищ заграв,
Ми — на варті Закону,
Конституції прав.

Не треба гнутись, бить
земні поклони,
Ми профспілок бійці,
знедолених оплот,
Гуртуймося у маршові
колони,
За нами правда, совість
і народ!

Приспів.

Людина праці, щоб була
В повазі —
Хай голос наш звучить,
Мов громовиці дзвін!
Безддушності, свавілля
І зневазі
Відверто і рішуче кажем: «Ні!»

Приспів.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧІВ ГОЛОВИ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ, АКАДЕМІКА О. М. СТОЯНА

**Голова федерації
профспілок України,
академік О. М. СТОЯН**

Шановний читачу, перед тобою оригінальне видання, яке на прикладі Тернопільщини відображає життя профспілок регіону.

Понад десять років тому відбулося організаційне оформлення нашого профоб'єднання як самостійного, незалежного і найбільш представницького профспілкового центру України. 6 жовтня 1990 р. на Установчому з'їзді профспілок України у м. Києві була прийнята Декларація про утворення Федерації незалежних профспілок України (ФНПУ), яку підписали повноважні представники 25 всеукраїнських галузевих профспілок, 24 обласних та Київської міської рад профспілок. У ній, зокрема, проголошувалося, що «прийняття Декларації про державний суверенітет України, Закону про

економічну самостійність є подією неперевершеного значення в житті народів України, дає змогу профспілкам повною мірою проявити свої захисні функції». Проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 р., заборона комуністичної партії, яка мала конституційне право партійного керівництва профспілками, демократизація суспільства відкривали дорогу для самостійної діяльності профспілкових організацій в Україні, підвищення їх ролі серед трудівників.

З перших днів своєї діяльності Федерація була поставлена перед фактом зміни економічного устрою в Україні. Відмова від планової економіки, приватизація підприємств, лібералізація цін, спад виробництва і його практичне згортання в багатьох галузях, поява безробіття, низький рівень оплати праці вимагали від ФНПУ зайняти чітку, принципову позицію щодо ставлення до уряду та роботодавців у питаннях соціального захисту трудівників. Необхідно було визначити пріоритети у діяльності ФНПУ, її членських організацій.

Важливою віхою на шляху реформування профспілкового руху став II (позачерговий) з'їзд ФНПУ, який відбувся в листопаді 1992 р. На ньому були вперше прийняті Статут і Програма, в основу яких було покладено стандарти міжнародного профспілкового руху. Програма професійних спілок України стала першим політичним документом профруху

за новітніх умов. Вона передбачала: зміну місця, соціальної ролі і завдань профспілок; їх взаємовідносини з державою, політичними партіями, рухами, громадськими організаціями та іншими профспілками; нову кадрову політику, стратегію і тактику, форми і методи роботи; переорієнтацію пріоритетів незалежних профспілок у міжнародному проффрусі.

З'їзд визначив такі основні пріоритети в діяльності профспілок: боротьба за відновлення вітчизняного виробництва та справедливу і своєчасну оплату праці; протидія стихійній приватизації та масовому безробіттю; охорона праці, належні й безпечні її виробничі умови; захист існуючих соціальних гарантій трудівників та їх основи — обов'язкового соціального страхування; соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок аварії на виробництві, Чорнобильської катастрофи, стихійних та інших лих; збереження соціально-культурної сфери; організація відпочинку та оздоровлення трудівників, членів їхніх сімей, дітей і підлітків; підтримка спортивно-масової роботи; розширення правової бази профспілок, можливостей їх активного впливу на суспільно-політичне життя в Україні.

У 1996 р. за участю членів конгресу у профспілках йшло активне обговорення проекту Основного Закону України, були підготовлені пропозиції профспілок до проекту Конституції. Завдяки послідовній позиції і наполегливості представників ФПУ у парламенті, більшість запропонованих Федерацією профспілок змін і доповнень до Конституції було враховано. Особливо важливо те, що в ст. 36 закріплено пропозиції щодо права громадян на участь у професійних спілках. Із прийняттям Конституції України виникла потреба внесення коректив до програмних документів ФПУ. Тому III з'їздом ФПУ у жовтні 1997р. прийнято Статут та Програму ФПУ в новій редакції. Програму доповнено розділами про взаємовідносини професійних спілок і суспільства, профспілок і роботодавців, виділено пріоритетні завдання профспілок тощо.

Запорукою подальшого зміцнення правових основ діяльності профспілок став Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», який був прийнятий Верховною Радою України 15 вересня 1999р., і набув чинності від 5 жовтня цього ж року. Прийняттю Закону всіляко перешкоджали ті, хто не зацікавлений в існуванні сильних об'єднань трудящих, які захищають їх права та інтереси, протистоять всездозволеності роботодавців. Противниками Закону виявилися реформатори із структур влади та деякі наші «колеги» із так званих паралельних профспілкових об'єднань, для яких боротьба з ФПУ є важливішою від захисту інтересів найманих працівників. Закон визначив засади створення, основні права і гарантії діяльності професійних спілок, їх об'єднань, первинних профспілкових організацій. Цей закон став право-

вою основою для здійснення профспілками захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів спілчан.

Головним нашим завданням за умов реформування економіки України був і залишається соціальний захист людей праці. Ми завжди наполягаємо на тому, щоб проведення економічних реформ супроводжувалося дійовою соціальною політикою з боку держави. Йдеться про таку політику, яка визначала б пріоритет загальнолюдських цінностей, забезпечувала у процесі її реалізації поступове підвищення рівня життя, ефективну зайнятість усім, хто може й хоче працювати. Ця політика має давати їм можливість одержувати доходи залежно від результатів праці.

На жаль, починаючи з 1995р. До чималої кількості проблем людей найманої праці та їх захисників — профспілок, додалася ще одна — боротьба проти масових невивлат заробітної плати в установлені законом і колективними договорами строки. Це змусило профспілки внести суттєві корективи до тактики своїх дій і вдалися до проведення масових акцій протесту. Так, уже в жовтні 1995р. відбулося пікетування Кабінету Міністрів, а 21 лютого 1996 р. — Всеукраїнська акція протесту. В її ході лише за межами підприємств було проведено понад 200 мітингів протесту, кілька тисяч профспілкових комітетів організовували мітинги протесту безпосередньо на виробництві, тисячі підприємств, організацій і установ призупинили роботу. Саме це змусило уряд зробити деякі практичні кроки щодо пом'якшення ситуації. Проте радикальних змін не сталося, що спонукало ФПУ до проведення Всеукраїнської акції протесту 17 жовтня 1996 р. Вона й сьогодні багато в чому залишається зразковою з точки зору організованості, масовості та ефективності. Слід відзначити, що в акції взяли участь понад 1,5 млн. членів профспілок. Кабмін прислухався до вимог учасників і прийняв спеціальну постанову «Про заходи щодо виконання вимог Федерації профспілок України». Постійні масові порушення конституційних прав і гарантій людей праці призвели до нової Всеукраїнської акції протесту, яка проводилась відповідно до рішення Ради Федерації профспілок України від 23.12.1997 р. в два етапи. Напередодні на підприємствах, в установах, організаціях були проведені мітинги, збори, страйки. В них взяли участь понад 4 млн. членів профспілок. А 19 лютого по всій Україні прокотилася хвиля масових пікетувань органів місцевої виконавчої влади, мітинги, демонстрації, в яких взяли участь майже 135 тис. осіб. В 1999–2000 рр. Федерація профспілок України, її членські організації вдалися до активних дій на захист системи соціального страхування. 22 грудня близько 3,3 тис. учасників пікетування Верховної Ради України виступали з вимогами не включати кошти Фонду соціального страхування України до Державного бюджету. З цими ж вимогами 31 січня та 1 лютого виступали понад 2,5 тис. учасників пікетування Кабінету Міністрів. Належного реагування на ці пікетування не

було. Тоді ФПУ оголосила про проведення Всеукраїнської акції протесту, яка відбулася 10 лютого 2000 р. На жаль, вона була не досить чисельною (дещо більше 11 тис. учасників), але все ж змусила уряд сісти за стіл переговорів з профспілками і в результаті було прийняте рішення про збереження в поточному році системи управління коштами соціального страхування. Це вагомий результат масових спільних дій членських організацій і самої ФПУ. Хоч насторожує те, що спостерігається явний спад в активності дій. А без згуртованості профспілок і активності всіх членських організацій важко очікувати серйозного впливу на законодавчу владу і органи виконавчої влади в центрі та регіонах.

Принципова позиція Федерації полягає в тому, що профспілки підтримуватимуть лише ті кроки уряду щодо економічних реформ, які супроводжуються сильною соціальною політикою.

Ми дбаємо про забезпечення соціальної справедливості стосовно людей праці під час приватизації державної власності, гарантуємо пріоритетні права трудовим колективам у виборі форм власності.

Важливою для ФПУ є також участь у формуванні на державному та місцевому рівнях соціального захисту й гарантій для малозабезпечених верств населення, ветеранів, інвалідів праці, війни, дітей-сиріт та інвалідів з дитинства.

Протягом десятиліття, що минуло, профспілки виступали проти передчасного перекладання на плечі трудівників фінансового забезпечення виплат пенсій, допомоги на медичне обслуговування. І тепер ці проблеми залишаються полем гострої боротьби профспілок.

Федерацією в цілому і всіма її організаціями напрацьовано засоби посилення впливу профспілок на регулювання соціально-трудоких відносин через колективні переговори, укладення договорів і угод, інші форми дво- і тристороннього партнерства.

ФПУ виступила активним прибічником створення в Україні Інституту соціального партнерства. 8 лютого 1993 р. на принципах трипартизму було створено Національну раду соціального партнерства при Президентові України, яка є вищим органом соціального партнерства в країні. З 22 представників профспілкової сторони у складі Ради — 11 представників від ФПУ як найбільш представницького та авторитетного профспілкового об'єднання.

У 23 областях створено регіональні ради соціального партнерства. Ці органи залучаються до вироблення соціально-економічної політики розвитку регіонів, здійснюють контроль за виконанням регіональних угод.

Починаючи з 1991 р., в Україні укладаються Генеральні угоди. За цей період значно розширилося представництво сторін Угоди. Якщо першу Угоду з Урядом від профспілкової сторони уклала лише Федерація

незалежних профспілок України, то діючу, крім ФПУ, уклали ще 18 профспілок та профоб'єднань. Значно розширилося також і представництво сторони власників, до складу якої разом з Кабінетом Міністрів України увійшла Конфедерація роботодавців України, котра включає 6 всеукраїнських та 3 галузевих об'єднання роботодавців.

Кожна Генеральна угода має свої особливості, що були актуальними на момент їх розробки та укладення. Остання Генеральна угода на 1999-2000 рр., шоста за часів незалежності України, є найзмістовнішою, структурованою за змістом.

Важливим напрямом участі Федерації профспілок України залишається активна законотворча діяльність. Це стало можливим, насамперед, завдяки наявності у Верховних Радах України 2-го (13) скликання семи депутатів, а 3-го (14) скликання чотирьох народних депутатів-профспілкових працівників. Більшість із них входили до складу парламентського Комітету з питань соціальної політики та праці.

За ініціативи профспілкових працівників, обраних до парламенту 2-го скликання, було подано понад 20 законопроектів з питань соціальної політики, практично всі вони прийняті. У цілому фахівцями ФПУ та її членських організацій у 1994-2000 рр. було опрацьовано 600 законопроектів та проектів постанов Верховної Ради, до яких було внесено майже 3,5 тис. зауважень та пропозицій, що стосувалися соціально-економічного захисту громадян. Значна частина з них врахована.

Сьогодні ми можемо вже однозначно сказати, що тактика участі профспілок у парламентських виборах 1994 та 1998 рр. була правильною. Це було однією з найважливіших політичних новацій профспілок у 90-х роках. Хоча профспілки свого часу були позбавлені законодавчої ініціативи, ФПУ зараз знову її отримала через профспілкових депутатів у Верховній Раді України.

У зв'язку з цим важливим напрямом діяльності ФПУ були і залишаються взаємовідносини з політичними партіями та рухами. З перших кроків Федерація відверто заявила, що профспілки не повинні бути «привідними пасками» будь-яких політичних партій чи заручниками їх вузькопартійних інтересів і поточних потреб. Ми виступаємо за рівноправні стосунки з усіма політичними партіями і рухами, за координацію наших дій для захисту конституційних прав та інтересів трудівників. І позитивний досвід конструктивних взаємовідносин уже напрацьовано в нашому парламенті, завдяки чому і ліві, і праві, і центристські фракції, і депутатські групи голосують за пропозиції профспілок. Водночас, виходячи з того, що політична консолідація профспілок і зростання їх ваги у суспільстві можливі лише за умови наявності лейбористської, профспілкової партії, ФПУ сприяла створенню в 1997 р. профспілковими активістами Всеукраїнської партії трудящих (ВПТ) — партії парламентського типу. Саме

в блоці з цією партією ФПУ брала участь у парламентській передвиборчій кампанії 1998 р., на жаль, зазнавши поразки.

Протягом 90-х років ФПУ виконувала ряд дуже важливих функцій у нашому суспільстві. Це, насамперед, управління коштами державного соціального страхування, за рахунок яких здійснювалося фінансування різних видів допомоги (за лікарняними листками, при народженні дитини, на поховання тощо), санаторно-курортне лікування громадян та членів їх сімей; оздоровлення дітей і дорослих.

Останніми роками частини цих функцій держава ФПУ уже позбавила, від деяких і

з них поступово стали відмовлятися самі профспілки, посилаючись на міжнародний досвід профспілкового руху.

Протягом 1994-1999 рр. урядом неодноразово вносились пропозиції щодо зменшення розміру тарифу внесків на соціальне страхування (у 1996, 1997, 1999), включення коштів Фонду соціального страхування до складу Державного бюджету (1996, 1997, 1998), а у 1996 р. урядом був навіть внесений законопроект до Верховної Ради, яким взагалі пропонувалося ліквідувати Фонд соціального страхування. Проте завдяки жорсткій позиції профспілок вдалося локалізувати негативні наслідки таких пропозицій.

ФПУ активно працювала над Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, прийнятими Верховною Радою України в 1998 р. Згідно з цим законом повинно бути запроваджено п'ять самостійних видів соціального страхування: пенсійне, на випадок безробіття, від нещасного випадку на виробництві, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичне.

Федерація профспілок стала правонаступницею широкої мережі санаторно-курортних, туристичних, спортивних, культурно-освітніх закладів.

Щороку в профспілкових закладах системи лікування, оздоровлення і реабілітації населення України зміцнюють своє здоров'я понад 500 тис. громадян, у туристських закладах відпочивають і оздоровлюються понад 1,1 млн. чоловік.

Спортивні заклади ФПУ активно використовуються для розвитку масового спорту і підготовки спортсменів найвищої кваліфікації. До систематичних занять фізичною культурою і спортом щорічно залучалися майже 1 млн. трудівників, у дитячо-юнацьких спортивних школах займалися 120 тис. дітей та підлітків.

Продовженням соціальної політики ФПУ залишається її співробітництво з міжнародним профспілковим рухом. За ці роки ми стали свідками завершення найтривалішого періоду ідеологічного протистояння в міжнародному профрусі. На зміну йому прийшов час розвитку тісного

співробітництва профспілок на всьому ринковому просторі з його новими для нас проблемами.

У цей перехідний період головне завдання полягало в тому, щоб закріпити за собою законне місце в міжнародному профспілковому співтоваристві. Ми намагалися, щоб міжнародні зв'язки ФПУ відповідали її програмним цілям і мали корисну віддачу як для ФПУ в цілому, так і для кожної з її членських організацій.

Щоб пом'якшити соціальні наслідки глобалізації для трудівників України, ФПУ активно бере участь у роботі спеціалізованих організацій ООН, насамперед, Міжнародної організації праці (МОП) та її галузевих комітетів.

ФПУ використовує трибуну МОП для привернення уваги світової громадськості до ситуації, що склалася в Україні у зв'язку з невинним зростанням заборгованості із виплати заробітної плати. Двічі за ініціативою ФПУ це питання розглядалося на засіданнях Комітету по застосуванню конвенцій і рекомендацій МОП.

Особлива увага приділяється розширенню та зміцненню двосторонніх і багатосторонніх зв'язків ФПУ, її членських організацій із профцентрами країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), всебічному співробітництву із Загальною Конфедерацією профспілок (ЗКП).

Сьогодні серед наших партнерів — національні профспілкові центри Австрії, Бельгії, Болгарії, В'єтнаму, Данії, Китаю, Латвії, Македонії, Німеччини, Польщі, Румунії, Словачії, Словенії, Угорщини, Швеції, Франції, Фінляндії, країн Балтії тощо.

Щоб не залишитись осторонь від процесів, що відбуваються у західноєвропейському та міжнародному профспілковому русі, Президія Ради ФПУ в червні 2000 р. прийняла рішення про розширення співробітництва з Міжнародною конфедерацією вільних профспілок (МКВП), яка є найближчим за своїми програмними документами до ФПУ міжнародним профоб'єднанням, з метою вступу до МКВП протягом наступних 1-2 років.

Життя неодноразово доводило, що міжнародна профспілкова солідарність — важливий фактор підвищення авторитету, примноження сил профспілок у будь-якій країні.

Незважаючи на складність соціально-економічної ситуації в Україні у минулому десятилітті, ФПУ вдалося все ж таки в цілому зберегти єдність і згуртованість профспілок, які входять до складу профоб'єднання. Сьогодні ФПУ нараховує 66 членських організацій (40 всеукраїнських галузевих профспілок та 26 регіональних профоб'єднань) із 130 тис. первинних організацій загальною чисельністю майже 16 млн. членів профспілок (для порівняння: у 1990 р. загальна кількість членів профспілок становила понад 26 млн.), охоплення трудящих профчленст-

вом становить 96 відсотків від числа працюючих (у 1990 р. — 99,5). За цих непростих умов членські організації намагалися по-новому усвідомити свою роль і місце у суспільстві, визначити пріоритети діяльності, найсуттєвіші закономірності розвитку профспілкового руху.

Найголовніша з них — мотивація профспілкового членства. У 1990-2000 рр. відбувся процес плінності у профспілках. Усього вибуло понад 9 млн. чоловік. Причини цього криються у зневірі окремих трудівників у можливості профспілкових структур, і насамперед профкомів, відстоювати інтереси людей за умов різкого зниження життєвого рівня, а також — зростання безробіття, перехід працівників на нові підприємства, де профспілки відсутні. Загальна тенденція до масового виходу з профспілок за власним бажанням, що спостерігалася в першій половині 90-х років, тепер призупинилася.

Друга важлива проблема — кадри. Розуміючи важливість їх фахової підготовки, ФПУ ще в першій половині минулого десятиліття започаткувала мережу навчальних закладів як національного, так і регіональних рівнів. Важливе значення для всього українського профспілкового руху мало створення в м. Києві Академії праці і соціальних відносин ФПУ, яка стала головним навчальним закладом профспілкової освіти. Академія вже підготувала 445 бакалаврів та 470 спеціалістів, і нині на юридичному, економічному факультетах та факультеті соціального управління здобувають вищу освіту 1,5 тисячі студентів. Продовжують підготовку фахівців Харківський соціально-економічний інститут і 12 регіональних навчально-методичних центрів профспілок. Майбутніх менеджерів національного та міжнародного туризму готує Український інститут туризму ФПУ, який є одним з небагатьох вузів туристично-екскурсійного профілю у нашій державі.

Особлива роль у профспілковому навчанні відводилася утвореному в 1996 р. в Академії факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації профспілкових кадрів, де протягом чотирьох років пройшли перепідготовку близько 4 тис. профспілкових працівників. Федерація відновила систему профспілкового навчання, що діяла до 90-х років.

Таким чином, можна зробити висновок: протягом десятиліття відбувся процес формування і становлення ФПУ як самостійного, незалежного від держави і політичних партій профцентру. Склалася і пройшла випробування часом наша структура, підтвердилася правильність вибраного на II (позачерговому) та III з'їздах стратегічного курсу. ФПУ добилося визнання як усередині країни, так і в міжнародному профспілковому русі.

ФПУ стала серйозним опонентом органам державної влади й управління, їх методам і формам проведення ринкових перетворень. Водночас ми ніколи не відмовлялися від діалогу.

Виходячи з уроків діяльності ФПУ, маємо чітко визначити подальшу перспективу, стратегію і тактику наших солідарних, колективних дій на початку XXI ст., спрямованих на захист трудових, економічних і соціальних інтересів людей найманої праці. До невідкладних завдань найближчого періоду належать: по-перше, всіляко добиватися консолідації профруху в Україні для ефективнішого впливу профспілок, повної реалізації принципу трипартизму — держава-підприємці-профспілки. По-друге, організаційно зміцнювати саму ФПУ, виходячи з її ролі провідного профоб'єднання України, активізувати зусилля, спрямовані на поповнення лав профспілок, добитися посилення фінансової дисципліни та відповідальності за виконання колегіально прийнятих рішень. По-третє, максимально використати можливості впливу ФПУ в політичному житті держави і суспільства, забезпечити перемогу на майбутніх парламентських виборах і створити потужну фракцію у Верховній Раді України. По-четверте, вступити до Міжнародної конфедерації вільних профспілок, нарощувати співробітництво з іншими міжнародними профспілковими об'єднаннями, зарубіжними національними профцентрами, розширити своє представництво в спеціалізованих організаціях ООН, насамперед у МОП і ЮНЕСКО. Значно посилити контроль за застосуванням нормативних документів і рекомендацій МОП, ратифікованих в Україні, у галузі трудових відносин, соціальної політики та права.

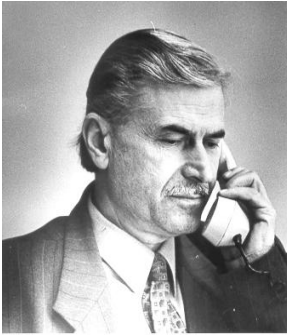
Ми переконані, що в наступному десятилітті ФПУ, її членські організації спільними консолідованими зусиллями сприятимуть розбудові економічно сильного, соціально захищеного, політично зрілого, демократичного громадянського суспільства України і Тернопільська обласна рада профспілок відіграє у цьому чималу роль.

ФПУ сердечно вітає авторів цієї книги і всіх спільчан Тернопілля з 75-річчям міжгалузевого профспілкового об'єднання, бажає творчих звершень на благо України.

З повагою

О. М. Стоян

НАПУТНЄ СЛОВО ГОЛОВИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ПРОФСПІЛОК

**Голова обласної ради
профспілок
Б. М. АНДРУШКІВ**

Шановний читачу! 2001 рік знаменний не лише тим, що розпочинає третє тисячоліття, і весь світ відсвяткував двотисячний раз Різдво Христове. Для нашої молоді держави цей рік знаменний багатьма подіями, в т.ч. відзначенням 10-ї річниці Незалежності України, 15-ю річницею Чорнобильської катастрофи і 75-ю річницею створення Тернопільського міжгалузевого профспілкового об'єднання (повітової ради профспілок — читай — облпрофради).

Протягом цього року відзначатимемо багато інших свят і подій — звичайних і ювілейних. У зв'язку з цим ви очікуєте багато гостей і самі виїжджатимете до друзів і родини, що проживає на території нашої області, подорожуватимете як з виробничих, так і побутових потреб. У цій справі вам у пригоді мало би стати наше профспілкове видання «На варті закону, Конституції прав...», яке, сподіваємось, прислужиться вам не лише як своєрідний мандрівець нашим краєм. Воно покликане розширити наші знання про Тернопільщину, популяризувати її пам'ятки культури і старовини.

У книзі розкрита не лише майже сторічна історія профспілок Тернопільщини, багатий і детальний картографічний матеріал, а й подана загальна історична, географічна та соціально-економічна характеристика регіону. Наведено окремі відомості про час утворення міст Тернопільської області тощо. Характеристика кожного району органічно пов'язується з рекламою основних видів продукції.

У додатках, користуючись даними адміністративно-територіального устрою Тернопільської області, вказано: кількість адміністративно-територіальних одиниць, рад і населених пунктів, загальні відомості про райони, відстані від районних центрів до залізничних станцій і обласного центру.

Через те цією книжечкою, як ми вже підкресливали, можна користуватись не лише як своєрідним путівником, її можна подарувати знайомому, товаришеві, родичу на згадку про зустріч, в день народження чи з будь-якої іншої нагоди. Вона несе в собі тепло сердець тернополян, незабутні враження від краєвидів над Дністром і Серетом, Стрипою і Горинню, аромати рідкісних рослин гір Медоборів, Товтровою Кряжу, Бере-

жанського передгір'я Карпат. Можна відчути подих тихого вітру і шум верхівок вікових сосен, містичний подих прадавнього Сарматського моря, на дні якого розміщена Тернопільщина.

Тут усе — від селищ і містечок до обласного центру — дихає історією і старовиною. Тут можна заглянути у майбутнє через призму творинь сучасних тернопільських товаровиробників і благоустрій населених пунктів.

У зв'язку з тим, що у даній книзі уже зібрано багато профспілкової інформації, і користуючись нагодою, що вона присвячена не лише нашому своєрідному спілчанському ювілею, а й 10-й річниці Незалежності нашої держави, я зробив конкретний аналіз здобутків і втрат України за цей період. Гадаю з ним цікаво буде ознайомитись читачам.

Слід сказати, що кожна держава, незважаючи на окремі прорахунки, все ж здійснює поступ у майбутнє.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного фірмою «Соціс-Геллап», на запитання: «Що доброго відбулося в Україні за останніх 10 років?», 57% відповіли — «нічого», і лише 14% назвали важливою подією здобуття державної незалежності. На нашу думку, здобуття незалежності — досягнення, але воно нічого не вартує, якщо не супроводжується зміцненням політичних позицій і обороноздатності держави, активним розвитком економіки і культури. Без цих компонентів держава може втратити незалежність, бо замість добробуту, безпеки і культури у ній розвиватиметься зло, невігластво і страх.

Десять років здобутків і втрат України

На апаратних нарадах, засіданнях президії облпрофради разом із важливими питаннями порядку денного інколи виникає чимало позапланових розмов.

Під час однієї з таких дискусій із традиційно злодійсько-касетної тематики спершу перейшли на святково-ювілейну (свят сьогодні багато), а потім взялися порівнювати здобутки із втратами нашої незалежної держави за останні роки.

Це надихнуло мене до написання цього вступного слова, власне, у такій формі. Справді, початок третього тисячоліття багатий на розмаїті ювілеї. Лише цього року ми святкували 10-у річницю державної незалежності, 15-ту річницю від дня Чорнобильської катастрофи. А ще тернопільяни відзначатимуть багато інших державних, релігійних, народних свят. А спілчанці області відзначають ще й 75-річчя з часу утворення регіонального профспілкового об'єднання — обласної ради профспілок

За таких обставин люди справді аналізують, порівнюють, вишуковують позитиви і негативи у прожитому, роблять певні висновки.

Оглядаючись на минулі 10 років, чомусь спадають на думку прислів'я Олександра Перлюка, які з глибокою іронією (щоправда, не з кращого боку) характеризують наше сьогодення:

Якщо щось ще працює, значить недопрацювали...

Якщо іншого шляху нема — виберіть іншого провідника.

Дайте нам усе розвалити, і ми тоді все відродимо!

А можна, я скористаюся своїм конституційним правом?

Якщо не вважатимете нас святими — ох, що ми з вами зробимо!...

Що коїться! І все — для людей.

Це дурні не вірять своїм очам, а розумні — нічого не помічають...

Приповідки, як відомо, виникають не випадково, не на голому місці, їх породжує наша прикра дійсність, це — результат дводії людського розуму і обставин. Попри їх дещо песимістичний характер хочеться запитати: чим був значущий минулий рік для планети і нашої держави?

Інформагентство Асошіейтед Прес провело опитування про головні події минулого року. Передплатників новин «АП» із 19 країн попросили оцінити найбільш значимі, на їх думку, події. Результати цієї оцінки були такі:

- Президентські вибори в США, які зайшли в штопор.
- Відставка і позбавлення президентського крісла югославського президента Слободана Мілошевича.
- Спалах насильства на Близькому Сході.
- Загибель російського підводного човна «Курськ» .
- Самміт лідерів двох Корей.
- Створення вченими першої карти генетичного коду людини.
- Обрання Володимира Путіна Президентом Росії.
- Катастрофа французького реактивного літака «Конкорд».
- Олімпійські ігри в Сідней.
- «Коров'ячий сказ» у Європі.
- Прихід нового тисячоліття (кінець світу не наступив).

Цікаво, що в цій міжнародній оцінці найважливіших суспільно-політичних подій жодним словом не згадуються трагедії в Югославії і Чечні, де з чорним нафтовим димом до небес ішли і йуть далі розстріляні різноманітними «миротворцями» душі невинних людей, які прагнуть жити незалежно. Між тим, в Україні, як відомо, теж тривають процеси, що мають вплив на розвиток подій суспільно-планетарного масштабу.

«Багатовекторна» політика України (розумій — політика в нікуди) дозволяє сусідам, опам'ятавшись від тоталітаризму, добре поживитись нашими дешевими трудовими і матеріальними ресурсами. Ми щедро переплачуємо за електроносії і робимо ще багато загадкових, незрозумілих дій. Та якби ми навіть опам'ятались та зосередились на конкретних справах і розумній праці, це не сприяло б стабілізації політичної ситуації в ре-

гіоні, бо нас ніхто не бажає бачити економічно сильними. Навпаки, всіляко намагаються довести нашу нездатність до самоорганізації, створюють видимість, що співчують нам, а допомагати не хочуть. Ми сором'язливо «розтягуємо» скупку гуманітарну допомогу і, керуючись «високим» принципом не ганьбитися, — мовчимо.

Одні називають це «ганчірною» політикою, інші — «гнучкою» політикою, а треті — ні тим, ні сим. На що ми здатні, то це безоглядно поглумитись над тими, хто протестує. Якби не міжнародні закони, думаю, дехто уже готувався використати останній аргумент — генеральський. І все ж, як би хто не називав таку політику, ми однозначно констатуємо — наша держава відбулася.

Хотілося б зробити своєрідний аналіз, здійснити окремі порівняння наших здобутків і втрат. Порадіти за державу і постраждати душею за її втрачені можливості. То ж без упередження поміркуймо над тим, що маємо у галузях політики і соціально-економічного розвитку, оборони і гуманітарної сфери.

Досягнення

Прорахунки

1. Політика

1. Україна здобула повну політичну незалежність, позбувшись ознак колоніальної країни.

2. Україну визнано усіма державами світу. Маємо можливість позбутися комплексу меншовартості, почуватися рівноправними серед цивілізованих народів планети.

3. Україну обрано до Ради ООН. На перших етапах становлення налагоджується співробітництво з авторитетними міжнародними організаціями, зокрема ОБСЄ, НАТО.

1. Не завершено делімітацію кордонів, продовжує зберігатись економічна залежність від сусідів та залежність від зовнішніх енергоносіїв. Немає переконаного лідера-патріота, який зміг би об'єднати український народ навколо національної ідеї.

2. Масове безробіття, виїзд громадян на заробітки за кордон принижує українців. За інформацією Держкомстату, лише торік за кордон на постійне проживання виїхало 100,3 тис. осіб.

3. Події в Україні протягом останнього часу, «касетні скандали» похитнули авторитет і довіру її громадян і світової громадськості до керівництва держави. За окремими статтями призупинено процес інвестування економіки.

4. Запроваджено безвізовий режим з країнами колишнього Варшавського договору.

5. Відбулася структуризація парламенту.

Примітка. За словами Президента України Л. Д. Кучми, ще триває вплив Росії на добір і розстановку кадрів на ключові посади в органах державної влади (затвердження міністрів, послів тощо) без необхідних обґрунтувань в угоду шовіністичній меншості.

Нетрадиційні висновки. Кожна національна суспільно-політична система, очолювана псевдопатріотами з псевдоінтернаціональними переконаннями, є за своєю суттю фальшивою і псевдогуманною.

2. Обороздатність

1. Україна запроваджує оборонну доктрину.

2. На українській території призупинено екологічно-ядерне забруднення військовими формуваннями чужих держав.

3. Посилюється єднання і взємодопоміжна підтримка армії і народу.

4. Збройні Сили України беруть участь у миротворчих акціях.

5. Визначено пріоритети в розвитку окремих підгалузей військово-промислового комплексу.

4. У зв'язку з ростом злочинності, корупції відбулось запровадження візового режиму з країнами східної та центральної Європи.

Штучно створена більшість у парламенті насправді є ситуативною, а не ідейною, і характеризується відсутністю єдності поглядів в законотворчій сфері і розбудові держави. Постійне, безперервне протистояння між Президентом і парламентом спричиняє кризу державної влади в цілому.

1. Ліквідовано найбільш патріотичну і підготовлену до оборони держави Національну гвардію.

2. Скорочується чисельність придатних для військової служби юнаків призовного віку через незадовільний стан здоров'я, спричинений Чорнобильською катастрофою.

3. Не розвиваються можливості підвищення боєздатності армії як в матеріальному, фінансовому так і в моральному плані.

4. У Криму далі безчинствують військові Збройних сил Російської Федерації.

5. Зупинено роботу підприємств військово-промислового комплексу без будь-якої державної програми їх перепрофілювання.

6. Україна оголосила себе миролюбною, позаблоковою, без'ядерною державою.

6. Росії передано майже задарма 1800 ядерних боєголовок без належної компенсації витрат на ліквідацію шахт, установок і т.п.

Нетрадиційні висновки. Оборонна доктрина означає високу боєздатність Збройних Сил України, високий рівень цивільної оборони, а ще — тісний зв'язок із населенням, довіру не до такого ступеня, щоб Збройні Сили України здійснювали «атаки» на житло цивільного населення. Щоправда, за організацію такого «спокою» для мирного населення Московський патріархат нагородив Міністра оборони орденом.

3. Соціально-економічний розвиток

1. За сім років, з початку 1991р. на 2/3 впав валовий внутрішній продукт, наполовину зменшились виробництво продовольства, видобуток вугілля, нафти, газу, залізної руди. Практично припинено ще донедавна потужне машинобудування, геологію, розвідку надр.
2. На початку незалежності була впевненість, що величезні багатства України, котрі раніше грабувалися чужинцями, нарешті прислужаться для різкого підвищення життєвого рівня народу. 82 відсотки населення опинилися за межею бідності. Доходи його зменшились у 8 разів, у тому числі від зарплати — у 12 разів. На оплату товарів і послуг громадяни спрямовують грошей в 11 разів, а на заощадження — в 40 разів менше, ніж раніше.
3. Поступово ліквідується заборгованість із заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат.
3. Втрачено гарантії надійної системи соціального захисту. Середньомісячна пенсія зменшилась у 8 разів.

4. Спостерігається ріст обсягів промислового і сільськогосподарського виробництва.

Примітка. *На жаль, це відбувається не за рахунок розширення виробництва, впровадження нових технологій, досягнень науки і техніки, а також стимулювання праці, а за рахунок адміністративного впливу органів виконавчої влади.*

5. Відбулися окремі економічні реформи, про які так багато говорять і пишуть. На словах ніби все гаразд.

6. Завершено процес малої приватизації, продовжується приватизація великих народногосподарських об'єктів. Отримують впровадження нові форми господарювання у сфері побутового обслуговування і громадського харчування.

7. Зроблено перші кроки для створення ринку праці.

8. На початкових стадіях великі надії покладалися на реформу майнових відносин на селі.

4. Відбувся стрімкий ріст цін і тарифів на житлово-комунальні послуги, транспорт, електроенергію, зв'язок, послуги охорони здоров'я, які випереджають ріст середньої заробітної плати.

5. Реформи відбуваються без належного обґрунтування, громадськість майже не має теоретичних уявлень про шляхи їх здійснення. Про результати своєї роботи перед людьми практично не звітують ні міністри, ні керівники уряду, ні місцеві керівники.

6. Правовий нігілізм, безгрошів'я, бідність, недостатність нормативної і законодавчої баз сприяють розвитку корупції, кидають керівників у вир виробничих зловживань, що спричиняє ріст злочинності.

7. Відсутні підтримка і захист вітчизняного товаровиробника, які провокують ріст безробіття.

8. Повільно розв'язується земельне питання, яке є основним в аграрній реформі.

9. У 1999 Президентом України визначений курс на розширення соціальної бази реформ. Розроблено механізми реалізації стратегічного курсу урядової програми «Реформи заради добробуту».

10. Десять років тому всі ми мали надію на побудову багатой, квітучої, високоцивілізованої держави, якою захоплювався б весь світ.

9. Не вдосконалюється бюджетна, кредитна та податкова політика, які повинні сприяти творчому вирішенню господарських проблем.

10. Зменшується чисельність населення України. Смертність переважає над народжуваністю.

Нетрадиційні висновки. Наведені порівняльні дані засвідчують: ми ідемо шляхом проб і помилок, через те заблукали між двома соснами — європейською і сибірською. Приватизація, реформи скоріш за все є даниною моді, а не засобом досягнення мети, бо здійснюються без вивчення громадської думки, системи контролю і відповідальності.

4. Гуманітарна сфера

1. Українська мова стала державною, сьогодні її вивчають у дипломатичних школах країн, які підтримують з Україною дипломатичні стосунки.

2. Державою визначені стратегічні підходи до реформування усіх складових гуманітарної сфери — освіти, науки, культури.

3. Прийнято закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Здійснюються теоретичні «потуги» для формування національної еліти, розробляються засади підвищення її авторитету.

1. Окремі обласні Ради та адміністрації з мовчазної згоди державних наглядових органів своїми рішеннями надають російській мові статус державної.

2. Гуманітарна сфера опинилась у скрутному становищі, зменшилась її роль у житті України як базової цінності державності, суспільної свідомості.

3. Немає належної фінансової підтримки гуманітарних реформ, видавничої діяльності. Низький рівень заробітної плати стимулює відтік фахівців за межі країни.

4. Здійснюються спроби збагачення вітчизняної культури, забезпечення можливості її природного розвитку. 5. Відбувається реформа в системі охорони здоров'я. 6. Налагоджена гуманітарна допомога малозабезпеченим верствам населення зарубіжними благодійними фондами. 7. Запроваджено державну систему нагород.	4. Спостерігаються спроби духовної експансії ззовні, відбувається витіснення вітчизняної культури сурогатами «культурного ширвжитку». Практично загублено матеріально-технічну базу культури на селі. 5. Запроваджується платне медичне обслуговування, малозабезпечені верстви населення позбавлені належної медичної допомоги, санаторно-курортного лікування. 6. Почастішали випадки нецільового використання матеріальної допомоги; перевезення під маркою гуманітарної допомоги контрабандних товарів. 7. Сьогодні здебільшого нагороджуються ті особи, які не особливо докладались до розбудови економіки.

Нетрадиційні висновки. Гуманізм — найвища характеристика і найперша ознака цивілізованого суспільства. Чому ті, хто представляють цю сферу, сьогодні залишаються в такій непривабливій ситуації? Мабуть, тому, що є сили, які не зацікавлені не лише у вітчизняному виробництві, а й у розвитку національної ідеології.

Звичайно, перелік порівняльних прикладів позитивів, негативів і нетрадиційних висновків можна було б продовжувати. В них світиться радість і гордість за досягнення, щп мають місце як в державотворчих процесах, так і в безпосередньо господарській діяльності. Водночас серце сповнюється жалем за втрати і прорахунки, яких є більше, ніж досягнень. Чи можна змінити ці показники? Безперечно, можна, та це буде не так скоро, як нам хотілося б.

Важко пояснити, чому ніхто не несе покарань за безвідповідальність в державному керівництві. В той же час сиплеться злива нагород, серед яких лише окремі є заслуженими.

Сором пече за те, що на угоду східному сусідові відбувається добір міністерських кадрів, на угоду міжнародному співтовариству закрито Чорнобильську АЕС...

Мабуть, не є таємницею, що в силу цих обставин отримують розвиток вигідні нашим ворогам психологічні негативи: розвивається не лише недовіра, а й ненависть до партійних лідерів, керівництва держави і Верховної Ради України. За таких взаємовідносин очікувати швидких змін не доводиться.

Першооснова того становища, в якому опинилась переважна частина українців, криється насамперед у кожному з нас. Як би ми були свідомі того, що кожен із нас є, як гласить Основний закон, носієм влади, ми уже за десять років стали б великою нацією. Доки бігатимемо на вибори і голосуватимемо за гривню, долар чи кілограм гречки; відстоюватимемо на референдумі двопалатний парламент, не знаючи, що це таке; підтримуватимемо лінію на знищення парламентаризму, марно сподіватися, що нас хтось поважатиме. Своєю байдужістю і безвідповідальністю ми значною мірою дозволяємо тримати нашу соціальну активність на ручному керуванні і поводитися з нами як з темною масою.

Процес відродження держави, усвідомлення незалежності не можуть тривати вічно, викликають тривожні передчуття прозріння...

Про ці та інші проблеми чимало дискутувалося на останньому семінарі-наradі з питань зміцнення профспілкового руху в Україні. Проголошений Тернопільською обласною радою профспілок курс на конструктивну співпрацю з владою і всіма політичними силами державотворчого спрямування отримав схвалення, підтримку Федерації профспілок України. Профспілки докладатимуть всіх зусиль, щоб сьогоdnішній дисбаланс прорахунків переорієнтувати на ріст позитивів і здобутків.

Тернопільська обласна рада профспілок покликана робити все для того, щоб соціально-економічний захист прав та інтересів товаровиробників, працівників гуманітарної сфери, населення в цілому був надійним.

До цього, по суті справи, покликане видання цієї книжки, якій хочеться побажати довгого і щасливого життя.

ЃІ ÇÄ²Ë I

Для того, щоб зрозуміти покликання профспілок, необхідно знати історію їх виникнення та особливості становлення.

НА СТОРОЖІ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ТРУДОВОГО ЛЮДУ

1.1. ПРО РОЗВИТОК РОБІТНИЧОГО ТА ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

**Заступник голови
обласної ради профспілок
П. ПАШНИК**

Зародження перших професійних організацій соціального захисту робітників на землях Західної України відбувалося у складних економічних і соціально-політичних умовах. Так, у 1772 році в результаті воєнної поразки панська Польща втратила право панування у Східній Галичині, яка перейшла під владу Австрії. Нова влада визначила м. Львів як адміністративний центр своєї провінції — Королівства Галиції і Лодомерії. Німецька мова була проголошена офіційною державною мовою. Вже з початку свого утвердження австрійські власті всіляко заохочували переселення в Східну Галичину німецьких колоністів.

Галичина, як адміністративна одиниця Австро-Угорської імперії, була штучним витвором, оскільки об'єднувала етнічно українські землі Східної Галичини з центром у Львові та західно-галицькі землі (польські), центром яких був Краків. Як останній представник колишньої державності польський національний елемент зумів зберегти за собою у Східній Галичині доволі панівне становище. Досить лише зауважити, що намісниками австрійського цісаря в краї були в основному особи польської національності.

Особливо позначилося зростання польського впливу на західноукраїнських землях після призначення австрійським цісарем Францом-Йосифом своїм намісником в Галичині багатого польського землевласника А. Голуховського, якому були надані широкі повноваження. Протягом наступних 25 років Голуховський, як довірена особа монарха, ще тричі призначався намісником Галичини й двічі — міністром у Відні. За його

порадою Відень відмовився від плану поділу Галичини на окремі польську та українську частини. Перекоаний у необхідності ополячення українців, він зробив спробу впровадити у греко-католицькій церкві римський календар, а в 1859 році — латинську абетку до українських видань, розширив вживання польської мови у школах. Конституція 1867 р. лише формально принесла українцям Галичини національну рівноправність, але домінуюче становище в суспільному житті залишалося за поляками. В цих умовах австрійський уряд пішов з ними на компроміс. Поляки рішуче стали підтримувати політику правлячої династії Габсбургів, які перестали втручатися у «галицькі справи». Таким чином, влада у Східній Галичині фактично опинилася в руках поляків. З 1869 року в краї офіційно на рівні державної впроваджується польська мова.

В умовах так званого подвійного іноземного панування ідея національної консолідації українців набула особливої гостроти. Безумовно, такі міжнаціональні відносини знаходили своє вираження у багатьох сферах суспільно-політичного життя, в тому числі й у робітничому середовищі, яке мало вирішальний вплив на формування профспілкових об'єднань.

Тяжке економічне і соціальне становище робітників викликало на початку XIX століття зміну стихійних протестів на організовані форми боротьби робітництва за свої права, а відтак і перші громадські робітничі організації. Саме тоді в Галичині й зароджуються профспілкові товариства. Слід відзначити, що їх виникнення належить до раннього періоду утворення профспілок не тільки в Австрії, Польщі, Росії, а й в усій світовій історії професійних спілок. Якщо говорити про Росію, то, беручи до уваги колективне московське видання «Профсоюзы мира» (1989 р.) під редакцією В. Є. Можаяєва, можна стверджувати, що професійні спілки в російській царській імперії виникли в період революції 1905-1907 рр.

Зародження першої професійної спілки в Західній Україні відбулося 6 листопада 1817 року. Ця профспілкова організація робітників виникла у Львові в приватній друкарні Піллера — поліграфіста австро-німецького походження. Спілка отримала назву «Союз взаємодопомоги членів друкарської справи». В листопаді 1817 року була також спроба створення ще однієї профспілки робітників поліграфічної промисловості у Львові на приватній друкарні, яка належала австрійському поліграфісту Шайдру. Проте адміністрація разом із поліцією вжила антиорганізаційних заходів, які не дозволили робітникам утворити свою організацію. Тоді робітники вступили до згаданої професійної спілки друкарні Піллера.

Основною ідеєю утворення першої профспілки була організація взаємної підтримки та допомоги між робітниками в умовах іноземного панування. Звичайно, в часі свого виникнення вона не могла бути проф-

організацією класично сформованого типу. Удосконалення відбувалося в тривалому періоді еволюції всього профспілкового руху.

Слід відзначити, що до середини 50-х років XIX ст., на корінних польських землях також виникає декілька профспілок. Наприклад, у 1825 році в Лодзі — профспілка ткачів; у 1829 році у Варшаві — профспілка торгових робітників; у 1845 році у Вроцлаві — профспілка малярів, формувальників і токарів.

Усе це свідчить про зростаючий протест, консолідацію сил трудового люду проти несправедливості. На чільне місце тут прагнуть вийти профспілки, які набувають все більшої організованості й цілеспрямованості, щораз ширше і повніше відображають настрої не тільки робітників, а й інтелігенції, селян, студентства — всього соціально-економічного життя краю.

На початку XX ст. в Західній Україні зародилися також молодіжні профспілкові організації. Такі організації існували в 1905-1906 роках у Львові, Тернополі, Самборі, Коломиї. Але їх діяльність носила локальний характер. Всі спроби об'єднати молодіжний профспілковий рух не принесли успіху. Значною мірою перешкоджали цьому поліція та жандармерія. Останнє повідомлення про прагнення молоді влитися в загальний профспілковий рух датується січнем 1910 року. Тоді у Львові відбувся з'їзд молодих працівників, у якомк взяли участь профспілкові делегації молоді з Тернополя, Стрия, Станіслава, Дрогобича, Коломиї та інших населених пунктів.

Таким чином, у період кінця XIX — початку XX століть у профспілковому русі Західної України чітко визначився якісно новий етап — переходу від розпорошеності до консолідації. Такий процес ставав вкрай необхідним в умовах соціально-економічної кризи, яка насамперед наступала на соціально-економічні інтереси трудящих, охоплювала все нові регіони, невідступно поширювалась і на країни, до складу яких в той час доля кинула західні області України.

Кінець другої половини XIX і початок XX століть позначилися зростанням на Тернопільщині ролі найманої робочої сили. З ростом товарності сільського господарства також зростала промисловість, переважно для переробки сільськогосподарської сировини. У 1883 році на території сучасної Тернопільської області вже працювали 8 великих парових та 680 малих водяних млинів. У 1910 році працювали 390 гуралень та пивоварень, діяло кілька боєнь і підприємств обробки шкіри, виробництва свічок, мила, ферментації тютюну, понад 100 дрібних промислових підприємств, де виробляли цеглу, черепицю, кахлі, глиняний посуд, вози, було багато лісопилот і каменоломень. Найбільшими підприємствами краю були: Монастирисьька тютюнова фабрика (у 1914 році на фабриці працювало 1130 робітників); Збараський цегельний завод, де на початку XX

століття було зайнято 70-80 робітників; паровий млин у Тернополі — 100 робітників; цукровий завод у с. Устя біля Борщова — близько 70 чоловік та консервний завод у Підволочиську, де в 1913 році нараховувалось близько 100 робітників.

Проте в промисловості краю переважали дрібні, напівкустарні і кустарні підприємства. Із 623 підприємств понад 250 було таких, де працювало до 5 робітників.

І хоч Тернопільщина становила 6,1 відсотка території Австро-Угорщини, на якій проживало 6,5 процента населення, тут зосереджувалося лише 2,6 відсотка промислових підприємств і 1,1 відсотка робітників.

Вагомим рушієм розвитку економіки Тернопільщини стало будівництво залізниць. Протягом 1869-1871 років споруджено залізницю Підволочиськ–Тернопіль–Львів. У 1884 році стала до ладу залізнична лінія Станіслав–Яромилинці, яка пройшла через Бучач, Чортків і Гусятин. У 1896 році від неї проклали відгалуження на Заліщики, а в 1898 році — на Скала-Подільську й Мельнице-Подільську. У 1897 році залізниця «зв'язала» Тернопіль з Бережанами, в 1906 році збудовано залізничну лінію від Тернополя до Збаража, в 1909 р. — від Бережан до Підгаєць.

З розвитком промисловості відбувався процес формування робітничого класу. Джерелом його в основному були пролетаризовані селянські маси та розорені ремісники. Загалом же робітничий клас був малочисельним, розпорощеним по дрібних підприємствах.

Жилося робітникам досить скрутно. Згідно із законом від 8 березня 1885 року робочий день обмежувався одинадцятьма годинами, але цей закон стосувався лише фабричних підприємств, які використовували машини та мали понад 20 працюючих осіб. На дрібних підприємствах Тернопільщини робочий день тривав від зорі до зорі — по 14-17 годин. До того ж заробітна плата робітників Тернополя була значно нижчою, ніж у робітників Австро-Угорщини.

Наприкінці XIX ст. прожитковий мінімум робітничої сім'ї з чотирьох чоловік становив приблизно 110 австрійських крон на місяць, а тим часом заробітна плата кваліфікованого робітника (майстра) досягала 96, напівкваліфікованого — 76, поденника — 38 крон на місяць. Отже, заробіток більшості робітників не міг задовольнити їх мінімальних життєвих потреб. Ще меншу зарплату одержували сільськогосподарські робітники. В Бережанському та Підгаєцькому повітах їх денний заробіток (на своїх харчах) становив для чоловіків — 30 крейцарів, для жінок — 20-25, для підлітків — 6-15 крейцарів, тоді як кілограм хліба коштував 12-13 крейцарів. Кімната в підвалі коштувала від 6 до 9 ринських на місяць, на першому поверсі — 10-15 ринських. Тому робітники частіше жили в бара-

ках, спали на соломі, в одній кімнаті тулилося по кілька сімей, іноді робітники влаштувалися у виробничих приміщеннях.

Австрійський уряд жорстоко придушував будь-які прояви боротьби західноукраїнських робітників за свої права, але робітники повставали проти соціальних і національних утисків.

Спочатку їх виступи були стихійними, локальними й короточасними. Це був період формування робітничого класу у виробленні тактики боротьби за свої права. Прикладом таких виступів може служити описаний І. Франком у поемі «Сучасний літопис» виступ робітників Тернополя в 1896 році. Міська біднота, вийшовши на вулиці, протестувала проти посилення податкового гніту. Австро-угорські власті назвали цей виступ «тернопільським бунтом», заарештували і віддали до суду ряд його учасників.

В цей час на Тернопільщині посилювався також селянський рух. Провідною його формою були сільськогосподарські страйки. Перший великий страйк сільськогосподарських робітників відбувся в квітні 1900 року в Борщівському повіті. Робітники вимагали скоротити робочий день і підвищити заробітну плату. Вже в травні того ж року з 25 сіл повіту страйк охопив 15. За наказом уряду на приборкання «непокірних» до повіту було направлено 6 рот піхоти.

У липні-серпні 1902 року селянські виступи охопили майже всю Східну Галичину. В них взяло участь 100 тис. сільськогосподарських робітників.

Неординарний вплив на розвиток робітничого руху в краї мала революція 1905-1907 років у Росії, ідеї якої проникали на Тернопільщину. В Тернополі, містах і селах Гусятинського, Тернопільського, Зборівського, Скалатського повітів прокотилася хвиля мітингів і демонстрацій, учасники яких виступали проти колоніальної політики Габсбургів.

10 лютого 1905 р. у Тернополі відбулися загальноміські збори робітників на підтримку боротьби російських робітників. 5 квітня 1905 року в Тернополі відбулося селянське віче, на якому були присутні понад 600 осіб із Тернопільського і двох сусідніх повітів. 3 промовою на віче виступив І. Франко. 1 травня 1905 року робітники Тернополя відзначили робітниче свято. На ряді підприємств міста припинилася робота. На мітингу робітники вимагали встановлення 8-ми годинного робочого дня і загального виборчого права.

Під впливом жовтневого всеросійського земельного страйку робітники Тернополя вирішили провести політичний страйк і демонстрацію. Страйк розпочався в кінці листопада, припинили роботу промислові підприємства, не працювали крамниці, завмер рух на залізниці. У загальноміському мітингу, який відбувся 29 листопада, взяла участь 10 тис. осіб з 36 тис. населення міста.

Наприкінці квітня 1906 року застрайкували селяни Підгаєцького, Бережанського, Борщівського, Заліщицького і ще кількох повітів. У Гусятинському повіті на 20 травня страйкували 11 сіл, а на кінець місяця до страйкуючих приєдналися селяни 30 сіл.

Наляканий масовими виступами робітників і селян уряд надіслав сюди великий контингент військ. З цього приводу В.Ленін писав: «В Австрії, в Галичині на російському кордоні, де бояться також можливості поширення аграрного руху за типом російського, зосереджено три армійські корпуси. Галицький намісник, який є до того ж російським поміщиком, 26 червня видав навіть відозву до населення, попереджаючи, що всякі заворушення будуть придушені якнайрішучіше». (т. 13, ст. 285.)

Соціальні, політичні й національні утиски населення західноукраїнських земель австрійським урядом та вплив революційних подій у Росії призвели до того, що робітники разом із соціальними вимогами висували і політичні.

Під час першотравневих свят 1908 року в Тернополі пройшла демонстрація під лозунгом боротьби проти мілітаризму і шовінізму, за інтернаціональну єдність робітників у революційному русі.

На початку 1910 року відбувся страйк робітників харчових підприємств із вимогами скорочення робочого часу, підвищення заробітної плати та надання ширших політичних прав.

На Першотравневій демонстрації 1911 року робітники засуджували підготовку до війни, закликали до єдності і згуртованості українських і польських робітників у боротьбі за свої класові і політичні інтереси.

З початком Першої світової війни австрійці запровадили жорсткий воєнно-поліцейський режим, що посилювало спротив населення та його виступи з революційними гаслами.

У листопаді – на початку грудня 1917 року в Тернополі, Кременці, Бережанах, Чорткові, Бучачі та інших містах відбулися демонстрації з гаслами: «Хай живе російська революція!», «Вся влада Радам!».

У січні 1918 року застрайкували понад 406 робітників Тернополя, робітники Бережан, Чорткова і Терєбовлі, які вимагали припинення війни, скасування законів воєнного часу і цензури, амністії для політичних в'язнів.

У листопаді 1918 року Австро-Угорщина розпалася, і 13 листопада 1918 року на західноукраїнських землях була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), яка проіснувала до липня 1919 року. У зв'язку з тим, що уряд ЗУНР внаслідок перебігу подій на фронті відкладав введення аграрного закону, в березні-квітні відбулися виступи селян в Збаразькому, Тернопільському, Підгаєцькому та інших повітах. У травні учасники двотисячного мітингу в Бережанах також вимагали введення аграрного закону, який так і не судилося здійснити уряду ЗУНР.

У середині липня 1919 року вся Східна Галичина і Кременецький повіт були окуповані Польщею, яка через рік, у липні 1920 року, відступила перед Червоною Армією.

Із приходом Червоної Армії на землях Східної Галичини був створений Галицький революційний комітет (Галревком), який 15 липня 1920 року видав декларацію «Про встановлення на землях Східної Галичини радянської влади». У ній проголошувалося, що Галревком є представником вищої влади і тимчасовим урядом Східної Галичини до з'їзду Рад робітничих і селянських депутатів.

Разом з вирішенням політичних і господарських питань Галревком приступив до створення профспілкових організацій. Уже 20 серпня 1920 р. на виконання директив Галревкому в Збаражі відбулися збори трудящих міста щодо створення профспілки. У зборах брали участь 384 робітники (кравців — 25, пекарів — 17, шлюгерів — 9, ковалів — 4, бляхарів — 6, мельників — 19, шевців — 24, водовозів і трубарів — 14, мулярів — 7, фризерів — 18, столярів — 21, поденних робітників — 220 осіб), у числі присутніх було 108 жінок і 58 безробітних (ДАТО, ф.2367, оп. 1, ст. 53, арк. 6, ст. 70, арк. 1).

У м. Тернополі такі збори відбулися 5 вересня 1920 року. Представники профспілок, як про це свідчать архівні документи, брали участь в роботі відділу народної освіти, відділу праці і соціального забезпечення, робітничо-селянській інспекції, народному суді та інших органах, що вимагали представництва профспілок як повноважених представників трудового люду.

У звітах Збараського відділу праці і соціального забезпечення за серпень 1920 р. згадується, що після утворення профспілки в місті її представники активно включились в роботу з реєстрації робітників, встановлення контролю за двома робітничими їдальнями, відкритим відділом, де харчувалося понад 400 робітників.

19 вересня 1920 р. польська армія, перейшовши в контрнаступ, зайняла Тернопіль і Східну Галичину. Через декілька днів після приходу Польщі її міністр внутрішніх справ видав наказ про притягнення до відповідальності осіб, які працювали в ревкомах, державних установах і профспілках. Сотні робітників і селян, які брали участі в роботі державних установ і профспілках, були заарештовані і віддані до суду (Тернопільська область. Історія міст і сіл, ст. 36).

Перша світова війна, польсько-українська і польсько-радянська війни, які прокотилися по західноукраїнських землях, завдали важкого удару всьому народному господарству краю, що спричинило його кризовий стан. Створена за підтримки блоку країн Антанти на руїнах монархій панська Польща стала новим окупантом Західної України. Післявоєнний кризовий період важкою ношею ліг на плечі трудового люду Польщі.

В особливо важкому становищі опинилися робітники та селяни західноукраїнських та західнобілоруських земель, що стали економічним придатком польської держави. Тут до загальних проблем кризового періоду додалися труднощі, викликані колоніальним становищем регіону. Вся Польща була поділена на дві господарські території — Польщу «А» і Польщу «Б». До першої входили корінні польські землі, а до другої — західноукраїнські і західнобілоруські землі. Сприяючи промисловості в Польщі «А», уряд водночас гальмував розвиток промисловості в Польщі «Б». Економіці цього регіону, так званої Східної Малопольщі, «Польський банк вітчизняного господарства» надавав значно менші кредити ніж західним воєводствам Польщі, кількість видачі дозволів на відкриття промислових підприємств в Польщі «Б» була зведена до мінімуму, а встановлені урядом залізничні тарифи, обмежували зв'язки ринку Польщі «Б» з ринком Польщі «А». Населення краю за своєю зайнятістю в основній масі залишалося аграрним. Так, у Тернопільському воєводстві сільськогосподарська зайнятість населення становила майже 80 відсотків.

Промисловість Західної України в основному зосереджувалась у Прикарпатському промисловому районі та в більших містах. Серед них виділявся Львів. Інші міста українських етнічних територій були значно меншими як за чисельністю населення, так і за рівнем економічного розвитку. Населення цих міст було зайняте на дрібних кустарних підприємствах.

Певна зацікавленість уряду Польщі у розвитку промисловості в деяких районах Західної України була обумовлена наявністю тут великого резерву дешевої робочої сили та природних багатств.

В загальному структура промисловості Західної України характеризувалася перевагою галузей, які приносили прибутки при незначних капіталовкладень. У першу чергу такою була лісова і деревообробна промисловість. Її розвитку сприяли такі фактори як наявність значних лісових запасів, дешевої робочої сили та значний інтерес до цієї галузі іноземного капіталу (в основному англійського та угорського). Найбільшого розвитку галузь набула в зоні Прикарпаття та Карпат, тобто в Станіславському та Львівському воєводствах. Разом з державними працювало багато приватних тартаків на експорт, отримуючи за першокласну деревину валюту. Іноземні інвестори крім промислових підприємств, зуміли заволодіти також великим лісовими масивами. Так, австрійські барони Гределі крім промислових підприємств тримали у своєму володінні 35 тис. га лісу. Акціонерне товариство «Сільвія», яке перебувало під контролем англійського капіталу, володіло 34 тис. га, польсько-швейцарській лісовій компанії належало 25 тис. га лісу. Власністю польської держави було 280,6 тис. га лісових масивів, які на основі концесій надавалися в експлуатацію 20 акціонерним іноземним товариствам.

Чисельність найманих робітників промисловості і ремісничого виробництва в Галичині становила понад 94 тис. осіб, з яких на українців припадало 42,6 тис. (45,3 %), на поляків — 30,7 тис. (32,6 %), на євреїв — 20,8 тис. (22,1 %). Крім офіційно зареєстрованих робітників, тут працювала частина необлікованої, низькооплачуваної робочої сили.

Безперечно, засилля в промисловості іноземних інвесторів, які намагалися в першу чергу отримати значні прибутки, призвело до визиску робітників, незадовільних умов і безпеки праці. Крім того, західноукраїнські землі заповнили 40 тис. польських військових осадників і цивільних колоністів, яких на Тернопільщині нараховувалось понад 2,5 тис., що утримували 155 тис. га землі, з них 80 тис. га відібраних у селян. Із приходом Польщі переслідувались українська мова і культура, закривались українські школи (їх кількість зменшилась із 3662 до 144 на всю Західну Україну).

Під впливом політичних, економічних та національних факторів на теренах Західної України відбувся і розвиток форм та організаційної структури профспілок на той час і на регіональному рівні. Ще з часів Австрії тут склалися два підходи до формування професійних спілок: перший — виключно на ґрунті професійних соціальних інтересів незалежно від національної приналежності, тобто в своїй основі інтернаціональний; другий — також на ґрунті професійних інтересів, але з урахуванням національності.

У періоди Першої світової війни, а особливо українсько-польської війни 1918-1919 років, загострились українсько-польські суперечності в краї. Загострення це поглиблювалося антиукраїнською урядовою політикою, що вже в 1919-1920 роках призвела, як тоді говорили, до редукації (скорочення) тисяч саме українських робітників.

На той час одним із найбільших профспілкових об'єднань, сфера діяльності якого поширювалась на всю Польщу, в тому числі і на Західну Україну, був Союз професійних спілок, у підпорядкуванні якого перебували 32-і загальнопольські галузеві організації з чисельністю понад 445,7 тис. членів профспілок і який складав основу всього класового профспілкового руху Польщі. (Довідка: термін «класові професійні спілки» виник ще в період Австро-Угорщини. Під означенням «Клас» розумілась певна група фахових осіб, причому високої кваліфікації або класу. Згодом це слово запозичили марксистки. Проте значна низка класових професійних спілок Західної України діяли не маючи нічого спільного з марксистським вченням щодо профспілкового руху).

Внаслідок вищезазначених факторів у 20-х роках із Союзу професійних спілок вийшло чимало профспілкових організацій, а точніше профспілкових формувань за національною і партійною приналежністю. Тому на той час класовий профспілковий рух, в своїй основі інтернаціональ-

ний, не був згуртований однією ідеєю, що не могло вплинути на його організаційну структуру. Зрештою, він не міг бути монолітним хоч би тому, що це означало б бути в усьому лояльним до польського уряду, який намагався за всіляку ціну підпорядкувати профспілковий рух своїй економічній, соціальній і національній політиці. Уже перший урядовий декрет про профспілки від 8 лютого 1919 року «Про уніфікацію та централізацію профспілкового руху» ставив за мету спрямувати всі діючі на території польської держави професійні спілки в русло лояльного загальнопольського руху. Першим актом уніфікації профспілкового руху на теренах Польщі стало об'єднання в єдину організацію інтернаціонально-класових та суто польських професійних спілок, яке відбулося на липневій профспілковій конференції 1919 року у Варшаві. Проте це деклароване об'єднання профспілок носило формальний характер. У складі профспілкового об'єднання, що підпорядковувалось цьому керівному профспілковому органу — Центральній комісії професійних профспілок, функціонувало кілька організаційних структур, які виникли до установаження другої Речі Посполитої. На окремих територіях, в тому числі в Галичині і на Волині, залишалися успадковані Польщею ті професійні спілки, які зародились і діяли згідно зі своїми статутами за часів Австро-Угорської монархії, російської і німецької влад.

Конкретну ж реорганізацію профспілкового руху на західноукраїнських землях передбачали інші законодавчі акти польської держави, а саме: урядовий декрет «Про організацію тимчасової влади другої інстанції», виданий на початку лютого 1919 року, та інструктивний лист Міністерства внутрішніх справ Польщі, яке наполягало на терміновій підготовці та проведенні заїздів старост на всій території Речі Посполитої з тим, щоб на цих заїздах, разом з іншими питаннями, було нарешті розв'язано питання реорганізації, підпорядкування та діяльності профспілок, їх реєстрації та перереєстрації, обліку та контролю за ними. Якихось особливих вимог саме для перереєстрації не висувалось. Перереєстрації підлягали лише ті професійні спілки, статuti яких були затверджені головним інспектором праці. На підставі цієї вимоги у Східній Галичині були перереєстровані практично всі організації. Так, наприклад, була перереєстрована селянська спілка поденних робітників, яка заснувалась ще у 1897 році.

До найбільш суттєвих змін, які вимагалось внести в статут профспілок, належали: зазначення зміни підпорядкування, запровадження діловодства польською мовою, визначення ставлення профспілки до держави та інше.

В цілому ж Союз професійних спілок об'єднував профспілкові організації різних ідейно-політичних орієнтацій. Найбільше прихильників в Союзі мали такі партії як Польська соціалістична партія, комуністична

партія Західної України, комуністична партія Польщі, Українська соціал-демократична, соціал-демократи Бунду, Полей-Сіону. Вони справляли неабиякий вплив на діяльність класових профспілок.

Соціальні і національні утиски, політичне безправ'я, яких зазнавало населення Західної України, створювали основу союзу робітництва і селян, визначали корінну спільність їх мети у боротьбі за свої права.

1921-1922 рр. в Західній Україні характеризувалися впертою боротьбою трудового люду, який прагнув поліпшити своє матеріальне становище і захистити свої соціальні права.

Грандіозним виступом робітників на початку 1921 року став всепольський страйк залізничників, що відбувся в лютому-березні. Страйкуючі разом з економічними вимогами висунули і політичні, вимагаючи звільнення політичних в'язнів, відміни воєнно-польових судів тощо. Цей страйк був підтриманий робітниками інших галузей промисловості і перетворився у загальний страйк всієї Польщі. Активну участь в страйку взяли залізничники Західної України і серед них залізничники Підволочиська, Тернополя, Ланівців і Чорткова.

Страйк закінчився 2 березня 1921 року після заяви уряду про відміну мілітаризації залізниць.

Робітничі страйки в 1921 році в Східній Галичині характерні тим, що разом з соціальними вимогами (запровадження 8-ми годинного робочого дня, виплат на випадок хвороби і нещасного випадку, забезпечення продуктами харчування та робочим одягом сезонних робітників тощо) вони все більше набували політичного забарвлення.

В листопаді 1921 року воєводська поліція повідомляла, що політичні вимоги страйкуючих Східної Малопольщі (так поляки називали Східну Галичину) підхопили і на території Станіславського воєводства.

У лютому-березні 1921 року відбулася перша окружна конференція профспілкових організацій Східної Галичини. У прийнятій резолюції на конференції відзначалося, що єдиним виходом з економічної кризи, розрухи, голоду і нужди є соціалістична революція. Конференція висловила за найактивнішу участь профспілок у боротьбі за повалення польського уряду, на місце якого повинен стати уряд робітничих депутатів (ДАЛО, фонд 102, оп. 1, спр. 28, арк. 124-125).

У цій же резолюції вказувалось, що необхідною умовою перемоги робочого люду є згуртування сил робітництва. Учасники конференції висловили своє негативне ставлення до Амстердамського Інтернаціоналу профспілок, який, як відзначалось у резолюції, у своїй більшості є угодинським (ДАТО, ф.1, оп. 1, спр. 1, арк. 4).

Згідно з рішенням окружної конференції щодо згуртування профспілок західноукраїнські профспілки, а з ними і профспілкові організації Тернопільського воєводства, поступово увійшли до складу загальнополь-

ських профспілок, створюючи єдині організації. Безперечно, цей крок позитивно позначився на консолідації робітничого класу Польщі і на подальшому зближенні українських і польських робітників.

Проте, цей акт мав і негативну сторону. А саме в тому, що в профспілках Західної України посилювався вплив лояльних до політики польського уряду сил, оскільки вони знаходили підтримку як з боку профспілок корінної Польщі, так і її уряду.

Так, наприкінці червня 1921 р. відбулися три загальнопольські з'їзди профспілок робітників гірничої, хімічної і текстильної промисловості, де обрані на з'їздах виконавчі органи опинилися в руках пепеесів (газета «Робітнича правда» від 17 липня 1921 року).

Крім того, на той час у профспілках розгорнулася вперта боротьба між представниками українських профспілок («червоними фракціями» або «лівницею»), які перебували під впливом Компартії Східної Галичини (КПРС) та представниками польських профспілок, які під впливом польських партій лояльно ставились до політики польського уряду на теренах Західної України.

Так, саме на окружній конференції профспілок, що проходила у Львові 9 жовтня 1921 року, представники ППС шляхом підтасовування результатів голосування одержали перевагу. Червона фракція заявила протест і залишила конференцію (ДАЛО, ф.285, оп. 1, спр. 2, арк. 83). Верховоди ППС, користуючись свободою дій, яку надавав їм уряд, захопили керівні органи в більшості профспілкових організацій Західної України.

На знак протесту робітники залишали профспілки. З цього приводу газета «Робітнича справа» писала, що «... ширша робітнича маса щораз більше відхиляється від профспілкових організацій, будучи знеохочена політикою угоди і мертвеччини, що ведеться пепеесівською профспілковою бюрократією» (газета «Робітнича справа» від 17 липня 1921 року).

Безперечно, що усі ці фактори негативно позначилися на подальшому розвитку профспілкового руху та єдності дій профспілкових організацій за відстоювання прав трудового люду на теренах Західної України.

Проте, в цей період в Тернопільському воєводстві робочий люд продовжував страйкову боротьбу, яка нерідко набирала збройного характеру. Аграрні страйки відбулися в Бучацькому повіті (ДАТО, ф.1, оп. 1, спр. 137, арк. 18). Преса повідомляла, що лише у жовтні 1922 року у повітах Східної Галичини відбулося 52 партизанських виступи селян (газета «Земля і воля» від 12 листопада 1921 р.), а у воєводстві за цей місяць було зареєстровано поліцією 216 селянських виступів, в т.ч. підпалів маєтків.

10 січня 1923 року міністерство внутрішніх справ своєю директивою вимагало від поліції рішучих дій щодо придушення страйків. Наприкінці 1923 року внаслідок прийнятих урядом репресивних заходів робітничий рух послабився, незважаючи на збільшення тривалості робочого дня і ріст цін на життєво необхідні товари. В Західній Україні на той час робочий день у промисловості був продовжений до 10-12 годин, а в цукровій, борошномельній, кондитерській, швейній і деяких інших він становив до 16 і більше годин на добу. Характеризуючи становище робочого люду того часу в пресі, відзначалося, що «робітничий клас у Польщі живе тепер під загрозою голодної смерті. Дорожнеча зростає на всі необхідні засоби життя вже не по днях, а з години на годину». (Газета «Вперед» від 17 січня 1924 року).

Фінансово-економічна криза 1920-1924 рр. супроводжувалась наростанням руйнівних економічних процесів, які важким тягарем лягали на плечі трудящих. Збільшувалась чисельність безробітних, мізерні заробітки «з'їдала» гіперінфляція. Водночасо росло оподаткування, порушились виробничо-кооперативні зв'язки багатьох підприємств.

Шалена інфляція ставила у дуже скрутне становище всі категорії населення. На перший погляд, темпи зростання зарплати були високими. Однак, порівняння зарплатні з цінами на основні продукти харчування та промислові вироби свідчить про мізерний рівень забезпечення робітників. Наприклад, місячна зарплата столяра в серпні 1923 року становила 110 тис. польських марок, а в лютому 1924 р. — 11 мільйонів, помічника столяра — відповідно 60 тис. і 5-6 млн. п.м. Проте, дорожнеча зростала ще стрімкішими темпами і заробітна платня ніяк не порівнювалася з цінами на основні життєво необхідні товари. В січні 1924 року буханець хліба коштував 500 тис. марок, літр молока — 400 тис. , кілограм волового м'яса — 3 млн., сала — 4 млн., цукру — 2 млн., картоплі — 130 тис. , одне яйце — 150 тис. польських марок. За коробку найдешевших цигарок треба було заплатити 57 тис. марок, за чоловічу сорочку — 12 млн., костюм коштував 100-200 млн. марок і залишався для робітника недосяжною мрією.

До того ж в таких складних умовах власники часто «практикували» нерегулярну виплату заробітку, вдавалися до заміни його продуктами та іншими товарами, нерідко сумнівної якості за підвищеними цінами.

В пошуках виходу із кризового стану та забезпечення надходжень в державну казну уряд на додаток впроваджує нову шкалу податків, залізничних, телеграфних та поштових виплат, цін на тютюн, сіль, сірники. З січня 1924 р. в усій Польщі відбулося підвищення удвічі рази цін на газ, електроенергію, транспорт. Звичайний квиток на міський транспорт коштував 150 тис. п.м., місячна картка на проїзд в міському транспорті — 20 млн. польських марок.

У зв'язку з катастрофічним знеціненням польської марки великого поширення набрав натуральний обмін товарами, чимало дефіцитних виробів реалізовувалися за стабільну іноземну валюту. Нечуваний кризовий розмах призводив до закриття багатьох підприємств, а відтак — до втрати роботи. Хронічне безробіття змушувало трудящих виїжджати в інші країни в пошуках роботи та заробітку.

Соціальне становище робітників ускладнювалося і їх важкими житловими умовами. Майже 35 відсотків робітничих квартир знаходились у підвалах та на піддашсях, а лише 10 відсотків були забезпечені каналізацією, водопроводом, електроенергією і газом. Під робітниче житло використовувались підвали та інші малоприсадибні для проживання приміщення, нерідко робітничі квартали не мали жодних комунальних вигод, а самотні робітники мешкали у виробничих приміщеннях. Кореспондент газети «Сила», який, побувавши у робітничому бараку, писав, що «кожна квартира має 15 кв. м житлової площі і в цій квартирі проживає 10 осіб». Описуючи робітниче житло, кореспондент перераховував меблі у квартирі. Це — скриня, лави, стіл та ліжко, покрите дірявим лахміттям. Крім того, широко практикувалось виселення безробітних із заводських і фабричних бараків.

В цих умовах професійні спілки Східної Галичини ще на початку 1922 року виступили з вимогами про дотримання 8-годинного робочого дня, надання робітникам платних відпусток, пропорційного до росту дорожнечі підвищення заробітної платні. В ході масових робітничих виступів восени 1925 року було розповсюджено за підписом професійної «лівиці» листівки, що закликали робітників до боротьби «за безплатне житло для безробітних — до часу знайдення праці та звільнення робітничих жител від усіх податків. На засіданнях делегатів українських профспілок Східної Галичини 18 та 25 липня 1922 року обговорювалось питання про необхідність створення єдиних організацій різних профспілок для захисту робітничих інтересів на виробництві.

Пригноблюючи робітничий рух в країні, польський уряд засилав у профспілки свою агентуру, яка під виглядом національних, релігійних і соціальних інтересів певних верств населення та відстоюючи програми окремих партій, вела пропаганду щодо створення профспілкових об'єднань за національними, політичними і соціальними ознаками, що призвело до подальшого розколу єдності профспілкового руху. Так, в Західній Україні в 1924 році профспілкові організації представляли ряд угруповань. Із них найвпливовішою була класова профспілка на чолі з окружною комісією спілок у Львові, що безпосередньо підпорядковувалась Центральній комісії профспілок. Іншим впливовим угрупованням профспілок були польські профспілки, які, головним чином, мали вплив серед залізничників Західної України. Ще чисельні християнські проф-

спілки були під впливом духовенства. Були також створені окремі профспілки за національною ознакою, зокрема єврейські профспілки під впливом Бунду і Поалей-Сіону. Але і в цих профспілкових об'єднаннях не було єдності.

1925 рік почався новою хвилею наступу польського уряду на робітничий рух. У лютому була розпущена рада профспілок у Стрию, в березні — у Львові, заборонена діяльність низки профспілкових організацій на Тернопільщині та інших теренах краю (ДАЛО, ф. 1, оп. 1, стор. 335, арк. 68). Профспілкові організації, які мали дозвіл уряду на свою діяльність, постійно перебували під наглядом поліції, в них засилялися інформатори. У селах проводились карні експедиції. Все це зумовило спад і послаблення профспілкового руху на західноукраїнських землях: у ряді профспілок значно зменшилась кількість їх членів.

Внаслідок цього профспілковим організаціям Галичини стало важче відстоювати інтереси своїх членів при виробленні єдиних програм дій західноукраїнських і польських профспілок. Це, зокрема проявилось на профспілковій конференції Східної Галичини, що проходила у лютому 1925 року у Львові. На конференції було 154 делегати від 56 профспілок з кількістю членів понад 16 тис. чоловік. Представники від профспілкових організацій вимагали включити в резолюцію конференції вимоги про 8-годинний робочий день, але ця пропозиція навіть не була допущена до голосування, а прийнята резолюція конференції була сучасною угодою польським інтересам. (Газета «Життя профспілок» від 15 лютого 1925 року).

Але, незважаючи на це, по всій Західній Україні не стихали масові демонстрації протесту проти безробіття протягом цілого 1925 року. Такі акції протесту безробітних проходили і на Тернопільщині під лозунгом: «Праці — безробітним! Хліба — голодуючим!»

Прорахунки у стабілізаційній політиці польського уряду, що призвела до відставки восени 1925 року кабінету Грабовського, і у зв'язку з цим — прогресуючого погіршення економічного становища в державі, відзначились вже на початку 1926 року погравленням робітничого руху.

Проявом наростаючої хвилі масових виступів трударів були події 9 лютого 1926 року в Калуші. В цей день 820 безробітних міста розірвали поліцейський заслін і захопили будинок магістрату.

Кілька годин місто перебувало в руках робітників (ДАЛО, ф. 75, оп. 1, ст. 67, арк. 8). Виступ в Калуші поклав початок масовим виступам робітників, що охопили всю країну. Як повідомляло Тернопільське воєводське управління, загострення безробіття і калуські події «відбилися на тернопільському ґрунті широким відгоном і викликали на зборах товариства «Праця» (профспілка в м. Тернополі) широке коментування, причому не раз висловлювались думки, що такий «Калуш» треба було б влаштувати і в Тернополі» (ДАТО, ф. 1, оп. 1, спр. 740, арк. 17).

У Чорткові безробітні прийшли до старости і вимагали забезпечити їх роботою. У Тернополі, Львові і Золочеві відбулися масові мітинги протесту залізничників проти урядового проекту нововведень до законів про додатки до заробітної плати і пенсії (ДАТО, ф. 1, спр. 740, арк. 31-32).

10 квітня безробітні Львова, Тернополя, Дрогобича та інших міст Західної України провели демонстрації протесту, в результаті яких відбулися сутички з поліцією. В Стрию поліція розстріляла демонстрантів. Похорони загиблих перетворилися в політичну маніфестацію, в якій взяли участь понад 5 тис. чоловік. На похорони прибули делегації зі Львова, Тернополя, Дрогобича, Борислава, Калуша, Стебника й інших міст Західної України. Оцінюючи події в Стрию, газета ЦК КПЗУ «Наша правда» тоді писала, що кривава середа в Стрию для Західної України має таке значення, яке мав для Росії Ленський розстріл робітників. Це послужило сигналом до подальшого розгортання боротьби трудового люду за свої економічні і соціальні інтереси.

Тернопільські залізничники, а слідом за ними — залізничники Чорткова 27 квітня 1926 року на зборах у с. Вигнанці, де було понад 150 робітників, висловились за проведення страйку протесту з 4 до 10 травня. Але у зв'язку із угодницькою позицією керівництва профспілкового об'єднання Польщі «Польські спілки залізничників» проведення страйку було зірвано (ДАТО, ар. 1,2,6,9,13, ф. 231, оп. 1, спр. 765).

Життя підказувало, що для координації дій розрізнених, а нерідко стихійних виступів робітників потрібне їх об'єднання в структуровану організацію з певною програмою, коштами і внутрішнією дисципліною, а саме в профспілці.

Тому в 1926 році у Тернополі було створено дев'ять фахових професійних спілок (будівельників, столярів, кравців, шевців, пекарів та ін.), до яких входили робітники даних професій незалежно від національності. В цей же час були створені профспілки в Бучачі, Заліщиках, Збаражі, Підгайцях, Скалаті, Чорткові та інших містах і селищах Тернопільщини.

Згодом у 1926 році ряд фахових профспілок Тернополя об'єдналися і створили повітову раду профспілок. Завдяки цьому вперше в історії робітничого руху Західної України на Тернопільщині були укладені колективні договори між профспілками і підприємцями на пекарнях, а потім на деревообробних підприємствах.

Саме цю дату 1926 року можна вважати датою створення першого міжспілкового об'єднання на Тернопільщині, яке базувалося на принципах, характерних для усього профспілкового руху у світі, а саме: єднання людей праці в боротьбі за свої права незалежно від фаху, національності, раси і віросповідання.

Розуміючи необхідність об'єднання зусиль усіх робітників, Тернопільська повітова рада профспілок в липні 1926 року звернулася з відозвою: «До робітників про створення єдиного фронту боротьби проти експлуататорів». У відозві, зокрема йшлося: «Об'єднані профспілки міста Тернополя закликають всіх робітників, незважаючи ні на що, дотримуватися 8-годинного дня праці. Робітники і робітниці! Ставаймо всі разом, незважаючи на національність, на оборону наших прав, записаних у законі, створимо монолітний фронт робітників — пролетарський фронт, фронт експлуатованих проти другого фронту — експлуататорів» (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 742).

Профспілкове об'єднання Тернополя (повітова рада), як про це свідчать архівні документи, намагалося зберегти єдність профспілкових організацій, не раз обговорюючи ці питання на загальноміських профспілкових вічах (зборах).

Так було і 5 грудня 1926 року. На загальноміські збори, скликані комітетом повітової ради, прибули понад 450 членів профспілок. Збори прийняли резолюцію, в якій закликали всіх робітників до згуртованості, рішучості в боротьбі за 8-годинний робочий день, поліпшення матеріального становища, відміни роботи пекарів в нічний час. На зборах виступив Юрій Строкович, швець, один з організаторів профспілок міста Тернополя, який закликав присутніх до єднання і пильності проти агентів, які засилаються органами влади в робітничі організації з метою розколу їх єдності. (ДАТО, ф.231, оп. 1, спр. 765, арк. 70,71).

З приходом уряду Пілсудського (12 травня 1926 року) були ліквідовані всі соціальні завоювання робітничого класу. Характеризуючи прийняте урядом робітниче законодавство, секретаріат ЦК Компартії Польщі відзначав, що «вже з поверхового огляду видно, що маємо справу із законодавством, яке своєю реакційністю переважає царські закони» (ДАЛО, ф.200, оп. 1, спр. 563, арк. 4).

У відповідь на прийняте законодавство, наприкінці 1926 року з новою силою розгорнувся страйковий рух у Західній Україні. На початку листопада 1926 року в Тернополі розпочався страйк 150 столярів, який закінчився лише на початку 1927 року. Цей страйк був відповіддю робітників на намагання підприємців зменшити заробітну плату на 25 відсотків і запровадити 10–годинний робочий день. Незважаючи на вжиті репресивні заходи уряду, завдяки організованості робітників і солідарній підтримці робітників інших підприємств Тернополя та інших міст, які підтримували страйкуючих морально і матеріально, страйк тривав три місяці. І лише погана кон'юнктура на продукцію, внаслідок якої промисловці не були зацікавлені в негайному відновленні роботи на підприємствах, та подальші репресії властей примусили робітників перервати страйк

(ДАТО, ф. 1, оп. 1, спр. 741, арк. 63, газета «Профспілкові вісті» від 23 січня 1927 року).

12 грудня 1926 року в Чорткові відбувся мітинг поштових і залізничних працівників, скликаний профспілками поштових працівників, залізничних працівників і залізничних машиністів, в якому взяли участь понад 100 чоловік.

Короткою промовою мітинг відкрив голова профспілки залізничних працівників Юзеф Герман. Головуючим мітингу було обрано Михайла Горбачевського з профспілки залізничних працівників, заступником — Корнеля Смольського з профспілки залізничних машиністів і секретарем мітингу — Болеслава Рослановського від профспілки поштовиків.

З рефератом «Про матеріальне становище поштових і залізничних працівників та регулювання постачання» виступив представник окружного комітету профспілки поштовиків у Львові Роман Рудницький та представник окружного комітету профспілки залізничників зі Станіслава Ян Шаловський.

На мітингу схвалено створення об'єднаного комітету профспілкових організацій залізничників, машиністів та поштовиків, який мав керувати їх діяльністю на території всього повіту.

В одноголосно прийнятій резолюції зазначалося, що широкі маси залізничників і поштовиків об'єдналися, щоб спільними діями боротися проти нужди, злиднів, за дальше поліпшення умов праці, бо ні уряд, ні сейм ще серйозно не подумали про поліпшення побуту працюючого люду, зокрема залізничників та поштовиків. Крім того, учасники мітингу засудили діяльність тих керівників профспілок, які брехнею і демагогією намагалися збити профспілки на хибний шлях, висловили готовність до страйків і боротьби за свої права (ТОДА ф. 231, оп. 1, спр. 825, арк. 59-63)

Новим мотивом у робітничому русі 1927 року було те, що в ньому стали брати більш активну участь сільськогосподарські працівники. Ще наприкінці 1927 року в Східній Галичині були створені три відділення фахової профспілки сільськогосподарських робітників (в Самборі, Перемишлі і Сокалі). З ініціативи окружного секретаріату профспілки сільськогосподарських робітників, у березні 1927 року між робітниками і поміщиками був укладений колективний договір, що поширювався на Львівське, Тернопільське і Станіславське воєводства. Проте цей договір лише певною мірою захищав права робітників, оскільки поміщики часто його порушували, а це штовхало робітників на страйки. Саме тому сільськогосподарські робітники провели серію страйків в Борщівському, Бродівському, Золочівському і Підгасцькому повітах Тернопільського воєводства (ДАТО, ф.2, оп. 4, спр. 126, арк. 52,54).

Слід відзначити, що на Тернопільщині, як і на всій Західній Україні, урядом Пілсудського проводилося нещадне переслідування профспілкових і культосвітніх організацій трудового люду, влаштовувалися арешти керівників профспілкових організацій і профактивістів, до смертної кари було засуджено профактивіста з с. В. Березовиця на Тернопільщині М.С.Білого.

Представники воєводського управління і поліція здійснювали постійний нагляд за діяльністю профспілкових організацій і за будь-якої першої можливості вживали заходів до їх ліквідації. Наприклад, у 1927 році було закрито 8 профспілок у Тернополі, проведені арешти профактивістів у Тернополі, Зборові, Гримайлові, Копичинцях, Кременці, Ланівцях, Ягільниці. 27 квітня 1928 року в донесенні до Тернопільського старости начальник команди державної поліції Октавець домагався заборонити діяльність профспілок м. Тернополя, зокрема профспілок одяжної, шкіряної, харчової, деревообробної промисловостей та споживчих підприємств, мотивуючи тим, що близько 90 членів профспілки одяжної промисловості підписали вимогу про звільнення звинувачених в процесі білоруської громади, що на зборах профспілки деревообробної промисловості звучали заклики стосовно відстоювання своїх прав перед майстрами, що в приміщенні профспілки харчовиків виконувалися пісні, складені проти Пілсудського тощо. (ТОДА, ф. 231, оп. 1, спр. 961, арк. 12).

Друга половина 1928 року для Польщі характеризувалася подальшим загостренням труднощів і суперечностей у стабілізаційному процесі економіки, що стимулювало активізацію робітничого і профспілкового руху. В серпні 1928 року відбувся страйк 50 тис. текстильників Лодзя, що боролися проти зниження заробітної плати. Лодзинських робітників підтримали робітники багатьох міст країни, в тому числі страйкували і пекарі Чорткова. Всього страйковою боротьбою на підтримку робітників Лодзя було охоплено 120 тис. чоловік (ДАТО, ф.2, оп. 4, спр. 150, арк. 20,57; спр. 40, арк.1; спр. 152, арк. 37, спр. 151, арк. 18).

За період з 1924 по 1928 роки в Західній Україні відбулося 493 страйки, а по всій Польщі — понад 3 тис. , в яких брало участь майже 1,5 млн. робітників.

У другій половині 1928 року наступило похвалення також в організації профспілкового руху. Відновлювались ліквідовані профспілки, створювались нові профспілкові об'єднання. Так, у Тернопільському воєводстві на той час були створені профспілкові організації робітників тютюнової промисловості в Борщові, товариство фінансових працівників у Скалаті, християнський союз кваліфікованих мельників у Тернополі, товариство «Об'єднання залізничників Польщі». Лише за один місяць у Східній Галичині профспілковим членством було додатково охоплено 1600 робітників, відкрито декілька профспілкових відділень.

Після з'їзду профспілок будівельників Польщі, який відбувся 1928 року в Варшаві, особливо зміцніла на теренах Тернопільщини профспілка будівельників. На той час профспілка будівельників Тернополя, Чорткова, Бучача своєю організованістю і страйковими виступами демонструвала солідарність з робітниками Західної України і всієї Польщі.

На початку 1929 року активізувалася боротьба за відстоювання своїх прав сільськогосподарських робітників Західної України. Хвиля страйків на селі почала наростати з травня 1929 року. 9 травня 1929 року застрайкували робітники сіл Рава–Руського повіту Львівського воєводства, до якого приєдналися сільськогосподарські робітники Бучацького, Зборівського, Кременецького повітів Тернопільського воєводства. Страйки сільськогосподарських робітників відбулися також у Гримайлові Скалатського, с. Ладичині Тернопільського, с. Баворові Теревовлянського повітів та інших селах Тернопільщини, переважна більшість яких закінчилася задоволенням вимог страйкуючих.

Характерним у страйках селян 1929 року було те, що в них уже брали участь усі категорії сільськогосподарських робітників — як постійні, так і поденні робітники. Для прикладу, в Зборівському повіті постійно найняті поміщиками робітники: конюхи, їздові, робітники гумен, хатні робітниці та інші виступили спільно з поденними робітниками (найманими селянами на тимчасові чи сезонні роботи) за права трудового люду села. Вони вимагали підвищення заробітної плати як грішми так і натурою (за кожний вижатий і складений 8-ий сніп замість 13-16 снопа), звільнення і прийом робітників лише за згодою комітетів (сільської профспілки робітничого, фільварочного), обов'язкового страхування робітників за рахунок поміщиків на випадок хвороби, нещасного випадку та ін.

Проте, організаторська робота стосовно подальшої програми дій сільськогосподарських робітників у відстоюванні своїх прав утруднювалася відсутністю на той час профспілки сільськогосподарських робітників, яка була ліквідована керівництвом польських профспілок за участь у страйках 1928 року.

На цей час і на промислових підприємствах розмах страйкової боротьби робітників за свої права також значно зменшився порівняно з 1928 роком. Але робітники фабрик і переробних підприємств продовжували вести страйкову боротьбу. На Бродівській фабриці з переробки текстильної сировини з червня 1929 року застрайкували 130 робітників. На підтримку страйкуючих у місті відбулася демонстрація, в якій взяли участь понад 300 робітників. Уже через місяць, в липні – серпні страйкували 1300 робітників цегельні Тернопільського, Львівського, Стрийського, Луцького і Рівненського повітів. Усі ці страйки, крім Луцького повіту, закінчилися задоволенням вимог робітників.

На спаді цілеспрямованої і організованої боротьби селянства та робітництва на той час позначилися приналежність, чи навіть симпатії керівників профспілкових об'єднань до певних політичних партій.

Так, 30 вересня 1929 року за ініціативою представників польських соціал-реформістів і УСДП (Української соціал-демократичної партії), які стояли на лояльних позиціях до польського уряду, був скликаний окружний з'їзд профспілок. На з'їзді були представники всіх чотирьох воєводств Західної України, в т.ч. 103 делегати з 27 повітів профспілкової «лівизи» (члени і симпатички КПЗУ). Ініціатори з'їзду звернулися до поліції з проханням розігнати з'їзд. У відповідь на це засідання з'їзду було перенесене на вулицю і перетворене на масову демонстрацію робітників.

Через місяць, 1 листопада 1929 року, керівники ППС і УСДП повторно скликали з'їзд профспілок, намагаючись добитися створення на з'їзді пропольської української профспілкової комісії. На з'їзд прибуло 200 делегатів з українських секцій профспілок. Делегати з'їзду пішли за профспілковою «лівизою». Поліція вчинила жорстоку розправу над ними. Було поранено 40 і заарештовано 20 чоловік (ДАЛО, ф.102, оп. 1, ст. 31, арк. 107).

Таким чином, ні на жодному з цих з'їздів не було створено нового профспілкового органу, який би загалом згуртував навколо себе профспілковий рух у Західній Україні (журнал «Наша правда» за 1929 рік, № 7-12, стор. 110).

На цей час страйкова боротьба в промисловості йшла на спад через різке скорочення зайнятих робітників та труднощі ведення страйків під час кризи.

Проте акції безробітних не стихали. 6 березня 1930 р. в Міжнародний день боротьби проти безробіття в Тернополі і ряді інших міст воєводства відбулися мітинги і демонстрації безробітних. У Тернополі в загальноміському мітингу і демонстрації взяли участь близько 1000 осіб. У цьому ж місяці демонстрації безробітних (походи голодуючих) відбулися також в інших містах і селах Тернопільщини, зокрема в Кременці, Микулинцях, Скалаті, Тереховлі. Вони проходили під лозунгами: «Геть уряд безробіття, голоду, війни і терору!», «Геть окупацію Західної України!» (ДАТО, ф. 274, оп. 4, ст. 174, арк. 55; ф. 275, оп. 1, спр. 590, арк. 41; ф.3, оп. 2, спр. 272, арк. 6, ф.231, оп. 1, спр. 21, арк. 45).

Економічна криза в промисловості перепліталась з аграрною кризою, що викликало значні заворушення в західноукраїнських селах. Тільки за вересень-жовтень 1930 року в Тернопільському воєводстві відбулося 89 страйків сільськогосподарських робітників, у Львівському-61, Станіславському — 27 (ДАЛО, ф. 102, оп. 1, спр. 20, арк. 149). Визначний діяч польського робітничого руху п. Ленський так оцінював тогочасні виступи селян: «Значення цих виступів, що підривають польську окупацію,

полягає в тому, що в них вперше за декілька років проявилися елементи громадянської війни». Уряд на ці виступи відповів каральними експедиціями, в ході яких було ограбовано, поруйновано і частково спалено сотні сіл, заарештовано сотні української інтелігенції і селянських активістів. Друковане видання «Українська газета», описуючи пацифікацію (примирення) на Західній Україні, писала: «Найбільші труси і арешти відбуваються на Західній Україні. З Варшави з'їхалися до Львова делегати уряду, — полковники Перацький і Сухенек, щоб повести карну виправу проти українців. 31 серпня вночі проведено на території Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств тисячі трусів у всіх українців, що мають відношення до політичних справ. Отже, були одної і тої самої ночі ревізії у Львові, Станіславі, Калуші, Стрії, Перемишлі, Тернополі, Коломиї, Самборі, Бережанах, Злочеві, Сокалі і в десятках містечок Галичини.

В цілій Галичині має бути арештованих більше 500 осіб. Труси відбуваються далі, отже і арештованих — переважно студентів — буде ще більше.

Мається враження, що Пілсудський рішив поліцією і тюрмами прочистити собі на Західній Україні і Західній Білорусі шлях до виборів. Настав небувалий терор!» («Українська газета» № 31, 12 вересня 1930 р., м. Берлін, ДАТО, ф.231, оп. 1, спр. 1467, арк. 15)

В подальшому «Українська газета» повідомляла про дії каральних експедицій та їх наслідки: «...повіт Підгайці (перед підзаголовком «повіт Підгайці») з метою скорочення матеріалів «оглядової інформації» упущені повідомлення про дії каральних експедицій у Львівському, Бібрському, Сокальському, Ягайлонівському повітах).

«У Мозолівці величезне спустошення. Майже нема хати з незруйнованим дахом. Солом'яні дахи розібрано. (Робили це самі селяни під загрозою поліцейських палиць). Горища розгромлені. Бляха проколота багнетами. Майже нема будинку без вибитих вікон і зруйнованих печей. Подушки і перини розірвано і кинуті в колодязь. Читальні і кооперативи розгромлені. Товари знищено і кинуті в колодязі і залито гасом. Були три випадки насильства над жінками...»

Цілком аналогічна картина, як і в Мозолівці, була у Вишнівчику і в Богатківцях, за даними, що їх приставив єпископ і доктор Бучко:

«Збитки колосальні. Люди живуть в будинках без вікон і дверей, не маючи на чому спати, чим укриватися, бо все знищено.

В селі Бокові військо з беззбройної людності знущалося три дні, причому невинно заарештованих разом з священником Каблаком вели з музикою вулицями села, наказали їм співати різних пісень, сидати в грядюку. Тут також їх били.

Улани з Теробовлі застрілили в цьому селі божевільного хлопця на ймення Езебюш Зурдей. Ще й досі триває терор проти громадян, які не

хочуть підписувати декларацій, що вони згодні на розпуск читалень і кооперативів».

В опублікованій в газеті інтерпеляції українського клубу наводиться ряд аналогічних матеріалів про діяльність карних експедицій в Терехівському, Станіславському і Збаразькому повітах. В с. Лозівці Збаразького повіту селяни під ударами нагаїв знищили власними руками пам'ятник Шевченкові. Закінчується інтерпеляція докладним на 40 друкованих сторінках переліком кооперативних організацій, зруйнованих карними експедиціями, з документальним підтвердженням величезних збитків. Наводиться список побитих кооперативних робітників і дається зізнання потерпілих» («Українська газета» № 6 від 6 лютого 1931 р., м. Берлін, ДАТО, ф. 3, оп. 2, спр. 209, арк. 49 зв.).

У скарзі кооперативної споживчої спілки «Хлібороб» с. Вербів Бережанського повіту зазначено: «24 вересня 1930 р. о 7 годині ранку до магазину (кооперативної спілки в с. Вербові) з'явилася державна поліція з Бережан і без пред'явлення судового дозволу розпочала проводити обшуки приміщення крамниці, молочарні і канцелярії. Обшуки проводились без виявлення нормального ставлення до чужої власності, внаслідок чого вони призвели до знищення різних предметів і товарів, що склали власність кооперативу.

Товари, молочні вироби, нерухоме і рухоме майно, канцелярське приладдя і бібліотека, зазначені в переліку, покидані на підлогу, викинуті на подвір'я кооперативу, обліті гасом, олією і терем. А потім розвалили пічку і все викинули на товари.

Державні службовці сокирами цілком знищили молочарні машини, що знаходились у приміщенні кооперативу, а масло, в кількості 40 кг забрали для споживання. Сметану розлили на підлозі в молочарні.

Нерухоме майно, як двері, рами, пічки, огорожу, розвалено і знищено сокирами.

В такий спосіб обшуку, без письмового застереження влади, без всякої охорони власності, незважаючи на ст. 99 польської Конституції, заподіяно кооперативній спілці збитки на 7978,46 зл. Отже, загальні втрати, заподіяні вищезазначеним способом, дають суму 9706,46 зл.».

Далі на 9 аркушах іде перелік свідків у даній справі і детальний список знищених речей із зазначенням їх кількості і вартості (ДАТО, ф. 7, оп. 1, спр. 194, арк. 1-12).

У 1931 році польський уряд видав декрет про запровадження воєнно-польових судів, який передбачав смертну кару за участь в «безпорядках» і пошкодженні чужого майна. На підставі закону можна було засуджувати учасників страйку на підприємствах до тюремного ув'язнення терміном до 5 років. Законом передбачалось покарання дворічним тюремним ув'язненням за поширення антиурядових листівок, а за дії, які

польська юстиція розцінювала як замах на територіальну цілісність Польщі, — смертну кару. Але це не припинило боротьбу безробітних за одержання роботи і державної допомоги.

У 1931 році заворушення безробітних відбулись у Львові, Кременці, Збаражі і Тернополі.

1932 рік позначився новою хвилею виступів робітників промислових центрів Польщі. На знак солідарності з ними відбулися страйки і на Тернопільщині. Характеризуючи стан промисловості в Західній Україні, в квітні 1932 року в пресі відзначалося, що «на окупованій Польщею Західній Україні основні галузі промисловості завмирають. Всюди лютує фінансовий крах, руйнуються дрібні верстати праці, всюди скорочують, позбавляють праці працівників і урядовців» (ДАЛЮ, ф. 1, оп. 1, спр. 179, арк. 65). У Тернополі на цей час за неповними даними нараховувалося 1080 безробітних робітників, в т.ч. 411 розумових працівників, 321 некваліфікованих робітників та 132 будівельники, а всього по Тернопільському воєводству — понад 4 тис. безробітних (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2136, арк. 4).

Загальним невдоволенням були зустрінуті проекти антиробітничих законів, які були внесені на обговорення сейму в березні 1932 року. Проте профспілки в цей час не зуміли провести достатньої організаційної роботи серед своїх членів, щоб протидіяти прийняттю доповнень до робітничого законодавства з питань тривалості робочого дня та соціального страхування. Робітники втратили «англійську суботу», яку було завойовано ними ще в 1919 році, в ряді галузей допускалося зростання тривалості робочого дня та інше. Ухвала сеймом антиробітничих законів в 1933 році проводилась під гаслом турботи за виведення країни з кризи. Але основний тягар при цьому перекладався на плечі трудящих. За цими законами встановлювалася пенсія робітникам розміром 20-40% від зарплати. Право одержати пенсію мав робітник, який втратив 2/3 своєї працездатності або досягнув 65-річного віку (в тяжких умовах праці — 60 років) і заплатив протягом трьох років в інститут по забезпеченню не менше 200 тижневих внесків (на підприємствах з тяжкими умовами праці — 600 тижневих внесків, з них — 50 в останні чотири роки). Внески становили 5% від зарплати, причому робітники платили 3,2 %, а з тяжкими умовами праці — 3,6 %. Згідно з цим законом робітники, які лікувалися за рахунок каси хворих, повинні були доплачувати за виклик лікаря і рецепти, допомога по хворобі зменшувалася і строк її виплати скорочувався. Допомога в зв'язку з пологами зменшувалася на половину, обмежувалась допомога для членів сім'ї хворого.

Сільськогосподарські робітники і деякі інші категорії працівників взагалі позбавлялися допомоги в касі хворих. Сільськогосподарські робітники повинні були уже лікуватися на кошти поміщика, але тільки в тому

випадку, якщо господарство поміщика мало понад 30 га землі. Плату за лікування було збільшено на 85 %. Внески до каси хворих зменшилися з 7,5 до 5 відсотків від заробітної плати, але якщо до введення закону 75% внеску платив поміщик, а решту — робітник, то тепер вони платили їх порівно (ДАЛО, ф. 102, оп. 1, спр. 60, арк. 13). Закон 1932 року передбачав покарання підприємств за затримку заробітної плати лише у випадку, якщо це сталося без поважних причин. Це давало можливість фабрикантам, поміщикам обґрунтовувати затримання заробітної плати робітникам упродовж тижнів і місяців. На додаток законом від 22 березня 1933 року був ліквідований навіть фіктивно існуючий на той час 46-годинний тиждень, замість якого введено 48-годинний. В галузях сезонного виробництва робочий день продовжено до 10 годин. Дозволялись надурочні роботи, якщо підприємство в минулому було завантажено не повністю. Все це дозволяло підприємцям «законно» продовжувати робочий день, причому надурочні години не оплачувались (газета «Новини» від 27 січня 1933 року). Трудовий день робітників пекарень становив 12-16 годин без оплати за надурочні години. Таке ж становище було і в інших галузях промисловості.

У день боротьби проти замаху уряду на соціальне забезпечення робітників (22 лютого 1933 р.) відбулися масові виступи протесту робітників Польщі, які охопили понад 500 тис. робітників. У Західній Україні страйкували робітники Львова, Тернополя, Болехова та інших міст. На знак солідарності з робітниками Тернополя сільськогосподарські робітники провели аграрні страйки в Бережанському, Тернопільському, Чортківському, Збаразькому повітах, що носили економічний характер, в основному за збільшення заробітної платні.

Питання боротьби з безробіттям в цей період не сходило з порядку дня профспілкових зборів кожної профспілкової організації Тернополя і воєводства в цілому.

Так, у Тернополі профспілка пекарських працівників «Самодопомога» на своїх зборах це питання розглядала 17 квітня 1933 року, де були присутні 50 осіб.; 14 вересня збори прийняли рішення організувати збір коштів на допомогу безробітним, а 17 вересня на повторних зборах з цього питання вирішили раз на тиждень залучати до роботи безробітних пекарських працівників замість тих, хто має постійну роботу; 29 листопада збори вирішили «Утримати 48-годинний робочий тиждень з тим, щоб постійні працівники відпустили 12 годин безробітним пекарським працівникам» (ДАТО, ф. 23 оп. 1, спр. 2136, арк. 3, 162, 216).

На той час у звіті воєводського управління про громадсько-політичне становище, стан безпеки, національний і страйковий рух повідомлялося, що подібні збори відбулися протягом року в багатьох профспілкових організаціях Тернополя, а також Чортківського, Підгаєцького,

Бережанського, Буцацького, Скалатського, Тернопільського, Копичинського повітів, що в багатьох профспілкових організаціях після зборів оголошувалися страйки протесту проти безробіття, вивішувалися лозунги, які закликали людей до боротьби за соціальне і національне визволення. (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 2136).

На кінець 1933 року в Тернопільському воєводстві нараховувалося 4500 повністю безробітних робітників, у т.ч. в Тернополі — 882, з яких користувалися фондом допомоги тільки 462 безробітних. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2136, арк. 230).

В цей період набрала поширення така форма страйків як окупаційні страйки, коли робітники займали підприємства, залишаючись там доти, поки їх вимоги не задовольнилися, або їх не розганяли силою зброї поліція і війська. На період окупаційного страйку із робітників обирали чергових, які охороняли підприємство від штрейкбрехерів та інших осіб. Керівництво страйком покладалося на страйковий комітет, у який входили люди для підтримки зв'язку з іншими підприємствами міста.

Своєю традицією ця форма страйкової боротьби належала до 70-х років XIX ст. Уперше її використали гірники шахти «Шарлей», що біля Битом'я 12-17 червня 1873 року.

Окупаційні страйки, які в подальшому стали називати «польськими» використовувалися робітниками Чехії, Румунії, Іспанії, Китаю та Японії. Разом з позитивними вони мали цілу низку малоефективних проявів, адже що робітники під час страйку були розпорощеними на своїх робочих місцях, страйк обмежувався територією заводу чи фабрики, що полегшувало втручання поліції в його перебіг, а також вербування штрейкбрехерів.

Запровадження військово-польових судів, що було складовою частиною антинародної «пацифікації» («втихомирнення»), призвело до того, що до середини 30-х років кількість та значення окупаційних страйків дещо спала.

1935 рік відзначався подальшим зростанням економічної боротьби, розвитком такої її форми як групові страйки. В цьому році активізувався страйковий рух сільськогосподарських робітників Буцацького і Тернопільського повітів, будівельників Чорткова.

1936 рік став роком найвищого піднесення робітничого руху по всій Західній Україні. Поштовхом до цього стала краківська трагедія та події у Львові весною 1936 року. 26 березня 1936 року для розгону демонстрації безробітних на вулицях Кракова поліція використала вогнепальну зброю. В результаті розстрілу робітничої демонстрації, 8 чоловік загинуло та багато було поранено. В професійних спілках багатьох регіонів Західної України відбулися масові збори, на яких робітники засуджували фашистські методи розправи над трудящими. Терміново була скликана

конференція професійних спілок, яка оголосила 5-хвилинний страйк під час похорону жертв краківського розстрілу.

14 квітня 1936 р. у Львові відбулася сутичка безробітних з поліцією, під час якої загинув безробітний Владислав Козак. У знак протесту профспілки міста оголосили загальний страйк, а 16 квітня, в день похорону Козака, у місті були розвішані прапори з траурними стрічками, транспаранти з політичними закликами, відбулася демонстрація. Поліція відреагувала на це розстрілами демонстрантів. Вулиці міста перетворилися в барикади, на яких загинули десятки людей. Наступного дня розлучені каральні та поліцейські загони почали масові арешти. Тисячі ні в чому не винних робітників потрапили в тюремні камери. Арештованих виявилось стільки, що вони заповнили не лише тюремні приміщення, а й підвали магістрату. Багатьох робітників після попереднього слідства відправили в тюрму Березу Картузьку.

Ці події набули широкого політичного розголосу, що позначився на активізації виступів робітництва Західної України під гаслами боротьби єдиного Фронту робітників за свої права та належний рівень життя робочого люду проти фашистської диктатури, проти окупації Західної України. На цей час особливою активністю за соціальну справедливість і національну незалежність відзначилися виступи робітників Львова, Тернополя, Борислава, Дрогобича та інших міст, які не стихали впродовж 1936-1937 років.

У другій половині 1936 року продовжувалась страйкова боротьба робітників столярних майстерень і пекарень Чорткова. Особливою стійкістю відзначився страйк 300 робітників швейних підприємств Тернополя, що тривав з 13 до 26 жовтня 1936 року. Робітники вимагали підвищити зарплату на 50-60 відсотків. Підприємці змушені були піти на збільшення зарплати на 15-50 відсотків (ДАТО, ф.2, оп. 4, спр. 245, арк. 20,32,33,37,58).

У страйковій боротьбі 1937 р. в Західній Україні переважали економічні вимоги. Характер вимог, які ставили робітники, носив оборонний характер: виплата заборгованості із заробітної плати, поновлення на роботі звільнених колег. Страйки відбувалися в деревообробній, поліграфічній, будівельній і деяких інших галузях промисловості. Що стосується результатів страйків, то слід відзначити, що зросла кількість страйків, які закінчились поразкою робітників. Це свідчило про зростання труднощів, у яких доводилось боротися робітникам.

Для страйків 1937 р. характерною була висока активність робітників лісопильних заводів Східної Галичини (72 страйки), які вели боротьбу то з більшою, то з меншою силою протягом року. (ДАЛО, ф.1, оп.1, спр. 125, арк.755; спр. 124, арк. 357).

На Волині центр тяжіння у страйковій боротьбі перенісся на промисловість з переробки мінеральної сировини та на харчову промисловість. З 65 страйків у 28 випадках робітники ставили вимогу про підвищення заробітної плати, у 11 — поновлення на роботі звільнених робітників, у 13 — підвищення заробітної плати і укладення колективного договору.

Найбільшим страйковим виступом деревообробників в 1937 р. був страйк 1600 робітників лісопилного заводу в Брошнівi. Вони вимагали підвищення заробітної плати на 40 відсотків. Страйк почався 18 лютого. Адміністрація погодилась лише на незначне підвищення заробітної плати найменш оплачуваним робітникам. Затягненням страйку адміністрація розраховувала зламати опір робітників. Водночас розпочались поліцейські репресії. «На ту неуступчивість капіталістів і поліційні репресії, — писала газета «До наступу», — робітники відповідають зорганізованою і солідарною волею перемоги, хоч положення страйкуючих 5-й тиждень є дуже важке. Місцеве населення та з околиць — як робітники, так і селяни — спішають з допомогою брошнівським страйкарям, посилаючи їм харчі, картоплю, муку тощо» (газета «До наступу», № 1 (15) за 1937 р.). 1 квітня цей страйк закінчився підписанням колективного договору, який передбачав підвищення заробітної плати на 18 відсотків.

В інших галузях промисловості Західної України найбільшими страйками в 1937 р. були страйки робітників комунальних підприємств Львова, шкіряних підприємств Болехова і Львова, будівельників Станіслава, Калуша, Львова, Борщова, с. В. Березовиця Тернопільського повіту, шевських майстерень Кременця. Усі ці страйки, за незначними винятками, закінчилися успішно для робітників.

В серпні 1937 р. значну частину Польщі охопив селянський страйк. У Західній Україні страйкували селяни в усіх 4 воєводствах. На Тернопільщині страйкували сільськогосподарські робітники Теребовлянського, Бережанського, Копичинецького, Бучацького, Підгаєцького та інших повітів. (ДАЛО, ф.2, оп. 4, спр. 265, арк. 21,25,46,54, 123). Цей рік був кульмінаційним у розвитку селянського руху. Робітники підтримали страйкову боротьбу селян. На зборах представників будівельної промисловості Львова була прийнята резолюція, в якій зазначалось, що «робітники міста Львова солідаризуються з боротьбою робітників і селян та кожної хвилини готові її підтримати» (ДАЛО, ф.1, оп. 1, спр. 125, арк. 1236).

Робітники приймали рішення розпочати страйк солідарності з селянами, але ці рішення не були реалізовані через опір з боку керівництва ППС.

На початку 1938 року посилювався наступ проти трудового люду. Робітничий рух придушувався каральними загонами поліції, проводились масові арешти активістів страйкової боротьби і судові процеси над ними.

Чортківський окружний суд засудив 360 осіб за участь у страйках. Репресивні заходи стали однією з причин різкого спаду страйкового руху в 1938-1939 роках. Так, у Західній Україні кількість страйків в 1938 році порівняно з 1936 роком зменшилась більш ніж наполовину, а групових — у 6 разів. Переважна частина страйків уже була короткочасними демонстраційними (від 0,5 до 2 годин), під час яких робітники вимагали підвищення виплати заробітної плати, введення 6-годинного робочого дня перед вихідним, укладення колективного договору. Серед цих страйків виділяється окупаційний страйк робітників лісопильного заводу у Станіславі, що почався 25 липня 1938 року. Причиною страйку стала відмова адміністрації заводу підписати з робітниками колективний договір, а також скасування нею 14-денного попередження про звільнення з роботи. Місцева профспілка пекарів закупила для страйкарів 500 кг борошна. Через три дні після оголошення страйку поліція усунула робітників із заводу і встановила на ньому постійне вартування. Страйк закінчився 22 серпня 1938 р. лише після того, як підприємці підписали колективний договір, який передбачав підвищення зарплатні робітникам на 4-22 відсотки (ДАСО, ф.6, оп. 2, спр. 476, арк. 419, 424, 428, 488).

Проведення групових страйків було пов'язане з труднощами профспілкових організацій через розпорошеність робітників на дрібних підприємствах і відсутність провідних профспілкових діячів, які уже перебували в тюрмах. Так, за даними інспекції праці, на діючих 6278 промислових підприємствах Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств, зареєстрованих на 31 грудня 1937р, нараховувалось близько 20 робітників — 5424 підприємства (86,4% підприємств), а з 20-ма і більше робітниками — 854 підприємства (13,6% підприємств). (Щорічник «Інспекція праці в 1937 р.» Варшава, 1938 р., стор. 49).

В умовах постійної боротьби за економічні і соціальні права трудового люду профспілки Західної України не відмовлялись від культурно-освітньої діяльності, яка підпорядковувалась визвольному поступу і теж всіляко переслідувалась.

Так, наприклад, в статуті професійної спілки української інтелігенції «СУПРУГА», яка діяла в Галичині з 1914 року, було записано, що основною метою спілки в галузі культурно-освітньої роботи є закладання читалень, підтримка їх діяльності, видання фахових часописів, брошур, підручників, утворення при профспілках різноманітних гуртків, які сприяли б підвищенню культурно-освітнього рівня трудящих.

Спілка створювала також гуртки самоосвіти, що працювали за принципом недільних шкіл та залучали не лише молодь, а й людей середнього віку. Відомими організаторами та керівниками культурно-освітньої роботи профспілок у Львівському воєводстві були активний діяч робітничого руху Микола Ганкевич та Василь Цмайло-Кульчицький. В

Тернопільському та Станіславському воєводствах що роботу проводили Микола Мелітишин, Амброзій Кодийський, Василь Мерунда, Антін Чернецький та інші. Організатором та довголітнім керівником «СУПРУГи» на Волині був відомий громадський та культурно-освітній діяч, автор низки оповідань та новел Антін Нивинський. Йому належала також велика заслуга у заснуванні товариства «Просвіта» в Рівному.

Культурно-освітні товариства виникали також при інших профспілках, часто вони засновувалися спільно кількома виробничими профспілками.

Активну культурно-освітню діяльність вела професійна організація українського студентства, її виникнення і робота були пов'язані із захистом права на одержання вищої освіти, боротьбою проти наступу польського режиму на українське шкільництво, обмеження доступу українців до знань та навчання рідною мовою. Вищі навчальні заклади в краї були виключно польськими, прийом до них української молоді здійснювався у надзвичайно обмеженій формі. Листопадовий (1921 р.) з'їзд українського студентства, обговоривши становище українських студентів у Польщі, підтримав ідею створення крайової Української студентської організації, що згодом отримала назву «ПРОФОРУС». Організація підпорядковувала 70 окружних і 50 повітових студентських рад краю, був створений друкований орган «Студентський вісник «Поступ». Організаторами створення та випуску вісника стали відомі на той час педагогою та діячі: доктор Я. Гординський, отець доктор Г. Костельник, доктор О. Макарушка, отець доктор Й. Маркевич, доктор О. Надрага. В подальшому часі з метою підвищення впливу вісника на національне питання та його поширення серед усіх верств українського населення його назву було обмежено одним словом «Поступ». Однак, швидко «Поступ» опинився під впливом клерикально настроєних студентів, тематично набрав одностороннього характеру і втратив свою роль.

Послідовнішими виявились інші друковані видання студентської профспілки. Зокрема газети «Наш шлях» (1922 р.), «Студентські вісті» (1923 р.), які через постійні переслідування виходили та розповсюджувались нелегально. Крім того, з 1923 р. почав виходити «Інформаційний листок». Також було видано два томи фахового наукового видання «Історичного вісника», що його з особливою пильністю переслідувала поліція.

На сторінках студентської преси знаходили відображення всі сторони життя українських студентів під окупаційним режимом. Оцінюючи роль студентської преси у національному відродженні, професор Українського Вільного Університету І. Вітошинський у 1931 р. писав: «Для нації не страшні штики, жандарми, не страшна брутальна сила переможців. Для нації набагато страшніша ворожа культура, яку прищеплює в неї пе-

реможець, — психіку зневіри в життєздатність своєї нації, психіку покiрного підчинення переможець».

Члени студентської спілки вели культурно-освітню роботу в інших фахових спілках, брали участь в політичних акціях. Наприклад, велика кількість студентів була присутня на вічі протесту проти рішення Ради послів Антанти про анексію Східної Галичини Польщею, що відбулося на площі Св. Юра у Львові 18 березня 1923 року за участю близько 40 тис. українців. Крім проведення культурно-освітніх заходів і пропаганди національних ідей, спілка студентів здійснювала збір коштів на допомогу політичним в'язням, організовувала концерти, вистави, різдвяні колядки, кошти від яких віддавалися у фонд оплати за навчання незаможних українських студентів. Цьому об'єднанню належала ініціатива активного прилучення «Просвіти» до культурно-освітньої роботи, що велася в рамках і під егідою профспілок. Так, за ініціативою студентської спілки 8 грудня 1921 року на загальних зборах «Просвіти» у Львові були обговорені заяви ряду робітничих профспілок з проханням допомогти в організації при професійних спілках бібліотек, читалень, самодіяльних гуртків. Обговоривши ці прохання, збори висловились за створення спеціального відділу, який займався б виданням необхідної фахово-освітньої літератури. Згодом «Просвіта» налагодила видання часопису «Народна освіта», редактором якого було обрано професора Омеляна Терлецького.

Найбільш активню «Профорус» діяв у першій половині 20-х років. З 1925 року діяльність профспілки занепадає. Далися взнаки арешти та переслідування, які їх чинила польська охранка. Великий негативний вплив справила ліквідація таємного українського університету у Львові, що був значною соціальною базою студентського профоб'єднання. Це стало головною причиною того, що з 1925 року діяльність «Профоруса» була перенесена в еміграцію.

Значну масово-виховну та культурно-освітню роботу серед трудящих краю вели професійні спілки вчителів, що об'єднувалися в організацію «Взаємна поміч українського учительства». До початку 20-х років профспілка об'єднувала народних учителів Буковини та Галичини. Новий переділ західноукраїнських земель після Першої світової війни призвів до ізоляції цих регіонів. Східна Галичина опинилася під Польщею, Північна Буковина — під Румунією. З 1922 року профспілка українських вчителів і формально вважалася організацію тільки Галичини. З часом вона стала спілкою вчителів Західної України. В основному членами спілки були вчителі приватних недільних шкіл українського педагогічного товариства. Діяльність цієї профспілки в системі державних шкіл переслідувалась. У 1938 році «Взаємна поміч» мала у своєму підпорядкуванні 44 відділи профспілки, близько 20 представницьких делегацій «Взаємної помічі» проводила роботу в різних суспільно-політичних організаціях.

Професійна спілка вчителів разом із громадською організацією «Рідна школа» видавала педагогічно-методичний щомісячний журнал «Учительське слово», а також кварталник «Шлях і навчання», серію «Педагогічно-методична бібліотека», на свої фонди утримувала центральну педагогічну бібліотеку у Львові. Ще з часів Австрії профспілка мала у власності бази відпочинку у Ворохті, Черчі тощо.

Чимало членів професійної вчительської спілки «Взаємна поміч» водночас входили і до педагогічного товариства «Рідна школа», яке виникло ще в 1881 році і мало назву «Руське товариство педагогічне», а з 1912 року прийняло назву «Українське педагогічне товариство», під якою діяло аж до 1926 року, коли стало називатися «Рідна школа». Під цією назвою товариство діяло до 1939 року. Крім культурно-освітньої роботи товариство заснувало приватні українські школи, гімназії, дитячі садки, курси для неписьменних. У 1938 році «Рідній школі» належало 605 дитячих садків, 33 початкові та неповні середні школи, 12 гімназій, 11 ліцеїв, видавництво, кілька книгарень.

Перед наступом польського режиму на українську школу в Польщі українські профспілкові організації захищали національну школу, не дозволяючи польським асиміляторам остаточно її знищити. Наступ на українську школу був безупинний, видавалася низка законів, заборон та розпоряджень. 30 жовтня 1923 року було видане розпорядження Львівської куратори, згідно з яким всі державні і приватні школи на території Польщі повинні були називатися польськими. А 31 липня 1924 року польський сейм прийняв так званий кресовий шкільний закон. На основі цього закону здійснювалась цілеспрямована послідовна полонізація українських, білоруських і литовських шкіл. Щоб якось зменшити невдоволення непольського населення, законом вводились так звані утраквістичні (двомовні) школи, в яких національна мова займала незначне місце, а більшість предметів викладалася польською мовою, що не перешкоджало процесу колонізації.

На захист української школи профспілки створювали комітети боротьби за українську школу, організовували акції протесту в містах і селах, походи батьків до урядових установ з вимогами викладання в школах українською мовою, допомоги учням харчами і шкільним приладдям.

Весь розвиток суспільно-політичних процесів спрямував профспілки краю як на страйкову боротьбу за певні економічні інтереси та просвітницьку роботу, так і на політичні акції.

Неодноразово профспілкові організації виступали ініціаторами проведення різних заходів, що засвідчували антивоєнну платформу профспілок. На зборах і мітингах приймалися резолюції протесту профспілок проти підготовки до війни в Польщі, Німеччині та інших державах, осуджувався мілітаризм. На конференціях професійних спілок заліз-

ничників, малярів, кондитерів, безробітних вчителів, робітників транспорту та інших було не тільки ухвалено резолюції, а й обрано антивоєнні комітети. Профспілки осуджували правофашистські сили в Іспанії, які розв'язали війну проти республіки. Симпатії трудящих були на боці ліво-радикальних сил, вони відгукнулися на їх заклик і виїхали до Іспанії, де взяли участь у збройній боротьбі проти фашизму в складі батальйону ім. Т. Г. Шевченка, укомплектованого переважно молоддю із Західної України. Багато з них поклали свої голови на полях битв в Іспанії. В березні 1937 року відділ професійної спілки робітників шкіряної промисловості в Тернополі звернувся зі спеціальною листівкою до місцевого населення: «Організуймо допомогу сім'ям загиблих добровольців в Іспанії». На користь антифашистських борців в Іспанії на теренах краю були зібрані значні грошові суми.

Професійні спілки відіграли неабияку політичну роль у підготовці антипереписної акції в 1921 році. Шляхом фальсифікації наслідків перепису уряд мав намір обґрунтувати польський характер краю, а самим фактом участі українського населення у переписі ствердити лояльність та визнання українцями окупаційного режиму. Рада міністрів Польщі своїм розпорядженням від 3 червня 1921 р. вимагала від делегатів уряду в Східній Галичині обов'язково домагатися від українського населення під час перепису визнання польського громадянства. «Думка геніальна, — писала з приводу цих намірів газета «Вісті», — але на перешкоді їй стала запекла впертість українського хлопа, що ніяк не хоче записатися поляком». Незважаючи на репресії, значна частина українців бойкотувала перепис, демонстративно відмовившись таким чином визнавати польське громадянство. В донесенні постерунку державної поліції в селі Товсте Заліщицького повіту повітовому старосту від 8 жовтня 1921 р. повідомлялося: «У Миловецькій гміні місцеві мешканці чинять пасивний опір під час перепису населення і, незважаючи на всебічні роз'яснення та інструктаж, відмовляються давати призначеному комісарові необхідні дані.

6 жовтня ц.р. старший постерунковий Ланг, домовившись з начальником гміни Багреєм Степаном і Герінгер Марією, яка проводила перепис, намітили кілька номерів з тією метою, щоб наступного дня голова родини залишився вдома. Однак наступного дня, тобто 7 ц.м., всі позамикали свої хати, а самі втекли в поле. З цього слід зробити висновок, що перепис населення у Милівцях без допомоги збройної сили безумовно не буде проведений. Помітно, що в сусідніх гмінах Чортківського повіту перепис населення проводиться з допомогою війська. У місті Товстому і Лисівцях перепис ще триває, а в Милівцях на 240 дворів до 7 ц.м. ледве записалося 20 номерів (двірська служба, вїт та поліція і т.п.). Більше ніхто не думає записуватись. Доповідаю про це з проханням дати відповідні розпорядження. На закінчення прошу призначити іншого комісара по

перепису, тому що Герінгер Марія не хоче більше виконувати цю функцію і просить звільнити її. Старший пшодовнік Сендзік» (ДАТО, ф.151, оп. 1, спр. арк. 16).

Українські професійні спілки проводили також серед населення активну агітаційну роботу щодо бойкоту виборів до сейму та сенату в 1922 р. на тій підставі, що згідно з міжнародними договорами Східна Галичина не вважалася інтегрованою частиною Польщі, а її польська окупація була тимчасовою.

Кампанія бойкоту виборів охопила, по суті, все українське населення Західної України. Незважаючи на посилений терор та репресії з боку властей, у виборах до сейму не брало участі 50 відсотків, а до сенату — 63 відсотки виборців Східної Галичини. В донесенні Бережанського повітового староства президії Тернопільського воєводського управління від 8 листопада 1922 р. повідомлялося: «В додатку надсилаю зведення про наслідки голосування, згідно зі списками кандидатів у депутати законодавчого сейму, яке відбулося 5 листопада 1922 року».

З цього зведення видно, що в більшості гмін, зокрема там, де проводилася терористична агітація, незважаючи на забезпечення порядку серед населення установами безпеки та всілякі умовляння, в голосуванні взяло участь лише кілька осіб, та й то члени комісії. А дуже часто голосували навіть не всі члени комісії. Так, у гміні Жовнівка, незважаючи на те, що комісія зібралася, ніхто не голосував, навіть і члени комісії. В тих гмінах з переляку не взяли участі у виборах навіть виборці — поляки. Єврейського населення голосувало 93 %. Староста — підпис». (ДАТО. Ф.231, оп. 1, спр. 221, арк. 4).

Економічна та політична боротьба з участю професійних спілок в Західній Україні, в тому числі на Тернопільщині, була набагато гострішою і масштабнішою, ніж на корінних польських землях і мала різні форми та спрямованість. Особливо популярною в радикальних професійних спілках була ідея національного визволення. Під її впливом перебувала велика кількість профспілок краю.

Професійні спілки займали важливе місце у політичній боротьбі, зокрема за загальнодемократичні права трудящих, проти репресій, за звільнення політичних в'язнів, проти мілітаризації і небезпеки війни. Були найбільш активними учасниками та організаціями, які перебували під впливом українських та ліворадикальних угруповань. Вони мали високий авторитет серед населення. Виступи, організовані профспілками цієї орієнтації, отримували не лише підтримку серед робітників, а й серед інших соціальних груп населення, ставали масовими.

З-поміж багатьох соціальних і політичних напрямків, яких дотримувалися профспілки, виділявся і консервативний напрямок. Професійні

спілки цієї орієнтації не тільки пасивно ставилися до організованих виступів, а й у багатьох випадках намагалися перешкоджати їм.

Тому страйковий рух у краї під впливом різних факторів мав хвилеподібний розвиток. Визначальними в цьому були соціальна і політична ситуації в регіоні. На жаль, профспілки не завжди мали в цих ситуаціях свою єдину чітку позицію. Вони акумулювали в собі всі суперечності суспільного і політичного життя, самі були його важливим об'єктом.

На підставі таємного зговору Німеччини з Радянським Союзом (пакт Ріббентропа-Молотова) 17 вересня 1939 року Червона Армія перейшла державний кордон Польщі і зайняла Західну Україну і Західну Білорусію.

В усіх повітових центрах буди створені тимчасові управління, а в селах — селянські комітети. Розпочалося форсування обласних і районних радянських, господарських і партійних органів.

Хоча Західна Україна ще не входила до складу СРСР, ні до складу Української РСР (Закони про включення до складу СРСР і возз'єднання її з Українського РСР були прийняті V сесією Верховної Ради СРСР 1 листопада 1939 р. і позачерговою сесією Верховної Ради Української РСР 15 листопада 1939 р.), ВЦРПС ще в жовтні 1939 р. постановила провести на підприємствах і в установах Західної України реєстрацію членів профспілок (облік членів профспілок, діючих до 1939 р., і запис в радянській профспілки) та вибори групоргів, цехових, фабрично-заводських, районних, міських і обласних комітетів профспілок. Для керівництва підготовчою роботою наприкінці жовтня 1939 року у Львові, Станіславі, Тернополі і Луцьку були створені оргбюро рад професійних спілок ВЦРПС. На оргбюро, крім організаційно-інструкторських, масово-виробничих, культурно-освітніх і матеріально-побутових функцій, були покладені завдання працевлаштування безробітних та проведення роботи серед жінок. Для допомоги оргбюро у створенні профспілок ВЦРПС відрядила на Західну Україну групу відповідальних працівників ВЦРПС і Центральних Комітетів галузевих спілок на чолі з секретарем ВЦРПС П.Г.Москатовим.

4 грудня 1939 року Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР було створено Тернопільську область.

В 1939 р. ВЦРПС прийняла постанову «Про організацію профспілок у Львівській, Станіславській, Луцькій і Тернопільській областях» та інструкцію «Про проведення виборів ФЗМК, цехових комітетів та профгрупоргів на підприємствах і установах Львівської, Станіславської, Луцької та Тернопільської областей».

Відповідно до цієї постанови профспілкові організації створювалися не за цеховим, а виробничо-галузевим принципом. На всіх підприємствах області і в установах була проведена реєстрація членів профспілок з врученням їм тимчасових посвідчень до заміни на профспілкові

квитки. Під час реєстрації членів профспілок і видачі їм тимчасових посвідчень з ними проводилась агітаційна і роз'яснювальна робота про роль і місце радянських профспілок в системі диктатури пролетаріату, їх структуру, інструкцію Секретаріату ВЦРПС про проведення виборів у профспілках. Під час цієї кампанії в профспілки було залучено 80-85 відсотків робітників і службовців.

Після реєстрації членів профспілок були проведені вибори низових профспілкових органів, а потім на районних, міських, обласних конференціях створені відповідні галузеві комітети. В загальному на території західноукраїнських земель було створено 68 обласних галузевих і два дорожні комітети (на Львівській і Ковельських залізних дорогах).

Хід виборів і добір кадрів в профоргани усіх рівнів були під постійним контролем державних і партійних органів. Про хід виборів в профспілкових організаціях в цей час на Західній Україні автори «Нарисів історії професійних спілок Української РСР» зазначають: «Выборы проходили в условиях острой классовой борьбы. Классово чуждые элементы пытались проташить в состав профорганов своих кандидатов, дискредитировать советские профсоюзы. Трудящиеся проявили высокую политическую бдительность и дали надлежащий отпор вражеским вылазкам» («Очерки...», 1983 р., стор. 328). Газета Тернопільщини «Вільне життя» на той час писала, що виборча кампанія в профспілках проходила в умовах гострої класової боротьби проти тих, хто співпрацював з представниками поміщицько-буржуазної польської держави, в боротьбі за те, щоб до керівництва не пробралися і буржуазно-націоналістичні елементи, бундівці, непеесовці та ін., які все ще намагалися проводити свою підривною діяльність. Також наводиться факт, що пеесовці намагалися захопити керівництво профкомом залізничного вузла (газета «Вільне життя» за 9 грудня 1939 р.). А коли стало відомо, що в обласному відділі народної освіти в комітет профспілки проникли буржуазні націоналісти, члени профспілкової організації поставили питання про те, щоб переобрати комітет і тут же на зборах викрили справжнє обличчя цих «комітетників», а замість них до складу комітету було обрано кращих людей, які достойні бути в керівництві профспілкових органів (газета «Вільне життя» за 4 січня 1940 року).

В 1940 році був проведений обмін тимчасових посвідчень на членські профспілкові квитки єдиного зразка. Водночас це була своєрідна чистка профспілкових рядів, усунення із профорганів нелояльних профлідерів. Як засвідчують автори «Нарисів...», що «Были проведены собрания, на которых заслушивались доклады о значении обмена документов для укрепления профсоюзов, обращалось внимание на необходимость повышения революционной бдительности, разоблачались и изгонялись из рядов профсоюзов чуждые элементы» («Нариси...», 1983 р., ст. 329). І

це при тому, що в Радянському Союзі ще в 1937 році були зняті обмеження у прийомі в члени профспілки та перебування в профспілках з мотивів непролетарського походження і минулої діяльності.

В січні 1940 року було утворено 8 обласних профспілкових комітетів, які об'єднували 13,7 тис. членів профспілок. У Західній Україні практично до жовтня 1940 року було завершено формування галузевих профорганів усіх рівнів.

На той час в цілому в Україні діяли 73 галузеві профспілки, а на її території функціонували 13 республіканських і 512 обласних галузевих комітетів. Із них сім ЦК профспілок (робітників соляної, коксохімічної, вогнетривкої, цукрової, консервної промисловості; буряківничих радгоспів) керували відповідними профспілками в межах всього Радянського Союзу, дев'ять ЦК профспілок (вугільної промисловості Донбасу, залізничної промисловості, чорної металургії, залізних доріг, борошномельної промисловості і елеваторів, автотранспорту, будівництва важкої промисловості Півдня, швейної промисловості, МТС і земорганів) — в межах України і Півдня Союзу, п'ять ЦК профспілок (промисловості будівельних матеріалів, споживчої кооперації, держторгівлі, початкової і середньої школи, медико-санітарної праці) — в межах України.

22 червня 1941 розпочалася Друга світова війна. В першій половині липня вся територія Тернопільської області була зайнята німецькими військами і вкрилася концентраційними таборами, в яких було замучено і розстріляно тисячі цивільного населення. Крім того, вивезено до Німеччини на каторжні роботи понад 160 тис. чоловік, спалено 20 сіл і 9 міст. Загальні збитки, яких зазнала Тернопільська область за час війни, перевищували 9 млрд. крб. у довоєнних цінах (Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу» 1969 р., т.3, стор. 150).

У квітні 1944 року перед наступом 1-го Українського фронту німецькі війська відступили з території області.

З метою відновлення роботи профспілкових організацій за рішенням бюро обкому компартії були створені організаційні бюро галузевих профспілок, які проводили організаторську роботу по відновленню діяльності профспілок та формуванню їх керівних органів.

З 13 липня 1944 року розпочали свою діяльність:

- оргбюро профспілки працівників початкових і середніх шкіл (голова — В. А. Кравченко);
- оргбюро профспілки працівників державної торгівлі (голова — П. С. Гривин);
- оргбюро профспілки працівників МТС і земорганів (голова — Ареланов);
- оргбюро профспілки працівників суду і прокуратури (голова — К. Т. Полякова);

- оргбюро профспілки медсанпраці (голова — Ф. П. Закула);
- оргбюро профспілки фінбанківських працівників (голова — А. П. Литвиненко).

У листопаді 1944 р. розпочало свою діяльність оргбюро профспілки працівників споживчої кооперації (голова — С. К. Письмиченко), а в грудні 1944 р. — оргбюро профспілки працівників борошномельної промисловості «елеваторів Півдня» (голова — К. К. Біятенко).

В листопаді-грудні 1944 року вже відбулися обласні профспілкові конференції:

- обкому профспілки робітників спиртогорілчаної і виноробної промисловості (15 листопада 1944 р.);
- обкому профспілки працівників зв'язку (3–4 грудня 1944 р.);
- обкому профспілки медсанпраці (7-8 грудня 1944 р.);
- обкому профспілки працівників суду і прокуратури (9-10 грудня 1944 р.);
- обкому профспілки фінбанківських працівників (11-12 грудня 1944 р.);
- обкому профспілки працівників початкових та середніх шкіл (13-14 грудня 1944 р.);
- обкому профспілки робітників борошномельної промисловості «елеваторів Півдня» (29 грудня 1944 р.).

У 1945 році продовжувалося формування профспілкових органів. Так, у червні розпочало діяльність оргбюро профспілки політ-просвітпрацівників (голова — Г. С. Ганженко), а 18-19 лютого 1946 року відбулася перша обласна профспілкова конференція, яка обрала керівні органи обкому цієї профспілки (нині обком профспілки працівників культури на чолі з А. С. Певцовою).

У вересні 1945 р. були створені оргбюро профспілки робітників місцевої промисловості (голова — К. К. Курельська) та оргбюро профспілки робітників молочної промисловості (голова — І. П. Докучаєв).

У лютому 1946 року було утворено оргбюро профспілки кіно-фотопрацівників (голова — Б. І. Лунева).

16 грудня 1946 року відбулася перша обласна профспілкова конференція працівників комунального господарства, яка обрала керівні органи обкому профспілки.

Таким чином, в 1946 році в області в основному було завершено формування профспілкових органів і станом на 1 січня 1947 року діяли обкоми галузевих профспілок: початкових і середніх шкіл, МТС і земорганів, працівників держустанов, політ-просвітпрацівників, працівників зв'язку, споживчої кооперації, державної торгівлі, суду і прокуратури, робітників радгоспів, борошномельної промисловості, кіно-фотопрацівників і медпрацівників.

З метою створення єдиного представницького органу профспілок регіонів та координаційного центру роботи профоб'єднань на вирішення трудових і соціальних питань в регіонах XIX Пленум ВЦРПС у 1948 році прийняв рішення про створення обласних рад професійних спілок, на які поклав обов'язки проведення міжспілкових заходів і координацію спільних дій обласних комітетів галузевих профспілок з організації соціалістичного змагання за виконання і перевиконання підприємствами державних планів, контролю за підвищенням матеріального становища, поліпшення побутового і культурного обслуговування трудящих, дотримання чинного трудового законодавства, здійснення керівництва міжспіловими культосвітніми і спортивними закладами, впровадження досвіду роботи профспілкових організацій з цих питань.

На час створення Тернопільської обласної ради профспілок в області (жовтень 1948 року) діяло 1430 первинних галузевих профспілкових організацій чисельністю 46950 чоловік, або 82,7 відсотка до загальної кількості працюючих, які об'єднувалися 15 обласними, 2 міськими та 103 районними комітетами (всього 1340 організацій) та 90 первинних профспілкових організацій чисельністю понад 3,4 тис. осіб входили в профспілкові об'єднання, керівні органи яких перебували за межами області.

26 жовтня 1948 року відбулася перша обласна міжспілкова конференція, яка обрала Тернопільську обласну раду профспілок у кількості 19 членів і 6 кандидатів в члени облпрофради та її президію із 7 чоловік. Головою обласної ради профспілок конференція обрала С. П. Карпенка (ТОДА, ф.1609, оп. 1-2-3).

1.2. ХРОНОЛОГІЯ РОБІТНИЧО-ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ (1919 — 1939 рр.)

1919 рік

- 7 травня. Двотисячний мітинг у Бережанах за проведення земельного і виборчого законів. («Під прапором Жовтня», Львів, 1957, стор. 131).
- 11 травня. Страйк робітників хлібопекарень у Тернополі. (ЦДАЖР УРСР, ф.2, оп. 1, спр. 24, арк. 34).
- 12 червня. Бій селянського загону села Ридомиль Старо-Олексинецької волості Кременецького повіту з польським патрулем. («Під прапором Жовтня», Львів, 1957 р., стор. 168).
- Червень-липень. Селянські заворушення в Підгаєцькому повіті. (ЛФ ЦДА УРСР, ф.146, оп. 8, спр. 3023, арк. 18).
- Жовтень. Збройне повстання населення Кременецького повіту проти польських окупантів, (ДАРО, ф.33, оп. 1).

1920 рік

- 5 вересня. Загальні збори представників профспілок міста Тернополя. (ДАТО, ф.428, оп. 1, спр. 1, арк. 3-4).

1922 рік

- Серпень-вересень. Початок масових підпалів поміщицьких маєтків та скирт. (ДАТО, ф.274, оп. 1, спр. 1367-а, арк. 40).
- Листопад-грудень. Страйк робітників лісопильні в селі Віткові Радехівського повіту з вимогою підвищення заробітної плати на 50 процентів. (ДАТО, ф.282, оп. 1, спр. 18, арк. 1).

1923 рік

- Січень. Масова кампанія за бойкот незаконного призову української молоді до польської армії. Невдала спроба збройного повстання на Тернопільщині. (ДАТО, ф. 234, оп. 1, спр. 1101, арк. 75).
- Серпень. Початок масових підпалів поміщицьких маєтків та диверсійних актів на залізницях у Тернопільському, Зборівському й Золочівському повітах. (ДАТО, ф. 274, оп. 1, спр. 1367-а, арк. 45-46).

1924 рік

- 9 лютого. Страйк 30 робітників тютюнової фабрики в Кам'янці-Струмилівській з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 490, арк. 34).
- 12 травня. Мітинг 400 безробітних міста Тернополя. Обрання комітету безробітних. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 650, арк. 3,7).

1926 рік

- 19 вересня. Ухвала масовим мітингом у Тернополі резолюції протесту проти білого терору і вимоги звільнення політичних в'язнів. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 1, спр. 270, арк. 79,80).
- Жовтень-грудень. Страйк столярів міста Тернополя. Одноденний страйк солідарності робітників Тернополя зі страйкуючими столярами. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 1, спр. 270, арк. 79,80).
- 21 листопада — 5 грудня. Ухвали масовим мітингом у Тернополі резолюцій протесту проти білого терору і вимог звільнення політичних в'язнів. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 1, спр. 270, арк. 79,80).

1927 рік

- 30 квітня — 2 травня. Страйк сільськогосподарських робітників у селі Мушкатівці Борщівського повіту. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 126, арк. 52).
- 13 травня. Страйк робітників цегельні в Петрикові Тернопільського повіту. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 126, арк. 54).

- 27 травня. Страйк слюсарів і бляхарів у Бродах. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 126, арк. 59).

1928 рік

- 20 лютого. Сутичка між страйкуючими робітниками і підприємцями в Копичинцях. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 142, арк. 1).
- 30 липня. Страйк робітників-будівників тютюнових складів у Тернополі. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 149, арк. 41, спр. 150, арк. 1).
- 24 серпня. Страйк хмелярної спілки в Бродах за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 151, арк. 5).

1929 рік

- 6 березня. Страйк 120 робітників фабрики просмолювання залізничних шпал в селі Задвір'я Перемишлянського повіту з приводу звільнення одного робітника. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 158, арк. 10).
- 1 серпня. Страйк поденних робітників у Великій Луці Тернопільського повіту з вимогами поліпшити умови праці. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 168, арк.62).
- 7-8 серпня. Страйк поденних робітників поміщицького фільварку Емілівці в селі Годове Зборівського повіту. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 163, арк. 15,16).
- 3 вересня. Арешт поліцією страйкового комітету в селі Велика Лука Тернопільського повіту, (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 168, арк. 94).
- 7 вересня. Страйк 80 сезонних робітників на поміщицькому фільварку в селі Колодіївка Скалатського повіту проти деспотичної поведінки службовців фільварку. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 164, арк. 23).
- 23-25 вересня. Страйк 36 сезонних робітників на поміщицькому фільварку в Бучачі. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 164, арк. 49, 57).

1930 рік

- 6 березня. Загальний мітинг і демонстрація робітників і селян у Тернополі за участю 1000 осіб з нагоди дня боротьби з безробіттям. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 172, арк. 10, спр. 174, арк. 75).
- 26 березня. Демонстрація безробітних м. Тернополя з вимогами роботи і виплати одноразової допомоги. (ДАТО, ф. 274, оп. 4 спр. 17, арк. 86).
- 24 квітня. Демонстрація 150 безробітних м. Тернополя з вимогами роботи і засобів для існування. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 172, арк. 45; спр. 174, арк.110).
- 27 травня. Страйк 22 сезонних робітників поміщицького фільварку в Чорткові з приводу деспотичної поведінки управителя фільварку з робітниками. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 173, арк. 79).

- 24-25 серпня. Страйк 150 робітників лісопилного заводу фірми «Карпіна» в селі Дернів Кам'янка-Струмилівського повіту. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 181, арк. 6).
- 23 вересня. Розправи каральних експедицій з населенням у Підгайцях, Вербові, Голгочі, Мозолівці, Зарваниці, Вишнівчику, Швейкові, Заставцях, Гайворонці, Соснові, Багатківцях, Семиківцях, Росоховатці, Мужиліві, Носові, Лисій і Божикові Підгаєцького повіту. (ДАТО, ф. 283, оп. 1, спр. 1055, арк. 11-12).
- 24 вересня. Розгром каральною експедицією крамниці українського кооперативу в селі Вербів Бережанського повіту. (ДАТО, ф. 7, оп. 1, спр. 194, арк.1).
- 24 вересня. Розправа каральної експедиції в с. Мишковичі Тернопільського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 84).
- 24-25 вересня. Розгром каральною експедицією крамниці українського кооперативу «Єдність» у Пронятині Тернопільського повіту (ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 115, арк. 1).
- 26 вересня. Розправа каральної експедиції з населенням у селах: Красносільці, Сухівці, Шельпаки, Мединь, Шили, Голошинці, Добромірка, Гушанка, Лозівка, Скорики і Розношинці Збарзького повіту. (ДАТО, ф. 282, оп. 1, спр. 1055, арк. 14).
- 26 вересня. Прибуття карального загону в с. Курівці Тернопільського повіту в зв'язку з відмовою селян охороняти поміщицький маєток. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 81).
- 26 вересня. Розправа каральної експедиції з населенням у селах: Острівець, Слобідка, Струсів, Дарахів Теробовлянського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 83).
- 26 вересня. Розправа каральної експедиції з населенням у селі Голгоча Підгаєцького повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 81).
- 27 вересня. Розгром каральною експедицією крамниці і культурних установ у селі Покропивній. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 84).
- 28 вересня. Розправа каральної експедиції з населенням у селах: Адамівка, Велика Плавуча, Козівці, Ценев, Криве, Золота Слобода, Козова, Лісники, Вербове, Конюхи і Нараєв Бережанського повіту. (ДАТО, ф. 282, оп. 1, спр. 1055, арк. 10).
- 30 вересня. Розправа каральної експедиції з населенням в селі Довжанка Тернопільського повіту; розгром крамниці, читальні; масові

арешти, важке побиття селян. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 81).

- 30 вересня. Масові арешти і побиття каральною експедицією населення в селі Пронятин Тернопільського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 81).

- 8 жовтня. Розправа каральної експедиції з населенням селі Купчинці Тернопільського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 82).

- 8 жовтня. Масові обшуки каральною експедицією у населення С.Денисів Тернопільського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 82).

- 19 жовтня. Обшуки серед учнів закритої української гімназії в с. Рожиськ Скалатського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 80).

- 19 жовтня. Розправи каральної експедиції з селянами Бережанського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 76).

- 19 жовтня. Масові обшуки та арешти серед населення міста Чорткова і повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 77).

- 19 жовтня. Масові обшуки та арешти серед населення міста Копичинці і повіту у зв'язку з виступами проти ліквідації української гімназії. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 78).

- 1 листопада. Розправа каральної експедиції з населенням села Кошляки Збарзького повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 84).

- 12 листопада. Розправа каральної експедиції з населенням міста Бережани та сіл: Теофіпілька, Дунаїв, Козова, Лісники, Вербів, Гиновичі, Лапшин, Конюхи, Золота Слобода і Нараїв Бережанського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 76).

- 13 листопада. Розгром каральною експедицією 9-го уланівського полку місцевої крамниці в селі Котузів Підгаєцького повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 79).

- 15 грудня. Арешти серед селян села Галич Підгаєцького повіту за участь у революційних виступах. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 79).

- 18 грудня. Масові обшуки і арешти серед населення села Гусятин Копичинського повіту. («Политико — экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 78).

- 31 грудня. Масові обшуки та арешти серед жителів села Кривеньке Копичинського повіту. («Политико — экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 78).

1931 рік

- 24-25 лютого. Демонстрація 40 безробітних у м. Збараж з вимогою виплати допомоги. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 182, арк. 166,179).

- 28 лютого. Масові обшуки та арешти серед населення міста Тернополя. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 82).

- 24 травня. Засудження бережанським окружним судом 58 батраків і сезонних робітників за участь у страйку. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 76).

- Травень. Затримання 13 молодих робітників і селян зі Старого Скалату, які намагались перейти в Радянський Союз з метою одержання роботи. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 80).

- Травень. Затримання батрацької молоді з села Токи, яка намагалась перейти в Радянський Союз. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 84).

- 8-10 липня. Страйк 73 сезонних робітників поміщицького фільварку в селі Колодіївка Скалатського повіту у зв'язку з порушенням працедавцем умов договору. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 78, арк. 26).

- 17 липня. Страйк сезонних робітників поміщицького фільварку в селі Мишковичі Тернопільського повіту у зв'язку з порушенням працедавцем умов договору. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 178, арк. 38).

- 2 вересня. Страйк робітників лісопильні в селі Грицеволя Радехівського повіту з вимогами виплати затриманої заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 189, арк. 22).

- 16 жовтня. Масові обшуки та арешти серед селян села Настасії Тернопільського повіту, які підозрювались в належності до КПЗУ. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 82).

- 10 грудня. Обшуки та арешти серед членів партії «Сельроб—Єдність» в селах Заложці, Гаї-Розтоцькі, Манаїв, Білоголови Зборівського повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 85).

- Грудень. Обшуки серед членів і співчуваючих партії «Сельроб-Єдність», що проводили збір коштів, для політичних в'язнів у місті Копичинці. Конфіскація поліцією зібраних грошей і покарання організаторів збору 1-2 тижневим арештом. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 76).

1932 рік

- 1 січня. Масові обшуки та арешти в селах Заліщицького повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 83).

- 11 січня. Масові побиття селян сіл Ігровиця та Івачів членами воєнно-фашистської організації «Стрілець». Заподіяно важкі поранення 16 селянам. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 83).

- 31 січня. Арешт 50 селян села Задарів Буцацького повіту за збір коштів для політичних в'язнів. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 6-1, спр. 627, арк. 11).

- Березень. Страйк лісових робітників у Стоянові Радеківського повіту з вимогою підвищення заробітної плати. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 80).

- 1 травня. Першотравнева демонстрація в селі Угорці Золочівського повіту за участю понад 50 селян. (ПДПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 6-1 спр. 627, арк.20).

- 13 травня. Збройна сутичка між членами воєнно-фашистської організації «Стрілець» та українською молоддю в селі Сокольніки Підгаєцького повіту. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 79).

- 23-24 травня. Розповсюдження листівок у Бучачі біля будинку призовної комісії з закликами дезертирувати з польської армії (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1801, арк. 77).

- Травень. Масові арешти робітників і студентів у місті Бережани та навколишніх селах, проведені польською поліцією під приводом належності до КПЗУ. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 6-1, спр. 627, арк. 23).

- 5 червня. Масові арешти шкільної молоді, яка виступала проти польської влади на Кременеччині і в сусідніх повітах. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 6-1, спр. 627, арк. 23).

- 17 червня. Судовий процес над 17 жителями села Осівці Буцацького повіту, які виступили проти терору польської поліції. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 6-1, спр. 627, арк. 27).

- 18 червня. Закриття в місті Борщові філіалу товариства «Просвіта» і 18 читалень у повіті. (ПАПП ЦК КПУ, ф. 6, оп. 6-1, спр. 627, арк. 26).

- 18 червня. Страйк робітників цегельні в Кам'янці-Струмилівській з вимогою підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 20, арк. 27).

- 27-30 червня. Страйк будівельних робітників у місті Золочів за підвищення заробітної плати на 30 %. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 86).

- 4-8 липня. Загальний страйк робітників цегельного заводу фірми «Пшибиславський і К^о» у місті Золочів з вимогою підвищити заробітну плату на 20% («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 86).

- 17 липня. Спільний виступ населення сіл Катеринівка і Передмірка Кременецького повіту проти Вишнівецької державної пожежної охорони. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 6, оп. 6-1, спр. 627, арк. 30).

- 30 липня. Демонстрація населення міста Тернополя з революційними лозунгами на честь Міжнародного антивоєнного дня. (ДАТО, ф.3, оп. 2, спр. 272, арк. 6).

- Липень. Сутичка між селянами і поліцією в селі Оприлівцях Збарзького повіту за пасовище, яке привласнив місцевий священик. («Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства», Харьков, 1932 г., ст. 85).

- 24 вересня. Збори членів профспілки робітників пекарень у місті Тернопіль з обговоренням питання про висунення вимоги підвищити заробітну плату і встановити 8-годинний робочий день. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 203, арк. 164).

- 29 листопада. Страйк робітників меблевого комбінату у місті Золочів з приводу зниження працедавцем заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, спр. 205, арк. 80, 98, 119).

- 5-6 грудня. Страйк учнів Мшанецької початкової школи Тернопільського повіту проти колонізації. (ДАТО, ф. 3, оп. 2, спр. 279, арк.1-9).

1933 рік

- 30 січня. Страйк робітників лісопилні в місті Перемишляни з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф.231, оп. 1, спр. 2137).

- 10 березня. Страйк 34 робітників на розробці вапняку в селі Комарівка Бучацького повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф.231, оп. 1, спр. 2141, арк. 16).

- 1 травня. Першотравневі масовки в місті Тернополі на Казимирівській площі та ринку (сьогоднішня вул. Д.Січинського). (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2132, арк. 45).

- Грудень. Масові шкільні страйки на Тернопільщині. (ПАПП ЦК КПУ, ф.6, оп. 1, спр. 691, арк. 3).

1934 рік

- Січень-лютий. Масові шкільні страйки на Тернопільщині. (ПАІП ЦК КПУ, ф. 6, оп. 1, спр. 691, арк. 2-5).
- Березень. Демонстрація безробітних під Тернопільським магістра-том. (ПАІП ЦК КПУ, ф. 6, оп. 1, спр. 691, арк. 102).
- Березень. Боротьба селян Підгаєцького повіту проти шляхової повинності — «шарваркової панщини». (ПАІП ЦК КПУ, ф. 6, оп. 1, спр. 688, арк. 120).
- 14-16 травня. Страйк шапкарів у місті Бучачі з приводу звільнення робітників. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2173, арк. 9,10).
- 11 червня. Страйк 14 помічників мулярів на будівництві казарм у м. Копичинця за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 219, арк. 141).
- 11 червня. Страйк 16 робітників лісопильного заводу на залізнич-ній станції в місті Золочів з приводу затримання виплати заробітної плати працедавцем. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 219, арк. 141, 142).
- 16 липня. Страйк 60 робітників — випалювачів вапна в се-лі Комарівка Бучацького повіту з приводу невиплати заробітної плати за два тижні. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2173, арк. 11).
- 22-25 липня. Страйк 25 робітників поміщицького фільварку в с. Товсте Скалатського повіту з приводу зниження заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 220, арк. 75,77,107).
- 24 липня. Страйк 250 сільськогосподарських робітників на помі-щицькому фільварку в селі Колиндяни Чортківського повіту за підви-щення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 220, арк. 80).
- 4 серпня. Страйк сезонних робітників на фільварку в селі Бариш Бучацького повіту з вимогами поліпшення харчування. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2173, арк. 12).
- 14 вересня. Страйк 46 сезонних робітників на поміщицькому філь-варку в селі Золотники Підгаєцького повіту з приводу звільнення одного робітника. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 220, арк. 185,227).

1935 рік

- 26 червня — 17 серпня. Страйк робітників цегельні в місті Броди з вимогами підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 228, арк. 21,78, спр. 231, арк. 71).
- 4 серпня. Страйк 200 робітників-іригаційників Перемишлянського повіту. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 228, арк. 77, 110, 116, 119, 125, 128, 135, 145; спр. 231, арк. 70).
- 24 вересня. Страйк робітників-колодязників у місті Бережани за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 229, арк. 4,50).

- 14 жовтня. Страйк 27 млинарів в місті Броди з вимогами 8-годинного робочого дня і підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 229, арк. 25,38,52).
- 26 жовтня. Страйк 30 робітників хлібопекарні у місті Золочів з вимогами 10-годинного робочого дня. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 229, арк. 34, 43).

1936 рік

- 6-15 квітня. Страйк 120 робітників лісопильні в селі Ожидів Золочівського повіту з приводу відмови директора підписати колективний договір про підвищення зарплати і забезпечення дровами. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 250, арк. 12,18, 25,38).
- 18 квітня. Страйк робітників хлібопекарні у місті Броди з вимогою 8-годинного робочого дня і механізації праці. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 1).
- 21 квітня. Страйк 27 робітників, які працювали на ремонті шосейної дороги Золочів-Сасів за збільшення денної заробітної плати на 55 %. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 250, арк. 55).
- 22 квітня. Масові страйки робітників у Тернополі у зв'язку з квітневими подіями 1936 р. у Львові і Кракові. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 250, арк. 54).
- 4-13 травня. Страйк учнів-кравців у місті Золочів та робітників водоканалу і лісопильні за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 250, арк. 89, 90, 101, 102, 107, 117, ф. 231, оп. 1, спр. 2806, арк. 13,16).
- 25 травня. Страйк млинарів у Буську Кам'янка-Струмилівського повіту з вимогами платних відпусток і підвищення заробітної плати (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 250, арк. 136).
- 3 червня. Страйк 70 робітників пивоварного заводу в місті Кам'янка Струмилівська з вимогами підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 21).
- 4 червня. Страйк робітників цегельні селі Синягівка Чортківського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 283, оп. 1, спр. 166, арк. 1-2).
- 26 червня — 23 липня. Страйк у селах Івачів Долішній та Івачів Горішній сільськогосподарських робітників, які працювали на поміщицькому фільварку у Великому Глубочку, за підвищення плати під час жнив. (ДАТО, ф. 274, оп. 1, спр. 246, арк. 11, 54, 59).
- 29 червня. У селі Рожанівка Заліщицького повіту страйк поденних робітників поміщицького фільварку за підвищення заробітної плати (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 13,18).

- 30 червня. Страйк мулярів на будівництві і військових казарм у місті Чорткові за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 283, оп. 1, спр. 166, арк.4).
- 30 червня. Страйк столярів у місті Золочів за 8-годинний робочий день і підвищення заробітної плати на 40 %. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 3).
- 1-3 липня. Страйк шляховиків у Буську Кам'янка-Струмилівського повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, спр. 246, арк. 5,12).
- 2 липня. Страйк шляховиків у місті Чортків з приводу порушення договору керівниками фірми. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 246, арк. 6,18).
- 2 липня. Страйк 200 поденних робітників поміщицького фільварку в селі Цапівка Заліщицького повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 13).
- 5-30 липня. Страйк 150 робітників цегельнь у селах Смиківці, Петриків і Острів Тернопільського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 14,17,20,39,41,66).
- 6 липня. Страйк 70 сільськогосподарських робітників поміщицького фільварку в селі Чагор Заліщицького повіту за підвищення заробітної плати на 100 %. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 2).
- 8-9 липня. Страйк сільськогосподарських робітників поміщицького фільварку в селі Шершенівці Борщівського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 24,25).
- 11-14 липня. Страйк сільськогосподарських робітників поміщицького фільварку в селі Товстолуг Тернопільського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 30, 49).
- 13 липня. Страйк будівельників у місті Чорткові за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 40).
- 18 липня – не пізніше 6 серпня. Страйк робітників лісопилни в селі Грабова Кам'янка-Струмилівського повіту за підвищення заробітної плати і платні відпустки. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 46, 47).
- 23-27 липня. Страйк меліоративних робітників в м. Тернополі за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 246, арк. 56, 69).
- Липень. Страйк фільварочних робітників у селі Мухавка Чортківського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 283, оп. 1, спр. 166, арк. 6).
- 4 серпня. Страйк млинарів у місті Броди у відповідь на звільнення з роботи п'яти робітників. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 5, 6).
- 10-28 серпня. Загальний страйк будівельників міста Тернополя з вимогами підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246 арк. 19, 77,78, 107, 133).

- 17 серпня. Страйк деревообробників в Кам'янка-Струmilівському повіті за поліпшення умов праці і підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 109).
- 17-24 серпня. Страйк 30 робітників на будівництві воєнних казарм у місті Броди за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 248, арк. 96; ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 4,7).
- 24 серпня. Страйк будівельників у селі Соколівка Золочівського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 24 арк. 111, 115; ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 17).
- 23 вересня. Страйк закрійників у місті Золочів за підвищення заробітної плати і 8-годинний робочий день. (ДАТО, ф.231, оп. 1, спр. 2800, арк. 18).
- 5 жовтня. Страйк робітників-закрійників у м. Золочеві за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 247, арк. 11).
- 8-25 жовтня. Страйк кравців міста Тернополя за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 245 а, арк. 20, 24,27, 32, 50,58).
- 25 жовтня. Страйк млинарів у селі Буську Кам'янка-Струmilівського повіту з приводу звільнення одного робітника. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 247, арк. 55, 57).
- 25 жовтня. Страйк кравців у місті Золочів з вимогою 8-годинного робочого дня і підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 19,20).
- 6-16 листопада. Страйк водопровідників у місті Бережани за підвищення заробітної плати під лозунгом: «Хай живе страйк! Страйкуймо до перемоги!», (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 245, арк. 92; спр. 247, арк. 91,95,97).
- 10-13 листопада. Страйк 80 лісорубів поміщицького маєтку в селі Скоморохи Бучацького повіту з вимогою підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 245, арк. 97; спр. 247, арк. 95).
- 19 листопада. Страйк столярських учнів і столярів у місті Броди з вимогами 8-годинного робочого дня і підвищення заробітної плати на 50%. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2800, арк. 12, ф. 274, оп. 4, спр. 245,а, арк. 99).
- 1-9 грудня. Страйк млинарів у місті Чортків з приводу звільнень одного робітника і за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 245, арк. 120-140; спр. 248, арк. 70).

1937 рік

- 7 січня. Страйк млинарів у місті Броди з вимогою позмінної праці. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 3211, арк. 1).

- 2-21 січня. Страйк млинарів у Буську Кам'янка-Струмилівського повіту з вимогою скорочення робочого дня і підписання договору між робітниками та підприємцями. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 3,25).
- 11-13 січня. Страйк 65 робітників беконного підприємства у м. Золочеві за підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 17).
- 12-13 січня. Страйк млинарів у місті Чорткові з приводу звільнення одного робітника. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 246, арк. 17).
- 17 січня. Загальні збори робітників крупорушок у м. Тернополі щодо організації питання страйкової боротьби за 8-годинний робочий день і 14-денну оплачувану відпустку. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 21).
- 22-24 лютого. Страйк 200 робітників лісопильні в селі Ожидів за підвищення заробітної плати (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 264, арк. 64,76). *Примітка авторів.* В польських і радянських виданнях село Ожидів належить то до Борщівського, то до Зборівського повітів. Оскільки в перебіку населених пунктів згідно з останніми виданнями Тернопільської обласної Ради депутатів трудящих (народних депутатів) адміністративно-територіального поділу області (станом на 1 квітня 1967 р. і 1 січня 1983 р.) таке село не значиться, то автори інформації утримались від опису неодноразового впертого страйку, як засвідчують архівні документи, робітників лісопильні села Ожидів.
- 22 лютого – 1 березня. Страйк будівельників казарми корпусу прикордонної охорони в місті Борщів за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 64,76).
- 1-8 березня. Страйк робітників лісопилень в Радехові, Гануні і Антонині Радехівського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 74, 76, 79, 85; ф.231, оп. 1, спр. 3211, арк. 5).
- 10-12 березня. Страйк 60 робітників лісопильні фірми «Тайхор» у селі Дернів Кам'янка-Струмилівського повіту з приводу звільнення одного робітника. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 85,91).
- 18 березня. Страйк лісорубів лісництва домініканів у селі Пониківці Бродівського повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 264, 104).
- 22-26 березня. Страйк 50 некваліфікованих робітників лісопильні с. Куровичі Перемишлянського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 98).
- 6-8 квітня. Страйк 41 робітника при обладнанні тютюнового складу в с. Ягільниця Чортківського повіту за поліпшення умов праці (ДАТО, ф.274, оп. 4, спр. 264, арк. 125, 130).

- 10 квітня. Страйк шляховиків у місті Тернополі з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 158).
- 14-15 квітня. Страйк 25 шляховиків у селі Біла Тернопільського повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 136, 140, 191).
- 4-21 травня. Страйк 30 шляховиків у селі Біла Тернопільського повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 191).
- 10-20 травня. Страйк робітників цегельні у місті Бережани з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 180, 189).
- 11-14 травня. Страйк мулярів на будівництві цукрового заводу «Поділля» в селі Велика Березовиця Тернопільського повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 175, 179, 180).
- 11 травня. Страйк робітників пивоварні у селі Микулинці Тернопільського повіту з вимогою підвищити заробітну плату. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 178, 182).
- 18-20 травня. Страйк 17 столярів майстерні п. Денільського у місті Броди з вимогою 8-годинного робочого дня і підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 193, 216).
- 24 травня. Страйк 36 робітників цегельного заводу у місті Тернополі за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 199, 200, 222).
- 14-15 червня. Страйк 46 поденних робітників на будівництві казарм у місті Чорткові за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 259, 242).
- 24-25 червня. Страйк млинарів у Збаражі за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 259, 242).
- 28 червня. Страйк шляховиків у м. Золочеві за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 248).
- 30 червня. Страйк поденних робітників на будівництві казарм у місті Чорткові за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 251, 264).
- 5-12 липня. Страйк мулярів на будівництві тютюнового складу в селі Ягільниці Чортківського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 264, арк. 257, 260).
- 7-9 липня. Страйк батраків поміщицького фільварку в селі Струсів Тернопільського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 296, арк. 17, 21).

- 28 липня. Страйк батраків поміщицького фільварку в селі Струсів Теремовлянського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 296, арк. 17,21).

- 16 серпня – 23 грудня. Сільськогосподарський ярмарковий страйк на території Бучацького повіту, що охопив села: Бариш, Беремляни, Нижбірок, Порохову та ін.; сутички страйкуючих з поліцією і судова розправа над організаторами страйку. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 265, арк. 21; 23. 34, 133, 161,185, 202).

- 26 серпня. Страйк робітників, що транспортували борошно і зерно від станції Потутори до млина в Саранчуках Бережанського повіту, за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 265, арк. 35,73).

- 8 вересня. Страйк сезонних робітників села Порохова на фільварку поміщика Ланцкоронського в селі Нагірянка Бучацького повіту з приводу поганого харчування. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 265, арк. 61).

- 26-27 жовтня. Страйк 104 млинарів у м. Бродях за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 242, оп. 1, спр. 187, арк. 113).

1938 рік

- 3 лютого. Страйк паркетників на лісопилні в Кам'янці-Струмилівській за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 291, арк. 55).

- 28 березня. Страйк мулярів у місті Бережани за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 286, арк. 33, спр. 291, арк. 115).

- 30 квітня – 1 травня. Першотравневі мітинги у місті Чорткові — за участю до 200 осіб. і в місті Тернополі — з участю близько 180 осіб. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 286, арк. 58).

- 6–11 травня. Страйк робітників на ремонті залізничної лінії Броди–Заболотці і Броди–Радзивилів з вимогою 8-годинного робочого дня і підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 286, арк. 75, 77).

- 10 травня. Страйк робітників на будівництві тютюнового підприємства у місті Борщові за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 286, арк. 77).

- 15 червня – не пізніше 7 липня. Страйк шляховиків у селі Микулинці Тернопільського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 286, арк. 11; спр. 288, арк. 147, 156).

- 30 червня. Страйк 200 поденних робітників на бурякових плантаціях поміщика Краєвського в селі Чехи Бродівського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 288, арк. 3).

- 18 липня. Страйк сезонних робітників поміщицького фільварку в селі Кутківці Тернопільського повіту з приводу невиплати надбавки до

заробітку і поганого житлового приміщення. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 228, арк. 32, 40).

- 2 серпня. Страйк сезонних робітників поміщицького фільварку в селі Ковалівка Тернопільського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО. ф. 274, оп. 4, спр. 288, арк. 62,64).

- 20 жовтня. Страйк 80 робітників цукрового заводу «Поділля» в селі Велика Березовиця Тернопільського повіту за підвищення заробітної плати. (ДАТО, ф. 274, оп. 4, спр. 287, арк. 41, 43; спр. 290, арк. 87, 89).

1.3. ЖИВОТОКИ ДЗВІНКО Б'ЮТЬ, АБО ЩЕ ПЛЮС СОРОК РОКІВ З БІОГРАФІЇ

У жовтні 1948 року за рішенням XIX пленуму ВЦРПС у республіках, краях і областях були створені ради профспілок. Формування республіканських, крайових і обласних рад профспілок диктувалось необхідністю здійснення профспілкових заходів і координації дій усіх профспілкових організацій як за професійним, так і за територіальним принципом.

26 жовтня 1948 року в місті Тернополі відбулася перша обласна міжспілкова конференція. В її роботі взяло участь 74 делегати від всіх обласних комітетів, які об'єднували 43500 членів профспілок.

На конференції було обрано обласну раду профспілок у складі 19 членів, 5 кандидатів в члени та 5 членів ревізійної комісії. Пленум обрав президію обласної ради профспілок у складі 7 чоловік. Головою облпрофради обрано С. П. Карпенка, секретарем — К. С. Плахотнюк, членами президії: А. А. Голубову, Л. В. Певцову, В. С. Гавриленко, Г.Х. Миронця, М. П. Метельова.

Обласна рада професійних спілок організовувала міжспілкові заходи і координувала роботу галузевих профспілок з організації соціалістичного змагання, покращення матеріально-побутового обслуговування робітників і службовців, підвищувала авторитет профспілок у роботі з державного, господарського і культурного будівництва, у зміцненні зв'язків з широкими масами трудівників.

Обласна рада профспілок допомагала галузевим профкомам у навчанні профспілкових кадрів, в підвищенні політичного рівня і професійної кваліфікації. Було організовано цілодобове приймання зерна на хлібоприймальних пунктах. Ніхто не рахувався з робочим часом, працювали, не допускаючи затримання транспорту, добивалися електрифікації робітничих гуртожитків, завезення палива для трудівників і пенсіонерів.

У профспілках на той час перебувало 72,8 відсотка працюючих. Найважливішим завданням, над яким працювали спілчанці на початку 50-х років, була колективізація сільського господарства.

Профспілки виявляли турботу про інвалідів Великої Вітчизняної війни, дітей-сиріт, сім'ї загиблих, займалися раціоналізаторською та винахідницькою роботою.

Обласна рада профспілок, керуючись у своїй роботі рішенням ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, рішеннями X з'їзду профспілок СРСР, організувала роботу на виконання важливих господарських завдань, надавала практичну допомогу галузевим та первинним профспілковим організаціям.

Було ліквідовано карткову систему, облпрофрада розглядала скарги трудівників і жила дієві заходи.

Всього задоволених скарг на користь членів профспілки — 81%. Тільки за три роки питання масово-виховної і культурно-масової роботи виносилися на засідання профради 47 разів, для проведення художньо-самодіяльних конкурсів залучено 20 тисяч членів профспілки. Головне завдання обласної ради і галузевих профспілок полягало у систематичному наданні практичної допомоги у керівництві низовими профорганізаціями робітників і службовців.

У 50-ті роки профспілки активно займалися організацією соціалістичного змагання на підприємствах і в колективних господарствах. Виконуючи це завдання, вони відіграли важливу роль в боротьбі за підвищення продуктивності праці, виконання і перевиконання державних планів на підприємствах області.

Профспілкові організації області проводили значну роботу щодо залучення трудящих в члени профспілок. Низові профспілкові організації у 1954 році об'єднували 82,2 тисячі робітників та службовців. Це становило 92 відсотки від усіх працюючих.

Профспілки підтримували політику, спрямовану на збереження і зміцнення миру, підвищення трудової активності трудящих в боротьбі за виконання п'ятирічних планів.

Профспілкові організації області на загальних профспілкових зборах приймали підвищенні соціалістичні зобов'язання за дострокове виконання і перевиконання виробничих завдань першого року семирічки, на виконання завдань семирічки за 4-5 років.

На промислових підприємствах, транспорті і в організаціях 519 бригад, цехів і дільниць боролися за звання «бригада комуністичної праці», об'єднували у своїх рядах 5816 чоловік. 85 бригадам було присвоєно це звання. 1430 чоловік боролися за звання «ударник комуністичної праці» і 213 чоловік удостоїлися цього звання.

Профспілкові організації області посилювали контроль за будівництвом, надавалася всебічна допомога індивідуальним забудовникам. У 1960 році Будбанк СРСР для подальшого розвитку індивідуального будівництва в Тернопільській області виділив 9 мільйонів карбованців і 1 мі-

льйон 455 тисяч — на закупівлю стандартних будинків. Профспілкові організації глибоко вникали в розподіл житла. Старанно перевіряли стан житлових умов кожного робітника і службовця. Гостро виступали проти випадків розбазарювання житлової площі, не допускали однобічного рішення в питанні розподілу квартир, проводили значну роботу щодо забезпечення робітників земельними ділянками, індивідуальнимигородами.

Профспілкові організації області посилювали громадський контроль за роботою магазинів та їдалень, підвищився рівень ідейного виховання трудящих. Профспілкові організації мали в своєму розпорядженні 10 клубів, 382 червоних кутки, 4 кіноустановки, 100 бібліотек з книжковим фондом понад 70 тисяч книг.

Ще одне завдання профспілкових організацій полягало в тому, щоб значно покращити керівництво товариськими судами і народними дружинами. Облпрофрада і обкоми профспілок з головами товариських судів проводили семінари і надавали всебічну допомогу. Профспілки займалася також організацією поїздок туристів за кордон для зміцнення зв'язків трудящих країн народної демократії. Туристи з Тернопільщини побували в Чехословаччині, Болгарії, Румунії, Польщі, Німецькій Демократичній республіці.

У шістдесятих роках обласна рада профспілок та галузеві профоб'єднання проводили роботу з підготовки баз піонерських таборів, закуповували інвентар, зміцнювали матеріально-технічну базу дитячих оздоровчих закладів, проводили підготовку і навчання кадрів. Дитячі оздоровчі заклади могли одночасно прийняти 92000 хлопчиків і дівчаток.

1976 рік. У цей час профспілки області багато працювали над переходом робітників і службовців на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними. Це створило кращі умови для відпочинку, навчання, курортного лікування трудівників.

Профспілки стали найбільш масовою суспільною організацією. У їх структурі налагодилась чітка система навчання профактиву і кадрів. На обласних профспілкових курсах організовувалось навчання 5 тисяч профактивістів. У 1976 році завершено будівництво приміщення профспілкових курсів, вартість якого складала понад 500 тисяч карбованців.

На початку 80-х років профспілки області організаційно зміцніли, значно зросла їх чисельність, досконалішою стала структура спілчанської організації. Покращився якісний склад профспілкових кадрів і активу, зросла їх відповідальність за вирішення виробничих і соціальних питань.

Постійно вдосконалюються форми і методи роботи обласної ради, галузевих комітетів профспілок, забезпечується виконання заходів, розроблених на виконання постанов вищестоящих профспілкових органів.

Профспілкові організації брали активну участь у виконанні комплексних планів з покращення умов, охорони праці, санітарно-оздоровчих заходів. Виробничий травматизм в області знизився на 19 відсотків. В цей період оздоровлено більше 70 тисяч працівників.

Обласна рада, галузеві обкоми профспілок затвердили заходи щодо наведення порядку в розподілі квартир, отримали житло 20 тис. сімей.

В області успішно виконувалися заходи щодо підвищення життєвого рівня трудівників. Реальні доходи на душу населення зросли на 24,3 відсотка, середньомісячна заробітна плата робітників і службовців — на 16 відсотків, виплати за пільгами із суспільних фондів склали 410 мільйонів карбованців.

В соціалістичному змаганні брали участь понад 445 тисяч працівників області, активізувалася робота профспілок з контролю за виконанням трудового законодавства. Зменшилося число незаконно звільнених, це і посприяло створенню при обласній раді профспілок відділу правової інспекції праці. Через незаконні звільнення втрачено 5 тисяч людоднів, значну частину незаконно звільнених поновлено на попередній роботі і виплачено 11 тисяч карбованців за вимушений прогул.

Важливе місце в роботі профспілок відігравало налагодження соціального страхування. 70 відсотків цих коштів використовувалось на оплату «декретних» відпусток.

На виплату пенсій виділялося 15,6 мільйона карбованців, 7 тисяч працівників отримували путівки на дієтичне харчування.

Завдяки покращенню умов праці і медичного обслуговування в області знизилася захворюваність на 1,5 відсотка.

Туристично-екскурсійним обслуговуванням було охоплено майже 250 тисяч чоловік. В цей період на Тернопільщині нараховувалося 520 тис. членів профспілки.

В індивідуальному і бригадному змаганні брало участь 449 тис. працівників.

Профспілкові комітети стали виявляти більше принциповості у виконанні поставлених ними завдань, зокрема, вимогливіше добивалися від посадових осіб виконання колективних договорів, наводили порядок в торговельному і побутовому обслуговуванні працівників, налагоджували контроль за охороною праці, виконанням трудового законодавства.

Культурно-масова робота профспілок була спрямована на формування високих моральних якостей, розвиток фізкультури і спорту. За останні роки виробництво промисловості зросло на 27 відсотків, 350 трудових колективів, 10 тисяч передовиків виробництва виконали соціалістичні завдання. 192 кращих трудових колективи, 750 передовиків виробництва занесено в обласну Книгу трудової слави. В промисловості план з

реалізації продукції виконано на 101,5 відсотка. Реалізовано її понад норму на 18,6 млн. карбованців.

Облпрофрада, комітети профспілок систематично здійснювали заходи для широкого залучення трудівників до боротьби за економію. Профспілки створювали школи господарювання, боролася проти безгосподарності, в кожному трудовому колективі, на кожному робочому місці діяв своєрідний робітничий контроль. На підприємствах, в організаціях, колгоспах впроваджено 22 тисячі раціоналізаторських пропозицій, 350 винаходів з економічним ефектом на 27, 2 млн. карбованців.

В області з допомогою профспілок створено 88 народних університетів, працювало 90 лекторів з аудиторією понад 20 тисяч слухачів. В розпорядженні спілчанців краю була велика матеріально-технічна база: 60 клубів і будинків культури, 35 бібліотек і пунктів видачі книг, 54 кіноустановки.

На профспілкових курсах і в школах профактиву щорічно навчалося 60 тисяч слухачів.

З допомогою профспілок запроваджувалися різні форми і методи участі трудівників у керівництві виробництвом. Подальший розвиток дістали постійно діючі виробничі наради і робочі збори, на яких було внесено 3 тисячі пропозицій щодо вдосконалення виробництва, економічний ефект від яких склав понад 2 мільйони карбованців.

Одним із основних напрямків діяльності профспілок залишилась турбота про безпечні умови праці на виробництві.

Профспілки дбали про ефективне використання профспілкового бюджету. Здійснено перехід на нову форму сплати членських внесків. Важливою складовою частиною роботи профспілок була організація відпочинку і оздоровлення школярів. У дитячих оздоровчих закладах набралось сил і здоров'я 38 тисяч хлопчиків і дівчаток.

Активною і цілеспрямованою була робота профспілок щодо посилення ролі трудових колективів у підвищенні якості продукції. Профспілки сприяли переходу на територіальний госпрозрахунок, рішуче захищали трудові колективи у випадках необґрунтованого доведення або корегування планів і економічних нормативів, спроб незаконного вилучення коштів із фондів підприємств.

Щорічно для санаторно-курортного оздоровлення і відпочинку трудящих і членів їх сімей виділялося не менше 6 мільйонів карбованців, для організації безкоштовного харчування малозабезпечених пенсіонерів — понад 20 тисяч карбованців. Понад 1,5 мільйона карбованців витрачалося на підвищення мінімального розміру пенсій.

Для розвитку гласності роботи облпрофради, галузевих комітетів профспілок, первинних профорганізацій використовувались районні і обласні засоби масової інформації, а при облпрофраді наприкінці 1988 року

було створено прес-центр. З початку 1990-го року регулярно почав виходити вісник обласної ради профспілок «Профспілкове життя».

Наприкінці грудня 1989 року відбулася ХІХ обласна міжспілкова конференція звітно-виборна конференція, на якій було прийнято Програму профспілок Тернопільської області на міжвиборчий період 1990-1991 рр.

У ній, зокрема, зазначалося: «Вважати головним завданням профспілкових органів — від профгрупи до обласної ради — послідовний і активний захист інтересів та прав трудящих та колективів, корінне поліпшення охорони праці, забезпечення екологічної чистоти навколишнього середовища, підвищення життєвого рівня малозабезпечених соціальних груп населення, рішуче прискорення перебудови в усіх сферах діяльності профспілкових організацій».

25 грудня 1990 року установчий пленум проголосив утворення Тернопільської обласної ради незалежних професійних спілок. Після довгих дебатів, які засвідчили велику зацікавленість представників галузевих профспілок в успіхові діяльності нового координаційного органу, затверджено остаточні редакції Декларації про утворення і Положення про Тернопільську обласну раду незалежних профспілок

Відбувся перший пленум новоствореного органу. З альтернативних кандидатур обрано:

- головою ради — М. А. Ковпак; заступниками — Г. К. Гапон та П. В. Пашника.
- 11 лютого 1992 р. на п'ятому пленумі обласної ради профспілок на альтернативній основі головою обласної ради профспілок було обрано Р. Д. Замкового, заступником — П. В. Пашника.

Рядок з новітньої історії міжгалузевого профоб'єднання

11.02.1992 р.

Після проголошення незалежності України 5-ий пленум обласної ради профспілок прийняв рішення вилучити з назви міжспілкового органу слово «незалежних». Відтоді дня назва міжспілкового профоб'єднання — Тернопільська обласна рада професійних спілок.

26.05.1992 р.

На базі Тернопільської обласної ради профспілок проведено науково-практичну конференцію «Профспілки на сучасному етапі: проблеми і пошуки», в якій взяли участь профоб'єднання Вінницької, Івано-Франківської, Львівської та Рівненської областей. Вироблено тактику дій профспілок області на II-й (позачерговий) з'їзд ФНПУ.

02.07.1992 р

Президія обласної ради профспілок звернулася із заявою до Верховної Ради, Кабінету Міністрів України з вимогою відмінити Постанову Кабінету Міністрів № 359 «Про внесення змін до системи регулювання цін на продовольчі товари» від 30.06.1992 р. до прийняття дієвих заходів щодо соціального захисту трудящих, встановлення відповідного прожиткового мінімуму.

24.09.1992 р.

Відбувся VII пленум обласної ради профспілок. Обрано делегатів на II-й (позачерговий) з'їзд ФНПУ, розглянуто проекти Програми і Статуту ФНПУ.

Пленум запропонував обласній держадміністрації:

- здешевити харчування в студентських та учнівських їдальнях;
- налагодити випуск на підприємствах області ряду товарів побутового призначення з обов'язковою їх реалізацією в торгівельній мережі;
- встановити єдині роздрібні ціни на однорідні товари в межах одного населеного пункту;
- прискорити виконання обласної програми зайнятості населення.

Пленум підтримав вимогу профспілкового комітету заводу «Са-турн» про розірвання контракту з директором В. П. Андрусенком за невиконання колективного договору за 1991 рік.

16.02.1993 р.

Відбувся VIII пленум обласної ради профспілок, на якому розглянуто та обговорено підсумки роботи II-го (позачергового) з'їзду ФПУ.

Вирішено укласти на 1993 рік угоду між облдержадміністрацією і обласною радою профспілок з питань соціально-економічного захисту населення області.

11.06.1993 р.

Президія обласної ради профспілок своїм рішенням підтримала Звернення ФПУ до профспілкових організацій від 08.06.1993 р. про Всеукраїнську акцію протесту профспілок.

В період з 15 до 17 червня 1993 р. в рамках Всеукраїнської акції протесту профспілок було організовано і проведено збори, мітинги, на яких первинні організації, члени профспілок підтвердили свою рішучість консолідуватися для відстоювання вимог та інтересів трудящих.

В акції протесту взяло участь понад 200 тисяч членів профспілок. Направлено вимоги до органів державної влади щодо вжиття невідкладних заходів для нормалізації роботи виробництва, встановлення мінімальної зарплати на рівні межі малозабезпеченості.

22-24.12.1993 р.

Згідно з рішенням президії ФПУ від 17.12.1993 р. і президії обласної ради профспілок від 20.12.1993 р. протягом 3-х днів проведено акцію протесту проти дій Кабінету Міністрів і Президента України, які погіршували становище трудівників, у формі пікетування будинку обласної держадміністрації. Щоденно в акції протесту було задіяно понад 250 членів профспілок, представників 15 галузей народного господарства області.

В ході акції протесту було визначено ряд питань, які винесені на обговорення представників обласної та міської держадміністрацій з керівниками профоб'єднань області.

24.12.1993 р.

Відбулася нарада керівників державних органів, обласної Ради народних депутатів та обласної ради профспілок, в ході якої було прийнято спільну постанову про розробку механізму вирішення порушених питань.

10.02.1994 р.

Відбувся ІХ пленум обласної ради профспілок. До складу обласної ради профспілок прийнято обласний комітет профспілки працівників кооперації та інших форм вільного підприємництва. Таким чином, обласна рада профспілок об'єднала усі профспілкові структури області.

Розглянуто питання про причини затримки перерахунків пенсій та виплат соціальних допомог населенню. Спільно з облдержадміністрацією розроблено комплекс заходів щодо соціального захисту пенсіонерів та інвалідів області.

18.04.1995 р.

Відбувся ХІ пленум обласної ради профспілок. Розглянуто питання про стан охорони праці і техніки безпеки на підприємствах, в організаціях та установах області. Учасники зібрання звернулися з клопотанням до Кабінету Міністрів і Комітету Держнаглядохоронпраці про створення в області єдиної державної служби контролю і управління охороною праці.

Підбито підсумки виконання угоди між обласною Радою народних депутатів і обласною радою профспілок з питань соціально-економічного захисту населення області за 1994 рік.

27.04.1995 р.

Президія обласної ради профспілок звернулася до виконуючого обов'язки Прем'єр-міністра України Є. К. Марчука з вимогою відмінити пункт, який передбачає, що до витрат на виробництво, які входять до об-

ліку собівартості продукції, включаються і виплати з відшкодування за виробничий травматизм.

20.12.1995 р.

Відбулася XX обласна міжспілкова звітно-виборна конференція. Заслухано і обговорено звіт про роботу обласної ради профспілок за період з 1991 до 1995 року і визнано її задовільною. Намічено тактику дій профспілок області на поточний період. Затверджено зміни і доповнення до Положення про обласну раду профспілок. Головою обласної ради профспілок на новий період переобраний Роман Дмитрович Замковий, заступником голови — Петро Васильович Пашник.

21.02.1996 р.

У рамках Всеукраїнської акції протесту профспілок в області 157 підприємств призупинили роботу на одну годину. Проведено більше 1200 зборів, мітингів, в яких взяло участь понад 7 тисяч членів профспілок.

Від імені профспілок області направлено лист Прем'єр-міністру України Є.К. Марчуку з вимогою взяти під особистий контроль своєчасну і повну реалізацію положень Генеральної угоди, сприяти належному веденню урядовою стороною переговорів з профспілковими об'єднаннями і всебічно враховувати їх пропозиції.

22.02.1996 р.

Відбувся I-й пленум обласної ради профспілок, на якому розглянуто питання про дотримання та виконання закону України «Про зайнятість населення». За дорученням пленуму керівництво обласної ради профспілок звернулося до Верховної Ради України з пропозиціями про внесення змін і доповнень:

- до закону України «Про зайнятість населення»;
- до КЗпП України.

31.05.1996 р.

Президія обласної ради профспілок звернулася до депутатів Верховної Ради України від Тернопільської області стосовно вжиття заходів щодо фінансування служби зайнятості та ліквідації заборгованості із виплати допомоги по безробіттю.

17.10.1996 р.

У рамках Всеукраїнської акції протесту проведено 937 зборів, конференцій, мітингів. Висунуто 862 вимоги до роботодавців, місцевих органів влади. Учасники акції протесту визнали доцільність проведення такої акції.

Працівники медичних установ Зборівського району пікетували будинок райдержадміністрації, в Чортківському районі проведено зустріч профактиву з представниками райдержадміністрації.

В приміщенні Будинку спілок відбулася зустріч профактиву області з представниками облдержадміністрації. Прийнято звернення профспілок Тернопільщини до Президента, Верховної Ради і уряду України.

12.12.1996 р.

Відбувся II пленум обласної ради профспілок, на якому розглянуто питання «Про стан дотримання соціально-економічних гарантій та захисту духовних інтересів трудівників і непрацюючого населення області». Учасники пленуму направили звернення до облдержадміністрації з питань:

- соціально-економічного захисту;
- охорони праці;
- духовного захисту населення області.

05.03.1997 р.

Прийнято звернення до депутатів Верховної Ради України від Тернопільської області з проханням підтримати проект закону України «Про професійні спілки» у повторному першому читанні.

04.1997 р.

Підписана тристороння регіональна Угода з соціально-економічних питань на 1997 рік. Залучено до переговорного процесу і укладання угоди працедавців в особі регіонального відділення Українського союзу промисловців та підприємців. Створено обласну раду соціального партнерства, до якої входять представники облдержадміністрації, обласної ради профспілок і регіонального відділення Українського союзу промисловців та підприємців. Затверджено «Тимчасове положення про обласну раду соціального партнерства».

17.04.1997 р.

Відбувся III пленум обласної ради профспілок. Розглянуто питання «Про виконання регіональної Угоди з соціально-економічних питань між облдержадміністрацією та обласною радою профспілок за 1996 рік і реалізацію рішень VI Конгресу ФПУ щодо забезпечення конституційних прав та гарантій трудівників». Прийнято відповідну постанову та звернення до вищих посадових осіб держави.

Пленум висунув кандидатуру Олександра Стояна на посаду голови Федерації профспілок України, обрав делегатів на III з'їзд ФП України.

28.11.1997 р.

Президія обласної ради профспілок прийняла рішення про проведення в місті Тернополі у формі маніфестації 09.12.1997 р. акції протесту профспілок області проти масових затримання виплат заробітної плати.

Станом на 2.12.1997 р. в області не проводилося навчання у 263 школах з 915. Причина страйків — невиплата заробітної плати за два місяці 1996 року та 4-5 місяців 1997 року.

09.12.1997 р.

Відбувся IV пленум обласної ради профспілок. Розглянуто питання «Про підсумки роботи III з'їзду Федерації профспілок України та завдання профспілок області на сучасному етапі».

Схвалено рішення з'їзду ФПУ, резолюції, заяви, звернення до представників вищих ешелонів влади. Прийнято ухвалу з питань соціально-економічного захисту населення області.

Пленум підтримав рішення президії щодо проведення акції протесту проти масових невиплат заробітної плати.

З даного питання пленум прийняв звернення до голови облдержадміністрації та голови обласної Ради народних депутатів.

Після завершення пленуму всі його учасники взяли активну участь у маніфестації. В акції протесту загалом взяло участь понад 5 тисяч членів профспілок. Маніфестація завершилась пікетуванням будинку облдержадміністрації. Учасники акції протесту не дочекалися для діалогу перших осіб області.

У цей же день освітяни Кременецького і Борщівського районів пікетували приміщення райдержадміністрацій, а Чортківського району — блокували міст через р. Серет.

25.12.1997 р.

Члени профспілки працівників освіти і науки пікетували будинок облдержадміністрації з приводу невиплат заробітної плати. Знову перші особи області до пікетників не вийшли.

12.01.1998 р.

Президія обласної ради профспілок підтримала рішення ФПУ України щодо проведення 19.02.1998 року Всеукраїнської акції протесту профспілок у зв'язку з невиконанням урядом, місцевими органами виконавчої влади вимог профспілок та постійним і тривалим порушенням конституційних прав трудящих на працю та її оплату.

12.02.1998 р.

Проведено XXI обласну позачергову міжспілкову конференцію, яка розглянула питання: «Про участь профспілкових організацій області у виборах до Верховної Ради України та до місцевих Рад».

19.02.1998 р.

У місті Тернополі відбулася маніфестація, яка завершилася мітингом на Театральному майдані. Учасники мітингу прийняли звернення до голови облдержадміністрації та голови обласної Ради народних депутатів. В акції взяло участь більше 2000 членів профспілок. Оскільки представники облдержадміністрації на мітинг не прийшли, то він завершився пікетуванням будинку облдержадміністрації.

08.07.1998 р.

Одним з основних питань засідання президії обласної ради профспілок було — «Про порушення КМ України законодавства про працю та принципів соціального партнерства».

Президія прийняла рішення надіслати звернення профспілкових об'єднань Тернопільщини до Президента Л. Д. Кучми, протест до Прем'єр-міністра України В. П. Пустовойтенка і членів КМ України; звернення до народних депутатів України від Тернопільщини Я. І. Джоджика, М. Я. Ратушного з приводу постанови КМ від 27.06.1998 року № 972 «Про організаційні питання діяльності Фонду соціального страхування», якою уряд в односторонньому порядку, без погодження з профспілковими об'єднаннями України затвердив Положення про ФСС та Положення про Наглядову раду Фонду.

31.08.1998 р.

Президія обласної ради профспілок розглянула питання «Про підвищення в області тарифів на комунальні послуги міського пасажирського транспорту» .

Прийнято рішення доручити керівництву ОРПС організувати в першій декаді вересня зустріч голови ОДА В. Вовка з головами обласних галузевих профоб'єднань з метою зниження соціальної напруги в області.

17.12.1998 р.

У пленум розглянув питання про зміни в обласній раді профспілок (про виведення членів зі складу обласної ради профспілок, підтвердження повноважень членів обласної ради профспілок). Членом президії затверджено З. Ф. Загородного, голову обласної профспілки працівників споживчої кооперації.

«Про завдання профспілкових організацій області по забезпеченню раціонального використання коштів бюджету ФСС для посилення соціа-

льного захисту трудящих» — так формулювалося друге питання порядку денного.

Пленум звернувся із закликом до обласних, районних і міських профоб'єднань, усіх первинних профспілкових організацій зробити все можливе для недопущення подальшого скорочення мережі закладів охорони здоров'я та чисельності медперсоналу, збереження гарантованого рівня медичного обслуговування населення області.

22.03.1999 р.

Головними питаннями президії обласної ради профспілок є недопущення підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги комунального транспорту і про дії профспілок області з приводу рішення Конституційного Суду України про призупинення дії закону «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів...»

30.03.1999 р.

Акція протесту з приводу рішення Конституційного Суду України про: призупинення дії закону «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту», яким остаточно знято останню перепону перед органами виконавчої влади на шляху завершення переходу до повного відшкодування населенням вартості енергоносіїв, житлово-комунальних послуг і послуг громадського транспорту...

Направлена резолюція КМ, ВР, Президентові України: про припинення здирницької політики під час переходу до повного відшкодування населенням вартості житлово-комунальних послуг, поставлено вимогу визначити чітку і обґрунтовану норму споживання населенням води, газу.

19.04.1999 р.

Президія обласної ради профспілок прийняла рішення про участь у проведенні Всеукраїнської акції протесту профспілок проти антинародної економічної та соціальної політики уряду.

22.04.1999 р.

VI пленум обласної ради профспілок проаналізував стан виконання Регіональної угоди та роль колективних угод у забезпеченні соціальних і трудових гарантій трудівникам.

У прийнятій постанові визначено заходи впливу на керівників підприємств та організацій щодо забезпечення безумовного виконання законодавства про працю, колективних договорів та угод, узгоджених графіків погашення заборгованості із зарплати.

02.05.1999 р.

Резолюцію мітингу проти антинародної економічної та соціальної політики уряду України надіслано КМ, ВР, Президенту України з вимогами:

- підтримати вітчизняного товаровиробника;
- забезпечити фінансове оздоровлення підприємств;
- не допустити підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту до вжиття упереджувачих заходів соціального захисту населення.

08.06.1999 р.

VII пленум обласної ради профспілок розглянув питання про соціально-економічну ситуацію в області у зв'язку з черговим підвищенням цін і тарифів. Вирішено:

- вимагати від органів виконавчої влади не підвищувати цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та проїзд в громадському транспорті; погасити заборгованість із заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат;
- відмінити підвищення цін на електроенергію, газ, паливо;
- клопотати перед виконавчим комітетом міської Ради про спрощення процедури призначення субсидій громадянам міста Тернополя;
- вдаватись до широкомасштабних акцій протесту на захист економічних інтересів та конституційних прав членів профспілок, включаючи політичні вимоги.

11.06.1999 р.

Виконавчий комітет Тернопільської міської Ради своїм рішенням від 11.06.1999 р, № 551 відмінив ухвалу про встановлення тарифів на оплату житлово-комунальних послуг та послуг громадського транспорту. Напередодні відбулася зустріч членів виконкому з головами обласних профоб'єднань.

19.08.1999 р.

VIII пленум обласної ради профспілок розглянув питання «Про поточний момент та позицію профспілок області щодо виборів Президента України» Вирішено:

- провести широку роз'яснювальну роботу серед населення області щодо найактивнішої участі у виборах;
- вважати, що Л. Кучма не виконав своєї попередньої передвиборної Президентської програми і не має морального права претендувати на обрання Президентом України на повторний термін;

- рекомендувати членським організаціям ОРПС підтримати на виборах кандидата у Президенти України — Є. К. Марчука.

25.01.2000 р.

Президія обласної ради профспілок скликана у зв'язку із загостренням соціальної ситуації, яка склалася в місті Тернополі через прийняття рішення виконавчого комітету Тернопільської міської ради депутатів від 13.01.2000 р. № 13 «Про встановлення тарифів щодо оплати комунальних послуг».

Президія звернулася із заявою про зупинення наступу на соціально-економічні права та конституційні гарантії громадян. Надіслано заяву голові ОДА В.С. Коломийчуку, кожному депутатові міської ради з вимогою скликати позачергову сесію міської Ради та відмінити рішення виконкому як таке, що погіршує і без того низький рівень життя виборців.

09.02.2000 р.

IX пленум обласної ради профспілок розглянув питання «Про виконання регіональної угоди з соціально-економічних питань між ОДА, регіональним відділенням УСПП та ОРПС в 1999 році та її проект на 2000-2001 рр.».

Виконання заходів регіональної угоди її сторонами в 1999 р. визнано недостатнім.

Визначено завдання: активізувати роботу профспілкових комітетів з питань охорони праці і профілактики виробничого травматизму; брати участь в обстеженнях стану охорони праці на підприємствах; відновити діяльність громадських інспекторів та комісій з охорони праці; контролювати забезпечення гарантій трудовим колективам і працівникам в процесі приватизації державної власності та реструктуризації підприємств і організацій.

23.02.2000 р.

Надіслано звернення президії обласної ради профспілок голові ОДА В. С. Коломийчуку, голові обласної Ради депутатів В.М. Олійнику, міському голові А.І. Кучеренку, головам районних державних адміністрацій, головам районних Рад депутатів такого змісту:

«Президія обласної ради профспілок звертається до вас з вимогою призупинити перехід на повну оплату населенням вартості житлово-комунальних послуг до забезпечення заходів, які могли б істотно вплинути на здешевлення вартості послуг та підвищення їх якості, чітке виконання зобов'язань щодо поточних соціальних виплат та погашення заборгованості із зарплати, пенсій, стипендій».

20.04.2000 р.

Розширена президія обласної ради профспілок розглянула питання: «Про роботу профспілкових організацій області щодо забезпечення правильного і своєчасного розгляду трудових спорів, попередження конфліктних ситуацій, порушення трудових прав трудящих». Прийнята постановою президії.

У засіданні президії взяв участь представник Західного відділення Національної служби посередництва і примирення в Тернопільській області В. В. Гецько.

21 грудня 2000 р.

На XXII міжспілковій звітно-виборчій конференції на альтернативній основі головою обласної ради профспілок на громадських засадах обрано Б. М. Андрушківа, заступником — П. В. Пашника.

1.4. ДІЯЛЬНІСТЬ ОБЛАСНОЇ РАДИ ПРОФСПІЛОК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сьогодні облпрофрада бере активну участь в усіх суспільно-політичних процесах області.

Вона об'єднує 24 галузевих профоб'єднання, 2860 первинних організацій. До складу профспілки входять 340 тис. осіб.

Останні роки діяльності підтвердили, що обласній раді профспілок, обласним галузевим профоб'єднанням вдалося знайти вірну тактику і стратегію дій як в методологічних засадах, так і в практичних діях.

Відповідно до положення про обласну раду профспілок її діяльність спрямована на координацію спільних дій членських організацій у вирішенні соціально-економічних питань, надання практичної і методичної допомоги профспілковим організаціям.

Важливим фактором організаційного зміцнення профспілок області стала відмова від політизації. Цьому сприяло вивчення досвіду польської «Солідарності», політизація котрої призвела до фактичного краху профспілки. Профспілки об'єднують людей широкого спектру політичних переконань, а тому, коли їх лідери проводять політику будь-якої політичної сили, це неминуче призводить до спротиву таких дій з боку політичних опонентів, а в підсумку — до розшарування організації за політичними мотивами.

На XXII обласній звітно-виборчій міжспілковій конференції, яка відбулась в грудні 2000 року, було розглянуто і затверджено Програму дій обласної ради профспілок на 2001-2005 роки.

Будинок профспілок Тернопільщини

Вона базується на наданих профспілкам правах і гарантіях та на оцінці міжспілковою конференцією ситуації, яка склалася в державі і регіоні та висновків звітно-виборних конференцій членських організацій про необхідність подальшого посилення дій профспілок по захисту прав та інтересів людей праці.

В умовах, коли позитивна роль страйків знизилась через байдужість влади до долі вітчизняного товаровиробника, який вже й без того поставлений на «коліна», основним механізмом захисту соціально-економічних і духовних інтересів працюючих на обласному рівні стала регіональна угода, укладена між обласною державною адміністрацією, регіональним відділенням спілки промисловців і підприємців та обласною радою профспілок. Процес укладення регіональної угоди складний і

не завжди ми задоволені його результатами, але угода забезпечує представництво профспілкової сторони в структурах місцевої влади, можливість впливати на вирішення всіх соціально важливих питань, висунутих членськими організаціями і реаліями життя.

Будинок профкурсів на вул. Медова, 2

Двічі на рік проводиться детальний аналіз виконання зобов'язань кожною зі сторін угоди. Зокрема, у квітні цього року, провівши таку роботу, рада соціального партнерства, при загальній позитивній тенденції, визнала недостатньою роботу сторін в частині виконання зобов'язань по розділу «Трудових відносин та оплати праці».

На цьому ж засіданні ради соціального партнерства аналізували також стан колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин на підприємствах, в установах та організаціях області.

Загалом обласна рада соціального партнерства діє 1997 з року і до її складу входять представники обласної державної адміністрації, обласної ради профспілок та регіонального відділення Українського союзу промисловців та підприємців. Затверджене «Тимчасове положення про обласну раду соціального партнерства». Таким чином, на теренах краю здійснюється цивілізована практика соціального трипартизму.

Чудово розуміємо, що згаданий орган не є панацеєю від усіх проблем, які треба вирішувати в області, але сподіваємось, що саме шляхом спільного пошуку вдасться вирішити більшість із них.

У січні-лютому поточного року у кожному районі області відновлено, а правильніше сказати, створено заново міжгалузеві координаційні районні ради профспілок. Це дає можливість швидко і оперативно координувати дії профспілкових організацій усіх галузей району щодо захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів спілчан. Голова координаційної ради — офіційний представник обласної ради профспілок в районі. Працівниками соціально-економічного відділу нашої ради розроблено макет угоди між районною адміністрацією та міжгалузевою районною радою профспілок. Починаючи з 2002 року, такі угоди будуть укладені в кожному районі.

Виходячи з цього, виникла необхідність спільно вирішувати нагрілі питання, займатись з'ясуванням соціально-економічної ситуації в області, запобігати виникненню конфліктних ситуацій, сприяти збалансуванню інтересів та можливостей всіх учасників соціального процесу. Саме життя змусило нас до постійного діалогу з облдержадміністрацією і об'єднанням працевдавців області.

Це обумовило необхідність зміни курсу обласної ради профспілок з опозиційного до влади на конструктивну співпрацю з нею.

Аналізуючи проведену роботу з позиції сьогодення необхідно відзначити, що з кожним роком зростає взаємоповага між партнерами, стає конструктивнішою і дієвішою їх діяльність.

Це вселяє надію у можливість вирішення багатьох соціально-економічних проблем, які нагромадилися в області. І, безперечно, полегшить становище людей праці, усього населення краю у нелегкий для нашої держави час.

Президія Тернопільської обласної ради профспілок підтримує ідею вступу ФПУ в міжнародну конфедерацію вільних профспілок.

Міжнародна профспілкова солідарність — це важливий фактор підвищення авторитету, примноження сил профспілок у будь-якій карії.

1.5. ВІДОМОСТІ ПРО МІЖНАРОДНУ КОНФЕДЕРАЦІЮ ВІЛЬНИХ ПРОФСПІЛОК

Міжнародна конфедерація вільних профспілок (МКВП), найбільший з існуючих всесвітніх профцентрів, була заснована внаслідок розколу Всесвітньої федерації профспілок (ВФП). Основу МКВП складають західноєвропейські профцентри соціал-демократичної орієнтації. На її установчому з'їзді (грудень 1949 р., Лондон), у якому взяли участь делегати з 53 країн, головним чином із Західної Європи і Північної Америки, були прийняті Статут, Маніфест і Декларація про соціально-економічні вимоги. В цих документах визначені організаційні, структурні та програмні принципи цього профоб'єднання.

Статут визначає мету й завдання конфедерації, що полягають у «створенні й розвитку сильної міжнародної організації, яка об'єднує вільні й демократичні профспілки в усіх країнах і регіонах світу, особливо в економічно слабозрозвинених державах». Статут підкреслює необхідність «згуртування трудящих на основі міжнародної профспілкової солідарності, прагнення до загального визнання й дотримання прав і свобод профспілок, підтримки боротьби профспілок за демократію, проти антидемократичних диктатур і режимів, за зайнятість і соціальне забезпечення, підвищення життєвого рівня трудящих, за ліквідацію поділу на багатих і бідних як усередині окремих держав, так і між ними, за створення системи колективної безпеки».

МКВП — це конфедерація національних профцентрів. З деяких країн у МКВП представлено по кілька профцентрів. В окремих випадках до неї можуть бути прийняті «індивідуальні профспілки». Членом МКВП може бути будь-який «вільний від зовнішнього домінуючого впливу» національний профцентр, що «реалізує волю своїх членів, має вільно й демократично обране керівництво, добровільно поділяє принципи й цілі МКВП і приймає її Статут».

На сьогодні Міжнародна конфедерація вільних профспілок (МКВП) об'єднує 156 мільйонів членів профспілок із 221 національного профцентру 148 країн і територій. Більше третини членів МКВП припадає на країни, що розвиваються. Особливо стрімке зростання чисельності членів МКВП мало місце в останні роки, зокрема за рахунок профоб'єднань із країн Центральної та Східної Європи.

Разом із тим, МКВП, за словами її керівників, «не збирається перетворюватися в профспілковий аналог Організації Об'єднаних Націй, доступ до якої був би відкритий для всіх, як і раніше, вона віддана цінностям, які були проголошені при її створенні».

Керівні органи

Вищим органом МКВП є конгрес, що збирається раз у чотири роки. За ініціативою Виконкому або за вимогою однієї третини членських організацій, що представляють не менш 25 відсотків членів Конфедерації, можуть скликатися позачергові конгреси. Представництво на конгресі тієї чи іншої членської організації залежить від чисельності її членів. Є спеціальні квоти для жінок.

Конгрес розглядає роботу конфедерації за звітний період, обирає виконавчий комітет і генерального секретаря.

З 53 членів виконавчого комітету 47 висуваються регіонами за такими квотами:

Африка — 6 чол., Азія — 8, Океанія — 2, Західна Азія — 1, Близький Схід — 2. Європа — 15, Латинська Америка — 6, Північна Америка — 6, Вест-Індія — 1. Крім цього, п'ять членів виконкому обираються за представленням комісії з проблем працюючих жінок і один — від працюючої молоді (його кандидатура пропонується генеральним секретарем).

Виконком проводить свої засідання не рідше одного разу на рік і керує роботою конфедерації у період між конгресами. З числа своїх членів він обирає президента і не менше семи віце-президентів, а також керівний комітет із 9 чоловік, що займається питаннями поточної роботи в період між сесіями виконкому.

На підставі отриманих від членських організацій кандидатур Виконком чи його керівний комітет призначає членів мандатної комісії з 5 осіб і комісії з регламенту з 13 чоловік.

Генеральний секретар МКВП — Білл Джордан.

Заступник генерального секретаря — Едді Лаурійссен.

Штаб-квартира МКВП знаходиться в Брюсселі (Бельгія).

МКВП має постійні представництва в Женеві (при МОП), Вашингтоні, Нью-Йорку, Римі й Відні (при ООН, ФАО і ЮПДО), а також своїх спеціальних представників у різних частинах світу, зокрема, у Москві.

Регіональні організації

Для надання практичної допомоги профспілкам країн «третього світу» МКВП заснувала наступні регіональні організації, що користуються значною автономією і мають свої виконкоми, своїх президентів, свої секретаріати й штаб-квартири:

- Азіатсько-тихоокеанська регіональна організація (АРЕО) із штаб-квартирою в Сингапурі (заснована в 1951 році);

- Африканська регіональна організація (АКТО) із штаб-квартирою в Найробі, Кенія (заснована в 1960 році);
- Міжамериканська регіональна організація трудящих (ОМТ) із штаб-квартирою в Каракасі, Венесуела (заснована в 1951 році).

У Європі МКВП у своїй діяльності спирається на Європейську конфедерацію профспілок (ЄКП), оскільки до складу останньої входять практично всі членські організації МКВП із країн цього континенту. (До створення ЄКП у 1973 році МКВП мала Європейську регіональну організацію).

Відносини з міжнародними галузевими структурами

МКВП тісно співпрацює з міжнародними галузевими профспілковими організаціями, відомими під загальною назвою — міжнародні виробничі секретаріати (МВС). Вони поєднують національні галузеві профспілки, що входять, як правило, у національні профцентри, що є членами МКВП. Хоч формально МВС і не вважаються частиною організаційної структури МКВП, це, безумовно, організації єдиної «родини». Вони сповідують ту ж ідеологію, а їхні відносини будуються на основі численних договорів і багаторічних традицій тісного співробітництва. МКВП нерідко виступає від імені МВС на різних міжнародних форумах. Представники МВС беруть участь у засіданнях виконкому МКВП.

Історична довідка

Коли в 1945 році створювалася Всесвітня федерація профспілок, МВС відмовились увійти до її складу. Після розколу ВФП і утворення МКВП був створений координаційний комітет із метою встановлення контактів між МКВП і МВС. На Міланському конгресі МКВП у 1951 році були сформульовані й донині діючі принципи взаємовідносин між МКВП і МВС. Суть їх зводиться до наступного. Конфедерація поважає незалежність МВС, у тому числі й у міжнародній політиці. МКВП і МВС здійснюють співробітництво і координують дії з проблем, що представляють взаємний інтерес. Обидві сторони визнають, що є складовими частинами єдиного профруху. МВС наслідують генеральну лінію МКВП.

У Женеві знаходиться бюро по зв'язках з МВС. Його головне завдання — розвиток відносин зі спеціалізованими організаціями ООН, а також зміцнення співробітництва між МВС. Нерідко МВСи виступають із загальною платформою в галузевих комітетах МОП.

Традиційною сферою діяльності МВС є обмін інформацією, взаємне узгодження позицій з важливих соціально-економічних проблем, обмін інформацією, різноманітними матеріалами, зокрема, науковими дослідженнями, організація цільових семінарів і зустрічей експертів, навчання профспілкового активу. Однак, своє головне завдання вони вбачають в організації акцій солідарності з трудящими своїх галузей у боро-

тьбі за соціально-економічні права, зокрема на підприємствах транснаціональних корпорацій.

Фінанси

Діяльність МКВП фінансується, головним чином, за рахунок внесків, сплачуваних членськими організаціями. Деякі з членських організацій добровільно роблять внески до Міжнародного фонду солідарності. З коштів останнього надається допомога тим членським організаціям, які її потребують, жертвам переслідувань. Крім того, деякі членські організації виділяють МКВП цільові кошти на здійснення програм профспілкової освіти й профспілкової підготовки, а також проєктів, спрямованих на задоволення тих або інших соціально-економічних вимог.

Основні цілі й завдання

У статутних й інших документах МКВП сформульовані основні цілі й завдання Конфедерації. Ці цілі й завдання, що є своєрідною ідеологічною платформою МКВП, зведені до трьох ключових слів у девізі Конфедерації: ХЛІБ, ВОЛЯ, СВІТ. Виходячи з цього, у своїй практичній діяльності МКВП прагне:

захищати інтереси трудящих в усіх країнах світу. Скрізь, де можливо, надавати допомогу трудящим в організації профспілок;

- забезпечувати визнання профспілок як представників трудящих на колективних переговорах;
- проводити роботу, спрямовану на постійне підвищення рівня життя, забезпечення повної зайнятості й адекватного соціального захисту;
- захищати основні права людини, так як профспілкові, де вони не порушувалися б;
- домагатися скорочення розриву в рівні життя між багатими й бідними як на національному, так і на міжнародному рівні;
- боротися за заборону найгірших форм дитячої праці;
- домагатися забезпечення рівних можливостей для жінок у сфері трудових відносин і в політичному житті; прагнути до якомога ширшого залучення працюючих жінок до профспілок;
- сприяти досягненню міжнародного взаєморозуміння;
- боротися проти гноблення й диктатури, а також будь-яких форм дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, переконань чи статі;
- поширювати інформацію з метою підвищення рівня знань і кращого розуміння членами профспілок тих національних і міжнародних проблем, що стоять перед трудящими.

Пріоритети поточної політики

МКВП виходить із того, що найважливішою прикметою нашого часу, що має вирішальний вплив на всі аспекти міжнародного життя, є

глобалізація світової економіки. Вона супроводжується глибокою соціальною поляризацією, зростанням масового безробіття й убогості, фронтальним наступом на права трудящих і профспілок із боку організованого міжнародного капіталу, і в першу чергу, транснаціональних корпорацій.

«Наш рух піддається нападкам на глобальному рівні, і інтенсивність цих нападок безпрецедентна», — заявив в одному з виступів генеральний секретар МКВП Білл Джордан. «Профспілковий рух і те, за що він бореться, — соціальний прогрес, не вписуються в плани тих, хто здійснює нинішню економічну революцію, — відзначав він, виступаючи на 16-му конгресі МКВП. — Без жалю й совісті вони будують на свій кшталт світ, у якому користолобство вважається чеснотою, а конкуренція — релігією; світ, у якому люди повинні служити ринку, а не ринок людям... глобальний ринок — це найбільш серйозний виклик профспілковому руху».

Виходячи з цього, 16-ий конгрес МКВП, що відбувся в Брюсселі 24-29 червня 1996 року, визначив такі п'ять пріоритетних напрямків діяльності Конфедерації в умовах зростаючої глобалізації:

1. *Захист профспілкових прав.* Ще на конгресі 1992 року при МКВП був створений Комітет із прав людини й профспілок. Під її егідою проводилися численні кампанії на захист профспілок і їхніх лідерів.

2. *Захист зайнятості, соціальних стандартів і міжнародних трудових норм.* Конфедерація — ініціатор і активний провідник (як у рамках МОП, так і на інших міжнародних форумах) ідеї про включення так званої «соціальної статті» у міжнародні торгові угоди, що укладаються в рамках Всесвітньої торговельної організації (ВТО). Ця стаття припускає пряме ув'язування розвитку торгових відносин із дотриманням державами основних трудових норм, передбачених у конвенціях МОП.

МКВП вважає важливим наполягати на виконанні зобов'язань, узятих на себе лідерами країн світу на зустрічі на найвищому рівні в інтересах соціального розвитку (Копенгаген, 1995 рік). Конфедерація закликала до ліквідації дитячої праці до 2006 року в рамках проголошеної ООН декади боротьби з бідністю.

3. *Протидія засиллю транснаціональних корпорацій.* Однак, виступаючи проти антипрофспілкових дій ТНК, Конфедерація водночас вважає за необхідне співпрацювати «із найбільш цивілізованими» ТНК, створювати спільні інформаційні, консультативні й інші ради з тими з них, що йдуть на діалог із профспілками.

4. *Сприяння розширенню й зміцненню членської бази профспілкового руху.*

МКВП вважає, що профспілки старіють і від цього страждає їх імідж. Вона прийняла Молодіжну хартію і проводить Всесвітні форуми молоді. Має спеціальні програми роботи з молоддю.

5. *Боротьба за рівноправність чоловіків і жінок.* Ця робота проводиться за допомогою семи постійних комісій і робочих груп: комісії з економічних і соціальних питань; комісії з фінансових і загальних питань; комісії з проблем профспілкової освіти; комісії з проблем працюючих жінок; робочої групи МКВП-МВС із питань працюючої молоді; робочої групи МКВП-МВС по ТНК; робочої групи МКВП-МВС по міжнародній торгівлі і валютних питаннях.

«Глобальна соціальна справедливість — тред-юніонізм у XXI столітті» — такою була головна тема останнього XXI-го Всесвітнього конгресу Міжнародної конфедерації вільних профспілок, який проходив 3-7 квітня в місті Дурбан у Південно-Африканській Республіці.

Учасники конгресу прийняли резолюції з найбільш актуальних проблем, зокрема, розширення демократії в епоху глобалізації, зайнятості й справедливості в умовах глобальної економіки, соціального захисту трудящих, прав людини праці, міжнародної солідарності трудящих, ролі профспілок і майбутнього профспілкового руху, створення «глобальних віртуальних профспілок».

Захист прав профспілок і трудящих

Одним із першочергових завдань МКВП вважає організацію акцій міжнародної солідарності трудящих. Вона проводить всесвітні кампанії з таких проблем: боротьба з диктаторськими режимами, дотримання прав людини і, зокрема, прав трудящих і профспілок, ліквідація дитячої й примусової праці, забезпечення рівноправності жінок у сфері трудових відносин і політичному житті тощо.

У 1993 р. Виконком МКВП створив комітет захисту прав людини й профспілок, до складу якого увійшли представники МВС і регіональних організацій. Комітет інформує виконком щодо стану справ із дотриманням профспілкових прав у всіх країнах світу і координує проведення відповідних кампаній. Крім того, діє мережа кореспондентів, що стежать за дотриманням профспілкових прав і підтримують зв'язок з МКВП і національними профцентрами.

МКВП особливо наполягає на тому, щоб усі країни, незалежно від їхнього географічного місцезнаходження, економічної й політичної систем, поважали основні профспілкові права. Перш за все, йдеться про дотримання так званої «тріади» профспілкових прав — права на вільне об'єднання в профспілки, права на проведення колективних переговорів і укладання колективних договорів та права на страйк.

У міру можливості Конфедерація негайно реагує на порушення профспілкових прав. Вона направляє на місце своїх представників, вивчає факти порушень, відвідує затриманих профспілкових працівників, бере участь у судових процесах, надає допомогу (у тому числі юридичну) жертвам антипрофспілкових репресій.

У 1998 році (у зв'язку з 50-річчям Загальної декларації прав людини й Конвенції МОП № 87 про свободу асоціації й захисту права на організацію) МКВП провела міжнародну кампанію під гаслом «Профспілкові права — це теж права людини».

МКВП щорічно готує ґрунтовну «Доповідь про порушення профспілкових прав у світі», до якої в останні роки почали входити звіти про становище в країнах СНД. Так, 16-й конгрес МКВП критикував становище справ із профспілковими правами в Білорусі, Узбекистані, Туркменістані. Такі резолюції були прийняті й до інших країн, зокрема, США (порушення прав на страйк і на об'єднання в профспілки), Канади (протизаконне втручання влади в хід колективних переговорів). Конгрес дійшов висновку, що «пряме порушення урядами профспілкових прав стає повсякденною практикою».

МКВП оголосила 1 Травня Днем всесвітніх дій на підтримку пріоритетних завдань МКВП по захисту профспілкових прав і проведення акцій міжнародної солідарності.

Навчання

Розглядаючи підготовку профспілкового активу як наріжний камінь своєї діяльності, МКВП організовує й проводить навчальні курси в різних країнах світу. Для цього вона має у своєму розпорядженні чималу групу кваліфікованих викладачів. Здійснюючи освітні програми, Конфедерація зосереджує велику увагу на підготовці й перепідготовці профспілкових кадрів, паралельно проводячи кампанії по залученню нових членів у профспілки, що дотримуються «демократичних принципів».

Координації й налагодженню більш тісного співробітництва профспілок у галузі підготовки активу як у країнах, що розвиваються, так і в промислово розвинутих країнах сприяє «Програма дій і освітньої політики» МКВП.

Охорона здоров'я, праці і навколишнього середовища

При МКВП і МВС створена спеціальна робоча група з цих проблем, що проводить регулярні засідання, запрошуючи на них профспілкових та інших фахівців із різних країн світу, а також готує відповідні рекомендації й пропозиції.

Працюючі жінки

МКВП проводить значну роботу щодо забезпечення рівних можливостей для працюючих жінок, у тому числі з таких питань, як зайнятість, оплата й умови праці, навчання й профспілкова підготовка. Комісія при МКВП із проблем працюючих жінок проводить велику роботу по «інтеграції жінок у профспілковий рух», просуванню їх на керівні посади на всіх рівнях.

Працююча молодь

У МКВП є спеціально розроблена програма по роботі з робітничою молоддю, що спрямована на підвищення освітнього рівня, створення відповідних умов праці й забезпечення зайнятості. МКВП «сприяє поліпшенню контактів між профспілковим рухом і молоддю, роз'яснює їм важливість міжнародної солідарності».

Мир, безпека й роззброєння

Сприяння миру, безпеці й роззброєнню є одним із першочергових завдань МКВП.

Відносини з ООН та іншими міжнародними інститутами

МКВП має консультативний статус категорії «А» при спеціалізованих установах та інститутах ООН, із якими вона активно співробітничает. Насамперед, це Міжнародна організація праці, Економічна і соціальна рада (ЕКОСОС), ЮНЕСКО, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ), Організація ООН з питань продовольства і сільського господарства (ФАО), Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), Верховний комісаріат зі справ біженців, комісії ООН з прав людини і з ТНК, Організація ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) тощо.

Конфедерація представляє інтереси своїх членів у МВФ, Всесвітньому банку і Всесвітній торговій організації, а також у профспілковому консультативному комітеті.

Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР)

МКВП дуже критично ставиться до політики цих валютно-фінансових установ. Вона, зокрема, вважає, що їхня політика щодо країн із перехідною економікою недостатньо враховує соціальні аспекти.

Останнім часом перед кожною зустріччю так званої «вісімки» МКВП звертається до неї зі спеціальним посланням, у якому викладається точка зору профспілок із питань, внесених до порядку денного.

Конфедерація розробила конкретні пропозиції до глобального пакту солідарності міжнародної програми скоординованих дій, спрямованої на стимулювання зростання виробництва, вирішення проблеми боргів, реформування фінансів у міжнародному плані, ліквідацію безробіття й бідності.

Становище у світі й ставлення до інших всесвітніх профцентрів

МКВП є, безперечно, найбільшим і найбільш впливовим всесвітнім профспілковим центром. Це сталося внаслідок ослаблення позицій головного суперника МКВП на міжнародній арені — Всесвітньої федерації профспілок (ВФП), становим хребтом якої були профспілки Радянського Союзу й інших соціалістичних країн. Сьогодні, як і раніше, МКВП негативно ставиться до ВФП, хоч і перестала вважати її серйозним політичним чи ідеологічним супротивником. Конфедерація і її членські організації утримуються від будь-яких контактів із ВФП за винятком контак-

тів в рамках МОП, де в групі трудящих представлені всі основні напрями міжнародного профспілкового руху. Більше того, однією з умов прийому до МКВП нових членів є повна відмова останніх від контактів із ВФП чи пов'язаними з нею МВС.

Відносини з іншим світовим профцентром — Всесвітньою конфедерацією праці (ВКП християнська) переживали різні періоди — від зближення до відчуження, однак, у цих взаєминах МКВП завжди прагнула відігравати роль «старшого брата». Сьогодні ВКП об'єктивно перебуває в «полі тяжіння» МКВП, яка не має гідної протизаги в міжнародному проффрусі. Так, обидва профцентри стали частіше узгоджувати свої позиції, у першу чергу, щодо Всесвітньої торгової організації, Міжнародного валютного фонду, Всесвітнього банку.

Що стосується Європейської конфедерації, то остання, по суті, виконує роль регіональної організації МКВП (як, утім, і Всесвітньої конфедерації праці). Однак за своїм світоглядом ЄКП, безумовно, ближче до МКВП і в основному покладається на її політичні оцінки. Тісної співпраці двох організацій сприяє і той факт, що їхні штаб-квартири знаходяться в одному й тому ж будинку в Брюсселі.

З розпадом соціалістичної співдружності МКВП практично взяла під свій контроль розвиток ситуації у проффрусі країн Центральної й Східної Європи. Сьогодні членами МКВП стали практично всі найбільші профспілкові центри колишніх європейських соціалістичних країн. В апараті МКВП діє спеціальний підрозділ по зв'язках із проффрухом країн ІДСС, до ведення якого віднесені і країни СНД.

Значну увагу МКВП приділяє профспілкам країн, що розвиваються.

МКВП і проффрух країн СНД

Протягом останніх 12-14 років МКВП тримає в центрі уваги процеси, що відбувалися спочатку в СРСР, а потім і на пострадянському просторі. Перша ознайомлювальна поїздка делегації МКВП на вищому рівні в Радянський Союз відбулася ще в жовтні 1987 року, у самий розпал горбачовських реформ. Делегація дійшла висновку про доцільність роботи на регіон.

У травні 1989 р. виконком МКВП обговорив доповідь про вплив політики перебудови на становище в проффрусі СРСР і Східної Європи. У лютому 1990 р. спільне засідання представників МКВП, що примикають до неї, Міжнародних виробничих секретаріатів (МВС), Європейської конфедерації профспілок (ЄКП) і Профспілкового консультативного комітету (ОЕСР) висловилося за розвиток контактів Схід-Захід, спочатку в основному через МВСи.

Спочатку ставка робилася на підтримку нових профспілок, що служили б альтернативою вже існуючим. Однак безперспективність такої політики змусила МКВП скорегувати свою позицію.

Оновлена лінія полягала в тому, щоб, продовжуючи підтримку альтернативних профспілок (Росія, Білорусія, Казахстан, Україна), уживати заходів до нормалізації відносин із «офіційними», тобто реальними профспілками. Благодатний ґрунт для здійснення цього курсу підготували міжнародні виробничі секретаріати, до складу яких уже прийнято переважну більшість галузевих профспілок із країн СНД. Форми й методи роботи МКВП у країнах СНД дуже різноманітні і залежать від місцевих умов: від організації навчання профактиву в рамках програми «Тасіс» і проведення спільних конференцій (семінарів) — до надання матеріальної, експертної й організаційної допомоги.

Рівень взаємодії МКВП із профцентрами країн СНД також різний. До її лав були прийняті Загальна федерація профспілок Молдови, профцентри Грузії, Азербайджану й Росії, зокрема, ФНПР.

На особливу увагу заслуговують кампанії солідарності МКВП на підтримку боротьби профспілок Росії, України, Казахстану й інших країн СНД проти затримань заробітної плати й обмеження профспілкових прав.

Відносини із ЗКП підтримуються на рівні робочих контактів (обмін інформацією, періодичними виданнями, неформальні консультації). Останнім часом намітився курс на більш стримане ставлення до контактів із ЗКП.

Регіональні профспілки не обмежуються лише статутними обов'язками. Обласна рада профспілок, обласні галузеві профоб'єднання та районні міжгалузеві координаційні ради беруть участь у благоустрої населених пунктів, підтриманні громадського порядку, збереженні пам'ятників історії, культури та старовини. Про це ви дізнаєтесь з наступних розділів цієї книги.

1.6. ГАЛУЗЕВІ ПРОФОБ'ЄДНАННЯ, НА ПЕРЕКЛИЧКУ!

Найчисельніше з профоб'єднань краю

Профспілкові організації галузі АПК почали утворюватись у 30-х роках і відновили свою діяльність після звільнення області від німецьких окупантів у другій половині 1944 року.

На цей час в області було створено 168 ФЗШ, які об'єднувались у два обкоми:

- обком профспілки працівників борошномельної промисловості;
- обком профспілки працівників МТС і земельних органів.

Усього нараховувалось 5773 членів профспілки і в наступні роки їх кількість зростала, особливо з 1946 до 1950 року, під час проведення колективізації села. На 1 липня 1950 року в області діяли 1186 сільсько-господарських артільей, 36 машинно-тракторних станцій, 19 радгоспів. Профспілковим членством було охоплено майже 60 тисяч працівників села.

Є. КОЗЯР

На базі названих двох обкомів профспілки відповідно до постанови ВЦРПС від 18.04.1953 року і постанови Тернопільської обласної ради профспілок від 8.06.1953 року був створений єдиний Тернопільський обласний комітет профспілки працівників і службовців сільського господарства і заготівель.

Склад обкому профспілки був обраний на першій обласній профспілковій конференції, яка відбулася 17 лютого 1954 року. На організаційному пленумі 18.02.1954 року головою обкому обрали З. І. Андрійцева.

Перший з'їзд ЦК профспілки працівників сільського господарства і заготівель відбувся в грудні 1954 року. Через 23 роки на десятому пленумі ЦК профспілки в 1977 році було змінено назву галузевої профспілки на профспілку працівників сільського господарства. Кількість членів профспілки в області на той час складала 220,3 тис. осіб.

У ході наступних змін господарської структури сільськогосподарського виробництва та злиття з профспілкою працівників харчової промисловості галузеву профспілку в 1986 році було перейменовано на профспілку працівників агропромислового комплексу.

У період з 1989 до 1999 року галузева профспілка в основному зберігала свою чисельність. Стабільно сформовано її структуру. А саме: обласну, міську, 17 районних рад профспілки та об'єднаний профком сільських будівельників.

Однак за останні два роки через значне скорочення чисельності працюючих на селі, ліквідацію Централізованого Фонду соціального страхування колгоспників та інші об'єктивні причини, число членів галузевої профспілки значно зменшилось.

Разом з тим, незважаючи на певні труднощі в роботі профспілкових організацій, які певною мірою пов'язані з реформуванням аграрного сектора економіки, галузева профспілка продовжує функціонувати і здійснювати свої Статутні функції.

За весь період діяльності галузевої профспілки головами обкомів у відповідні звітні-виборні періоди обирались 12 осіб:

Степан Гнатович Пасечник (1944–1948 рр.), Харитон Демидович Захлевний (1948-1949 рр.), Юрій Костянтинович Боронцов (1949-1951 рр.), Петро Максимович Ільченко (1951-1953 рр.), Василь Іванович Андрейцев (1953-1955 рр.), Всеволод Гаврилович Титаренко (1955-1962 рр.), Олександр Олександрович Калашніков (1962-1971 рр.), Афанасій Терентійович Шевчук (1971-1972 рр.), Поліна Володимирівна Афанасьева (1972-1979 рр.), Надія Гаврилівна Курочка (1979-1982 рр.), Іван Іванович Шевчук (1982-1986 рр.), Євген Дмитрович Козяр (1986 — до цього часу).

Завдання — зберегти галузь

Перші профспілкові об'єднання транспортників організовувались в більшості за цеховою ознакою. Були, зокрема, організації авторобітників, вантажників, візників, складських робітників. 10 вересня 1919 року з'їзд транспортників обирає перший Центральний комітет профспілки у

О. РОМАНЮК

складі 15 чоловік. Цією датою і започатковується організаційна діяльність професійної спілки транспортних робітників.

Від ліквідації неграмотності серед транспортників — до створення самостійної галузі автотранспорту, автомобілебудування, переходу до державного управління і утримання основної мережі шосейних та ґрунтових доріг, популяризації передової техніки через проведення автопробігів та спортивних змагань — ось основне коло діяльності профспілки в 20-30-і роки. Вирішувались питання ліквідації безробіття, поліпшення матеріального та професійного рівня членів профспілки, охорони їх праці, підвищення культурного рівня.

У роки Другої світової війни автомобільний транспорт виконував велику роботу з евакуації населення, промислового обладнання, матеріальних цінностей.

У червні 1948 року організована окрема Тернопільська автотранспортна рота, яка дислокувалася спочатку в Чорткові, а потім у Тернополі. 1 листопада 1950 року створено Тернопільський автотрест. З організацією цих підприємств в них створювались перші первинні профспілкові організації, які перебували на профобслуговуванні обласної ради профспілок.

У жовтні 1945 року створено Оргбюро Українського Республіканського комітету при Тернопільському відділі шосейних шляхів, яке перебувало на профобслуговуванні ЦК профспілки робітників і службовців шосейного і гідротехнічного будівництва.

У 1954 році після ліквідації цієї профспілки майже всі шляхові організації стають на облік в профспілку автомобільного транспорту і вона дістає назву — професійна спілка робітників автотранспорту і шосейних доріг. В Тернопільській області груповий комітет профспілки робітників автотранспорту, організований 5 лютого 1954 року на базі оргбюро Українського Республіканського Комітету профспілки робітників автотранспорту і обслуговував автогосподарство автотресту, шляхові організації Укравтодору, Великоглибочецький мехкар'єр №24, облшляхбудконтору, інші організації. 26 грудня 1956 року на другій обласній профспілковій конференції обрали ОК профспілки робітників автотранспорту і шосейних доріг.

У 1957 році галузева профспілка об'єднується із профспілкою працівників зв'язку. З'їзд об'єднаної профспілки відбувся у травні 1958 року.

Щоб створити сприятливі умови для цілеспрямованого вирішення галузевих питань і активізації діяльності комітетів профспілки у поліпшенні умов праці та побуту автотранспортників, шляховиків та зв'язківців, делегати з'їзду прийняли рішення про утворення двох самостійних профспілок: профспілки робітників автотранспорту і шосейних доріг і профспілки працівників зв'язку.

У 70-80 роки створюється матеріальна база соціальної сфери галузі. Члени цієї профспілки мали на території України у своєму розпорядженні 119 пансіонатів, будинків та баз відпочинку, 9 санаторіїв-профілакторіїв, 31 дитячий табір, більше 450 спортивних залів та спортмайданчиків, 150 бібліотек.

В області тоді вступили в дію санаторій-профілакторій при Збарзькому АТП –16140, дитячий табір облшляхбуду в селі Кутянка Шумського району, пансіонат відпочинку об'єднання автотранспорту в селі Затока Одеської області, бази відпочинку на Чорному морі Тернопільського АТП — 16127 і АТП — 16106, в області — Чортківського АТП — 16142, Тернопільського АТП — 16154.

В листопаді 1988 року рішенням пленуму ЦК профспілки робітників автотранспорту і шосейних доріг були ліквідовані обкоми галузевої профспілки чисельністю близько 30 тисяч членів профспілки. На цей час обласний комітет профспілки об'єднував 53 профспілкові організації підприємств автотранспорту та шляхових господарств чисельністю 13200 членів профспілки. Після ліквідації обкому профспілки в області профорганізації об'єднувались профкомами об'єднань автомобільного транспор-

ту, облшляхбуду і галузевою радою голів профкомів на громадських засадах.

3 січня 1991 року обласна профконференція створює обласний комітет профспілки працівників автомобільного транспорту та шляхового господарства, який об'єднує 62 первинні профорганізації і 10 тисяч членів профспілки.

Головою обкому профспілки на цій конференції був обраний Роман Павлович Ящищак, заступником — Володимир Вікторович Людвіх, які працювали на цих посадах до 17 жовтня 2000р.

17 жовтня 2000р. відбулася третя обласна профконференція, на якій головою профспілки було обрано Петра Івановича Романюка, а заступником на громадських засадах — Володимира Вікторовича Людвіха.

Станом на 1 січня 2001р. обком профспілки об'єднує 35 первинних профспілкових організацій з чисельністю працюючих — 3,7 тис. осіб.

У дорожників — об'єднаний профком

В. ЛИПНИЦЬКИЙ

ницький.

Після ліквідації обкому об'єднаний профком облавтодору став окремою членською організацією Тернопільської облпрофради та Центрального комітету профспілки працівників автотранспорту та шляхового господарства України. Їх організаційною ланкою є і тепер.

В лютому 1991 р. рішенням обласної профспілкової конференції та первинних профорганізацій об'єднаний профком облавтошляху перейменовано на об'єднаний профком Тернопільської обласної асоціації незалежних профспілкових комітетів працівників шляхових господарств, до складу якого увійшли профкоми первинних профорганізацій дорожних підрозділів Тернопільського облавтодору — 25 профкомів, профкоми

Тернопільського відділу комплексного проектування інституту «Західді-прошлях», спеціалізованого управління «Західшляхвибухпром», дирекції автомобільних доріг апарату обласводору, а до складу обкому автотранспортників відійшли дві профорганізації дорожників — ШБУ № 24 та Скала-Подільського ЗХА. На той час об'єднаний профком обслуговував 29 первинних профорганізацій, куди входили 3697 членів профспілки.

Внаслідок реорганізації в дорожній системі України дорожні організації в 2000 р. набули статусу юридичних осіб, аналогічного статусу набули і первинні профорганізації, а обласну асоціацію профкомів шляхових господарств в квітні 2001 р. перейменовано на Тернопільську об'єднану профспілкову організацію працівників шляхових господарств, яка на даний час обслуговує 28 первинних профорганізацій державних дорожних підприємств і організацій, розташованих на території області і які підпорядковані державній корпорації «Укравтодор» Міністерства транспорту України. Всього працюючих членів профспілки — 1860 осіб. Останніх 15 років профспілкову організацію шляховиків області очолює В. А. Липницький.

Групком переріс в обком

А. ПРИСЯЖНИЙ

До створення обкому галузевої профспілки інтереси тернопільських будівельників в облпрофраді представляв об'єднаний будівельний комітет облбудтресту, який у 1955 році був перейменований на груповий комітет профспілки робітників міського та сільського будівництва. Групком профспілки на той час об'єднував 12 профорганізацій будівельників, куди входили 1422 члени профспілки.

Груповий комітет профспілки робітників будівництва і промбудматеріалів був створений на основі постанови облпрофраді від 26 жовтня 1965 року.

З квітня 1967 року у зв'язку із збільшенням кількості членів профспілки груповий комітет реорганізовано в обком профспілки робітників будівництва і промбудматеріалів.

Першим головою обкому профспілки у 1965 році був обраний Євген Петрович Борейчук.

З 1973 до 1984 року обком профспілки очолював Георгій Михайлович Вітвицький.

З грудня 1984 по грудень 1990 року обком профспілки працював під керівництвом Петра Васильовича Пашника.

У січні 1991 року його головою став Андрій Володимирович Присяжний, який у 2000 році обраний керівником галузевого профоб'єднання на третій звітно-виборний період.

На початку 1991 року в назві Центрального комітету галузевої профспілки і, відповідно, у назві обласного комітету слово «робітників» було замінене на слово «працівників» і відтоді повна назва обкому — Тернопільський обласний комітет профспілки працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів.

Народжений в час війни

В. ХОМ'ЯК

Тернопільський обласний комітет профспілки працівників зв'язку розпочав свою діяльність з 18 липня 1944 року, коли постановою партійно-адміністративного складу Тернопільського обласного управління зв'язку (протокол №9) за участю представника Центрального комітету профспілки УРСР ВЦРПС Железнякової було створене оргбюро. Воно і розпочало діяльність по організації обласного профспілкового об'єднання працівників зв'язку. Оргбюро майже півроку проводило збори у колективах області. В кінці листопада 1944 року було створено близько півтора десятка первинних профспілкових організацій, в основному з фронтових зв'язківців і випускників ФЗУ, які прибули на роботу в галузь у післявоєнний період, починаючи з 15 квітня 1944 року.

Оргбюро підготувало і провело першу обласну профспілкову конференцію 5-го грудня 1944 року в місті Чорткові, оскільки адміністративне управління областю розміщувалося саме там, бо Тернопіль на 85 відсотків був зруйнований. Влітку 1946 року обласне адміністративне управління переїжджає до Тернополя і обласний комітет профспілки починає функціонувати вже тут.

Першим головою Тернопільського обласного комітету профспілки 5-го грудня 1944 року, якраз у річницю Конституції СРСР, стала Ганна Матвіївна Розвадовська.

У січні 1948 року відбулася II-а профспілкова конференція, на якій головою обласного комітету профспілки була обрана І. Л. Варламова. 15 січня 1949 року III обласна профспілкова конференція обрала головою В. Новіцького.

31 січня 1951 року відбулася IV обласна профспілкова конференція працівників зв'язку, на якій головою обласного комітету профспілки

обирається Павло Миколайович Новиченко, начальник Тернопільської телеграфно-телефонної контори.

За статистичними даними, обласна профспілкова організація працівників зв'язку у 1949 році нараховувала 2205 членів профспілки, а в 1952 році — 2071 член профспілки з 2126 працюючих. V обласна профспілкова конференція відбулася у листопаді 1954 року.

До 3-го жовтня 1957 року, за весь період свого існування, структурних змін Тернопільський обласний комітет профспілки не зазнавав.

3-го жовтня 1957 року, на підставі Постанови Президії ВЦРПС від 19 серпня 1957 року, відбулася VI об'єднана профспілкова конференція обласного комітету профспілки працівників зв'язку, де він, як складова, влився у груповий Тернопільський обласний комітет профспілки автотранспорту і шосейних доріг. Для довідки: груповий Тернопільський обласний комітет профспілки працівників автотранспорту і шосейних доріг створений у грудні 1946 року на підставі Постанови оргбюро Центрального комітету профспілки службовців шосейного і гідротехнічного будівництва від 15 вересня 1945 року і Постанови оргбюро Українського республіканського комітету профспілки при Тернопільському відділі шосейних доріг НКВС від 16 жовтня 1945 року.

Головою групового обласного комітету профспілки працівників зв'язку, транспорту і шосейних доріг був обраний Василь Федотович Коваленко, який до цього уже працював головою обласного групового комітету працівників автотранспорту і шосейних доріг. Спільна праця двох обласних комітетів продовжувалася до грудня 1967 року.

22 лютого 1968 року на 12-й обласній профспілковій конференції працівників зв'язку Тернопільський обласний профспілковий комітет знову став самостійним. Його головою обирають Івана Яковича Івашину.

До 22 грудня 1988 року (від дня заснування обласного комітету) всього відбулося дев'ятнадцять звітно-виборних профспілкових конференцій, на яких головами у різний період (крім названих) обиралися ще О. М. Янгола та В. П. Кайда.

На 20-й звітно-виборній обласній профспілковій конференції, згідно з постановою пленуму ЦК профспілки працівників зв'язку УРСР, обком профспілки реорганізовується у профспілковий комітет Тернопільського обласного виробничо-технічного вузла зв'язку (з правами обласного). Головою обирають Я. М. Дубчака. На 21 обласній звітно-виборній профспілковій конференції, яка відбулася 17 листопада 1989 року, знову відновлено статус ОК профспілки працівників зв'язку, який до 31 грудня 1999 року очолював Ярослав Миколайович Дубчак.

У зв'язку зі зміною форми господарської діяльності окремих підприємств зв'язку і створення ВАТ «Укртелеком», за рішенням III з'їзду

профспілки працівників зв'язку України, Тернопільський обласний комітет профспілки 20 січня 2000 року знову реорганізовується.

На установчій конференції створено обласну організацію профспілки Тернопільської дирекції відкритого акціонерного товариства «Укртелеком» як правонаступника обласної організації профспілки працівників зв'язку.

Обласна організація профспілки Тернопільської дирекції ВАТ «Укртелеком» об'єднує 15 первинних профспілкових організацій електрозв'язку області, куди входять 3,2 тисячі членів профспілки. Головою обласної організації профспілки обрано В. М. Хом'яка.

Нова профорганізація працівників пошти

I. ЗАХАРЧЕНКО

На підставі Постанови IV Пленуму Центрального комітету профспілки працівників зв'язку України від 21 жовтня 1998 р. «Про структуру регіональних профспілкових органів галузі» та згідно з листом Центрального комітету профспілки працівників зв'язку України від 15 січня 2000 р. за № 01-05-9 відбулася установча конференція профспілки Тернопільської дирекції Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта», на якій започаткували обласну профспілкову організацію працівників зв'язку Тернопільської дирекції Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта». Головою обласної організації профспілки обрано Ірину Петрівну Захарченко — колишнього начальника Тернопільського поштамту. Станом на 1.01.2001 року профспілкова організація об'єднує 17 первинних профспілкових організацій із загальною чисельністю 3015 членів профспілки.

Одна з наймолодших

Профспілка працівників автомобільного та сільськогосподарського машинобудування України є однією з наймолодших. Вона була створена на I Установчому з'їзді профспілки 25 січня 1991 року в Харкові. У колишньому Радянському Союзі такої республіканської профспілки не було — функціонували в деяких областях профспілкові організації, які самостійно виходили на центральні спілчанські органи в Москві і звітди проводилось керівництво ними. Оскільки Установчий з'їзд прийняв рі-

шення про утворення в регіонах обласних організацій, а в Тернопільській області такої не було, постановою ЦР профспілки № 1313-15 від 1 червня 1993 року в області ввели посаду Представника ЦР профспілки. Це стало перехідним етапом до утворення обласної організації. Головним завданням Представника ЦР профспілки було згуртування, об'єднання первинних профорганізацій системи автосільськогосподарського машинобудування, а також проведення організаційної роботи у підготовці установчої конференції.

Р. ЛЕГКИЙ

13 грудня 1994 року відбулася перша обласна конференція профспілки працівників автомобільного та сільськогосподарського машинобудування, на яку обрали 55 делегатів від 7700 членів профспілки, об'єднаних в 10 первинних профорганізаціях.

В роботі конференції взяли участь: голова ЦР профспілки АСМУ В. І. Зленко та голова Тернопільської облпрофради Р. Д. Замковий. Конференція прийняла ухвалу про створення обласної організації профспілки, обрала склад обласної ради і ревкомісії. Першим головою обласної ради

профспілки став Роман Іванович Легкий, який до обрання на цю посаду працював Представником ЦР профспілки в Тернопільській області.

До складу обласної профспілки увійшли: 4 профспілкові організації машинобудівних підприємств, 6 профорганізацій автосервісних підприємств. Базовою, найчисельнішою організацією стала профспілка ВАТ «Тернопільський комбайновий завод», яка нараховувала близько 7 тисяч членів. Профком весь цей період очолював його незмінний до цього часу голова О. В. Митник.

За період з 1994 до 1999 року формувалася апарат обласної ради, зміцнювалася її організаційна структура, зростала кількість членських організацій.

14 грудня 1999 року відбулася II обласна звітно-виборна конференція профспілки АСМУ, яка відзначила погіршення фінансово-економічного стану промислових підприємств галузі. Скорочення обсягів промислового виробництва призвело до скорочення чисельності працівників. Станом на 1 січня 2000 року на обліку в обласній організації профспілки — 3716 членів.

Стабілізація виробництва з 2000-го року і деяке його поживлення на початку 2001-го дають підстави для оптимізму. Обласна організація профспілки, її рядові члени сподіваються, що позитивні зрушення в еко-

номіції стимулюватимуть відродження промислового виробництва, працівники галузі будуть забезпечені роботою та заробітною платою, в чому вбачається головне завдання профспілки на майбутнє.

Замість обласної ради — представництво ЦК

С. ГАРМАШЕВА

Профспілка працівників радіоелектронної промисловості України була створена в грудні 1990 року. А в червні 1991 року організувалася Тернопільська обласна рада профспілки працівників радіоелектронної промисловості, яку очолив Р. Д. Замковий. Профспілка нараховувала 13 тис. членів і до її складу входили профспілкові організації заводів «Оріон», «Сатурн» (м. Тернопіль), «Мікрон» (м. Бережани), «Літій» (смт. Товсте), «Квантор» (м. Збараж), КБ «Промінь», радіотехнікуму.

У листопаді 1991 року на конференції ОРП Р. Д. Замковий був обраний головою обласної ради профспілок, а галузеву профспілку очолив Д. С. Мартинчук. З 1994 року у зв'язку зі зміною державної політики щодо підприємств оборонної промисловості, а також з погіршенням фінансово-економічного стану в державі, що потягнуло за собою масові вивільнення працівників та затримання зарплати, в профспілці радіоелектроніки почався різкий спад її чисельності. У 1996 році на черговій звітно-виборній конференції головою галузевої профспілки була обрана С. Л. Гармашева.

У 1999 році у зв'язку із важким фінансовим становищем обласна рада профспілки рішенням її ради, а потім ЦК профспілки була ліквідована, а натомість на громадських засадах утворене Представництво ЦК профспілки працівників радіоелектронної промисловості України на чолі з С. Л. Гармашевою.

На сьогоднішній день спад чисельності профспілки не припиняється, але темпи його значно зменшилися. Профспілка нараховує понад 5 тис. осіб, до її складу входять профкоми ВАТ «Оріон», «Квантор», «Літій», «Мікрон», державного науково-технічного підприємства «Промінь».

Ровесниця «революційних днів»

Профспілка працівників житлово-комунального господарства, місцевої промисловості, побутового обслуговування населення є однією з найстаріших профспілок України.

Історія її починається з революційних днів початку ХХ ст., коли лідери перших робітничих об'єднань: трамвайники, водопровідники, хатні робітниці, перукарі та інші зажадали від своїх підприємців, місцевих органів влади виконання спільно вироблених вимог щодо соціальних гарантій в оплаті праці, часу для відпочинку, відпусток, здійснення заходів щодо охорони праці тощо.

І. ЧОРНОБАЙ

Виникнення профспілок на Тернопільщині датується 1920 роком, коли Червона Армія, розгромивши білополякків, заволоділа Східною Галичиною.

Перші організаційні збори членів профспілки відбулися 5.09.1920 року і започаткували створення єдиної профспілки робітників міста за участю представників різних спеціальностей.

В час окупації Східної Галичини білополякками профспілкові організації припинили свою діяльність. І тільки після вересня 1939 року, коли Західна Україна увійшла до складу СРСР, розпочалось створення профспілок. У грудні цього року ВЦРПС прийняла постанову «Про організацію профспілок у Львівській, Станіславській, Луцькій і Тернопільській областях».

7 грудня 1939 року відбулися виборні збори робітників комунального господарства, а 9 грудня 1939р. — профорганізації двірників. 145 двірників, які вперше брали участь у зборах, висловили свою думку щодо створення професійної спілки. До комітету було обрано 9 осіб — активних людей, які зуміли постояти за інтереси працюючих. Збори намітили конкретні заходи щодо організації культурно-масової та політичної роботи. Але незабаром утворення галузевих профспілок було перервано Великою Вітчизняною війною.

Після звільнення розпочалася робота з відновлення діяльності профспілкових організацій, формування їх керівних органів, яке в основному завершилося в 1946 році.

Станом на 1 січня 1947 року вже діяв обком профспілки робітників місцевої промисловості, який об'єднував 71 комітет з кількістю працюючих 3082 особи.

З 1958 до 1965 року проводилося впорядкування структури обласних комітетів профспілки за виробничим принципом. В цей час обком профспілки дістав назву обкому профспілки працівників місцевої промисловості і комунально-побутових підприємств. В 1976 році він вже об'єднував понад 28 тис. осіб., в 1981 році — 31 тис., в 2000 році — 18 тис. членів профспілки. Першим керівником обкому у 1946 році обрали Є. В. Кухальську. А кілька останніх звітно-виборних періодів обласний галузевий профорган очолює І. І. Чорнобай.

Після ліквідації — знову відродження

А. МАСЕНКО

У 1944 році в Тернопільській області організували профком спиртової та виноробної промисловості, котрий очолювало оргбюро ЦК профспілки робітників спиртової та виноробної промисловості. З наступного року і до 1948-го року в області функціонувало оргбюро ЦК профспілки працівників молочної промисловості. Головою цього представницького органу обрали С. М. Сірка. У 1950 році в обкомі організовано 6 постійно діючих комісій. З вересня 1948 до січня 1953 року місцеву промисловість представляли 15 харчокомбінатів, на яких працювали 509 осіб, котрі в січні 1953 року увійшли в новостворений

обком профспілки працівників харчової промисловості. Згодом, 25 червня 1973 року у зв'язку з організацією обкому легкої та харчової промисловості туди увійшов і обком профспілки м'ясомолочної промисловості.

В червні 1953 року відбулася I Тернопільська обласна конференція профспілки працівників легкої та харчової промисловості. Головою обрали О.Ф.Євсєєва. Тоді обком об'єднував 109 ФЗМК — 22 спиртозаводи, 4 пивзаводи, 17 харчокомбінатів, 4 тютюнових заводи, 3 підприємства цукрової промисловості, Колиндянський концентратно-дріжджовий комбінат, крохмальний завод, Заліщицький консервний завод, Тернопільський та Чортківський хлібокомбінати, Чортківські кондитерську фабрику та горілчаний завод, Бережанський овочесушильний комбінат, 4 рибогосподарства, 32 маслозаводи, інші виробництва. Число працівників складало 8493 особи, а членів профспілки — 7650 осіб.

У червні 1954 року обком перейменували на обком профспілки працівників промислово-продовольчих товарів, який знову через два роки реорганізували в обком працівників харчової промисловості.

На 1 січня 1979 року членів профспілки зафіксовано 24889 чоловік або 99,4% від числа працюючих. Профорганізації керували 11 клубами, 10 бібліотеками, 10 кіноустановами, 92 червоними кутками.

21 листопада 1981 р. відбулася XV обласна звітно-виборна профспілкова конференція робітників харчової промисловості, а 1 грудня 1984 року — XVI обласна звітно-виборна профспілкова конференція.

В апараті обкому профспілки працювало 8 чоловік: голова обкому — Л. П. Мацюк, секретар — А. О. Масенко.

Членів обкому профспілки — 45, кандидатів в члени — 15, членів президії — 9, членів ревкомісії — 7.

У листопаді 1985 року рішенням союзних органів харчова промисловість, як галузь, була ліквідована. Рішення партійних і господарських органів союзу продублювала і президія ВЦРПС, ліквідувавши одну з найстаріших в країні — профспілку робітників харчової промисловості.

У Тернопільській області обком профспілки робітників харчової промисловості був ліквідований 19 лютого 1986 року. На базі обкому профспілки працівників сільського господарства і робітників харчової промисловості був створений обком профспілки працівників АПК.

У 1991 році Кабінет Міністрів України утворив Державний комітет харчової і переробної промисловості, що стало початком відродження галузі та її профспілки.

17 жовтня 1991 року на засіданні комісії із соціально-економічного захисту трудящих харчової промисловості ЦК профспілки працівників АПК України, члени якої були обрані прямим делегуванням трудовими колективами всіх галузей харчової промисловості за участю керівництва Держхарчпрому та Держхлібопродуктів України на вимогу профспілкових організацій республіки, був створений оргкомітет для формування обласних структур профспілки працівників харчової промисловості та хлібопродуктів.

Голова Держхарчпрому України М. Ф. Кулінич, голова Держхлібопродуктів України М. П. Компанець і секретар ЦК профспілки працівників АПК, голова оргкомітету Р. В. Мазна 23 жовтня 1991 р. звернулися із листом до обкомів профспілок АПК, об'єднань, асоціацій, організацій, безпосередньо підпорядкованих Держхарчпрому та Держхлібопродуктів України, із вимогою і рекомендаціями щодо створення в областях оргкомітетів для формування обласних структур профспілки та проведення конференцій.

Згідно з цими рекомендаціями в області була створена ініціативна група з відродження профспілки працівників харчової промисловості, до складу якої увійшли 9 чоловік: Г. І. Гамарник — генеральний директор ВО «Тернопільцукор»; І. С. Ворона — голова профкому цукрового заводу «Поділля»; Ф. Г. Богачук — генеральний директор ВО молочної про-

мисловості; О. Б. Косинський — генеральний директор ВО з виробництва продовольчих товарів; А. О. Масенко — заступник завідуючого відділом з питань соціально-економічного захисту трудящих обласної ради незалежних профспілок; В. К. Скакун — економіст, голова профкому хлібозаводу №2; Б. Б. Ерсак — інженер, голова профкому апарату ВО молочної промисловості; Б. С. Ширма — голова профкому ВО спиртової промисловості.

На засіданні ініціативної групи 6 листопада 1991 року було створено оргкомітет з відродження профспілки працівників харчової промисловості в кількості 13 чоловік. До його складу увійшли члени ініціативної групи, а також Л. П. Біжик — майстер, голова профкому Монастириського ВО тютюнової промисловості; М. С. Богів — заступник голови профкому Тернопільського м'ясокомбінату; П. Я. Дараманчук, — голова профкому Колиндяньського ВДК; Р. М. Чурсіна — голова профкому ВО пивобезалкогольної промисловості та І. І. Шевчук — секретар обкому профспілки працівників АПК.

На першому засіданні оргкомітету 6 листопада 1991 р. головою оргкомітету було обрано А. О. Масенка, заступником — І. І. Шевчука. В роботі засідання брав участь Є. Д. Козяр — голова обкому профспілки працівників АПК.

На другому засіданні оргкомітету 7 листопада 1991 року було прийнято звернення оргкомітету до первинних профспілкових організацій харчових підприємств області про підтримку пропозицій щодо відродження (створення) обласної галузевої профспілки, схвалено проект Положення про обласну раду профспілки та рішення про дату скликання установчої конференції.

13 листопада 1991 року було проведено нараду голів профкомів підприємств харчової промисловості, яку відкрив Є. Д. Козяр, голова обкому профспілки працівників АПК. Розглядалося питання про створення профспілки працівників харчової промисловості. Голова оргкомітету А. О. Масенко інформував голів профкому про проведену роботу. Установча конференція відбулася 06.12.1991р. На конференцію було обрано 90 делегатів із 63 профорганізацій АПК.

Головою обласної ради профспілки працівників харчової промисловості і членом її президії одногосно обирають Анатолія Олександровича Масенка. Приймається рішення про вхід галузевої профспілки до складу обласної ради профспілок та ЦК профспілок працівників АПК

До складу обласної ради профспілки працівників харчової промисловості увійшли 63 первинних профспілкових організацій з числом членів профспілки 12,9 тис. осіб. В тому числі:

- 9 цукрових заводів і ВО «Тернопільцукор»;

- Самолусківський крохмальний завод і Пробіжнянський завод крохмалопродуктів, Лановецький РМЗ, Мшанецький бурякорядгосп;
- 12 спиртозаводів і об'єднання;
- 4 пивзаводи;
- 11 хлібозаводів і макаронна фабрика;
- 14 маслосирзаводів і виробниче об'єднання (крім Чортківського, Заліщицького і міськмолкозаводу);
- Борщівський, Кременецький і Монастириський тютюново-ферментаційний заводи;
- Тернопільський м'ясокомбінат;
- апарат обласної ради профспілки.

Структура профоргану:

- 63 первинних профорганізацій, 12,9 тис. членів профспілок;
- 4 профкоми виробничих об'єднань (спиртової, молочної, пиво-безалкогольної та хлібопекарської промисловості);
- 176 профгруп і 3 цехкоми;
- 13 клубних установ;
- 5 дитячих підліткових клубів;
- 8 бібліотек.

29 березня 1995 року відбулася друга обласна звітно-виборна профспілкова конференція, в роботі якої взяли участь 75 делегатів із обраних 84.

На конференції головою обласної ради профспілки обирають А. О. Масенка і ще 8 членів президії зі складу голів профкомів кожної галузі.

16 березня 2000 року відбулася III обласна звітно-виборна профспілкова конференція. В її роботі взяли участь 80 делегатів із 82. Між II і III звітно-виборними профспілковими конференціями відбулася зміна форм власності на всіх підприємствах, крім спиртової галузі.

На конференції головою обласної ради профспілки обрано А. О. Масенка, членами президії голів профкомів:

Березицьку О. С. — від товариств (підприємств) молочної промисловості (ВАТ «Галичина»), Л. О. Богачук — від цукроварів (філія «Ланівці» ЗАТ «Тернопільський АПК»), П. П. Манащука — від цукроварів (філія «Козова» ЗАТ «Тернопільський АПК»), С. П. Вереса — від ДО «Тернопільспирт», Н. М. Лотиш — від хлібопеків (ДП ТФ «Тернопільторгхліб»), О. В. Саморідну — від пивоварів (ВАТ «Опілля»), Р. Г. Василика — від підприємств тютюнової промисловості, (ВАТ «Українська тютюнова компанія», м. Монастириськ), А. І. Яровицьку — ВАТ «Тернопільський м'ясокомбінат».

До складу обласної ради профспілок обрані: А. О. Масенко — голова обласної ради профспілки працівників харчової промисловості;

С. П. Верес — голова профкому, нач. відділу ДО «Тернопільспирт»; Г. В. Кучерявий — начальник Держрибінспекції; С. Ф. Чорненький — голова профкому філії «Збараж» ЗАТ «Тернопільський АПК».

Важкі проблеми легкої промисловості

Відповідно до постанови президії Центрального комітету профспілки робітників текстильної та легкої промисловості від 15 жовтня 1969 року «Про створення Тернопільського обласного комітету профспілки працівників текстильної та легкої промисловості» 13 грудня 1969 року

I. ПЕНЬОНЖКО

відбулася I обласна конференція профспілки робітників текстильної та легкої промисловості, на яку було обрано 156 делегатів від 18960 членів профспілки, об'єднаних в 19 первинних профспілкових організаціях.

У роботі конференції взяли участь: голова Українського республіканського комітету галузевої профспілки Г. К. Леончук, секретар обласної ради профспілок В. І. Терноушко.

Конференція обрала в склад обкому профспілки 41 члена, 15 кандидатів в члени обкому і 5 членів ревізійної комісії.

13 грудня 1969 року на першому організаційному пленумі обкому профспілки обрано його президію в складі: Віталія Олексійовича Кравченка (голова обкому профспілки), Тетяни Миколаївни Логуш (секретар), членів: Ірини Федорівни Мармонтової — голови профкому Тернопільського бавовняного комбінату, Сабіни Іванівни Туркевич — директора Тернопільської швейної фабрики, Івана Петровича Анонійчука — голови профкому Чортківської швейної фабрики, Ореста Михайловича Білого — голови профкому Тербовлянської фабрики ялинкових прикрас.

Сформовано постійно діючі комісії обкому профспілки, створено відділи на громадських засадах.

У 1974 році з початком будівництва Кременецької ватинної фабрики тут створено профспілкову організацію.

У 1970 році постановою президії ЦК профспілки профкому Тернопільського бавовняного комбінату надано права райкому. Рішенням профкому бавовняного комбінату в лютому 1971 року 14 цеховим комітетам надано права профкомів.

У 1975-1976 роках створено:

- на базі Тернопільської та Чортківської швейних фабрик — Тернопільське виробниче швейне об'єднання;

- Копичинецької та Лановецької фабрик гумових іграшок — Копичинецьке виробниче об'єднання гумових іграшок;
- Заліщицької та Чернівецької фабрик текстильно-художніх виробів — Заліщицьке виробниче об'єднання текстильно-художніх виробів.

Згідно з постановою ЦК галузевої профспілки в 1976 році у виробничих об'єднаннях створені профкоми.

Постановою ЦК профспілки працівників текстильної та легкої промисловості в 1977 році профкому Тернопільського виробничого швейного об'єднання надано права райкому профспілки.

9 грудня 1970 року відбулася перша галузева спортивна конференція, де обрано галузеве бюро фізкультури і спорту, яке очолила Зінаїда Петрівна Нікотіна.

Станом на 1.01.1980 року обком профспілки об'єднував 21 профспілкову організацію, в тому числі 3 профкоми виробничих об'єднань, з них 2 — з правами райкому, 13 профкомів, 2 учнівських профспілкових комітети та 2 профорганізатори. В 9 профспілкових комітетах працювали звільнені голови профкомів. Всього обком профспілки в той час об'єднував 20019 членів профспілки або 99,5% від загальної кількості працюючих, в структурі первинних профспілкових організацій діяло 69 цехових комітетів, 568 профгруп, в найчисельніших профспілкових організаціях працювало 17 шкіл профспілкового активу, в яких, а також у постійно діючому семінарі при обкомі профспілки, навчалось 2325 профспілкових активістів.

Під керівництвом профспілкових комітетів працювали: культурно-спортивний комплекс «Текстильник», 7 клубів, 2 підліткових клуби, клуб юного техника, кімната школяра, профспілкова бібліотека, 23 червоних кутки.

У створених на підприємствах 14 колективах фізкультури нараховувалось 7928 любителів фізкультури і спорту.

На IV обласній звітно-виборній галузевій профспілковій конференції 20 листопада 1976 року головою обкому профспілки обрано Ірину Федорівну Мармонтову. До складу обкому профспілки увійшло 45 членів, 17 кандидатів в члени обкому та 5 членів ревізійної комісії.

У 1980-1990 роках в апараті обкому профспілки працювали: голова і секретар, головний бухгалтер, довірений лікар, технічний інспектор праці, інструктор з державного соціального страхування, інструктор-ревізор, інструктор з фізичної культури та спорту, завідуючий адміністративно-господарським відділом.

18 листопада 1989 року на IX обласній звітно-виборній профспілковій конференції головою обкому профспілки обрано Ігоря Івановича

Пеньонжка, який з 1981 року працював секретарем обкому профспілки. І. І. Пеньонжко очолює обласний комітет профспілки до сьогодні час.

Після розпаду Радянського Союзу і набуття Україною незалежності легка промисловість однією із перших стала на шлях приватизації.

Станом на 1.01.2001 року із 17 галузевих підприємств, що перебувають на профобслуговуванні в обласному комітеті профспілки, завершили приватизацію 16 підприємств. Більшість з них стали відкритими акціонерними товариствами, частина — товариствами з обмеженою або додатковою відповідальністю тощо.

Складні економічні процеси, викликані зміною суспільно-політичного ладу, негативно позначились на виробничих показниках галузі.

На сьогоднішній день випуск продукції підприємствами легкої промисловості в порівнянні з 1990 роком скоротився в середньому на 80%, а з окремих її видів — більш ніж на 90%. Повністю припинено випуск товарів дитячого асортименту, зокрема, дитячого взуття, одягу, іграшок.

За останнє десятиріччя майже вдвічі зменшилась чисельність працюючих, на стільки ж — і кількість членів профспілки.

На початок нового 2001 року обласна організація профспілки працівників текстильної та легкої промисловості нараховує 20 первинних профспілкових організацій, що об'єднують 12113 членів профспілки.

Однак працівники галузі з оптимізмом дивляться у завтрашній день. Позитивні зрушення, досягнуті завдяки економічному експерименту, проведеному на галузевих підприємствах Чернівецької області, — переконливе тому підтвердження.

Делегати XI обласної звітно-виборної профспілкової конференції в грудні 2000 року направили звернення до найвищих посадових осіб держави з проханням розповсюдити умови Чернівецького експерименту на підприємства легкої промисловості нашої області, що дало б змогу відродити виробництво вітчизняних товарів широкого вжитку, поповнити державний бюджет, повернути на робочі місця тисячі висококваліфікованих робітників і спеціалістів. Сподіваємось, що голос галузевої профспілки буде почутий.

Біля джерел виховання нації

Профспілка працівників освіти і науки України веде відлік своєї історії з 1919 року, коли відбувся II Всеросійський з'їзд вчителів-інтернаціоналістів, який визнав за необхідне організувати всеросійську спілку працівників освіти і соціалістичної культури.

Є. ЮРКІВСЬКИЙ

Наприкінці 1920 року в Україні була створена спілка, яка одержала назву Всеукраїнської профспілки працівників освіти і соцкультури. Вона об'єднувала вчителів, бібліотекарів, працівників навчально-виховних, наукових і культурно-освітніх установ всіх губерній УРСР.

Після об'єднання у січні 1920 року з профспілкою діячів мистецтв, вона стала називатися «профспілкою працівників освіти і мистецтв». З утворенням у 1922 році Союзу РСР у профспілках проведено реорганізацію. Відтак до 1934 року діяла профспілка працівників освіти, яка об'єднувала працівників шкіл, дитячих са-

дків, дитячих будинків, наукових установ, вузів, політосвітніх установ.

У 1934 році профспілка зазнала другої реорганізації. На її основі виділились:

- профспілка працівників початкових і середніх шкіл (сюди входили і педінститути);
- профспілка працівників вищої школи і наукових установ;
- профспілка працівників дошкільних установ.

У 1939 році галузева профспілка об'єднувала 16 обкомів, 580 міських і районних комітетів і 15563 первинних профорганізацій. Після війни, у 1948 році, об'єдналися дві профспілки: працівників початкових та середніх шкіл і працівників дошкільних установ, залишивши стару назву — «профспілка працівників початкових і середніх шкіл». В 1956 році профспілка отримала назву «профспілка працівників освіти». В жовтні 1957 року в об'єднання увійшла профспілка працівників вищої школи і наукових установ. Тоді її перейменували в «профспілку працівників освіти, вищої школи і наукових установ», а в листопаді 1988 року — в «профспілку працівників народної освіти і науки».

14 вересня 1990 року на установчому з'їзді була створена профспілка працівників освіти і науки України. Сьогодні вона об'єднує майже 2 млн. членів.

На Тернопіллі галузеві профспілкові організації виникли ще у 20-х роках. У 1939 році, після встановлення радянської влади, ВЦРПС прийняла рішення про утворення галузевих профспілок і на теренах Західної України. І вже 3 січня 1940 року головою оргбюро профспілки початкових і середніх шкіл області було затверджено Григорія Івановича Юрченка.

Влітку 1944 року розпочалася робота з відновлення діяльності профспілки. Так, 13 липня було створено оргбюро на чолі з В. А. Кравченком.

13-14 грудня 1944 року відбулася обласна конференція профспілки працівників початкової і середньої школи в місті Чорткові, на якій головою обкому обрано Віру Павлівну Шередегу.

За період з 1944 по 1946 роки було створено 38 раймісцевкомів та один міськмисцевком. В листопаді 1946 року на другій обласній профспілковій конференції головою обкому обрано К. С. Плахотнюк.

Третя обласна конференція відбулася в листопаді 1948 року, до складу обкому увійшло 18 членів та 7 кандидатів, а головою знову стала К. С. Плахотнюк.

У січні 1949 року на пленумі обкому головою обрано Петра Семеновича Карабаша у зв'язку з тим, що Катерина Семенівна очолила оргкомітет зі створення обласної ради профспілок. На той час в області нараховувалось 708 первинних профспілкових організацій, що об'єднували 8580 працівників, з них 7520 були членами профспілки. А у 4-х навчальних закладах області були створені студентські та учнівські профкоми, що об'єднували 1400 чоловік.

Під кінець 1950 року, після об'єднання профспілки працівників початкових і середніх шкіл з профспілкою дошкільних установ, в області нараховувалось 767 первинних профспілкових організацій, що об'єднували 10816 членів профспілки. До складу обкому входило 29 членів та 9 кандидатів.

Основними напрямками в роботі були:

- організаційне та кадрове зміцнення профспілки;
- підвищення освітнього та кваліфікаційного рівня педагогічних кадрів;
- забезпечення вчителів сільської місцевості комунальними послугами;
- створення гуртожитків та буфетів при школах;
- патрунування дітей, котрі не мають батьків.

Сьома профспілкова конференція, яка відбулася після об'єднання профспілки в 1958 році, офіційно стала називатися першою, надалі конференції проводились через кожних два роки.

На третій обласній конференції, що відбулася у 1963 році, головою обкому обрано Василя Васильовича Дяченка, який до того часу працював на посаді директора Тернопільської середньої школи №4.

Протягом 1947-79 років секретарями обкому працювали:

- Герасим Миколайович Кордибан (1947-1960 рр.);
- Віра Іванівна Школа (1960-1975 рр.);
- Мирослава Іванівна Генсьорська (1975-1979 рр.).

Одинадцята конференція відбулася у грудні 1979 року, на організаційному пленумі секретарем обкому обрано Пилипа Арсеновича Статурського. Обком сформовано із 49 членів і 15 кандидатів.

На кінець 1979 року в 16 районах області та місті Тернополі нараховується 744 профорганізації. Вони об'єднують 26730 працівників народної освіти і вищої школи, в тому числі 26578 членів профспілки (99,4%). В п'яти вищих навчальних закладах області діють студентські та учнівські профспілкові комітети.

З 1981 до 2000 року обласну профорганізацію очолював Григорій Тимофійович Шарун.

Протягом цього періоду при вищих навчальних закладах відкрито три санаторії-профілакторії: один для працівників, два — студентських. В липні 1982 року зафункціонував санаторій-профілакторій «Освітнянин» при інституті удосконалення вчителів, в липні 1984 року — при фінансово-економічному інституті, у вересні 1988 року — при педагогічному університеті. Відкриття цих закладів дало змогу значно покращити медичне обслуговування та оздоровлення працівників і студентів.

Відбувалося удосконалення структури районних і обласної профспілкових організацій. Комітети профспілки трансформувались в районні та обласну ради профспілки працівників освіти і науки. Цей процес був завершений рішенням пленуму від 17.02.1994 р.

Розширювалась мережа членських організацій обласної ради профспілки. До 2000 року на облік в обласну профспілкову організацію стали первинні профспілкові організації працівників та студентів експериментального інституту педагогічної освіти, Гусятинського технічного коледжу, Тернопільського професійно-технічного училища № 10, профорганізації працівників Тернопільського коледжу і Зборівського технікуму Тернопільського технічного університету.

У жовтні 2000 року зі складу обласної організації профспілки працівників освіти і науки вийшла міська організація профспілки, створивши незалежну профспілку працівників освіти і науки міста Тернополя.

У даний час обласну організацію профспілки очолює обласна рада профспілки працівників освіти і науки, яка складається з 48 членів, делегованих до її складу членськими організаціями.

Сьогодні Тернопільська обласна організація галузевої профспілки об'єднує у 806 первинних організаціях 48466 членів профспілки, з яких 31121 працюючі і 17345 студенти та учнів профтехучилищ.

Очолює обласну профспілкову організацію Євген Володимирович Юрківський, який обраний на цю посаду в травні 2000 року.

Спочатку була профспілка медсанпраці

В. КУЗИВ

В архівних документах обласна профспілкова організація медиків на перших порах згадується як обком профспілки працівників медсанпраці Тернопільщини.

З жовтня 1944 р. до червня 1947 р. головою ОК працювала Г. О. Яроцька.

З 7.06.1947 р. до 28.04.1948 р. профоб'єднання очолювала О.Г. Гринчук, а в квітні 1947 р. на II обласній конференції головою ОК обрано І. І. Пономаренка, колишнього голову житлово-побутової комісії. На той час в області нараховувалось 793 організації, в яких працювало 4544 особи, в т.ч. членів профспілки — 4167 осіб (охопленість — 91,7%). З них: з

вищою освітою лікарів — 449 осіб; середн. медперсоналу — 2030 осіб; інших працівників — 1954 особи.

Структура ОК профспілки: членів пленуму — 15 осіб, кандидатів в члени пленуму — 4 особи, членів президії — 5 осіб. При обкомі створені і працювали комісії: виробничо-масової роботи, яку очолив старший хірург області тов. Козяревич; культмасова — голова комісії — зав. відділом кадрів облздорову — тов. Рабінович; з охорони праці — голова комісії — помічник держсанінспектора м. Тернополя, фельдшер Тимошенко; житлово-побутова — голова Г. О. Яроцька; по соцстраху — голова І. І. Пономаренко.

При обкомі працювало 2 міськкоми, в яких нараховувалось 546 осіб, та 38 райкомів і, відповідно, — 3351 особа, 162 низових профорганізації виходили на міськкоми і райкоми та нараховували 3892 особи. Безпосередньо на ОК профспілки виходило 19 низових профорганізацій з числом членів — 652 особи.

26.10.1948 р. відбулася I обласна міжспілкова конференція обкому профспілки працівників медсанпраці Тернопільської області, яка поставила конкретні завдання щодо покращення обслуговування хворих і попередження інфекційних захворювань серед населення.

За три квартали 1948 р. обкомом профспілки було направлено в санаторії — 26 осіб, в т.ч. інвалідів ВВв — 3; в будинки відпочинку — 61 особу в т.ч. інвалідів — 8 осіб, в піонерські табори — 75 дітей та 7 дітей — у санаторії.

У соціалістичному змаганні брало участь 3030 осіб, 159 осіб — відмінники охорони здоров'я і 441 — ударники комуністичної праці; в 146 лікувальних установах випускалися стінгазети. Через соціалістичне змагання районні організації добилися порівняно кращого обслуговування хворих і повністю ліквідували санітарні наслідки війни. Такі як: паразитні тифи, які були занесені в нашу країну німецькими окупантами, а також досягли успіху в ліквідації інших особливо небезпечних інфекційних захворювань (гонорея, трахома, черевний тиф, короста, дизентерія, дитячі інфекції тощо).

12.01.1949р. відбулася III обласна конференція профспілки медпрацівників Тернопільської області, на якій обрано 15 членів пленуму, 5 — кандидатів в члени, 5 — членів ревкомісії. Головою ОК обрано І. І. Пономаренка, заступником голови — голову комісії з охорони праці і техніки безпеки Колесніченка, довіреним лікарем ОК — Драгомирецьку.

Делегатами на першу республіканську конференцію медпрацівників від Тернопільської області обрано голову ОК профспілки І. І. Пономаренка та голову Чортківського райкому профспілки Т. Германа.

За період з 1.10.1947 р. до 1.10 1948 р. в члени профспілки медпрацівників прийнято 1200 осіб. (Чортківський РК — 76 осіб, Кременецький РК — 95 осіб, В. Борки — 10 осіб.). В 1947 р. ЦК профспілки виділив 111 путівок на оздоровлення медпрацівників. Видано позик на 45 тис. рублів 30 членам профспілки для придбання худоби і ремонту житлової площі. Надано дотації з каси взаємодопомоги на суму 4 тис. руб.

Серед основних завдань на 1949 р. конференція визначила ліквідацію санітарних наслідків війни, боротьбу за якісне лікування, попередження виникнення хвороб; здійснення санітарного контролю за плануванням і будівництвом нових колгоспів і промислових підприємств, ліквідацію хабарництва ...

На засіданнях президій та пленумах піднімалися питання забезпечення всіх працівників своєчасною виплатою зарплати і безкоштовними квартирами, опаленням і освітленням в сільській місцевості.

З питання несвоечасної виплати заробітної плати медики області звертались в облпрокуратуру.

2.07.1949 р. з ініціативи ОК профспілки відбувся з'їзд акушерів-гінекологів області, на якому з доповіддю виступив голова ОК — І. І. Пономаренко.

24-25.09.1950 р. ОК профспілки проводить I обласний з'їзд сільських лікарів області (прийнято резолюцію).

16-17.01.1951 р. проходила 4 обласна конференція медпрацівників, на якій були присутні 57 делегатів із обраних 66. У її роботі взяли участь голова Українського Республіканського комітету профспілки медпраців-

ників — тов. Петренко, голова облпрофради — тов. Карпенко, зав. Облздороввідділом — тов. Савчук.

Конференція обрала делегатів на II республіканську конференцію медпрацівників від Тернопільської області. Серед них: Наталю Миколаївну Петренко — голову ЦК профспілки; Івана Івановича Пономаренка — голову ОК профспілки; Ірину Федорівну Гарник — зав. сектором лікувальної профдопомоги облздороввідділу. Конференція обрала головою ОК — І. І. Пономаренка, секретарем ОК — К. І. Губарєву. На II міжспілкову конференцію Тернопільської області обрано 10 чоловік.

27 грудня 1957 року ОК профспілки медико-санітарної праці на VII обласній конференції перейменовано на профспілку медпрацівників.

У 1953 році головою обкому профспілки обрано Олексія Мокійовича Столярова, колишнього завідуючого облздороввідділом.

У 1954-1958 рр. обласний галузевий профорган очолювала Ірина Федорівна Гарник, обрана головою на V обласній конференції медпрацівників.

Грудень 1957 – березень 1963 — головував Микола Федорович Кулаков. На цій же VII обласній конференції 03.1963 р. головою був обраний і до 11.1986 р. очолював галузеве профоб'єднання Микола Іванович Білик.

З 11.1986 р. до 5.1995 р. керівником обласної профспілкової організації працював Михайло Миколайович Буртняк.

У 1994 році обком профспілки отримав назву «обком профспілки працівників охорони здоров'я».

З 5.1995 р. до сьогодні обласну галузеву профспілку очолює Володимир Петрович Кузів.

На сьогоднішній день на 1151,1 тис. осіб. населення області в галузі припадає 25675 медпрацівників, в т.ч. лікарів — 4751, середнього медперсоналу — 10732 особи, молодшого медичного персоналу — 5871 особа, інших працівників — 4319 осіб та 900 осіб в аптечних установах, яких нараховується: один державний та 6 приватних аптечних склади; 220 державних аптек, кіосків і пунктів та 51 аптека і 70 пунктів — приватних.

На 1.01.2001 року на обліку в галузевій профспілці перебувало 31495 членів. Обласне об'єднання нараховує 210 первинних організацій, 17 райкомів профспілки, 40 профспілкових комітетів.

Працівників обкому на даний час — 5 чоловік, членів президії — одинадцять осіб, членів обкому — 42 особи, членів ЦК — 2 особи, членів обласної ради профспілок — 4 особи.

Відповідальний за духовний розвиток

Л. ЗАБИГАЙЛО

Організаторська робота щодо створення в області профспілкових організацій працівників культурно-освітніх закладів розгорнулася відразу після входження Тернопільщини до складу Української РСР.

Постановою бюро Тернопільського обкому КП(б)У 3 січня 1940 року було затверджено оргбюро ЦК спілки робітників політосвітніх установ по Тернопільській області в складі трьох чоловік: голови оргбюро — Клавдії Дмитрівни Гриньової, членів — П. О. Пастушенко, Ф. М. Ничипоренко.

Під час Великої Вітчизняної війни діяльність оргбюро профспілки була тимчасово припинена і відновлена після звільнення області від німецької окупації.

12 вересня 1944 року рішенням президії ЦК профспілки політосвітніх закладів СРСР було затверджено організаційне бюро ЦК спілки політосвітніх закладів по Тернопільській області в складі п'яти осіб: голови — К. Д. Гриньової, членів — І. І. Резниченко, А. Ю. Ганженко, П. С. Трегуб, Л. Х. Мартиросяна.

У зв'язку з хворобою С. Д. Гриньової 23 червня 1945 року її було звільнено від обов'язків голови і на цю посаду призначено Анну Юхимівну Ганженко.

На кінець 1945 року обласний комітет профспілки робітників політосвітніх закладів об'єднував 38 раймісцевкомів і 6 місцевих комітетів, в яких нараховувалося 2598 працюючих, з них — 1050 членів профспілки, а також один профком учнів Тербовлянського культурно-освітнього училища — 170 учнів.

18-19 лютого 1946 року в місті Чорткові відбулася перша профспілкова конференція працівників політико-освітніх закладів області, на яку було обрано 35 делегатів. На конференцію було представлено звіт «Про роботу оргбюро ЦК профспілки по Тернопільській області» та обрано обласний комітет профспілки у складі 17 чоловік і ревкомісію у складі 5 осіб.

У післявоєнний період оргбюро, а далі обком профспілки в першу чергу займалися питаннями відбудови народного господарства, ліквідації неграмотності і малограмотності, організації соціалістичного змагання, створення і організаційного зміцнення низових профспілкових організацій.

Виконуючи постанову ВЦРПС від 22 грудня 1945 року, яка зобов'язувала профспілкові комітети в післявоєнний період надавати допомогу демобілізованим, інвалідам Великої Вітчизняної війни, сім'ям загиблих, взяти під контроль роботу ідалень, підсобних господарств, вести роз'яснювальну роботу щодо розвитку індивідуального городництва, обком профспілки надав матеріальну допомогу 22 сім'ям загиблих воїнів, оздоровив 40 дітей в піонерських таборах, 16 осіб — в санаторіях.

Станом на 1 січня 1947 року профспілка об'єднувала 48 профспілкових організацій, в яких нараховувалось 2048 працюючих, 1201 член профспілки.

15-16 травня 1947 року відбулася друга обласна конференція, на яку було обрано 44 делегати.

На конференції обрали 17 членів і 6 кандидатів в члени обкому профспілки, головою стала Анастасія Василівна Певцова.

3 грудня 1948 року відбулося засідання спільної президії обкомів профспілки працівників політосвітніх закладів і кінофотопрацівників щодо об'єднання в єдину профспілку працівників політосвітніх закладів. У зв'язку з об'єднанням двох профспілок та збільшенням числа профорганізацій і членів профспілки було прийнято рішення про створення райкомів профспілки. В 1949 році в обкомі профспілки об'єднувалось 38 райкомів, 60 первинних профспілкових організацій.

На цей час в області функціонувало 39 районних, 2 міських будинки культури, 937 клубів і хат-читалень, 55 районних і міських бібліотек, 202 сільських бібліотеки, в яких працювали 1407 культпрацівників.

4 квітня 1949 року на другому пленумі обкому профспілки головою обкому було обрано Митрофана Миколайовича Юневича.

8-9 січня 1951 року відбулася друга обласна профспілкова конференція. Обком профспілки в цей період об'єднував 38 райкомів і один міський комітет, 127 місцевих комітетів і профорганізаторів, 3400 працюючих, з них — 3145 членів профспілки або 92,5% від числа працюючих.

У 1953 році в зв'язку з укрупненням міністерств було створено Міністерство культури і постало питання про об'єднання працівників галузей культури в одну профспілку. У профспілку культури увійшли працівники політико-освітніх установ, вищої школи та наукових закладів мистецтв, поліграфічного виробництва і преси.

15 липня 1953 року відбулася перша обласна конференція профспілки працівників культури, на якій головою було обрано Івана Прокоповича Олексюка, який пропрацював на цій посаді до грудня 1979 року.

На початок 1954 року обком профспілки об'єднував вже 182 профспілкові організації, 4723 працюючих, з них — 4381 член профспілки, 240 учнів Теревовлянського училища. Райкоми профспілки в кожному районі продовжували діяти.

13 лютого 1954 року відбулася друга обласна конференція обкому профспілки працівників культури, обрано 23 члени обкому, 7 кандидатів і 5 членів ревізійної комісії. До складу президії обкому профспілки входили Н. В. Урченко, Н. П. Малуха, С. О. Бруєнко, Л. І. Денисенко, Л. Р. Єсєєва, Б. І. Кучеренко.

Надалі обласні конференції проходили через кожних два-три роки. До складу галузевої профспілки приєднувались організації підприємств і організацій фізкультури і спорту, туризму, творчих спілок, громадських організацій, об'єднань, товариств тощо.

Станом на 1 січня 1980 року в обкомі профспілки нараховувалось 176 профорганізацій, 16 райкомів профспілки, 11,4 тисячі членів профспілки або 99,6 відсотка працюючих і учнів.

З 1979 до 1984 року обласний комітет профспілки працівників культури очолював Ярослав Йосипович Вовк. 1 грудня 1984 року на VI обласній звітно-виборній конференції головою обкому профспілки була обрана Лариса Аркадіївна Забігайло, яка обіймає цю посаду і сьогодні.

На кінець 1990 року в 16 районах області та місті Тернополі нараховувалося 210 первинних профорганізацій. Вони об'єднували 12203 працівники галузей культури, в тому числі 12170 членів профспілки (99.7%). В двох середніх спеціальних навчальних закладах діють учнівські профкоми, які об'єднували 795 учнів.

Протягом останніх десяти років у зв'язку з постійним скороченням чисельності працюючих в галузях культури спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості профспілкових організацій та членів профспілки.

Сьогодні Тернопільська обласна організація профспілки працівників культури об'єднує 16 районних, 168 первинних профспілкових організацій, які нараховують 7729 членів профспілки.

Усі без винятку голови районних рад і комітетів первинних профспілкових організацій працюють на громадських засадах.

Після «розлучення» з профспілкою державної торгівлі

Профспілка працівників споживчої кооперації — одне з наймолодших профспілкових об'єднань Тернопільської області.

Тривалий час профспілкові організації працівників споживчої кооперації належали до профспілки працівників державної торгівлі та споживчої кооперації.

Історія виникнення галузевої спілчанської організації розпочалась з 5 липня 1990 року — з часу проведення зборів представників профспілки.

кових комітетів споживчої кооперації Тернопільщини. А 8 серпня 1990 року відбулося засідання організаційного комітету.

Перша обласна установча конференція профспілки працівників споживчої кооперації Тернопільщини відбулася 17 серпня 1990 року. Із 152 делегатів на конференцію прибуло 139, які прийняли рішення про створення профспілкової організації працівників споживчої кооперації Тернопільщини.

3. ЗАГОРОДНИЙ

Учасники конференції схвалили Статут профспілки працівників споживчої кооперації України та визначили основні напрями діяльності профспілки.

Головою обкому профспілки працівників споживчої кооперації було обрано Дмитра Семеновича Феціцу, секретарем — Ізабеллу Іванівну Опацьку, президію — в складі 7 чоловік.

Розпочалась робота з організації структури профспілкових органів та створення профспілкових організацій, формування їх керівних органів.

Станом на 1 січня 1991 р. обком профспілки об'єднував 16 районних комітетів профспілки працівників споживчої кооперації, 148 профспілкових комітетів і профгрупорганізаторів за кількістю 29246 членів профспілки.

У першу чергу було проведено навчання профспілкових кадрів і профактиву.

Розпочалась робота з виконання основних напрямків профспілкової діяльності і забезпечення соціально-економічного захисту працівників.

У вересні 1992 р. згідно з рішенням п'ятого пленуму обласний комітет профспілки працівників споживчої кооперації перейменовано на обласну професійну спілку працівників споживчої кооперації.

У жовтні 1996 р. на десятому позачерговому пленумі головою обласної профспілки працівників споживчої кооперації обрано Збігнева Франковича Загородного.

У даний час обласна профспілка нараховує 17 районних профспілок, 138 первинних профспілкових організацій та 7533 члени профспілки, в т.ч. 485 студентів та 990 непрацюючих пенсіонерів-кооператорів.

У системі налагоджена чітка робота з укладання угод в усіх районних споживчих товариствах та колективних договорів на підприємствах та в організаціях.

Президією обласної профспілки, профспілковими організаціями спільно з правлінням облспоживспілки та господарськими організаціями проводиться робота з виконання зобов'язань обласної, районних угод, колективних договорів.

Реорганізувалася галузь — реорганізувалася профспілка

Л. БОСОМИКІНА

В листопаді 1939 р. у Львові був створений міжобласний комітет профспілки працівників державної торгівлі, діяльність якого поширювалася на Тернопільську область. В період німецько-фашистської окупації він припинив свою роботу.

У 1944 р. на Тернопільщині функціонували самостійні комітети профспілки працівників державної торгівлі та працівників громадського харчування. В жовтні 1948 р. ці органи були об'єднані в один обком профспілки працівників державної торгівлі та громадського харчування, який профунціонував до жовтня 1957 р. Його робочим органом

була президія.

Відповідно до Постанови ВЦРПС від 19.08.57 р. були об'єднані обласні комітети профспілки держторгівлі і громадського харчування та профспілки споживчої кооперації.

На першій обласній конференції профспілки працівників державної торгівлі та споживчої кооперації, яка відбулася 24.01.1958 р., були обрані склад обкому профспілки та його президія.

У 1990 р. обласна профспілка працівників державної торгівлі та споживчої кооперації, яка нараховувала понад 40 тис. членів, поділилася на дві профспілки: профспілку працівників торгівлі та громадського харчування і профспілку працівників споживчої кооперації.

Перша обласна установча конференція профспілки працівників торгівлі та громадського харчування відбулася у вересні 1990 р. На той час профспілка нараховувала понад 10 тис. членів, які об'єднувались у 36 первинних профспілкових організаціях. 10 з них мали статус об'єднаних профспілкових комітетів.

Головою обласного комітету профспілки було обрано Людмилу Миколаївну Босомікіну, секретарем — Оксану Тимофіївну Бакман. Обрано керівні органи профспілки: президію, обком та інші.

Учасники установчої конференції схвалили Статут профспілки, який був затверджений на її з'їзді, та визначили основні напрямки діяльності галузевої профспілки.

У роки перебудови профспілка переживає важкі часи. З комерціалізацією підприємств торгівлі та громадського харчування, а потім подальшою приватизацією практично ліквідовано таку галузь як державна торгівля. Розпалися торговельні об'єднання, роздрібнилися підприємства. Пройшло скорочення працюючих, багато з них залишилося без роботи.

Паралельно відбувалася реорганізація і профспілки. Об'єднані профспілкові комітети поступово були ліквідовані, роздрібнилися. Чисельність членів профспілки різко знизилася.

На перше січня 2001 року чисельність первинних профспілкових організацій збільшилася до 50, проте кількість членів профспілки зменшилася до 3 тисяч.

З прийняттям закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» профспілка працівників торгівлі та громадського харчування у 2000 році затвердила новий Статут і свою нову назву. Відтепер вона іменується «Всеукраїнською профспілкою працівників і підприємців торгівлі, громадського харчування та послуг». Скорочено ВПТ.

На третій обласній звітно-виборній конференції Тернопільської обласної організації Всеукраїнської профспілки працівників і підприємців торгівлі, громадського харчування та послуг у квітні 2000 р. втретє головою обкому було обрано Л. М. Босомикіну. У роботі конференції взяла участь голова ЦК галузевої профспілки Г. Д. Ясько.

Започаткована разом з підприємництвом

В. ТАМАРИНА

Федерація профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва України (ФПКПУ) створена 21 січня 1990 року на Установчому з'їзді в м. Києві як самостійне, незалежне від Укрпрофради об'єднання профспілок на базі вже існуючих на той час профспілок кооперативів та працівників сфери підприємництва. Десятирічна історія профспілки дає можливість провести аналіз процесів, які відбувалися в Федерації профспілок за цей період, простежити динаміку змін з точки зору побудови, структуризації профспілкового об'єднання, якісного і кількісного складу, фінансового стану, основних напрямків діяльності.

До 1997 року основними структурними складовими Федерації були обласні (міські) профспілкові об'єднання, керовані радами (комітетами) профспілок. За час існування галузевої профспілки відбулися дві важливі події, котрі спричинили зміни в структурі Федерації, тобто перші паростки галузевого творення профспілкового об'єднання із збереженням федеративності:

1997 рік — Українська профспілка плавскладу;

1998 рік — Всеукраїнська незалежна профспілка працівників транспорту.

Утворившись в 1990 році (за часів СРСР і КНРС), Федерація стала першим профспілковим об'єднанням, яке відмовилося від принципів демократичного централізму. До складу Ради Федерації на паритетних засадах делегують її членів обласні (міські) галузеві організації профспілок. Рівне представництво передбачає і рівне фінансування діяльності Ради Федерації кожною такою профспілкою, незалежно від чисельності членів профспілки.

Статутом передбачена обов'язковість виконання рішень Ради Федерації обласними, міськими, галузевими організаціями лише з питань фінансів і коштів державного соціального страхування. Всі інші рішення мають рекомендаційний характер.

21 січня 1990 року на першій обласній конференції головою галузевого профоб'єднання була обрана Ліна Павлівна Мацюк.

4 березня 1993 року обласну профспілку очолила Вікторія Вікторівна Тамаріна, яка працює на цій посаді до сьогодні.

На початок 2001 року кількість організацій галузевої профспілки складала більше двох тисяч, в яких нараховується близько одинадцяти тисяч працюючих. У галузі переважають підприємства малого бізнесу з приватною формою власності.

Соціальне страхування на службі у людей

Минають роки, змінюються часи і обставини. Удосконалюються державні інституції. А завдання системи соціального страхування робити людям добро, застраховувати їх від несподіваного і непередбачуваного, вселяти в них надію на краще — залишається незмінною. Напередодні 75-річчя створення обласного профспілкового об'єднання доречно пригадати дещо з історії цього виду добродійності.

Взагалі зародилося соціальне страхування у Німеччині в кінці 80-х років позаминулого століття у формі допомоги потерпілим на виробництві, страхових кас, субсидій тощо.

Важливою подією в історії соціального страхування стало переведення його з 23 червня 1933 року в управління профспілок, у відання

яких перейшли також санаторії, будинки відпочинку та ряд інших установ.

Л. МАЦЮК

Слід сказати, що за десятиліття, які минули відтоді, профспілки в цілому та Тернопільська обласна профспілкова організація зробили чимало для захисту соціальних прав трудящих. Соціальне страхування було і залишається одним із основних джерел фінансування програм, спрямованих на задоволення найголовніших потреб людини праці.

Політичні події, що мали місце у нашій державі на початку 90-х років, і ті зміни, які почалися в економічній та соціальній сферах, поставили в розряд актуальних завдань удосконалення системи соціального страхування.

Життя поставило крапку в діяльності старої системи, і Фонд став самостійною фінансово-банківською структурою в управлінні соціальним страхуванням у державі. Факт народження цієї системи зафіксовано спільною постановою Ради Міністрів Української РСР і Ради Федерації незалежних профспілок України від 11 лютого 1991 року № 25 «Про управління соціальним страхуванням в Україні».

Перш за все, малося на меті, використовуючи накопичений досвід та існуючий механізм реалізації права громадян на соціальне страхування, забезпечити цілісність, фінансову самостійність, а також стабільність у діяльності створюваної структури. Свої завдання Фонд вирішував у тісному взаємозв'язку з профспілками всіх рівнів. Для цього був створений виконавчий орган — дирекція обласного відділення Фонду соціального страхування України, яка підзвітна правлінню обласного відділення. На перших порах її очолювала досвідчений профспілковий працівник Анеля Федорівна Зінченко, а з березня 1993 року її незмінним керівником є Ліна Павлівна Мацюк.

Головним досягненням в діяльності Фонду стало те, що він, незважаючи на скруту в державі, стабільно забезпечував виконання покладених на нього функцій. Десять років Фонд і його виконавчі органи на всіх рівнях виконували основне завдання — в рамках своєї компетенції своєчасно забезпечували гарантовані виплати з соціального страхування, передбачені чинним законодавством. Причому, всі фінансові витрати здійснювались виключно за кошти бюджету Фонду, без будь-яких дотацій з Державного бюджету або інших джерел.

Лише за минулий рік в області виплачено людям допомог по тимчасовій непрацездатності — 8,6 млн. грн., по вагітності і пологах — 1,8 млн. грн., на санаторно-курортне лікування — 2,0 млн. грн., на утримання ДЮСШ та профілакторії — 0,7 млн. грн.

Головне у роботі Фонду — принцип солідарності та субсидіювання, тобто, якщо якомусь підприємству не вистачає коштів, Фонд допоможе у виплаті різного виду допомог.

У січні 2001 року Верховна Рада України прийняла закон «Про загальнообов'язкове державне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням». Вслід за центральними органами 20 червня 2001 року на теренах Тернопільщини обрано правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Тепер рівноправними членами правління разом з профспілковими працівниками стали представники держадміністрації та роботодавців.

Важливо, щоб зміни в системі соціального страхування супроводжувались зміною економічних умов, щоб була зацікавленість роботодавців і держави у надходженні страхових коштів, організації ефективного контролю за витрачанням страхових сум.

Необхідно, щоб після завершення реформування системи соцстраху не загубилась сама її суть, значення і довіра людей, насамперед хворих, дітей, ветеранів, інвалідів, для яких Фонд соціального страхування завжди був острівець надії на підтримку у найважчі хвилини життя.

Прес-центр облпрофради інформує ...

Як окрема структура, інформаційний центр в республіканському апараті профспілок України був створений на початку 1989 року. Рішенням президії Укрпрофради та регіональних колегіальних органів такі ж інформаційні органи були сформовані в усіх областях України. У Тернопільській облпрофраді його очолила колишня завідувача відділом обласної молодіжної газети «Ровесник» Л. С. Овсяна.

Протягом усього 1989 року разом з широким інформуванням прес-центром через місцеві ЗМІ населення області про діяльність профспілок проводилася практична підготовка до регулярного випуску обласної профспілкової газети. У січні 1990-го у світ вийшов перший номер вісника «Профспілкове життя». Тираж його складав три тисячі примірників (стільки ж нараховувалося первинних профспілкових організацій в області). Формат газети А-3, обсяг — 4 сторінки, періодичність випуску — двічі на місяць.

Для забезпечення нормального виробничого процесу (підготовки матеріалів, їх редагування, макетування, друкування та інших робіт) функціонував штат у складі завідуючого прес-центром (він водночас виконував обов'язки редактора), двох кореспондентів, фотокореспондента, друкарки і коректора.

Н. МОХОВИК

З квітня 1990 року Л. С. Овсяна перейшла працювати в обласну газету «Вільне життя» і прес-центр облпрофради та редакцію «Профспілкового життя» очолила кореспондент цієї газети Н. М. Моховик, яка до цього часу працює керівником інформаційної служби обласної ради профспілок.

Упродовж дев'яти років функціонування «Профспілкове життя» виконувало свою головну функцію — широко висвітлювало усі сторони діяльності профспілок області, забезпечувало профактив усіх галузевих профоб'єднань необхідним інформаційно-аналітичним матеріалом.

Без перебільшення можна сказати, що усі ці роки газета була найпершим помічником і порадником профспілкового активу, рядових спілчанців у їх роботі. Друковане видання інформувало читачів про позицію профспілок з різних питань, їх ініціативи і корисні справи, висвітлювало досвід роботи та найтипівіші проблеми, з якими стикалися у своїй діяльності профспілкові організації, вміщувало розбір різних конфліктних ситуацій, що виникали в процесі роботи спілчанських організацій, широко представляло юридичні консультації, роз'яснення, тлумачення законодавчих актів, подавало різноманітний довідковий матеріал.

За підсумками конкурсу засобів масової інформації, присвяченого III з'їздові Федерації профспілок України, який відбувся 7 жовтня 1997 року, вісник Тернопільської обласної ради профспілок «Профспілкове життя» був відзначений Почесною грамотою Федерації профспілок України та грошовою премією.

На жаль, через брак коштів, який в останні роки дуже помітно відчувається у профспілкових органах області різних рівнів, довелося відмовитися від випуску профспілкової газети. Уже два роки вона, на жаль, не виходить. Але від подачі профспілкової інформації через засоби масової інформації — місцеві газети, радіо і телебачення профспілки краю не відмовилися. Зокрема, в обласних газетах «Свобода» і «Вільне життя» з початку 2001 року з доброї волі редакторів Миколи Яковича Ротмана та

Петра Степановича Федоришина запровадили постійні рубрики «Профспілковий кур'єр» і «Профспілковий експрес», в яких оперативно подаємо інформацію про усі профспілкові справи і починання, вирішення тих чи інших конфліктних ситуацій, часто вміщуємо роз'яснення юристів з різноманітних питань, які хвилюють людей праці. Окремо публікуємо у цих найтиражніших газетах області статті, інтерв'ю, інші матеріали з питань профспілкової роботи.

З початку 2001 року на обласному радіо провели уже п'ять «круглих столів» з актуальних питань профспілкової роботи за участю керівників та спеціалістів обласної ради профспілок, керівників обласних галузевих профоб'єднань. Розглядали, зокрема, вплив реформування аграрного сектора економіки на умови праці і життєвий рівень трудівників села; вели мову про виконання колективних договорів на підприємствах, в організаціях і установах; про стан виробничого травматизму; про хід підготовки оздоровчих закладів профспілок області до початку оздоровчого сезону дітей; про дотримання на підприємствах, в установах та організаціях трудового законодавства. Такі «живі» спілкування профспілкових керівників у студії зі слухачами продовжуватимемо і надалі. Крім

цього через інформаційні випуски обласного радіо і телебачення систематично інформуємо наших краян про найвагоміші профспілкові справи.

Широко представляє профспілковий прес-центр роботу спільчанських організацій Тернопільщини в засобах масової інформації агентства «Профінформу» України. Зокрема, немало наших матеріалів з'являється на сторінках всеукраїнської профспілкової газети «Профспілкові вісті», журналів «Вісник Федерації профспілок України» та «Профспілки України», «Бібліотечки профспілкового активіста».

Окремо слід зауважити, що прес-центр активно працює над підготовкою до друку брошур і книг з різних питань профспілкової роботи, розробку і написання яких ініціює голова обласної ради профспілок, невтомний шукач цікавих творчих ідей, член Національної Спілки письменників України Б. М. Андрушків.

Нещодавно під його керівництвом вийшли книги «Картографічний путівник: Тернопіль і Тернопільщина», «На вістрі соціальної напруги, або Деякі питання організації акцій протесту», «Заради кращої долі або Як обрати гідних представників до Верховної Ради України і місцевих рад».

До 75-річчя утворення регіонального об'єднання профспілок підготовлено цю ґрунтовну книгу з історії та діяльності профспілок краю за їх майже як сторічну діяльність.

З метою кращого висвітлення роботи профспілок нашого краю обласна рада профспілок з початку 2001 року оголосила творчий конкурс для представників місцевих засобів масової інформації — преси, радіо і телебачення. Для переможців змагання встановлено грошові винагороди. Сподіваємось, що це творче суперництво задасть живого імпульсу для якнайширшого і об'єктивного представлення багатогранної діяльності профспілок Тернопільщини у засобах масової інформації.

Не збідніє рука, яка дає

Гуманітарно-економічний аспект профспілкової роботи

Серед багатьох функцій обласної ради профспілок найважливішою була і залишається функція соціально-економічного і правового захисту людей праці і населення регіону в цілому. Та треба сказати, що серед численних звернень і прохань на адресу територіального міжгалузевого профоб'єднання значну частину займають звернення гуманітарного характеру. Люди приходять сюди, як в останню інстанцію, отримати допомогу на придбання медикаментів та лікування різних недуг. Звертаються особи похилого віку з проханнями посприяти у наданні послуг в обслуговуванні. Не обминають нас сім'ї, які втратили годува-

льників. Просять не відмовити у якихось кількох десятках гривень учасники Другої світової війни і матері-одиначки...

Аналіз звернень за останній час показав, щороку матеріальну допомогу у нас отримують від 50 до 100 чоловік. При всій фінансовій скруті облпрофрада вишукує кошти і допомагає найменш захищеним нашим співгромадянам. Так, в минулому році тільки 38 пенсіонерам було виділено 760 гривень. Чотирьом громадянам надана допомога для проведення операцій.

Г. РУДАКЕВИЧ

Гуманітарне обличчя облпрофради є, як кажуть, багатогранним. Профоб'єднання систематично організовує розмаїті святкові заходи — конкурси для дітей-сиріт, для дітей інтернатних установ. Влаштовуються екскурсії в історичні місця України, в тому числі до Києва. Практикуються поїздки на столичні новорічні ялинки, організовуються новорічні ранки.

Проводимо також безкоштовне оздоровлення хлопчиків і дівчаток з соціально незахищених сімей. Так, влітку цього року загалом таких 567 таких дітей набралися сил і здоров'я в профспілкових оздоровницях.

Тридцять обдарованим школярам, до речі, також з найбільш вразливих категорій, цього літа подарували можливість оздоровитися і взяти участь у фестивалі дитячої творчості «Веселка» в Очакові на Миколаївщині.

Загалом цього року обласна рада профспілок і галузеві профоб'єднання оздоровили понад 12 тисяч дітей.

Окремою гранню гуманітарної діяльності профспілок є сприяння у ліквідації наслідків від стихійних лих. Зокрема, обласна рада профспілок та галузеві профоб'єднання надали допомогу сім'ям загиблих шахтарів в сумі 1000 гривень. Стільки ж виділили Закарпатській обласній раді профспілок для допомоги потерпілим від повені.

Не були байдужими профспілки області під час ліквідації наслідків бурелому в нашій області у 2000 році. Лише для жителів Чортківського району було виділено близько 2000 гривень, а на ремонт музичної школи в селі Пробіжна перерахували ще окремо 1200 гривень.

Можна навести багато прикладів надання допомоги закладам і громадським формуванням культурно-мистецького характеру — на організацію концертів, видавничу діяльність, проведення спортивно-

культурних заходів, творчих вечорів тощо. Велику допомогу в цій справі надають наші структурні підрозділи. Зокрема, фізкультурно-спортивні товариства профспілок «Колос» та «Україна», мистецьке об'єднання «Світ культури», сервісно-туристичний центр «Рута», обласна школа мистецтв, туристсько-екскурсійне виробниче об'єднання «Тернопільтурист» та інші.

Спеціалісти обласної ради профспілок систематично безкоштовно надають консультації членам профспілки і всім, хто звертається до нас, з правових та соціально-економічних питань.

Профспілки краю беруть активну участь в духовному відродженні. Лише в поточному році, в день Різдва святої Богородиці у селі Мислова Підволочиського району з доброї волі працівниці обласної ради профспілок Галини Петрівни Чуфай та її чоловіка народився пам'ятний знак Матері Божій.

Вчинок родини Чуфай є якраз таким фактом доброчинності. Ми гордимся тим, що Галина Петрівна є вихованкою і працівницею обласної ради профспілок, а її чоловік — господарник, і вони сьогодні, можливо обмеживши себе в чомусь, побудували цей знак на вдяку Матері Божій, яка супроводжує їхню родину, водночас збагативши і скрасивши село ще однією пам'яткою культури нашої історії, яких тільки в нашій області нараховується понад 30 тисяч.

Добрі справи і вчинки профспілок області не залишаються поза увагою громадськості. Маємо багато добрих відгуків, подяк за роботу на адресу територіального і галузевих профоб'єднань. Наведемо тільки кілька рядків з одного із останніх листів.

«Щиро вдячний обласній раді профспілок, особисто її керівникові Б. М. Андрушківу, а також голові обласної ради профспілки працівників освіти і науки Є. В. Юрківському за допомогу, надану мені для проведення операції на серці у Київському науково-дослідному інституті серцево-судинної хірургії. Ця підтримка врятувала мені життя. Низький уклін Вам, добрі люди з профспілок.

З повагою — Геннадій Григорович Іванюк, викладач технічного коледжу Тернопільського технічного університету ім. І. Пулюя».

І цей перелік конкретних прикладів, які ілюструють гуманітарне обличчя профспілок можна було б продовжувати і продовжувати. Та ми розуміємо, що крім доброти, воно повинно випромінювати красу, давати людям надію на допомогу і підтримку найбільш масової громадської організації, яка стоїть на сторожі їх прав та інтересів.

Пісня, спорт, труд — поруч ідуть

Протягом всієї своєї багаторічної історії в полі зору профспілок області постійно перебувають питання захисту духовних інтересів людей праці, створення необхідних умов для культурного і фізичного розвитку, виховання та оздоровлення молоді, дітей і підлітків.

I. МОТКАЛЮК

Адже не хлібом єдиним живе людина... Вона потребує задоволення своїх інтересів, змістовного проведення дозвілля.

Відповідно до часу і обставин змінювалися окремі функції профспілок. Проте незмінним залишилося їх завдання — дбати про створення належних умов для духовного зростання людей праці, молодого покоління, доступного користування громадянами надбаннями не лише української національної, а й світової ку-

льтури, розвивати мистецьку та технічну творчість.

Це ще раз підтвердив III з'їзд профспілок України. Він визначив питання захисту духовних інтересів трудівників, молоді, дітей і підлітків одним із пріоритетних в діяльності спілчанських організацій.

У нинішніх умовах економічної скрути і дефіциту коштів обласна рада профспілок, галузеві профоб'єднання постійно дбають про збереження закладів культури, які належать трудовим колективам і профспілковим комітетам. З цією метою ведеться наполегливий діалог з владними структурами усіх рівнів. Ці питання щороку включаються до регіональної угоди з органами влади та роботодавцями. Здійснюється систематичний контроль за їх виконанням.

Відрадно, що завдяки співпраці з владними структурами, господарниками профспілкам вдалося зберегти більшість закладів культури, майже всі аматорські художні колективи, які носять почесне звання «народний» та «сразковий», а також розширити обласну профспілкову школу мистецтв.

Сьогодні у 30 закладах культури підприємств, установ, навчальних закладів діють майже 180 колективів технічної творчості і художньої самодіяльності. У них беруть участь понад 3 тисячі чол., діти і підлітки. Понад 50 кращих профспілкових колективів удостоєні почесних звань «народний» та «сразковий».

За останні роки значна увага приділяється відновленню незаслужено забутих форм духовного і культурного обслуговування трудівників і членів їх сімей, підвищенню ролі народної творчості. Аматорські художні колективи профспілок області брали участь у трьох Всеукраїнських фестивалях, обласних і ряді міжрегіональних конкурсів. Окремі з них, як наприклад, обласний огляд-конкурс «Тернопільська танцювальна весна» стали вже традиційними.

Проведення конкурсів, оглядів, фестивалів, без перебільшення, наглядно демонструє розмаїття творчих здобутків, сприяє виявленню нових талантів, зростанню виконавської майстерності та авторитету колективів серед населення.

**Учасники зразкового вокально-хореографічного гурту
«Романове село»**

Досить сказати, що у кожному з Всеукраїнських фестивалів у середньому брало участь 350 самодіяльних колективів з числом учасників 4 тисячі чоловік. Тринадцяти колективам художньої самодіяльності профспілок вперше присвоєно звання «народний» та «зразковий». Кращі з цих колективів, лауреати фестивалів, з успіхом представляли наше мистецтво у звітних концертах області на столичній сцені палацу «Україна».

Не можна не згадати і про проведення благодійних новорічно-різдвяних акцій для дітей-сиріт та інвалідів. Завдяки піклуванню обласної ради профспілок, галузевих профоб'єднань, матеріальній підтримці Фонду соціального страхування України та його обласної виконавчої дирекції лише за три останні роки понад 11 тисяч дітей-сиріт та школярів із інших соціально незахищених категорій відпочивали у кращих дитячих оздоровницях за межами області, відвідали свята новорічної ялинки,

отримали подарунки, стали учасниками різноманітних творчих конкурсів. Такі заходи отримують схвальні відгуки у людей, трудових колективах і, безперечно, працюють сьогодні на авторитет профспілок.

Обласна рада профспілок спільно з членськими організаціями за підтримки органів виконавчої влади, господарських керівників значну увагу приділяють питанням організації оздоровлення дітей і підлітків.

Основні зусилля спрямовуються на ефективне використання матеріальної бази 13 дитячих стаціонарних оздоровчих закладів та 4 санаторіїв. Незважаючи на фінансову скруту підприємств, організацій, обмежені можливості у коштах, профбюджету та Фонду соціального страхування вдалося зберегти всі діючі стаціонарні дитячі табори та санаторії.

Кожного року за організаційною та фінансовою участю профспілок в середньому оздоровлюються понад 14 тисяч дітей і підлітків, що значно більше, ніж у попередні періоди. Характерно, що майже дві третини зі всіх оздоровлених складають діти-сироти та діти з багатодітних та малозабезпечених сімей, а також школярі, які проживають у радіоактивно забруднених районах.

За підсумками участі у Всеукраїнському огляді роботи профспілок і трудових колективів на кращу організацію оздоровлення дітей і підлітків, Тернопільщина у 1999 році стала переможцем у своїй групі, а у 1998-2000 рр. нагороджена Пам'ятними дипломами Федерації профспілок України.

У 2001 році Тернопільська обласна рада профспілок курс з опозиційного до влади, змінила на конструктивну співпрацю з нею і державотворчими політичними, громадськими структурами. Заклик: «В єдності — наша сила» став чільним в емблемі облпрофради.

(Константа з життя регіональних профспілок на даному етапі)

1.7. АЛЬТЕРНАТИВИ СОЦІАЛЬНОМУ ПАРТНЕРСТВУ НЕМАЄ

На сьогодні відомі два способи досягнення злагоди, соціального миру як необхідної передумови подальшого розвитку суспільства. Перший передбачає можливість узгодження інтересів власників засобів виробництва і найманих працівників шляхом переговорів, взаємних поступок, пошуку компромісів.

Другий — через вирішення суперечностей між інтересами власників засобів виробництва і найманих працівників антагоністичними, непримиренними методами доводить працюючий люд до революції, до знищення приватної власності, а разом з нею — і власників.

У минулому столітті історія надала можливість обом теоріям реалізуватись у світовій практиці. Цей експеримент у наші дні утверджується повною перевагою теорії реформізму і соціального партнерства. Теорія революційних перетворень суспільства переконливо довела свою неприродність, штучність і нездатність методом сили і примусу зробити усіх людей рівними і щасливими.

М. МАРЧУК

Останнім часом в Україні, як і у більшості розвинутих цивілізованих держав, усе частіше привертає до себе увагу соціальне партнерство. Про нього говорять у пресі, на наукових конференціях, у профспілкових та урядових структурах.

Проте, як показує практика, багато людей взагалі не знають, що це таке, або мають досить поверхове уявлення, дале-

ке від реального.

Це й зрозуміло, адже протягом життя кількох поколінь у нашій країні таке явище було відсутнє, а зарубіжний досвід соціального партнерства утотожнювався із зрадою класових інтересів.

Отож, соціальне партнерство — це, насамперед, система соціальних відносин між учасниками виробничого процесу, коли визначаються розбіжності інтересів робітників і роботодавців, їхнє право відстоювати свої інтереси шляхом переговорів, взаєморозуміння, пошуку компромісів, взаємоприйнятних рішень в ім'я соціального миру.

Соціально-політична ситуація в Україні в 90-х роках минулого століття та і в теперішній час характеризується нестабільністю, обумовленою економічною кризою, розпадом учорашніх державно-політичних структур, незрілістю нових суспільно-політичних об'єднань, ворожим ставленням до ідеї незалежності ряду впливових на зовнішню і внутрішню політику діячів.

Спад виробництва, шалена інфляція відкинули більшість економічно активного населення за межу бідності, що, в свою чергу, призводить до страйків, які ще більше погіршують економічну ситуацію в Україні, посилюють соціальну напругу в суспільстві.

У цих складних умовах одним із дуже ефективних засобів досягнення соціального миру та відродження економіки, як переконливо свідчить світовий досвід, є створення системи соціального партнерства на всіх його рівнях: державному, галузевому та виробничому. Така система в Україні тільки-но започатковується з урахуванням досвіду країн з розвинутою ринковою економікою, деяких конвенцій та рекомендацій МОП. Опрацювання цієї системи, її вдосконалення слід прискорити, щоб вона стала важливим елементом вітчизняної економіки. На жаль, на сьогодні існує цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, що стримують реалізацію принципів соціального партнерства в Україні і в області зокрема.

По-перше, з часу здобуття незалежності не завершився розподіл обов'язків і відповідальності основних соціальних сил суспільства за визначення і реалізацію соціально-економічної політики.

По-друге, повільна реалізація економічних реформ, надмірна політизація суспільства, недовіра населення до дій представників законодавчої і виконавчої влади штовхають до соціального протистояння, вирішення певних проблем крайніми методами — страйками, без належного економічного обґрунтування.

По-третє, частину керівників усіх рівнів влади, господарників задовільняє та соціально-економічна ситуація, яка склалась в державі в сучасних умовах. Вони не хочуть її змінювати.

Які ж передумови соціального партнерства маємо на сьогодні? Скажемо відверто — вони не на користь суспільству. Громадянське суспільство лише формується. Проходить кардинальна зміна соціальної структури населення. Замість дотримання принципів правової держави, маємо розгул правового нігілізму і злочинності.

Відомо, що соціальне партнерство налагоджується лише в ринковому середовищі, за наявності розвинутого ринку праці і цивілізованих виробничих відносин. А у нас не стало ні роботи, ні грошей, ні товару. Сподіватимемося, що все налагодиться.

У масовій свідомості людей ставлення до соціального партнерства, як показує практика, байдуже, а часто й негативне. Візьмемо нижчий рівень соціального партнерства, на якому мав би бути задіяний трудовий люд — між власником і найманим працівником. Протягом останніх десяти років охоплення працюючих колективними договорами в області не перевищувало 50-відсоткового показника.

Варто згадати активність працюючих під час розробки і укладання колективних договорів, яким чином доводиться забезпечувати кворум зборів чи конференції колективу.

Отже, можна зробити висновок, що в Україні на даний час відсутні об'єктивні політичні, економічні, ідеологічні передумови для реалізації соціального партнерства. І хоч у попередні роки колдоговори між адмініст-

раціями підприємств і профспілковими організаціями уклалися, вони не були реальним інструментом регулювання трудових відносин, а їх підписання мало здебільшого формальний характер. Адже трудові відносини практично регулювалися законодавством.

Оскільки ми йдемо до ринкових перетворень усього економічного життя, тому відносини на ринку праці маємо будувати не на силових засадах, а на основі права, взаємоповаги, взаєморозуміння і пошуку компромісів. Та, найголовніше, мабуть, полягає в тому, що без соціального партнерства Україні не вийти з тієї глибокої кризи, що все тугіше затягує зашморгом саму можливість нашого історичного виживання як нації. Саме в цій ситуації держава не повинна бути проти запровадження окремих елементів і всього цілісного механізму соціального партнерства. Для цього необхідна чітка державна політика, якої, на жаль, поки що немає.

Незважаючи на відсутність передумов для реалізації соціального партнерства, на рівні області воно започатковане ще в 1991 році. У цей час в Україні відбувався важкий і повільний процес переходу економіки з жорсткої командно-планової системи до соціально орієнтованого господарювання на засадах регульованого ринку. Внаслідок чого почав проявлятися індивідуальний та груповий егоїзм — сувора реальність, яка через відсутність стримуючих механізмів могла швидко порушити соціально-економічну рівновагу суспільства, поглибити майнове розшарування, спричинити соціальні конфлікти.

Тоді вперше, за наполяганням профспілок після переговорів та консультацій була укладена регіональна угода між обласною Радою народних депутатів та обласною радою профспілок з питань соціального захисту населення області. Цей документ мав послужити механізмом для координації спільних дій, спрямованих на захист соціально-економічних прав та інтересів працівників, всього населення області, попередження можливих негативних наслідків при проведенні економічних реформ та виведенні економіки області із кризового стану. Такі угоди уклались і в наступні роки.

Досвід роботи в рамках регіональної угоди показав, що в умовах становлення державності, реформування економічних відносин профспілки були змушені шукати нові форми співпраці з соціальними партнерами і нові, нетрадиційні вчора, методи боротьби у відстоюванні соціально-економічних прав членів профспілки.

У 1995 році профспілки стали ініціаторами укладання регіональної угоди на принципах трипартизму. Тобто до цього процесу було залучено і роботодавців. На жаль, на той час в області роботодавці ще не були організовані у свої об'єднання. Проте пошуки вдосконалення соціального партнерства тривали. Профспілки вивчали досвід роботи у цьому плані

колег із Кіровоградщини, Миколаївщини, де такі угоди вже діяли, а також досвід зарубіжних країн.

В ході переговорного процесу з укладання тристоронньої регіональної угоди на 1997 рік обласна рада профспілок ініціювала створення обласної ради соціального партнерства та подала на розгляд сторін проект тимчасового положення про цей орган. Даний документ обговорювався в структурах обласної держадміністрації та регіонального відділення Українського союзу промисловців та підприємців. Зваживши всі «за» і «проти», врахувавши набутий досвід роботи областей, сторони прийшли до спільної думки про те, що така рада потрібна для подальшої співпраці у рамках соціального партнерства.

1 квітня цього ж року представниками обласної держадміністрації, регіонального відділення УСПП і профспілок на організаційному засіданні була створена обласна рада соціального партнерства — постійно діючий консультативний, дорадчий орган. А через тиждень була підписана тристороння регіональна угода з соціально-економічних питань на 1997 рік.

Аналіз виконання регіональних угод, а їх протягом десяти років в області було укладено вісім, показує, що реалізація їх зобов'язань певною мірою сприяє вирішенню соціальних питань, стримуванню трудових конфліктів, спричинених спадом промислового і сільськогосподарського виробництва, обсягів робіт та зниженням життєвого рівня населення.

І за умов розуміння наших позицій, і за умов несприйняття профспілок, і навіть за умов протистояння профспілки намагалися сприяти обласній держадміністрації, працедавцям у вирішенні соціальних, трудових проблем, у здійсненні соціального захисту населення в умовах економічної кризи, налаштовували на злагоду, попереджували страйки, знижували соціальну напругу в колективах, дотримуючись принципів соціального партнерства.

В такій ситуації обласній раді профспілок не завжди вдавалось добитись від органів виконавчої влади, роботодавців виконання тих заходів чи зобов'язань, на які були передбачені фінансові витрати, вирішення ряду питань житлового будівництва, своєчасної виплати заробітної плати, соціальних виплат інвалідам, пенсіонерам, сім'ям з дітьми. Але все ж принципову згоду у вирішенні багатьох питань, стримуванні трудових конфліктів шляхом переговорів з обласною держадміністрацією та роботодавцями профспілки знаходили.

Однією з форм соціального партнерства в області є укладання колективного договору на підприємстві, в організації та установі, який є важливим інструментом у захисті законних прав та інтересів працівників, засобом узгодження інтересів працюючих і власників. На цьому рівні соціального партнерства профспілки мають певний досвід принаймні в ор-

ганізаційному плані. Адже відомо, що до прийняття закону України «Про колективні договори і угоди» укладання колективних договорів і їх підписання сторонами носили здебільшого формальний характер. Зовсім іншого характеру набула процедура укладання колективних договорів після прийняття цього закону. Оскільки держава встановила мінімальні гарантії з оплати праці, зайнятості, відпочинку і охорони праці, регулювання трудових відносин передала трудовим колективам, то колективні договори стали основою соціального партнерства на виробничому рівні, тобто, між найманими працівниками та роботодавцями (власниками).

На жаль, не всі працюючі, навіть члени профспілок, ще не усвідомили важливості і необхідності укладання колективного договору, що їх умови праці, рівень життя сімей залежить від умов колективного договору. Не усвідомлюють важливості колективного договору і роботодавці (власники), які ніколи не виступають ініціаторами укладання цих документів. Цим самим вони втрачають шанс покращити економічний та фінансовий стан підприємства.

Питання укладання колективних договорів неодноразово знаходило своє відображення в регіональних угодах. Це свідчить про його актуальність і важливість. Проте, починаючи з 1994 року, робота з укладання колективних договорів в області почала звужуватись, що не робить честі ні нашим працедавцям, ні нам, профспілкам. Це сталося з вини як керівників, так і профспілкових комітетів підприємств та організацій різних галузей народного господарства області, які зайняли вичікувальну позицію і тим самим стримали прийняття колдоговорів.

2000-й рік характерний тим, що на цьому рівні соціального партнерства сталися помітні зрушення. За попередніми підрахунками профспілок, 76 відсотків підприємств, організацій, які перебувають під їх впливом, уклали колективні договори. З упевненістю можна сказати, що від цього виграють соціальні партнери — як працівники, так і роботодавці (власники).

Співробітництво соціальних партнерів здійснюється у формі консультацій, переговорів, які в більшості випадків завершуються укладанням тарифних угод і колективних договорів. Що ефективніше вони співпрацюють, то кращі умови створюють для всебічного розвитку трудового потенціалу, то більшу віддачу має держава від живої праці на виробництві, в обслуговуванні та інших секторах народного господарства. Розуміючи це, окремі обласні профоб'єднання почали укладати галузеві угоди на регіональному рівні з управлінськими структурами обласної держадміністрації. Однією з перших таку угоду уклала профспілка освітан з управлінням освіти і науки в 1993 році. Відтак угоди почали укладати із своїми соціальними партнерами профспілка працівників споживчої коо-

перації (1994 рік), профспілка працівників АПК (1996 рік), профспілка працівників охорони здоров'я (1997 рік).

Без сумніву, це позитивно позначилося на роботі галузей, цим самим зроблено важливий крок до регулювання трудових відносин шляхом соціального партнерства на цьому рівні. Згодом, із створенням галузевих асоціацій роботодавців, укладатимуться угоди і у виробничій сфері. Держава і органи виконавчої влади мали б бути зацікавлені у їх діяльності, але цей процес відбувається дуже повільно. А поки що профспілки очікують від Федерації профспілок України ініціативи щодо найшвидшого вирішення проблеми із прийняттям законів про соціальне партнерство і роботодавців.

Таким чином, для якісної і повної реалізації колективних договорів, угод, принципів соціального партнерства необхідно ліквідувати прогалини в частині правових і економічних знань, що стримує розвиток цієї важливої роботи в Україні.

Незважаючи на відсутність достатніх правових передумов для реалізації соціального партнерства, ми повинні не відмовлятися від нього, а шукати форми співпраці, аналізувати і творчо використовувати напрацювання і світовий досвід. А він свідчить, що в умовах ринкової економіки альтернативи соціальному партнерству немає. Лише воно сприяє соціальному миру в суспільстві, гарантує його поступ.

«Профспілки, їх об'єднання мають право на організацію та проведення страйків, зборів, мітингів, походів і демонстрацій на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до закону.»

Із закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 26).

1.8. ВИДИ І ФОРМИ АКЦІЙ ПРОТЕСТУ. ПОРЯДОК ЇХ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Акція протесту профспілок проводиться відповідно до рішення виборного профспілкового органу, або рішення вищестоячого профспілкового органу й зумовлена постійним і тривалим порушенням конституційних прав трудящих на працю, її своєчасної оплати, соціального захисту громадян чи з інших причин.

Мета акцій протесту — домогтися від органів законодавчої, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, адміністрації підприємств, установ й організацій усіх форм власності безумовного і повного

забезпечення конституційних прав і гарантій на працю, своєчасне отримання заробітної плати та соціальний захист, інших вимог профспілок.

Акція протесту профспілок може проводитись у формах мітингів, маніфестацій, пікетувань та інших відповідно до чинного законодавства.

На підприємствах, в установах та організаціях форма акції протесту визначається профспілковим комітетом самостійно, виходячи з конкретних обставин. Бажано, щоб у Всеукраїнській акції протесту брали участь усі первинні профспілкові організації. В разі відсутності економічних підстав для проведення акції профспілковий комітет проводить солідарні заходи на підприємстві, в організації, установі у формі мітингу, зборів, конференції трудового колективу.

О. СВИРИДЕНКО

Заходи в колективах проводяться напередодні Всеукраїнської акції протесту (за тиждень) за участю господарських керівників, представників галузевих та регіональних профспілкових органів.

Всеукраїнська, обласна акції протесту проводяться водночас у всіх адміністративно-територіальних одиницях області (обласному центрі, містах, районних центрах тощо) за участю представників усіх без винятку профспілок.

Координація дій щодо проведення акції протесту в області покладається на обласну раду профспілок, а в Тернополі вона є безпосереднім її організатором.

Для підготовки та проведення акції протесту профспілок пропонується:

Профкомам підприємств, організацій, установ:

Проаналізувати та розглянути на засіданні профспілкового комітету стан забезпечення працівників роботою, погашення заборгованості із заробітної плати. Дати оцінку виконання зобов'язань за колективним договором, визначити заходи впливу щодо покращення соціально-економічної ситуації.

Висунути конкретні вимоги:

до адміністрації щодо забезпечення продуктивної зайнятості працівників, погашення заборгованості із заробітної плати, дотримання чинного законодавства про працю та виконання колективного договору;

до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування або центральних органів виконавчої влади (за наявності заборгованості із заробітної плати з бюджету, невиконання положень регіональної, галузевої угод).

Прийняти рішення про конкретну форму проведення акції на підприємстві та про участь у загальнопрофспілкових заходах відповідно до рішення вищестоящих профспілкових органів.

Делегувати представників первинної профспілкової організації для участі в загальних заходах.

Надати обласному галузевому профоб'єднанню (для тих, хто не має обласних профорганів — обласній раді профспілок) інформацію про прийняте рішення щодо проведення акції та її форми на підприємстві, в установі, організації та про участь у загальноукраїнській акції протесту.

Обласним галузевим профоб'єднанням:

Проаналізувати стан забезпечення соціально-економічних прав працюючих, виконання галузевих угод і графіків погашення заборгованості із заробітної плати тощо. Дати оцінку роботи міністерств, відомств, власників та визначити подальші дії.

Узагальнити інформацію від підприємств, установ, організацій щодо проведення акції і подати її у відділ організаційної роботи обласної ради профспілок.

Надавати практичну допомогу та здійснювати контроль за проведенням організаційної роботи з підготовки акції протесту на підприємствах, в установах та організаціях.

Встановити персональну відповідальність керівників первинних профспілкових організацій за організацію і проведення акції.

Обласній раді профспілок:

Узагальнити інформацію від обласних галузевих профоб'єднань, первинних профспілкових організацій щодо проведення акції та повідомити Федерацію профспілок України про термін та прийняте рішення щодо проведення Всеукраїнської, обласної акції протесту профспілок в регіоні.

Підготувати звернення до трудівників області з приводу проведення Всеукраїнської або обласної акції протесту профспілок.

В ході підготовки до акції протесту провести інформаційно-пропагандистську роботу:

організувати виступи керівників обласної ради профспілок, обласних галузевих профоб'єднань по місцевому телебаченню, радіо, в обласній пресі;

провести зустрічі в трудових колективах з працівниками.

За десять днів до проведення повідомити органи виконавчої влади про наміри щодо акції протесту.

Провести збори профактиву області з питань підготовки і проведення акції протесту профспілок.

Надавати членським організаціям допомогу та здійснювати контроль за проведенням організаційної роботи з підготовки акції протесту профспілок.

Основні заходи виборного профспілкового органу з підготовки та проведення акції протесту профспілок на прикладі маніфестації та мітингу

Провести засідання профспілкового органу й прийняти рішення про форму і дату проведення акції протесту.

У постанові профспілкового органу:

1. Визначити мету акції протесту.
2. Затвердити план роботи і заходи організаційного комітету з підготовки і проведення акції.
3. Визначитись з місцем збору та маршрутом маніфестації.
4. Подати заявку в органи місцевого самоврядування на проведення маніфестації та мітингу (за десять днів до проведення).
5. Визначитись з кількістю учасників маніфестації та місцем збору, розробити схему розміщення колони.
6. Визначити відповідальних за забезпечення порядку під час проведення маніфестації, мітингу. Провести з ними інструктивну нараду, ознайомити з порядком формування колони.
7. Визначитись зі змістом гасел та призначити відповідальних за їх виготовлення.
8. Розробити сценарій проведення мітингу, забезпечити його технічним оснащенням.
9. На основі пропозицій сформувати пакет вимог до працедавців, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.
10. Підготувати проект постанови або резолюцію мітингу.
11. Отримати дозвіл органу місцевого самоврядування на проведення маніфестації, мітингу.
12. Вручити пакет вимог працедавцям, представникам органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.
13. Представникам профспілкового органу під час зустрічі з представниками працедавців, органів виконавчої та місцевої влади визначити порядок і терміни виконання вимог профспілок.
14. Провести засідання профспілкового органу, на якому ще раз розглянути підготовку та проведення акції протесту, підбити підсумки.
15. Повідомити учасників акції протесту про досягнуті домовленості із представниками працедавців, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.
16. Дати повідомлення в засобах масової інформації про проведення акції протесту, досягнення виконання вимог профспілок.
17. У випадку недосягнення виконання вимог профспілок прийняти рішення про проведення більш жорсткої акції протесту, наприклад, страйку.

18. Підготувати подання про притягнення до відповідальності господарських працівників, посадових осіб, які порушують конституційні права та гарантії громадян.

Під час підготовки і проведення акції протесту необхідно робити особливий акцент на тому, що акція проводиться чисто профспілкова. Вона повинна відмежуватись від яких би то не було політичних партій та рухів і виконати своє головне завдання — домогтись від органів законодавчої, виконавчої влади, місцевого самоврядування, адміністрації підприємств, організацій і установ безумовного і повного забезпечення конституційних прав і гарантій на працю, своєчасне отримання заробітної плати, соціально-економічного захисту прав людини праці, громадян області.

І ще кілька висновків, які випливають з практичного досвіду проведення акцій протесту.

Протест — це стан душі, який може проявлятися в свідомих неадекватному середовищу діях індивідуума.

Свідомо протестувати — не значить нищити, розвалювати, а навпаки — допомагати керівникові, зодчому чи творцеві зробити твір досконалішим, працю — ефективнішою, а свою життєву дорогу — безпечнішою, легшою і цікавішою.

Організувати акцію протесту — означає вчинити дію за об'єднанням осіб за однаковою ознакою незадоволення для демонстративного виявлення.

При вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) трудовим колективам необхідно керуватися законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», Положенням про Національну службу посередництва і примирення.

1.9. ЮРИДИЧНИЙ КОМЕНТАР, ПОРАДИ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПИТАНЬ АКЦІЙ ПРОТЕСТУ ТА КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

М. ЖИТНИК

Практичні рекомендації.

Нижче наводимо перелік питань, які найчастіше виникають під час вирішення колективних трудових спорів:

За скільки часу необхідно подати заяву в органи місцевого самоврядування про прове-

дення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій?

Відповідь. Про проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій із заявою до органу місцевого самоврядування потрібно звернутися не пізніше як за десять днів до наміченої дати.

Що повинно бути зазначено в заяві?

Відповідь. У заяві потрібно зазначити мету, форму, місце проведення заходу або маршрут руху, час його початку і закінчення, передбачувану кількість учасників.

У який термін мають розглянути заяву?

Відповідь. Заява повинна бути розглянута не пізніше як за п'ять днів до проведення заходу.

Що робити, якщо орган місцевого самоврядування пропонує інший час і місце проведення акції протесту?

Відповідь. Це рішення можна оскаржити в судовому порядку.

Коли можуть бути припинені збори, мітинги, вуличні походи, демонстрації?

Відповідь. Збори, мітинги, вуличні походи, демонстрації потрібно припинити на вимогу представників влади, якщо не було подано заяву, прийнято рішення про заборону, а також при порушенні порядку їх проведення, виникненні небезпеки для життя і здоров'я громадян, порушенні громадського порядку.

Яку відповідальність несуть за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій?

Відповідь. У випадку порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій несуть:

а) адміністративну відповідальність у вигляді попередження, штрафу в розмірі від 10 до 25 неоподаткованих мінімумів, або адміністративний арешт на строк до 15 діб (ст. 185¹КУпАП).

б) кримінальну відповідальність — після застосування заходів адміністративного стягнення у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців або виправні роботи терміном до одного року, або штраф від 200 до 400 неоподаткованих мінімумів (ст. 187⁴КК України).

Що є доказом ушкодження здоров'я під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій внаслідок дій органів місцевого самоврядування?

Відповідь. Доказом ушкодження здоров'я під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій внаслідок дій органів місцевого самоврядування є висновок медичної установи, показання свідків тощо.

Коли і ким страйк визнається незаконним?

Відповідь. Відповідно до ст. 22, 23 закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» страйки за заявою

власника або уповноваженого органу можуть бути визнані судом незаконними — районним (міським), за місцезнаходженням підприємства, а у випадку міжгалузевого, територіального страйку — судом за місцезнаходженням органу, що очолює страйк; якщо вони оголошені з вимогами про зміну конституційного ладу, кордонів та адміністративно-територіального устрою держави; з вимогами, що порушують права людини. Крім того, страйки визнаються незаконними, якщо вони оголошені без додержання вимог найманими працівниками, профспілковими або уповноваженими ними органами положень про зміст колективного трудового спору, порядок формування вимог...

Які наслідки участі працівника у страйку, визнаному незаконним?

Відповідь. Участь працівника у страйку, в подальшому визнаному незаконним, є порушенням трудової дисципліни, тому час участі у страйку працівникам, які брали участь у ньому, не оплачується і не зараховується до загального і безперервного трудового стажу (ст. 28, 30 цього ж закону). Крім зазначених наслідків, відповідно до ст. 34 того ж закону роботодавцю, органам уповноваженим працівниками на проведення страйку, відшкодовуються збитки, які той поніс внаслідок незаконного страйку.

1.10. СПОРТИВНА СЛАВА ПРОФСПЛОК

«Буревісник», «Спартак», «Авангард» ...

28 травня 1955 р. відбувся І-й пленум облради ДСТ «Буревісник», на якому об'єдналося п'ять спортивних товариств: «Іскра», «Наука», «Медик», «Труд», «Буревісник», що носили галузевий характер.

Першочерговим завданням спортивного формування була підготовка до V Всесоюзної літньої Спартакіади профспілок та до Спартакіади народів СРСР у 1956 р.

У країні відбуваються зміни в народному господарстві, що позначається на системі фізичної культури і спорту. Згідно з постановою президії ВЦРПС про об'єднання спортивних товариств профспілок ДСТ «Водник» і ДСТ «Буревісник» в Україні створюється ДСТ «Авангард». Головою його був обраний А. Ф. Омельченко.

У 1958 р. організована футбольна команда, яка бере участь у першості України. Ведеться підготовка до VI Спартакіади профспілок України та Спартакіади народів СРСР у 1959 р.

Товариство функціонувало 20 років — до 1987 року. При ньому діяла ДЮСШ з відділеннями легкої атлетики, лижного спорту, боксу, велоспорту та шахово-шашковий клуб.

Пріоритетним видом спорту були лижні гонки. Призеркою чемпіонату СРСР стала Ірина Володимирова.

Майстер спорту С. І. Смирнова — неодноразова чемпіонка України, призерка всесоюзних змагань, майстер спорту Ю. Денисов — призер України, Іван Драгушак — срібний призер VI Спартакіади народів СРСР, майстер спорту міжнародного класу Іван Твардовський, чемпіон X Спартакіади України з легкої атлетики, Валерій Вандяк, МСМК, срібний призер чемпіонату СРСР з легкої атлетики, Ірина Страхоцька, МСМК, володарка кубка світу з велоспорту.

Із стін шахово-шашкового клубу «Авангард» вийшов міжнародний гросмейстер з шахів Василь Іванчук та майстер спорту Леонід Каплун.

У зв'язку з реорганізацією товариств студентський спорт залишився в ДСТ «Буревісник» на громадських засадах. У 1969 р. була створена Тернопільська обласна рада ДСТ «Буревісник», яку очолював Є. П. Мацелюх. На конференції у 1972 р. головою обрано С. М. Стахуру. Товариство об'єднувало 4 вищі навчальні заклади, мало одну спортивну школу з відділенням веслування на байдарках і каное в місті Тернополі та секції санного спорту, лижного двоборства і стрибків на лижах з трампліна в Кременці.

За 18 років у товаристві підготовлено понад 30 майстрів спорту. Висококваліфіковані судді всесоюзної категорії Р. Г. Дрозд та І. П. Дрозд брали участь в суддівстві Олімпійських ігор.

Товариство «Спартак» організоване 30 жовтня 1945 р. Очолив його А. Н. Єрогодський. Товариство сприяло розвитку фізичної культури і спорту в системі промкооперації та кооперації інвалідів.

Другим його головою був обраний Г. М. Панін, а найбільший відрізок часу очолював С. Д. Федотов. Товариство функціонувало до 1987 року. Завершив керівництво ним

В. ПЛАСКОНИС

В. П. Пласконіс. За 40-річну діяльність «Спартак» було створено міцну матеріально-технічну базу. В місті Кременці збудовано лижні трампліни, в м. Тернополі — веслувальну базу. У товаристві діяло дві школи Олімпійського резерву — Кременецька СДЮШОР з відділенням стрибків на лижах з трампліна та Тернопільська СДЮШОР з греко-римської боротьби. При обласній раді ФСТ «Спартак» функціонувала секція з веслування на байдарках і каное.

Греко-римська боротьба займає одне з провідних місць в роботі з розвитку олімпійських видів спорту. Для розвитку цього виду на Тернопільщині в 1960 році створена федерація класичної боротьби.

В товаристві підібралася ціла плеяда висококваліфікованих працівників, які займалися розвитком греко-римської боротьби в області і за її межами. Це — Володимир Пилипович Пласконіс, заслужений тренер України, суддя міжнародної категорії, заслужений працівник фізичної культури і спорту України, нині директор школи олімпійського резерву з греко-римської боротьби.

Борис Якович Кажанов, суддя національної категорії, перший директор СДЮШОР з 1969 до 1973 рр.

Володимир Петрович Ломанцев, заслужений тренер України, суддя національної категорії, директор СДЮШОР (1974–1984 рр.);

Сергій Григорович Цимбал, суддя міжнародної категорії, директор СДЮШОР (1984–1991 рр.)

Серед провідних спортсменів: В. Новохатько, МСМК, чемпіон Європи у 1968 р., чемпіон Радянського Союзу у 1967 р., чотирьохразовий чемпіон України;

Анатолій Єльчанинов, МСМК, володар кубку світу 1981 р., чемпіон СРСР 1979 р., чемпіон України;

Володимир Каратаєв, МСМК, багаторазовий чемпіон України, бронзовий призер VII Спартакіади народів СРСР, срібний призер чемпіонату СРСР 1978 р., чемпіон СРСР серед молоді у 1975 р.;

Анатолій Лосей, майстер спорту, семиразовий чемпіон України, володар кубка європейських чемпіонів;

Василь Дем'яний, майстер спорту, срібний призер чемпіонату СРСР, шестиразовий чемпіон України;

Анатолій Міхеєв, майстер спорту міжнародного класу, призер чемпіонату СРСР, 3-х разовий чемпіон України;

Володимир Балабанов, майстер спорту, трьохразовий чемпіон України, призер чемпіонату СРСР;

Анатолій Губ'як, майстер спорту, переможець першості СРСР серед молоді, неодноразовий призер України.

На даний час СДЮШОР збереглася і досі займається підготовкою спортивних резервів для поповнення рядів профспілкових спортсменів України.

За тридцятирічний період Тернопільська СДЮШОР «Спартак» з греко-римської боротьби підготувала 10 чемпіонів і переможців СРСР, 97 чемпіонів України, двох чемпіонів Європи, три чемпіони Кубка Світу та Європи, 17 майстрів спорту міжнародного класу і понад 120 майстрів спорту. Вихованець «Спартак» Артур Дзигасов виборов шосте місце на XXVI Олімпійських іграх в Атланті.

У 1987 році відбулася реорганізація профспілкових спортивних товариств. ДСТ «Авангард», «Буревісник», «Колос» і «Спартак», були об'єднані в обласну організацію Всесоюзного добровільного фізкультур-

ного спортивного товариства профспілок, яке функціонувало до лютого 1992 року. Його головою до липня 1991 року був В. В. Павліченко. Далі правонаступником цього спортивного об'єднання стало спортивне товариство профспілок «Україна», яке очолив Б.В.Білоус.

«Колос» набирає сили

19 серпня 1950 року постановою уряду в Україні було створено добровільне сільське спортивне товариство «Колгоспник», затверджено його Статут.

Колос — це хліб і життя. «Колос» — назва спортивного товариства, яке вже 50 років служить людям, що вирощують хліб, сприяє фізичному розвитку трудівників села.

Сільський фізкультурний рух на Тернопільщині починався в ті роки, коли не було ні спортивних залів, ні обладнання, ні спортивної форми. Але бажання людей займатися спортом було великим. Використовувалась кожна можливість для занять спортом: у перервах на роботі, у вихідні дні. Жодне свято не обходилося без спортивних змагань.

У 50-х роках з'явилися районні ради товариства. Саме в цей час започатковано проведення змагань — сільських спортивних ігор. Перші сільські спортивні ігри відбулися в смт. Копичинці Гусятинського району.

В. ПАВЛІЧЕНКО

У ці роки спортивній громадськості України стали відомі імена волейболістів Євгена Цинкалюка з Підволочиського району та Ганни Ціхонь з Монастириської, борців вільного стилю Михайла Козуба з Тернополя та Романа Олійника з Козови, легкоатлетки Галини Безбородової та майстрів спорту з велоспорту Віктора Міщенко та Петра Левенця з Тернополя.

У листопаді 1968 року Укрпрофрада та Спорткомітет України з метою подальшого масового розвитку фізичної культури на селі, зміцнення фінансово-матеріальної бази прийняли рішення про реформування «Колгоспника» у добровільне профспілково-кооперативне товариство «Колос». Вже в перші роки його роботи у товаристві виростили відомі спортсмени, які відзначилися у республіканських і союзних змаганнях. Серед них важкоатлети — Борис Цепін з Чорткова, Леонід Кагарлицький з Тернополя, Степан Танасійчук з Борщова, борці Олександр Росохацький та Володимир Дудар з Тернополя, легкоатлетка з Бережан Віра Ставнич та шумчанин Павло Лапсюк з

гирьового спорту, саночники з Кременця Віктор Копачук та Ірина Хоптян, біатлоніст Ігор Починок. Високі спортивні результати показали Тетяна Черенко, Валерій Красовський, Володимир Красій, Євген Кармелюк, Ірина Данилюк та брати Малопінські.

На повний голос заявили про себе футбольні команди «Колос» з м. Бучача та «Нива» з Підгаєць.

Поступово «Колос» набирає силу, стає більш авторитетним товариством. У 1983 році Тарас Дольний здобуває абсолютну перемогу на Всесвітній Універсіаді з біатлону. Ціла плеяда стріляючих лижників під керівництвом І. М. Починка з'являється в цей період: Віктор Щур, Іван Чехович, Петро Мислик, Надія Ситарчук, Надія Польова, Ірина Борейко.

**Делегація Тернопільської області під час відкриття
всукраїнських сільських спортивних ігор у
м. Борисполі з нагоди 50-річчя ФСТ «Колос»**

У 1987 році через непродумані рішення Москви українське село залишилося без єдиного спортивного товариства, воно було приєднано до ВДФСТ профспілок. Ця акція завдала великої шкоди сільському фізкультурному рухові: згоралося проведення різноманітних змагань серед всіх категорій жителів села, почався відтік з села фізкультурних кадрів, уповільнилось будівництво в сільській місцевості спортивних споруд. Таке становище не могло задовольнити ні сільчан, ні керівні органи агропромислового комплексу України.

У квітні 1990 року з ініціативи Держагропрому України, Ради колгоспів України, Держкомспорту України та ЦК профспілки працівників АПК було прийнято постанову Ради Міністрів України № 96, згідно з якою 21 липня 1990 року було затверджено Статут і Програму товариств

ва, обрано керівні органи. Обласна установча конференція кооперативно-профспілкового фізкультурно-спортивного товариства «Колос» в Тернополі відбулася 6 липня 1990 року.

Заслужений майстер спорту, неодноразова чемпіонка світу та Олімпійських ігор з біатлону Олена Зубрилова зі своїм першим тренером, заслуженим тренером України І. М. Починком

Тернопільське обласне фізкультурно-спортивне товариство «Колос» об'єднує 15 районних рад, 2 міжгосподарських фізкультурно-оздоровчих клуби. У товаристві — 656 колективів фізичної культури, які об'єднують майже 80 тисяч членів спортивного товариства. Всіма формами фізкультурно-оздоровчої роботи охоплено 150 тисяч сільських трудівників, до послуг яких — навчально-курсова база в селі Підгороднє Тернопільського району, Кременецька санна траса. Сьогодні в обласному товаристві нараховується близько 180 фізкультурних працівників, у тому числі 32 інструктори-методисти, 61 тренер-викладач. До послуг селян 17 стадіонів, 187 спортивних майданчиків, 318 футбольних полів, 21 спортивний зал.

У товаристві функціонує 9 спортивних шкіл, в яких займається близько трьох тисяч дітей. З ними працює 51 тренер-викладач.

Вихованці товариства з окремих видів спорту стали гідними суперниками для спортсменів з інших країн світу. Так, учні заслуженого тре-

нера України Ігоря Мирославовича Починка, біатлоністи — майстер спорту міжнародного класу Тарас Дольний та Іван Максимов вперше в історії Тернопільщини у складі національних збірних команд України брали участь в XVII зимових Олімпійських іграх у місті Ліллекхаммері. В 1995 році Тарас Дольний завоював бронзову медаль на чемпіонаті Європи у Франції та взяв участь у чемпіонаті світу в Італії, де зайняв 5-е місце.

Відзначився і в цьому ж році легкоатлет Дмитро Мишка, завоювавши бронзову медаль на чемпіонаті Європи.

Друге місце на чемпіонаті Європи 1996 року із силового триборства завоювала вихованка тренера-викладача Степана Миколайовича Онищука — Лілія Проць.

Радували нас і результати біатлоністки Олени Зубрилової, яка в 1997 році у Словенії в містечку Осорблі на чемпіонаті світу з біатлону принесла нашій державі три срібні та одну бронзову медаль чемпіонату.

В цьому ж році на першості світу перше місце серед юніорів з гирьового спорту зайняв Андрій Яремус з Тернополя, успішно виступили на першості Європи з вільної боротьби Ігор Лобас (5 місце) та легкоатлетка Віра Зозуля на Всесвітніх студентських іграх (6 місце).

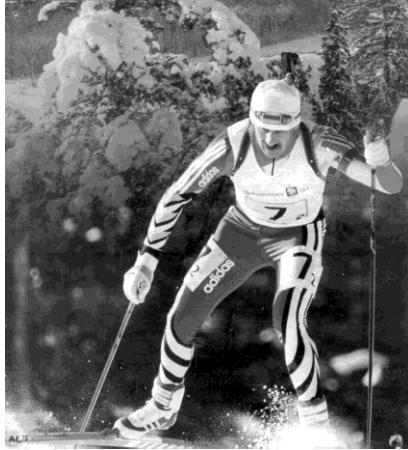
В 1998 році хороші результати показали гирьовики Ігор Романів (на чемпіонаті світу серед юніорів посів 4 місце) та Зіновій Кульчицький, який став бронзовим призером чемпіонату світу серед дорослих.

1999 рік також приніс нагороди:

- Олександр Починок — 3 місце на чемпіонаті Європи з біатлону серед юніорів;
- Петро Багрій — 3 місце на чемпіонаті світу з гирьового спорту, вперше виконавши норматив МСМК;
- Євген Король — 3 місце на першості світу з вільної боротьби серед юнаків.

Радують результати саночників Світлани Друзь, Аліни Кондратюк, Андрія Юрченка та Михайла Мудрика, неодноразових переможців та призерів чемпіонатів й першостей України.

Неодноразовими чемпіонами та переможцями Всеукраїнських змагань ставали Іван Твардовський, Іван Маюк, Надія Онищук, Руслан Какура, Надія Ситарчук, Микола Кенс, Костянтин Палецьких.

Тарас Дольний, майстер спорту міжнародного класу з біатлону, учасник зимових Олімпійських ігор у 1999 р. в Ліллекхаммері

Учасниками XXVII літньої Олімпіади у 2000 році, що відбулася в Сідней (Австралія), стали легкоатлети Віра Зозуля та Сергій Ізмайлов.

Щорічно на Тернопільщині проводяться сільські спортивні ігри. До програми включаються такі популярні та доступні види спорту як футбол, волейбол, перетягування канату, армрестлінг, шахи, шашки, змагання спортивних сімей тощо.

Важливим елементом цих змагань є поєднання спортивної програми з виступами колективів художньої самодіяльності, що сприяє відродженню духовних і фізичних традицій українського народу.

Справжнім спортивним святом були фінальні змагання, які відбулися у Тернополі (1991), Шумську (1992), Теревовлі (1993), Підволочиську (1994), Борщові (1995), Збаражі (1996), Бережанах (1997). Успішно вони пройшли у селі Великі Гаї Тернопільського району, місті Скалат Підволочиського району та у Микулинцях Теревовлянського району — відповідно у 1998, 1999, 2000-му роках. У селі Білокриниця Кременецького району 16-17 червня цього року відбулися XV сільські спортивні ігри Тернопільщини, присвячені 10-й річниці Незалежності України.

«Україна» має ким гордитися

З перших днів функціонування обласна організація СТП «Україна», її президія, ради колективів фізкультури і правління клубів за інтересами спільно з галузевими профоб'єднаннями і профкомами всю роботу спрямовували на збереження спортивного потенціалу та підтримання життєдіяльності кожної ланки товариства, розвитку фізичної культури і

спорту у трудових колективах, зміцнення дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Б. БІЛОУС

В активі профспілкового товариства — щорічні робітничі спартакіади. Проведено три спартакіади профспілок області. Стали традиційними зимові свята «моржів», які переросли в регіональні від назвою «Галицькі моржі», шахово-шашкові фестивалі профспілок, зимові лижні і весняні легкоатлетичні кроси, спартакіади вищих навчальних закладів, першості і турніри спортивних шкіл.

Великої популярності в Тернополі та Хоросткові набув такий оздоровчий вид спорту як зимове плавання.

Обласна організація товариства взяла активну участь у створенні в 1991 році в обласному центрі клубу загартування і зимового плавання «Нептун», з яким тісно співпрацює. Нині членами клубу є понад 600 зареєстрованих аматорів загартування і купання в крижаній воді, «Нептун» по праву займає провідне місце в Україні у налагодженні цієї потрібної для людей справи.

У клубі активну роботу проводять «моржі» з 15-20 річним стажем, засновники клубу: М. Ф. Рибак, Б. С. Березович, І. В. Улічний, Б. С. Куликовський.

З ініціативи М. Ф. Рибака і його колег з допомогою міської ради, колишнього і нинішнього міських голів В. А. Негоди та А. І. Кучеренка, дирекції парків була створена спортивна база для «моржів», яка не має аналогів в Україні. Приміщення клубу розмістилося на площі 45 кв. м, діє п'ятнадцятиметровий відкритий плавальний басейн на дві доріжки, ведеться добудова відновлювального центру з роздягальнями, сауною, басейном, тренажерною кімнатою та іншими допоміжними приміщеннями.

Заслуговує на увагу робота з розвитку загартування і купання у крижаній воді в Хоросткові. Великий ентузіаст зимового плавання Василь Шевчук за короткий час створив клуб «Нептун», в якому нараховується понад 50 учасників. За допомогою міських організацій і прихильників зимового купання побудував двадцятип'ятиметровий басейн, розпочав будівництво двоповерхового приміщення для клубу.

Враховуючи позитивний досвід тернополян у розвитку зимового плавання, Федерація профспілок України, Держкомспорт та Центральна рада СТП «Україна» в 2000 році в Тернополі провели Всеукраїнські змагання із зимового плавання. Команда нашої області в складі Світлани Алексенко, Ольги Іванової (Тернопіль), Любові Марущак, Аліни Пшене-

шнюк (Хоростків) виборола загальнокомандне перше місце. Світлана стала чемпіонкою, а Любов Марущак та Аліна Пшенешнюк — срібними призерами цих змагань.

Відкриття сезону «моржів» у басейні парку «Топільче»

Ведеться робота з підготовки спортивних резервів і спортсменів високого класу.

За суттєвої допомоги виконавчої дирекції обласного відділення Фонду соціального страхування України вдалося зберегти всі три ДЮСШ і СДЮШОР, створити одну нову ДЮСШ «Авангард», в яких загалом займається понад 900 дітей і підлітків.

За останнє десятиріччя в спортивних школах підготовлено дванадцять майстрів спорту міжнародного класу, 55 майстрів спорту, 332 кандидати у майстри спорту і першорозрядники, 70 спортсменів вибороли звання чемпіонів і 180 — призерів України. Щорічно до складу збірних команд України входило 10-15 спортсменів і 15-20 склали їх резерв.

Вперше в історії Тернопільщини її представник взяв участь в Олімпійських іграх. На XXVI літніх Олімпійських іграх в Атланті виступив майстер спорту міжнародного класу, вихованець Тернопільської в СДЮШОР «Спартак» Артур Дзигасов, виборовши VI місце з греко-римської боротьби.

Срібною призеркою Європи і бронзовою призеркою світу з пауерліфтингу стала майстер спорту міжнародного класу Тамара Багрій з Чорткова, а її сестра Ірина Гуменна здобула звання чемпіонки світу в 2001 році з пауерліфтингу серед студентів.

На I Всеукраїнських літніх спортивних іграх 1999 року вихованці спортивних шкіл обласної організації товариства вибороли одинадцять

медалей, тобто стільки, скільки спортсмени всіх інших товариств і відомств разом узяті. Команди з греко-римської боротьби та кікбоксингу стали бронзовими призерами цих змагань.

Важливого значення в спортивному товаристві надається і такому стратегічному виду спорту як веслування на байдарках і каное, який культивується в ДЮСШ «Буревісник». Багато сил і енергії віддає для його розвитку директор школи Богдан Балабан. Нині в школі тренується понад 170 веслувальників.

Тільки в 2000 році тут підготовлено шість майстрів спорту. Разом з юною зміною готуються висококласні спортсмени, переможці і чемпіони України, учасники чемпіонатів світу і Європи.

Так, майстер спорту Сергій Двудят в каное-четвірці на змаганнях Кубка світу 1995 року був першим на дистанції 500 м. Протягом 1996-1997 рр. він виборював звання чемпіона України в каное-одиначці.

В 2000 році звання чемпіонки України в байдарці-одиначці виборола майстер спорту Надія Кузяк.

В 2001 році майстер спорту Сергій Фесун у складі байдарки-четвірки став чемпіоном України на дистанції 1000 метрів, а Надія Кузяк у байдарці-двійці здобула срібні медалі на дистанціях 500 і 1000 метрів.

Значний внесок до спортивної скарбниці області вносять вихованці Кременецької СДЮШОР «Спартак» зі зимових видів спорту.

Гнітецький В. А., тренер-викладач Тернопільської ДЮСША «Авангард», проводить сеанс одночасної гри з шашок

Команди школи були: чемпіоном I зимової спартакиади, переможцями II зимових юнацьких спортивних ігор, II зимових спортивних ігор

молоді України з лижного двоборства, призерами цих змагань зі стрибків на лижах з трампліна.

Слід відзначити вагомий внесок у підвищення спортивної майстерності спортсменів, провідних тренерів обласної організації товариства: Володимира Пласконоса, заслуженого тренера України, Анатолія Лосева — з греко-римської боротьби, Богдана Балабана, Петра Горуновича — з веслування на байдарках і каное, Богдана Сніжка, заслуженого тренера України, Світлану Сахій — з велоспорту, Олега Бережанського і Петра Генюка — з лижного двоборства, Євгена Затворника — зі стрибків на лижах з трампліна, Романа Чемериса — із шахів.

Дбають про належне утримання спортивних споруд директори веслувальних баз «Спартак» — А. П. Опалко, «Буревісник» — О. А. Кулик, комплексу лижних трамплінів — В. М. Андрощук, шахово-шашкового клубу — О. В. Іскра.

На даний час обласна організація СТП «Україна» об'єднує 13 галузевих профоб'єднань, 75 колективів фізкультури, у яких налічується 14 тисяч фізкультурників. У її розпорядженні — 5 спортивних залів, плавальний басейн, 61 спортивний майданчик, дві веслувальні бази, три лижних трампліни зі штучним покриттям, одна лижна база.

1.11. ТУТ ТВОРЧИЙ ХИСТ ГАРТУЮТЬ, НОВАТОРСЬКУ ДУМКУ ГОСТРЯТЬ, КОМФОРТ СТВОРЮЮТЬ, ЦІКАВУ МАНДРІВКУ ПРОПОНУЮТЬ ...

Знають «Руту» в Оксфордї

Колективне підприємство «Сервісно-туристичний центр «Рута» рішенням президії обласної ради профспілок було створено на базі колишніх обласних профспілкових курсів (гуртожитку та їдальні).

З 1 квітня 1994 року його передано в оренду трудовому колективу. Внаслідок реконструкції і реорганізації, проведеної за останні роки, «Рута» стала сучасним сервісно-туристичним комплексом, який надає широкі послуги у проведенні різних заходів не тільки профспілковому активу області, а й іншим категоріям працівників, населенню області загалом, туристам з різних міст України та зарубіжним гостям.

Підприємство має у своєму розпорядженні готель на 130 місць і кафе на 100 місць (великий і малий зали). Проживання і харчування житців та туристів організовується в комплексі.

Часто послугами «Рути» користуються учасники різних семінарів, які проводять профспілки області, облдержадміністрація, різні товариства і організації, посланці гуманітарних експедицій, що приїжджають в

Україну, місцеві спортсмени та їх колеги із зарубіжних країн, які беруть участь у міжнародних змаганнях.

**Колектив сервісно-туристичного центру «Рута»
з керівником П. Дейнекою (в центрі на передньому плані)**

Хоч «Рута» є самостійним підприємством, свою роботу її колектив намагається проводити, як кажуть, в одному ритмі з профспілками, задовольняти їх потреби в сервісному обслуговуванні. Тут допоможуть організувати профспілковий благодійний вогник «Від усієї душі» для багатодітних родин, де виховуються діти-сироти, і вшанувати профспілкових ветеранів Другої світової війни, відсвяткувати ювілей профспілкового працівника і дати затишний безкоштовний притулок для проведення ранку з нагоди свята Миколая дітям-інвалідам...

Сьогодні у дружному колективі «Рути» трудиться 28 працівників. Це бухгалтери та персонал готелю і кафе — кухарі та офіціанти. Очолює сервісно-туристичний центр Петро Йосипович Дейнека.

Цими днями на адресу «Рути» надійшло радісне повідомлення з інституту рейтингових досліджень, що у Харкові. Асамблея ділових кіл України, яка за підтримки експертів з Європейської Ділової Асамблеї (Оксфорд, Англія) проводить рейтинг ділової активності українського ринку, назвала тернопільське сервісно-туристичне підприємство в числі кандидатів у лауреати Всеукраїнського рейтинг-проекту «100 кращих підприємств України» в номінаціях «Організація відпочинку і дозвілля. Туристичний бізнес».

І це, безумовно, визнання високих професійних досягнень профспілкових творців доброго настрою.

Профспілкова кузня юних талантів

М. РУБАН

Обласна профспілкова школа мистецтв створена у жовтні 1990 року рішенням президії обласної ради профспілок з метою активізації роботи профспілкових організацій області з культурно-національного відродження, збереження і розвитку української національної культури, народної творчості і ремесел, посилення їх впливу на моральне виховання трудівників.

Головним завданням школи є підвищення загальної художньої і хореографічної підготовки дітей і підлітків, прилучення їх до різних видів і жанрів народного мистецтва, виховання естетичних смаків, розвитку пізна-

вальних і художніх здібностей, формування вмій і навиків мистецько-творчої діяльності.

У навчальному закладі, який розмістився у приміщенні профспілкових курсів, що на вулиці Медова, 2, створена необхідна матеріально-технічна база для належної роботи педагогічного колективу і успішного навчання дітей, які займаються на художньому, музичному, хореографічному та відділі моделювання і конструювання одягу. Завершуючи навчання у різних гуртках, вони отримують початкову мистецьку освіту, що засвідчується спеціальними свідоцтвами.

У минулому навчальному році у школі навчалось 126 учнів. А загалом після 4-річного і 7-річного опанування того чи іншого виду народного мистецтва її випускниками стало уже понад 200 юних тернополян.

Учнями школи є обдаровані, талановиті діти, багато з яких після закінчення цього навчального закладу продовжують навчання у спеціальних мистецьких закладах. Зокрема, у Косівському училищі прикладного мистецтва, Львівській художній академії, Тербовлянському вищому училищі культури, Тернопільському музичному училищі ім. С. Крушельницької тощо.

Вихованці обласної профспілкової школи мистецтв беруть участь в загальноміських, обласних, Всеукраїнських конкурсах і фестивалях, часто стають їх переможцями і лауреатами. А ще їхні виступи є окрасою різних профспілкових заходів.

Заняття у навчальному закладі проводять 20 викладачів, високопрофесійних спеціалістів з різних видів мистецьких знань. Незмінним ди-

ректором обласної профспілкової школи мистецтв протягом усіх 11 років її функціонування є Марія Корнелівна Рубан.

Вагомі здобутки винахідників

Згідно з постановою ВЦПРС 28 лютого 1958 року президією Тернопільської обласної ради профспілок було прийнято рішення про створення на підприємствах, в установах та організаціях області організацій союзного товариства винахідників і раціоналізаторів.

8 серпня 1958 року відбулася перша обласна конференція, у роботі якої взяли участь 40 делегатів. Було обрано керівні органи обласної організації ВТВР. В цей час вже функціонувало 103 первинні організації з числом членів 2335 чоловік.

З року в рік обласна організація створювала все ширші можливості для розвитку технічної творчості трудящих у краї. Навколо неї об'єднувалися технічно грамотні, творчої думки та пошуку, неспокоїної вдачі люди. Це інженери, науковці, токарі, слюсарі, будівельники, сільські умільці.

За 1959-1965 роки на підприємствах, організаціях області у виробництво було запроваджено 19655 рацпропозицій і 37 винаходів з економічним ефектом на суму 14,6 млн. крб.

На початок 1966 року в області уже діяло 260 первинних організацій, до яких входило 12 тисяч членів.

З року в рік активність новаторів зростає і вже за 1966-1970 рр. На Тернопільщині впроваджено 21 тисячу рацпропозицій, 80 винаходів із загальним економічним ефектом 17, 8 млн. крб.

Протягом 1970-1975 рр. реалізовано у виробництво 39 тисяч рацпропозицій, 307 винаходів, за рахунок чого заощаджено 40,8 млн. крб.

Особливо активно в ці роки заявили про себе Леон Якович Хронович — завідуючий майстернею Залозецької сільгосптех-

ніки, Семен Михайлович Хомський — директор Тернопільського ремонтно-механічного заводу, Євген Михайлович Рубаха — директор Бучацького спиртзаводу, Станіслав Федорович Бірюков — головний механік ВО «Ватра» та ін.

За 1975-1985 роки від реалізації технічних розробок новаторів в області заощаджено матеріальних, трудових, енергетичних ресурсів на загальну суму понад 160 млн. крб.

М. ТРАЧ

Найбільше новинок, зокрема, було на рахунку винахідників і раціоналізатор комбайнового заводу, текстильного комбінату, обласного підприємства електромереж, цукрових і спиртових заводів.

За високі успіхи у винахідницькій і раціоналізаторській діяльності цілій плеяді кращих новаторів було присвоєно почесні звання «Заслужений винахідник України» і «Заслужений раціоналізатор України». Серед них — Гунар Янович Сварупс, фрезерувальник Тернопільського ремонтно-механічного заводу, Михайло Михайлович Мікула, інженер ВО «Ватра», Роман Михайлович Дахим, бригадир слюсарів Тернопільського авторемзаводу, Віталій Дмитрович Вржещ, інженер Микулинецької сільгосптехніки, Віктор Борисович Коваленко, начальник відділу комбайнового заводу.

Творча активність новаторів виробництва не спадає і в наступний період. Підтвердженням цьому є те, що за 1985-1990 роки в області реалізовано понад 900 винаходів, 63 тисячі раціоналізаторських пропозицій із загальним економічним ефектом на суму 140 млн. крб.

16 квітня 1991 року на першому з'їзді створено товариство винахідників і раціоналізаторів України, яке об'єднує винахідників і раціоналізаторів, самодіяльних авторів, колективних членів нашої організації, котрі беруть активну участь в науково-технічній творчості.

20 березня 1991 року відбулася перша звітно-виборна конференція обласної організації ТВР України, на якій головою товариства винахідників і раціоналізаторів було обрано М.В.Трача. Він очолює об'єднання раціоналізаторів і винахідників краю до сьогодні.

Станом на 1 січня 2001 року в нашій області функціонує 110 первинних організацій, які об'єднують в своїх рядах майже 15 тисяч чоловік.

Всього на Тернопільщині 12 новаторам присвоєно почесне звання «Заслужений винахідник України», 24 — «Заслужений раціоналізатор України», майже 500 — «Кращий раціоналізатор Тернопільської області».

Серед них особливо вирізняється єдиний в області новатор, якому присвоєно звання «Заслужений винахідник і раціоналізатор України». Це доктор технічних наук — Володимир Якимович Мартиненко.

Заслужені винахідники України — Олексій Михайлович Єдинак, Анатолій Олексійович Саченко, Михайло Григорович Данильченко, Богдан Матвійович Гевко, Степан Григорович Нагорняк на основі своїх раціоналізаторських розробок захистили кандидатські і докторські дисертації.

Понад 150 авторських свідоцтв і патентів на рахунку С. Г. Нагорняка, О. М. Єдинака, Б. М. Гевка. Вони стали рекордсменами із впровадження новаторських ідей у нашому краї.

«Тернопільтурист» пропонує...

1 травня 1965 року постановою Центральної ради з туризму та екскурсій було створено Тернопільську обласну раду з туризму та екскурсій. У 1989 році її перейменовано в обласне туристсько-екскурсійне виробниче об'єднання «Тернопільтурист». У 1994 році на базі даного об'єднання створене обласне дочірнє підприємство «Тернопільтурист» Українського закритого акціонерного товариства з туризму та екскурсій «Укрпрофтур».

Головними напрямками діяльності підприємства є:

- ефективне використання наявної матеріальної бази, будівництво нових і реконструкція діючих туристських об'єктів, створення нових економічних передумов для розвитку туризму та екскурсій;
- надання громадянам України та інших країн послуг в організації відпочинку, побуту та харчування;
- перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом в Україні та за її межами.

Обласне підприємство має в своєму розпорядженні такі філії:

- Тернопільське бюро подорожей та екскурсій (створене в 1967 р.);
- Кременецьке бюро подорожей та екскурсій (створене в 1984 р.);
- Чортківське бюро подорожей та екскурсій (створене в 1991 р.);
- Заліщицьке бюро подорожей та екскурсій (створене в 1998 р.);
- Туристську базу «Збруч», яку в 1998 році перейменовано в оздоровчий комплекс;
- Туристську базу «Лісова», яку в 1998 році перейменовано в оздоровчий комплекс «Лісовий»;
- Автобазу «Турист» створена в 1994 році на базі гаражу Тернопільської обласної ради з туризму та екскурсій.

Оздоровчий комплекс «Лісовий» розташований за 100 км від Тернополя в мальовничому місці села Скоморохи Бучацького району на березі ріки Стрипа і місцевого озера. Відпочиваючі використовують широкі можливості для різноманітних походів околицями комплексу, на надувних плотках по річці Дністер. Тут можна рибалити, засмагати на пляжі, займатися різними видами спорту на спеціальних майданчиках. Надаються різні туристсько-екскурсійні послуги.

Для розміщення туристів служать 3 капітальні двоповерхові будинки на 240 ліжкомісць з 2-3-місними кімнатами блоч-

М. АНТОШКІВ

ного типу зі зручностями. Функціонує їдальня на 350 місць, кафе на 60 місць. Навколо комплексу, розміщеного серед гір, вкритих мішаними та хвойними лісами, як в чаші, відпочиваючі мають можливість збирати гриби та ягоди.

Оздоровчий комплекс «Збруч» розташований за 120 км від міста Тернополя на території садово-паркової архітектури, де росте більше 100 видів екзотичних дерев, має капітальну 3-х-поверхову споруду на 140 ліжкомісць з 4-місними кімнатами зі зручностями в номері, кафе на 30 місць, спортивні та ігрові майданчики. Надаються різноманітні туристсько-екскурсійні послуги, проводяться 1-2-денні походи околицями селища.

Автобаза «Турист» має 17 автобусів марки «ЛАЗ-699 р.», один — «Ікарус-250», вантажний та легковий автотранспорт, який обслуговує населення в межах нашої області та за її межами. Крім автобаз, всі інші туристські філії також мають автотранспорт для перевезення пасажирів.

За період існування системи туризму в Тернопільській області обслуговувались різні категорії населення — школярі, учні ПТУ, студенти, сільське населення тощо.

За перших 10 років функціонування системи туризму в області надано послуг населенню на суму 6611,4 тис карбованців (1965-1974 рр.).

За останніх 10 років (1991-2000 рр.) надано послуг населенню на 74 157 тис. грн., обслужено 711 тис. туристів та 2355 тис. екскурсантів.

Для обслуговування такої кількості населення було залучено в середньому на рік 320 осіб штатного обслуговуючого персоналу та 55 осіб позаштатного (екскурсоводи, груповоди).

Розроблялись різноманітні теми екскурсій та подорожей. Так, було розроблено маршрут «По Дністровському каньйону на надувних плотах» I категорії складності тривалістю 20 днів на 160 км через турбази «Лісова», «Дністрянка», «Збруч», сплав по р. Дністер; «По печерах та ріках Тернопільщини» тривалістю 18 днів на 105 км через турбази «Лісова», «Збруч», «Дністрянка»; сплав на надувних плотах по р. Дністер з відвідуванням печер «Кришталева» та «Млинки».

Видавались різноманітні путівники з історії заповідних місць Тернопілля, буклети, календарики з видами оздоровчих комплексів.

У 80-х роках між «Тернопільтуристом» та туристськими фірмами Польщі були укладені договори з обміну туристськими групами (турфірми «Сам», «Флісак», «Ресовія-турист»), в середньому за рік обслужено від 90 до 100 груп; Болгарії — турфірма «Сніте камені» (м. Слівен).

Щороку за підсумками роботи визначалися кращі колективи та працівники, які нагороджувались почесними грамотами, дипломами, значками «Почесний працівник туризму в Україні», грошовими преміями.

Так, у 1988 р. турбазі «Збруч» було вручено Перехідний Червоний Прапор (директор О. Ф. Надорожний).

У 1988 році колективи Борщівського та Кременецького бюро подорожей та екскурсій були нагороджені Дипломами II та III ступенів, а I ступеня — колектив автобази «Турист» (директори — О. М. Разуменко, В. М. Андрощук, Й. І. Шевчук).

У 1989 році — Почесною грамотою республіканської ради з туризму і екскурсій та Українського республіканського комітету профспілки працівників культури нагороджено колектив автобази «Турист» (начальник Й. І. Шевчук).

У 1999 році з нагоди Всесвітнього дня туризму нагрудним знаком «Почесний працівник туризму України» було нагороджено Т. М. Дутчак, адміністратора оздоровчого комплексу «Лісовий» та О. І. Костик, завідувачу виробництвом громадського харчування оздоровчого комплексу «Збруч».

Умови праці контролює лабораторія

На початку 90-х років стан охорони праці в народному господарстві області викликав стурбованість. На виробництві щорічно траплялося близько двох тисяч нещасних випадків, в тому числі 50-60 працюючих отримували смертельні травми і 230-250 — ставали інвалідами. В умовах підвищених рівнів шуму, запиленості, загазованості та інших шкідливих факторів працювало понад 30 тисяч чоловік.

З метою об'єднання зусиль щодо посилення профспілками контролю за діяльністю підприємств та організацій щодо створення безпечних умов праці та дотримання природоохоронного законодавства президія обласної ради профспілок постановою від 18.01.91 року створила лабораторію контролю умов праці та навколишнього середовища.

Основне завдання лабораторії — виявляти реальний стан умов праці, екологічної ситуації в народному господарстві і на підставі аналізу давати профспілкам можливість обґрунтовано захищати законні права та інтереси працівників з цих питань, добиватися компенсації у зв'язку з дією на людей шкідливих факторів, більш активно

впливати на створення програм щодо усунення виявлених недоліків.

В. КОРОЛЮК

На час створення лабораторії у ній працювало 7 чоловік, сьогодні штат складається з трьох. Лабораторія укомплектована всіма необхідними приладами, хімічними реактивами та посудом.

За 1992-1996 рр. її спеціалісти провели обстеження на 103 підприємствах області та міста. Але у зв'язку з важким економічним становищем в країні та в області, і профспілках в тому числі, утримання лабораторії було визнано нерентабельним. Посади інженера-хіміка та лаборантів скоротили, діяльність лабораторії призупинили.

Друге життя лабораторії починається у 2000 році завдяки інвестиціям, які надало приватне мале підприємство «Слота». Його директор Юрій Антонович Слота допоміг підготуватися до акредитації. У лютому 2001 року лабораторія отримала дозвіл на виконання робіт щодо визначення концентрацій шкідливих речовин у викидах стаціонарних джерел забруднень та стічних водах. Невдовзі маємо отримати дозвіл на виконання робіт з атестації робочих місць. Підписано угоди на співпрацю з приватним малим підприємством «Слота», спільним підприємством «Іскра» та заводом «Техінмаш».

Вже за останніх півроку на рахунок обласної ради профспілок надійшли кошти від 29 підприємств області за проведені лабораторні заміри.

Отож, є надія, що цей структурний підрозділ невдовзі запрацює ще ефективніше.

Директором лабораторії умов праці та навколишнього середовища уже більше десяти років є Валентина Павлівна Королук.

ЃÎ ÇÄ²Ë II

ПРОФСПІЛКИ — ЗА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА ТРАДИЦІЙ НАРОДУ

2.1. У НАС Є КИМ І ЧИМ ПИШАТИСЯ

Ми сьогодні засвідчуємо, що пам'ятки історії та культури невід'ємні від людини так, як і природа. Із сивої давнини людина живе не лише в оточенні природного середовища, а й серед свідків історії. Збереження природи та культурного середовища є квінтесенцією буття людства. Світ матеріальної культури служить скарбницею, джерелом людського генію. Хтось сказав, що розум усіх поколінь живе у предметах матеріальної та духовної культури — як сила знань та мудрості людства.

Пам'ятки історії та культури, давні поховання — це унікальні свідки нашого минулого, важливе джерело історичного досвіду попередніх поколінь. Вони віддзеркалюють пройдений народом історичний шлях, матеріалізують життя і побут минулих епох, рівень соціально-економічного і культурного розвитку. Відтворюючи етапи розвитку цивілізації, боротьби за національну і соціальну свободу й незалежність, вони водночас служать джерелом історичного пізнання, важливим засобом формування світогляду наших сучасників з огляду на досвід минулого.

Наша область славиться не тільки своєю неповторною красою, а й багатим історичним минулим. Велика кількість пам'яток історії та культури (понад 3600), в яких втілено художній геній народу, національні традиції, свідчить про його складну історію. За допомогою активу обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури та відділу охорони пам'яток архітектури управління облдержадміністрації за останні п'ять років список пам'яток поповнився ще на 1420 об'єктів, в основному з архітектури та містобудування.

Безмовні свідки історії самовідданої боротьби наших предків за свою незалежність — залишки колись неприступних укріплень старовинних замків Язлівця, Микулинців, Кременця, Тереховлі, Бережан, Бучача — нагадують нам про давні часи. (Усього таких споруд у нас більше 30. Прикро, що більшість з них — уже руїни).

У нашому краї є близько 130 унікальних дерев'яних церков. Значне місце посідають пам'ятки палацової архітектури, ратуші, житлові будинки — усе це є невід'ємною частиною культурної спадщини держави.

У нас є такі архітектурні перлини світового масштабу, як Почаївська лавра, ратуша в Бучачі, костюл у Микулинцях, замок у Бережанах, замок у Теребовлі.

Наша область, як і держава в цілому, переживає сьогодні велику фінансову скруту, тому важко не те що відновити, а просто зберегти в належному стані безмовних камінних свідків колись бурхливого розвитку нашого краю, його могутності, великої духовної сили.

Галичани завжди з пошаною ставилися до своєї історії. У нас увіковічено пам'ять про видатних діячів науки, культури, історії, громадських діячів — уродженців Тернопільщини й тих, чие життя та творчість були пов'язані з нею.

Увічнено пам'ять про Северина Наливайка (у смт. Гусятин); художників — братів Михайла й Тимофія Бойчуків (у с. Романівка Теребовлянського району); ученого — Івана Пулюя (у смт. Гримайлів Гусятинського району); композиторів і громадських діячів; Василя Барвінського (у Тернополі) та Михайла Гайворонського (у м. Заліщики); артистів: Катерини Рубчакової (у м. Чортків), Леся Курбаса (у Тернополі та Старому Скалаті Підволочиського району), Миколи Бенцяля (у м. Тернополі), Мар'яна Крушельницького (у с. Пилява Бучацького району); ученого-правознавця — Северина Дністрянського (у Тернополі); фольклориста та етнографа Володимира Гнатюка (у с. Велеснів Монастирського району та у Тернополі); письменників та громадсько-політичних діячів: Богдана Лепкого (у м. Бережани, с. Жуків Бережанського району та у с. Крогульці Гусятинського району), Юліана Опільського (у Тернополі), Іванни Блажкевич та Тетяни Федорів (у с. Денисів Козівського району), Бориса Харчука та Івана Горбатого (у с. Лози та с. Заруддя Збаразького району), Василя Щурата (у с. Кобиловолоки Теребовлянського району), Кирила Студинського (у с. Кип'ячка Тернопільського району); співців стрілецької слави Романа Купчинського (у Розгадові Зборівського району), Степана Чарнецького (у с. Шманьківці Чортківського району); повстанського провідника Дмитра Клячківського (у Збаражі), Дмитра Вишневецького (у смт. Вишівець Збаразького району), громадсько-політичних діячів — Мирона Кордубу (у с. Острів Тернопільського району), Василя Бараника (у м. Заліщики), Якова Струхманчука (у с. Росоховатець Козівського району), Олену Кисілевську (у с. Підгороднє Монастирського району) та ін.

З часу проголошення незалежності України в області поновлено близько 300 пам'яток на честь скасування панщини, 40 — на честь братств тверезості та відречення від пияцтва. У багатьох населених пунктах відновлені й насипані козацькі могили. Силами громадськості активно проводиться робота з вивчення і відновлення місць поховань Українських Січових Стрільців, вояків ОУН-УПА, жертв більшовицького теро-

ру. Відновлюються могили, споруджуються пам'ятники борцям за волю і незалежність України. Таких символів у нас понад 300.

Сьогодні в області діє «Програма відродження історичної та меморіальної пам'яті Тернопільщини». Нею передбачено активізувати роботу з повернення імен та творчої спадщини незаконно забутих митців, громадсько-політичних діячів і тих, чиє життя та творчість були пов'язані з нашим краєм. Заплановане спорудження 21 меморіального комплексу та музею, 45 пам'ятників, 8 пам'ятних знаків і погрудь та 62 меморіальних дощок.

Слід пам'ятати, що наша історія і культура — це історія і культура давнього і цивілізованого народу, «якого правди сила ніким звойована ще не була». Це історія і культура, які спроможні просвітити, гуманізувати, зробити шляхетним наше суспільство. Ось чому сьогодні потрібно відродити нашу історичну пам'ять.

З ініціативи групи вчених та діячів культури 28 серпня 1965 року уряд України прийняв постанову «Про організацію республіканського добровільного товариства охорони пам'яток історії та культури».

26 листопада 1966 року відбулося засідання Тернопільського обласного організаційного комітету, на якому йшлося про створення організаційних комітетів у Тернополі та районах і проведення там установчих конференцій товариства. Головою оргкомітету був обраний Г. Д. Свініних — начальником обласного управління культури.

На районних конференціях обрали делегатів на обласну установчу конференцію. Вона відбулася 6 грудня 1966 року у приміщенні обласної філармонії (всього було 135 делегатів).

На конференції заслухали доповідь про мету та завдання товариства, обговорили проект статуту, обрали керівні органи обласної організації (45 членів управління, у тому числі 11 членів президії) та ревізійну комісію.

Першим головою обласної організації товариства на громадських засадах було обрано Василя Івановича Коса, кандидата історичних наук з Тернопільського філіалу Львівського політехнічного інституту, заступником (на громадських засадах) — Миколу Івановича Лук'яненка, заступника начальника обласного управління архітектури та містобудування, Івана Івановича Толкачова, директора обласного художнього фонду, відповідальним секретарем — Ульяна Устимовича Крагліка, колишнього ректора Кременецького педагогічного інституту.

Першими колективними членами товариства стали Тернопільське музичне училище, обласна філармонія, бібліотека для дітей, дитяча музична школа, драматичний театр, краєзнавчий музей, управління культури, Кременецький краєзнавчий музей.

Свою діяльність товариство розпочало у першому півріччі 1967 року після того, як правління Українського товариства постановою від 19 січня 1967 року «Про створення обласних, міських та районних організацій Українського товариства охорони пам'яток історії та культури» надало юридичні права нашій обласній організації та дозволило відкрити рахунки в банках. А до кінця 1967 року вже діяли всі районні осередки товариства.

Біля витоків обласної організації товариства стояли знані в області і в Україні краєзнавці, історики та діячі культури: Анатолій Павлович Малевич (м. Збараж), Онисій Степанович Тур (м. Заліщики), Остап Степанович Черемшинський (Монастириський район). Товариство складає щирі подяки активу: Петру Костянтиновичу Медведику, Ігорю Микитовичу Дуді, Ігорю Петровичу Гереті, Богдану Степановичу Строценю, Мирославу Івановичу Ханасу, Роману Михайловичу Матейку, Гаврилу Івановичу Чернихівському, Василю Івановичу Олійнику та багатьом іншим.

Ми повинні згадати і штатних працівників, які протягом довгого часу працювали в районних організаціях. Це Марія Іванівна Комарницька (м. Бережани), Анатолій Михайлович Трофимов (м. Борщів), Олексій Данилович Жовковський (м. Бучач), Павло Іванович Лебедев (м. Гусятин), Марія Антонівна Басій (м. Збараж), Марія Федорівна Скалюк (м. Кременець), Михайло Михайлович Чинчик (м. Монастириська), Лідія Іванівна Окуріла-Процюк (м. Чортків), Борислав Васильович Осінчук (сmt. Підволочиськ), Ярослав Омелянович Павлик та інші. Саме ці люди піклувалися і піклуються про те, щоб не згасла пам'ять про минуле, його історію, а пам'ятки отримали нове життя.

Слід відзначити, що ідея створення товариства пробивала собі дорогу нелегко. У багатьох випадках зустрічала непорозуміння, а то й несприйняття. Ініціатори цієї громадської організації проявили неабияку мужність. Адже тодішнє керівництво доводило до руйнування багато дорогоцінних історико-культурних реліквій, знищення пам'яток археології, архітектури, культури, багатьох поховань і цвинтарів, хрестів.

За перші три роки діяльності товариства за участю активістів обласної, міської та районних організацій виявлено, вивчено та взято на державний облік близько тисячі пам'яток історії культури, мистецтва, архітектури та містобудування.

За дольовою участю обласної організації товариства реставровано, відремонтовано та споруджено пам'ятники:

Лесі Українці — у с. Бережцях Кременецького району, І. Франку — у Тернополі, Северину Наливайку у сmt. Гусятині, Лесі Українці, Адаму Міцкевичу у Борщові, С. Будному — у с. Струсові Тернопільського району, А. Міцкевичу — у м. Збаражі, О. Вітошинському — у

с. Денисові Козівського району, жертвам фашизму — у смт. Шумську, спаленому селу Стіжок у Шумському районі;

➤ меморіальні дошки: В. Стефанику, В. Барвінському, С. Дністрянському, Ю. Опільському, В. Гнатюку, І. Франкові, Лесеві Курбасу, М. Бенцалю — у м. Тернополі, О. Маковою у м. Заліщиках, родині Лепких — у с. Жукові Бережанського району, С. Крушельницькій — у с. Білявинцях Бучацького району, Б. Харчуку — у с. Лозах Збарзького району, Морозенку — у Збаражі, І. Франку — у м. Збаражі, с. Чернівцях Збарзького району, О. Роздольському — у с. Доброводах Збарзького району;

➤ пам'ятки архітектури: церква Святої Покрови, ратуша у м. Бучачі та костюл у Бучацькому районі, Полкова церква Преображення Господнього, каплиця на Калантирському кладовищі та лицей у Кременці, церква у с. Старий Олексинець та каплиця Б. Хмельницького у с. Дунаєві Кременецького району, синагога у смт. Гусятині, народний дім у м. Борщові та церква у с. Сапогові Борщівського району, замок у м. Збаражі, костюли у містах Заліщики і Чортків, церкви у селах Щепанів Козівського та Мужилів Бережанського районів і смт. Підволочиську, костюл кармелітів у Теревовлі.

Товариство виділяло кошти для дольової участі у створенні, поновленні та зміні експозицій музеїв:

➤ районних історико-краєзнавчих — у Заліщиках, Збаражі, Бучачі, Гусятині, Ланівцях, Чорткові та ін., музею С. Крушельницької у с. Білій Тернопільського району, боно-ономізматичного музею в Тернопільській академії народного господарства, музею Леся Курбаса у Старому Скалаті Підволочиського району, музею І. Хворостецького у Почаєві Кременецького району, музею Степана Будного та музею Струсівської капели бандуристів у Струсові Теревовлянського району, музею і сторії села Стіжок Шумського району, музею у Бучацькому радгоспі-технікумі, музейної кімнати І. Франка у СШ № 1 Тернополя, музею історії селища Товсте Заліщицького району та ін. Крім того, були оформлені експозиції більш як 50 музеїв та музейних кімнат у школах області.

Були виготовлені охоронні знаки на пам'ятки археології, оформлені паспорти на пам'ятки історії та мистецтва.

За час свого існування товариство видало чимало плакатів, листівок, буклетів, календарів.

Зокрема, краєзнавець А. П. Малевич — автор буклету «Дмитро Вишневецький (Байда)», два буклети «Пам'ятники Іванові Франку на Тернопільщині» та «Пам'ятники Кобзареві на Тернопільщині» написав Б. І. Заставецький. Обласна організація видала книгу «Хоросткову-425», автором якої є В. Г. Корчемний, та буклет «Творчий ужинок ректора» про

досвід роботи А. П. Малевича у популяризації пам'яток історії та культури.

У кожному районі видавалися каталоги пам'яток історії, культури, археології та архітектури і містобудування, які стали добрим довідковим матеріалом для учнів, істориків, краєзнавців.

Головна рада Українського товариства заснувала кілька премій в різних галузях охорони історико-культурної спадщини:

- імені П. П. Чубинського (за охорону і дослідження пам'яток фольклору та етнографії),
- імені І. І. Хвойка (в галузі пам'яток археології),
- імені І. В. Моргилевського (в галузі архітектури),
- імені В. Б. Антоновича (в галузі охорони пам'яток історії).

Активісти товариства стали лауреатами: краєзнавець П. К. Медведик отримав премію імені П. П. Чубинського за багаторічну пам'яткоохоронну діяльність та визначний внесок у вивчення, збирання та пропаганду пам'яток духовної й матеріальної культури народу України; отець Іван (Теодозій) Майкович (чину святого Василя Великого, ігумен монастиря Воздвиження Чесного Хреста отців Василіан — за діяльність у справі реставрації та використання пам'ятки архітектури — монастиря отців Василіан в м. Бучач.

Наша історія славна і трагічна, і на ній потрібно вчитися, щоб будувати своє майбутнє. Сьогодні надзвичайно великого значення набуло звернення до минулого. І треба послідовно, з науковою компетенцією показувати людям, молоді в першу чергу, що вони належать до великої історичної та культурної нації.

Треба пам'ятати, що наша історія і культура — це не тільки гопаки, не бездушні монументи партійним «богам» і радянським «героям». Це історія і культура давнього і цивілізованого народу, «якого правди сила ніким звоєвана ще не була!» Це історія і культура, які спроможні просвітити, облагородити, гуманізувати наше суспільство. Ось чому сьогодні потрібно відродити нашу історичну пам'ять.

Тривалий період обласне товариство очолював Богдан Андрушків, перший заступник голови Тернопільської облдержадміністрації. (На даний час очолює Тернопільську обласну раду професійних спілок). За його авторством видано книги: «Про що співає на історичних вітрах ковила сивих козацьких могил» — Тернопіль, Джура, 1999 р., «Гріхи наші» — Тернопіль: Лілея, 1997 р., «Некрополі Тернопільщини» — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1998 р., фрагменти яких використано у цій книзі.

2.2. НАЙБІЛЬШ ЗАГАЛЬНА КРАЄЗНАВЧО-ІСТОРИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Тернопільщина — край древніх поселень праслов'ян. Сліди існування людини на її території сягають доби раннього палеоліту (понад 100000 років тому). Східні слов'яни, які заселяли сучасну територію України, в IV столітті н.е. утворили велике об'єднання племен, відоме під назвою антів. Про інтенсивність заселення в цей час території області свідчать близько 300 давньоруських городищ та селищ, понад 100 некрополів X-XIII століття.

Кожний край, як і кожна людина зокрема, має своє неповторне обличчя і долю. В народі кажуть, що для того, щоб пізнати людину, потрібно з нею з'їсти пуд солі, тобто вникнути в суть її буття. Щоб пізнати якийсь край, побачити внутрішню красу, відчути характер і дух його людей, потрібно вникнути в історію становлення цього краю.

Тернопільська область за територією належить до невеликих областей України і займає 23 місце серед них. Величина її виступає частково і обмежувальним фактором. Однак, обмежувальну особливість значною мірою компенсує вигідність економіко-географічного розташування, що створює широкі можливості для її економічного і соціального розвитку. В сучасних умовах переходу економіки України до ринкових відносин область, маючи належний виробничий і науковий потенціал та відносно високий ступінь забезпеченості трудовими ресурсами, може стати стратегічним регіоном для вкладення інвестицій іноземних фірм. Цьому сприяє і розташування області на важливих транспортних магістралях, які з'єднують Київ-Львів-Чоп. Таке географічне розміщення області дозволяє підтримувати тісні зв'язки із східними регіонами України, безпосередньо з сусідніми областями та країнами Європи. До речі, на 1000 кв. кілометрів території в області припадає 402,3 км автомобільних доріг і 53 км залізничних колій і за густотою транспортних шляхів сполучення область посідає перше місце в Україні.

Площа області 13,8 тис. кв. кілометрів, що становить 2,3 відсотка території України. Площа обласного центру м. Тернополя — 38 кв. кілометрів. За своєю конфігурацією Тернопільщина нагадує трикутник, видовжений з півночі на південь на 195 км, а із заходу на схід у середній частині — на 129 км. Протяжність з півночі на південь та відмінності рельєфу зумовлюють різницю ґрунтово-кліматичних умов в північній і південній її частинах.

В адміністративно-територіальному устрої область розділена на 17 районів і включає 17 міст, 19 селищ міського типу і 1013 сіл.

Населення області (станом на 1 січня цього року) становило 1172,3 тис. чоловік, в тому числі 512 тис. чоловік міського та 660,3 тис.

чоловік сільського населення. Співвідношення чоловіків і жінок відповідно 46,3 і 53,7 відсотка. В м. Тернополі проживає 234 тис. осіб або близько 46 відсотків міського населення. Майже 97 відсотків населення області — українці.

Багата древня історія Тернопільщини, прадавньої слов'янської землі, яка зазнавала постійного розчленування внаслідок боротьби різних колонізаторів за володіння українськими землями.

У VI-IX ст. територія сучасної Тернопільщини становила частину заселених східнослов'янськими племенами земель, які в IX-XII століттях входили до складу давньоруської держави Київської Русі, а пізніше в Галицьке та Галицько-Волинське князівства. У XIII столітті на Київську Русь напали орди монголо-татар. У боротьбі з ними ослабла міць і Галицько-Волинського князівства. Цим скористалася Польща і в 1349 році захопила Галичину.

Десь у тих часах губиться початок існування древнього селища Топільче (чи Сопільче), яке передувало сучасному Тернополю. Поселення лежало на торговельному шляху, що сприяло його зростанню. Татари неодноразово робили грабіжницькі напади, а в першій половині XIV століття вщент знищили його. Тривалий час це поселення не відбудовувалося, і місцевість почала заростати терном. Та згодом сюди повернулись люди і Сопільче стало відроджуватися. Про це свідчать надгробні написи XIV-XV століть, які збереглися на міському кладовищі до наших днів.

У 1540 році польський король Сигізмунд за військові заслуги наділив землі над р. Серет краківському каштеляну, гетьману війська польського Яну Тарновському, який домігся від короля дозволу побудувати на цих землях палац і фортецю. З цього приводу король Сигізмунд 15 квітня 1549 року надає виняткове право (привілей) Іоанкові з Тарнова на будівництво замку на річці Серет. В цьому документі говориться: «Заснувати Тернополя на пустому місці званому Сопільче (Топільче) поблизу річки Серет у Теребовлянському повіті із звільненням податків і робіт на 15 років і про надання вітійства у цьому місці галицькому Військовому Якобу Будзанівському з обов'язком сплати 200 золотих».

Оглянувши місцевість, Тарнавський обрав для забудови місце колишнього поселення Сопільче. І на терновому полі, що стало похідним для назви майбутнього міста, було закладено підвалини замку. Його спорудження тривало 8 років. Водночас швидко будувалось і саме місто. Вже у 1548 році йому було надано Магдебурзьке право, що й поставило Тернопіль у рівень з провідними містами краю. Місту дозволялося організовувати щотижневі торги та три ярмарки на рік (у червні, вересні і січні). Через 2 роки, у 1550 році, Тернополю було надано ще один привілей, за яким купці, що прямували з Галича, Коломиї і Коропця до Кременця та інших волинських міст, повинні були проїжджати через Тернопіль і пла-

тити мито на його розвиток, передусім на зміцнення обороноздатності. З 1566 року в Тернополі було дозволено створювати власні склади для зберігання товарів і прикарпатської солі (право складового місця полягало в тому, що приїжджі купці повинні були продавати місцевим торговцям свої товари оптом, а не в роздріб). Ці правові норми сприяли економічному розвитку міста, розвитку ремісництва. З розвитком ремісництва виникли цехові організації шевців, кравців, гончарів, бондарів, пекарів, ковалів та майстрів інших професій. Статут першого в Тернополі цеху шевців був затверджений у 1566 році.

Більше 10 власників правило Тернополем. Серед них відомий високою культурою і добродійністю князь Костянтин (Василь) Острозький, засновник відомої Острозької Академії. Останнім власником, згідно з історичними даними, був Турку, який у 1843 році продав місто громаді за 175 тис. флотинців сріблом. І кожен з цих власників вніс свою частку в життя і побут, обороноздатність і архітектуру міста.

Значний вплив на подальший розвиток міста і краю мала австрійська революція 1848 року, внаслідок якої була відмінена панщина. Це відкрило шлях для розвитку капіталізму, на який поступово став орієнтуватись і Тернопіль. Зростанню економіки міста і краю значно сприяло будівництво залізниць і шосейних доріг. Зокрема, 1869-1871 роках було збудовано залізницю Львів — Тернопіль — Підволочиськ. Залізничні колії згодом з'єднали Тернопіль з Бережанами і Копичинцями. Були вимощені шосейні дороги до Бережан, Бродів, Заложців, Збаража, Підволочиська, Скалата, Теребовлі. Саме в цей час було сформована основа сьогоднішньої мережі шосейних доріг і залізниць області.

Цей період також багатий на національно-культурні події. Саме в цей час була заснована реальна школа на вулиці Валовій, перша українська селянська бурса на Збараській дорозі, а згодом перший гімназійний клас з українською мовою викладання; створюються Музичне Товариство, товариства «Бесіда» і «Просвіта», перший український міщанський хор під орудою Іван Чубатого, закладено перший український кооперативний банк. Галичина на той час значно випереджувала Велику Україну, яка була під владою відсталого монархії Росії, де тільки через 13 років (в 1861 році) було відмінено кріпацтво.

За час становлення і розвитку на долю нашого краю випали тяжкі випробування. Татарські коні 14 разів топтали тернове поле. Останній раз татари напали на місто в 1694 році. Після кожного такого набігу міщани відбудовували його, відновлювали укріплення. Неабияким тягарем для населення було й утримування королівських військ.

Тернопільчани брали активну участь у визвольній війні 1648-1654 років проти польського поневолення. В серпні 1649 року, після однієї з найбільших битв під Зборовом, був підписаний відомий Зборівський до-

говір, що вперше засвідчував державність України. Наш край пам'ятає і відважних керівників селянських повстань, народних месників гетьмана України Северина Наливайка, який родом із Гусятина, Олексу Довбуша, Устима Кармелюка, засновника Запорізької Січі Байду Вишневецького, уродженця Вишнівця. Вони надихали народ на боротьбу проти чужоземного поневолення.

Опинившись на перехресті стратегічних воєнних напрямків, Тернопіль і жителі краю перенесли лихоліття великих воєн та пізнали свавілля різних зайд-завойовників, бо кожен із них приходив сюди з жадою заволодіти краєм і задушити дух вільності і свободи його жителів, убиваючи їх, грабуючи і спалюючи їхнє майно і житло. А залишаючи ці благодатні землі, намагалися перетворити їх в руїну.

Так, непомірним тягарем для наших краян було утримання війська Наполеона, яке перебувало в Тернополі з серпня 1809 року. Не приніс відчутного полегшення і Шенбринський перший договір, за яким місто разом з навколишніми землями відійшло від Австрії до Росії. Коли Наполеон у 1812 році напав на Росію, у Тернополі було оголошено воєнне становище і проведено примусове формування російських воєнних частин із місцевого населення. Було мобілізовано 2200 юнаків в діючу армію і 5200 їздових з кіннями і підводами для обслуговування армії. Практично на той час це була тотальна мобілізація чоловічого населення краю. Якою ціною для краян-землеробів обійшовся напис на одному з пам'ятників Швердинського редуту в Бородіно «... тут, на полі слави, 7 вересня 1812 року відзначилися своєю мужністю воїни Тернопільського, Волинського та інших полків» можна судити з того, що на той час в Тернополі проживало трохи більше 7 тис. осіб.

У роки першої світової війни Тернопільщина була ареною активних бойових дій, що завдало значної шкоди як Тернополю зокрема так і краю в цілому. Оскільки війна на австро-російському фронті проходила з перемінними успіхами, то наші краєви повною мірою відчули на собі свавілля і знущання кожного із цих завойовників. Австрійці і угорці грабували населення, забирали у селян коней, худобу, птицю, на полях спалювали (особливо угорці) скіпки і покоси стиглих хлібів.

Не кращим було ставлення до галичан і російської армії. Вірні своїй звичці від часів Петра Першого, росіяни вивезли великий 12-тонний дзвін з монастирської церкви в Тернополі, унікальну колекцію монет, рідкісні витвори мистецтва та музейні цінності. В подільському музеї поординськи знищили багато різних видів тканин і рідкісних вишивок, стильової порцеляни, пограбували архівні документи, історичні карти, гравюри і рисунки, твори скульптури і художнього промислу. Крайовий комісар на терені окупованої російським військом Галичини і Буковини (з правами генерал-губернатора) Дмитро Дорошенко залишив свої спогади

під назвою «Тернопіль під час російської революції» (1917 р.), в яких дав характеристику російській окупаційній армії. Він розповідає, що офіцerstvo дбало лише, щоб с'як-так зберегти військовий лад і зовнішній вигляд армії, а не про те, щоб солдати не кривдили місцеву людинність. Дисципліну скасовано і всяка карність зникла. Розгнудана солдатчина творила безчинства над беззахисним населенням, гвалтувала жінок, грабувала, нищила сади і городи. «Галицькі селяни, — писав Д. Дорошенко, — за час війни опинилися в становищі державних рабів, над якими нависли примусові повинності: направа шляхів, мостів, рубання лісу, риття окопів, постійна реквізиція хліба і худоби. Все це відбувалося без усякого порядку і норм».

Не більш гідно російська армія і залишила Тернопіль. Після невдалого тернопільського наступу, названого «Офензивою Керенського», до якого закликав російських солдатів 15 червня 1917 року військовий і шорський міністр Тимчасового уряду Росії А. Ф. Керченський з балкону тернопільської військової управи т.зв. «Полковниківки», 19 липня 1917 року російська армія отримала наказ про спішну здачу міста та околиць. У суботу, 21 липня, з 15-ої години в місті почалися великі пожежі, які тривали чотири дні. Російські солдати під проводом офіцерів кидали бочки з гасом чи бензином у середину будинків, не допускаючи пожежників і місцевих жителів до гасіння вогню. Таким чином, у руїни перетворилося близько 80 відсотків приватних будинків. За попередніми підрахунками Староства, місту було заподіяно шкоди на суму 16 млн. корон, загинуло близько 200 тернополян.

Після розвалу Російської імперії, зазнавши поразки у війні, восени 1918 року почала розпадатися Австро-Угорська монархія. 18 жовтня у Львові в Народному домі 150 представників Галичини і Буковини прийняли резолюцію про проголошення Української Держави на українських землях Австрії та Угорщини, а у ніч на 1 листопада 1918 року Національна Рада перейняла владу у Львові і 19 листопада нову державу проголошено Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР).

21 листопада 1918 року уряд ЗУНР переїхав зі Львова до Тернополя, а пізніше до Станіслава (нинішнього Івано-Франківська). З 21 листопада 1918 року до 2 січня 1919 року Тернопіль був столицею Західно — Української Народної Республіки. 22 січня 1919 року було проголошено Універсал Директорії Української Національної Ради, в якому говорилося: «Від нині зливаються в одно віками відділені одна від однієї частини України — Галичина, Буковина, Закарпаття і Придністрянська Україна в одну Велику Україну. Сповнилися відвічні мрії, для яких жили і за які вмирали найліпші сини України. Від нині є тільки одна незалежна Українська Народна Республіка».

На жаль, за браком кадрових старшин, не маючи у достатній кількості боєприпасів та амуніції, Галицька Армія була не в силі довго протидіяти польській інтервенції і 16 липня 1919 року поляки зайняли Тернопіль, а оточена з усіх боків ворогами частина української Дієвої армії разом з урядом УНР наприкінці 1919 року, була інтернована поляками. Польська влада проводила жорстоку колоніальну політику в усіх сферах суспільного життя краю, насамперед у національному питанні. Українців обмежували в правах, суворо переслідували за найменші прояви національної гідності. Одночасно з репресіями польський уряд впроваджував систему заходів щодо колонізації українського населення, знищення української культури. Було прийнято рішення про закриття українських учительських семінарій, вилучення з шкільних бібліотек підручників і книг українською мовою. В пресі заборонялося вживати слова «Західна Україна», «Галичина», «західно-українські землі», вся територія Західної України іменувалася «Малопольщею».

Протидіючи польському засиллю, українці почали відновлювати роботу культурно-освітніх товариств «Луг», «Сокіл», «Просвіта», «Рідна школа», «Пласт», об'єднуватися в українські товариства і відстоювати свої соціальні і національні права.

Надзвичайно важкі випробування випали на долю нашого краю під час окупації гітлерівською Німеччиною, яка тривала 33 місяці. Проводилися масові облави, арешти, людей насильно вивозили на роботу до Німеччини. За уведенням генерал-губернаторства, на кінець листопада 1941 року (5 місяців окупації) з Тернопільської біржі праці відправлено в рабство до фашистського рейху 7200 чоловіків, з них понад 2000 жінок. Ешелон за ешелонам відходив до Німеччини з награбованим добром. Як не було важко, але тернополяни не схиляли голови перед загарбниками. Як і всі, вони мужньо боролися з ворогом за свою свободу, життя, гідність і єдність. Більше як 150 тис. жителів області були мобілізовані до лав Червоної Армії, воювали в партизанських загонах, підпіллі, 35 тисяч із них були удостоєні бойових нагород. На території області діяли підрозділи УПА, функціонувала мережа самооборони.

Війна принесла незліченні біди, загинуло понад чверть мільйона жителів області. Вщент було зруйновано обласний центр. Загальні збитки, завдані області, на той час складали 8 млрд. карбованців. Наше місто називають «народженим вдруге», бо воно відродилося з попелу і руїн як і весь наш наддністрянський край.

Сьогодні в області діє більше 300 промислових і 2,5 тис. малих підприємств. Продукція підприємств Тернопільщини — світлотехнічне та радіотехнічне обладнання, бурякокомбайни, будівельні матеріали, фарфоровий посуд, тканини, одяг, кондитерські вироби — знані далеко за межами краю.

Розвиваючись в єдиному народногосподарському комплексі України, Тернопільщина до загального обсягу продукції в державі на початок перебудови виробила 53,5% бурякозбиральних машин, 54,65% бавовняних тканин, 4,4% масла і 4,3% м'яса. Сьогодні поглиблюється взаємодія трудових колективів Тернопільщини з багатьма країнами світу. Набули розвитку за останні роки прямі зв'язки з підприємствами і фірмами Угорщини, Польщі, Чехії, Німеччини, США, Канади, Франції, всього із двадцятьма країнами світу. До творчого співробітництва залучаються заклади культури, освіти, охорони здоров'я.

На даний час в області трудиться понад 130 тисяч спеціалістів з вищою і середньо спеціальною освітою. Працює 887 загальноосвітніх шкіл, 38 професійно-технічних і середніх спеціальних закладів, в яких навчається 190 тисяч молодих людей. У двох академіях (народного господарства і медичній), двох університетах (педагогічному і технічному) і двох комерційних приватних інститутах отримують освіту майже 18 тисяч студентів.

На жаль, економіка області, як і всієї країни, на даний час перебуває у кризовому стані. Через відсутність коштів у держави на закупівлю сільськогосподарської продукції фінансове становище як колективних господарств, так і фермерів досить складне. Тому зараз в області іде пошук шляхів покращення цієї ситуації.

В Гусятинському районі відкриті джерела мінеральної води, аналогічної до трускавецької «Нафтусі» і литовської «Друскінінкай». До речі, запаси мінеральної води типу «Нафтусі» в Гусятині у п'ять разів більші за відомі поклади в Прикарпатті. Уже нині тут, по обидва боки р. Збруч, діють і споруджуються нові санаторні комплекси.

Крім цього, за останні роки на території області виявлено поклади мінеральних вод інших типів — у Зборівському, Заліщицькому та інших районах. Серед них особливої уваги заслуговують сірководневі води і лікувальні болота сіл Конопківки і Мшанця Тербовлянського району та Настасова Тернопільського району. Про цілющі властивості цих підземних багатств і ефективність лікування ними свідчить популярність санаторію «Медобори» в с. Конопківка, де проводиться лікування місцевими мінеральними водами типу «Мацеста» і «Моршин» та лікувальним торфоболотом.

Місцеві селяни знали давно про лікувальні властивості конопківської «живої води». Від покоління до покоління передавався переказ про те, що в 1675 році, коли Микулинецьку фортецю штурмували турки, протягом кількох тижнів її захисники, відбиваючи атаки ворогів, своїх поранених успішно лікували джерельною водою і компресами з місцевого болота. Знаючи про цілющі властивості підземних багатств, люди використовували їх у побуті. І тільки на початку XIX ст. настав час, коли

з'явилась можливість по-справжньому випробувати лікувальну силу підземних скарбів. Новий власник Микулинецького маєтку німецький барон Ян Конопка зацікавився розповідями тутешніх селян, збагнув, що на експлуатації місцевих джерел можна мати добрий зиск і запросив спеціалістів для вивчення лікувальних властивостей джерельних вод. За їх порадою кмітливий барон у 1825-1827 роках збудував пансіонат з лікування.

І хоч на той час рівень курортної медицини ще був не високим, усе ж застосування сірководневих ванн і торфоболота допомагало у лікуванні поліартриту, радикуліту, подагри, гінекологічних недуг і незабаром пансіонат став досить популярним серед багатьох пацієнтів, які приїжджали сюди з різних місць Австро-Угорської імперії. Власники пансіонату запрошували до роботи в ньому медиків з Австрії та Німеччини. Цей персонал осідав, обзаводився господарством і таким чином утворив ціле поселення, що дістало назву Конопківка.

Під час першої світової війни згоріли будівлі пансіонату, виїхали німецькі колоністи, опустіло село. І лише в середині 60-х років до цілющих властивостей місцевої води звернулись науковці Одеського інституту курортології і фізіології та працівники Тернопільської обласної епідеміологічної станції. А в другій половині 80-х років економічно міцні сільгосппідприємства Тернопільщини виділили кошти, трудові та матеріальні ресурси на спорудження санаторного комплексу і у 1989 році на околиці Конопківки було здано в експлуатацію будівлі сучасної оздоровниці.

Тернопільщина — край цікавий з точки зору туризму. Майже через всю область від старовинного Кременця до межі з Хмельниччиною більш як на сотню кілометрів простягається горбисте (заввишки 350-400 м) пасмо Товтрів завширшки 2-6 км з неповторною альпійською флорою. Очевидно, багатство медоносних рослин і дало підставу нашим предкам назвати Подільські Товтри дзвінким словом Медобори. Вчені стверджують, що Медобори — унікальна геолого-ботанічна пам'ятка, якій немає рівних у нашій країні, тому й за рішенням уряду України тут створено державний природний заповідник «Медобори».

В с. Кривче Борщівського району розмістилися найбільші у світі гіпсові печери та другі за величиною — карстові. На всю Україну відомі чудові Гермаківський та Хоростківський дендропарки. Паркові масиви є в Тернополі, Бережанах, Борщові, Кременці та інших районних центрах. На території Тернопілля протікає 120 річок, є 240 ставків і озер.

Чи не в кожному селищі і місті є старовинні фортеці, замки, цікаві історичні, архітектурні і мистецькі пам'ятки державного і світового значення. А Почаївська лавра завжди була місцем паломництва не тільки православних віруючих, а й туристів з усіх куточків планети.

За кількістю пам'яток архітектури (понад 2000) наша область в Україні посідає третє місце, а за числом старовинних замків (34) — перше.

2.3. ОКРЕМІ ВІДОМОСТІ ПРО РАЙОНИ ОБЛАСТІ

Борщів — адміністративний і культурний центр району з населенням 13 тисяч чоловік. Розташований на лівому березі річки Нічлави. Місто відоме з 1456 року.

Археологи виявили тут стоянки первісної людини, що належить до нового кам'яного віку. На Лисій горі біля міста було знайдено сліди слов'янського городища. У травні 1774 року тут побував легендарний Олекса Довбуш. Перекази свідчать, що з допомогою челяді довбушівці увірвалися до панського палацу. Пан

на колінах прохав помилування, давав викуп, але Довбуш відмовився, сказавши: «Не за грішми я сюди прийшов, а по твою душу, щоб більше людей не мучив».

Борщівщина — смачна назва, жартують в народі. Насправді, етимологію назви районного центру достеменно не досліджено.

Більче-Золоте — найдавніше на Тернопільщині поселення середнього палеоліту (50 тис. років тому). Тут розкопані 2 поселення трипільської культури, курганні поховання ранньоскіфського часу. В XVI ст. у

Більшому був збудований замок, який не врятував поселення від руйнівних нападів татар. Після 1648 р. селяни активно підтримували козацькі загони, в 40-их роках наступного століття — допомагали опришкам Олекси Довбуша. Відтоді збереглося чимало легенд. Кам'яну скелю над Серетом і досі називають Довбушевою.

Мельниця-Подільська в історичних джерелах початку 17 століття згадується як володіння магнатів Лянцкоронських.

Район славиться дендропарком Гермаківкою, в якому 1700 порід дерев, закладеним в 1956 році. За 5 кілометрів від Гермаківки розташовані відомі далеко за межами України Кривченські карстові печери. Краса цієї казкової кам'яної країни не може залишити байдужими численних туристів та дослідників.

Гусятин — адміністративний і культурний центр району з населенням 7 тисяч чоловік. Містечко лежить у мальовничій долині Збруча. Перші історичні згадки про нього належать до 1159 року. Над урвищем ріки є сліди замку з XVII сторіччя. В Гусятині народився селянський ватажок Северин Наливайко. В дитинстві він пережив біль, що ятрив його душу все життя. Шляхтич А. Калиновський забрав у Наливайків землю, а батька закатавав. Про це в народній пісні сказано так:

У Гусятині над річкою верба похилилась,

Під вербою вдова бідна плаче, зажурилась,

Мужа її Наливайка пани-ляхи вбили,

А нещасну хатину та її вогнем спалили.

Син відплатив за батькові муки. У липні 1594 року чотиритисячний загін Наливайка захопив Гусятин. Великі запаси зброї, боеприпасів, продовольства та шляхетського майна стали здобиччю повстанців. Після ряду блискучих перемог над польсько-шляхетськими військами повстання потерпіло поразку. Наливайко був четвертований у Варшаві. Легендарний син нашого народу продовжив своє життя у творах Т. Шевченка, М. Шашкевича, К. Рилєєва, Івана Ле.

Гусятин, ще донедавна селище міського типу, в недалекому майбутньому, завдячуючи чудесній мінеральній воді, має перспективу завоювати славу міжнародного курорту.

Теребовля — районний центр з населенням 13 тисяч чоловік. Місто розташоване в долині річки Гнізни. (Археологічні знахідки свідчать про те, що вже в перших сторіччях нашої ери тут було поселення.) За князювання Василька Ростиславовича (1092–1124) Теребовля була одним із центрів боротьби за незалежність Русі, за її єдність. Княжий замок стояв на горі, де тепер видніються руїни колишньої фортеці, спорудженої на початку XVI століття за наказом польських феодалів. Вона вважалась неприступною. Але, за переказом, оборонці фортеці не витримали гніву народного, коли в 1594 році уродженець тернопільської землі Северин На-

ливайко повів повстанців на штурм Теремовлі. З кінця XVII століття фортеця не відбудовувалась. До наших днів збереглися мури завтовшки близько чотирьох метрів та руїни башт.

Селище Микулинці цього району вперше згадується у «Повчанні» Володимира Мономаха у 1096 році, а ще одне древнє селище Товстенке в громадських актах вперше згадується у 1449 році.

Заліщики — районний центр з населенням 13 тисяч чоловік. Це курортне містечко лежить у глибокому мальовничому яру Дністра. Це, мабуть, єдина на Поділлі місцевість із середземноморським кліматом. Цей край в народі називають ще «полунично-помідорним». Щорічно Заліщики приваблюють до себе десятки тисяч туристів з різних кінців країни. Бо й справді тут можна добре відпочити влітку, покататися в Дністрі. У розкішному парку над річкою стоїть старовинний палац, перебудований у XIX столітті. Те, що поселення Заліщики знаходилось на перехресті водних і сухопутних торговельних шляхів, зумовлювало його швидкий розвиток.

У XV — XVII ст. населення Заліщиків зазнавало лиха від постійних нападів ординців. 1669 р. село вщент зруйнували турецькі загарбники. Лише на початку XVIII ст. Заліщики почали відроджуватися. У 1754 р. тут було дозволено проводити чотири ярмарки на рік, а в 1766 р. Заліщикам надано Магдебурзьке право та віднесено до розряду міст. Почали швидко розвиватися ремесла, торгівля. На все Поділля славилися виробы заліщицьких килимарів, різьбярів по дереву. У другій половині XVIII ст. в місті засновано суконну мануфактуру, яка працювала на привозній молдавській вовні.

У 1856 р. Заліщики стали повітовим центром. У середині 60-х років у ньому жило 5,1 тис. чоловік, 249 з яких були ремісниками (переважно муляри, ковалі, стельмахи, шевці, бондарі). Наприкінці XIX на початку XX ст. у місті почали діяти цегельний, пивоварний заводи, гуральня, два кам'яні кар'єри. Працювало також ряд майстерень. Через Заліщики, важливий транзитний пункт, сплавлялися Дністром лісоматеріали.

У цьому містечку проживав письменник О. Маковей. У сквері на центральній вулиці збудовано йому пам'ятник. Мешкав і польський поет і критик Я. Каспрович. Чули Заліщики полум'яне слово В. Стефаніка. В 1908 році він виступав з депутатським звітом перед виборцями в будинку теперішнього кінотеатру.

Цікаві, з архітектурного боку, будинок колишньої ратуші з XVIII століття, а також церква з XVII — XVIII століть.

Бережани — адміністративний і культурний центр району з населенням 11,5 тисячі чоловік. Місто заховалося в глибокій долині Золотої Липи. Воно існує з XIV століття, а точніше — з 1375 року.

Розвиткові Бережан, як торговельного центру, сприяло зручне географічне положення. Через місто проходив один із шляхів, що вели із західних країн у Причорномор'я. Тут торгували зерном, мукою, шкірами, медом, рибою, ремісничими виробами, зокрема гончарними і дерев'яними. Не дивно, що ще в 1530 р. Бережани отримали право на проведення раз на тиждень торгу та двічі на рік ярмарку. В 1667 р., згідно з королівським привілеєм, у місті відбувалися щорічно чотири великих та 16 малих ярмарків. Сюди привозили на продаж тканини, зброю, жіночі прикраси. Тут поступово почали оселятися купці з найвіддаленіших куточків України та Польщі.

При в'їзді до Бережан стоїть замок. В середині XVI сторіччя він був перебудований. Замість оборонних мурів споруджено житлові приміщення, прикрашені аркадами і галереями. В 1707 році Північна війна з шведами привела сюди російського царя Петра I. На центральній площі міста збереглася старовинна Троїцька церква з XVI століття. Недалеко від неї — готичний костюл з оборонними мурами XVII століття, а трохи далі — костюл і монастир бернардинів з XVI сторіччя. В південній частині міста є дерев'яна церква з цінним різьбленим іконостасом, виготовленим у 1691 році. На центральній площі є ще одна оригінальна будова — міська ратуша з годинниковою вежею, збудована в 1811 році.

З Бережанами пов'язані життя і діяльність багатьох відомих письменників. В різні роки тут жили або побували поет М. Пашкевич, письменники М. Яцків, М. Рудницький. Багато років прожив тут письменник А. Чайковський — автор численних історичних повістей, романів та оповідань на побутово-соціальні теми. Будучи адвокатом, він використав для своїх нарисів і оповідань матеріали судових справ. В 1894 році у нього бував І. Франко. Письменників пов'язувала давня дружба.

Бережанщина — батьківщина відомої родини Лепких, композитора В. Подуфалого.

Бучач — адміністративний і культурний центр району з населенням 15 тисяч чоловік. Лежить в долині ріки Стрипи з чудовими краєвидами. Вперше поселення згадується в історичних документах, що належать до XII століття, точніше, з 1397 року. Ним володіли магнати Потоцькі, які спорудили тут замок. На початку XIV століття тут була збудована дерев'яна оборонна фортеця. В 1580 році це укріплення перебудовано у замок з каменю. До наших днів збереглися його руїни. В 1672 році турецькі війська захопили і спалили Бучач. 18 жовтня того ж року був підписаний Бучацький мир, за яким через місто проходив кордон між Туреччиною і Польщею. Однак це тривало недовго — Польща витіснила звідси турків.

Цікавою пам'яткою архітектури в місті є Миколаївська церква з 1610 року. Вражає відвідувачів приміщення колишньої ратуші. Збудоване

воно в кінці XVIII століття в стилі рококо видатним архітектором Бернардом Маретіні. Будівля має високу двоярусну вежу, прикрашену кам'яними вазами і міфічними скульптурами, що розташовані на терасі будинку. Вважають, що автором цих прикрас є скульптор того часу Пінзель. Є на території району місця, скажімо, с. Скоморохи, які за ландшафтом та природньою красою прирівнюють до Швейцарії.

Дав район світові і поета Степана Будного.

Збараж — адміністративний і культурний центр району з населенням 14 тисяч чоловік. Через нього пропливає річка Гнізна. Збараж — одне з найстаріших наших міст. Перші писані відомості про нього походять з 1211. В XV ст. тут було збудовано фортецю, що служила обороною проти татар. Після її зруйнування в 1589 році на протилежному боці Гнізни на початку XVII століття споруджено новий замок за проектом голландського Інженера Вана Піне. До наших днів збереглися залишки мурів, веж та палацу. Тут була перегорнута одна з найважливіших сторінок літопису визвольної боротьби українського народу. В 1649 році після втрати замку в Токах польська армія зайняла оборону в Збараській фортеці на чолі з Я. Вишневецьким. В його розпорядженні крім польсько-шляхетського війська були угорські та німецькі піхотинці-найманці. Героїчними атаками та артилерійським обстрілом козацьких військ шляхта була доведена до розпаду. Збереглося донині чимало народних дум.

Під Збаражем був тяжко поранений славний Іван Богун та загинув полковник С. Морозенко. Все козацьке військо оплакувало смерть хороброго козака. Переказ оповідає, що у чистому полі біля села Кретівців козаки шапками висипали Морозенкові високу могилу. Про нього складено чимало пісень.

Польсько-шляхетське військо врятував від розгрому Зборівський мир. Б. Хмельницький зняв облогу фортеці. В 1651 році, йдучи на Берестечко, козацькі війська оволоділи цим замком.

В 1665 році біля села Доброводи під Збаражем відбулась кровопролитна битва з татарами, де вони були розгромлені вщент. Великого розорення від татаро-турецької навали зазнав Збараж у 1675 році. Було зруйновано замок.

Під час Північної війни зі шведами у фортеці побував російський цар Петро I. Двічі оглядав замок І. Франко.

З містечка Вишнівця, що в цьому районі, походить славнозвісний Дмитро Вишневецький-Байда, що очолив боротьбу козацтва проти татар і турків.

Ішов час, князі Вишневецькі зрадили своєму народові. Вони окупилися, ополячилися і стали ворогами своєї батьківщини, захищали інтереси польської шляхти.

В 1846 році, подорожуючи по Поділлі та Волині, у Вишнівці бував Т. Шевченко. Він оглянув замок, околиці містечка, робив малюнки. Поет глибоко цікавився життям місцевого люду. Тут він слухав народні перекази, які оповідав йому панський слуга Ф. Кружилка. Коли Кружилці було 80 років, з ним познайомився письменник, академік В. Щурат. Дідусь розповів йому про розмови з Кобзарем. Про це Щурат написав у своїй книзі «З життя і творчості Шевченка»; тут письменник створив вірш «У волинській тихій стороні».

Кременець — районний центр з населенням 25 тисяч чоловік. Це одне з найдавніших міст України. Вперше згадується в Іпатіївському літописі від 1226 року. Назва його походить від великих покладів кременю, з якого складається кряж, так звані волинські альпи. Замкова гора, на якій до наших днів збереглися руїни стародавньої фортеці, має висоту 397 метрів над рівнем моря. Історія свідчить, що Кременецьку фортецю не змогли здобути татарські війська Батия в 1241 і в 1255 роках.

У 1500 році місто і прилеглі землі знову зазнали спустошливих нападів. Згодом був збудований новий замок, який пізніше оновлено за наказом дружини польського короля Сігізмунда та італійки Бони, іменем якої названо гору. В 1633 році у Кременці було збудовано братський Богоявленський монастир зі школою, друкарнею і шпиталем. Тут видрукували книги «Грамматика или письменница языка словенского...» Напередодні національно-визвольної війни 1648-1654 рр. польські та українські магнати перетворили замок в одну з наймогутніших фортець Речі Посполитої. Полковник М. Кривоніс виділив 7-тисячний загін для взяття Кременецького замку. За півтора місяця жорстоких боїв твердиня впала. Шляхту розбили, хоч і багато буйних козацьких голів полягло. Вдруге козаки побували в Кременці, йдучи на Берестечко. Тут зупинявся і гетьман.

У Кременці побувало чимало відомих людей. У 1845 році його відвідав М. Костомаров. У жовтні-листопаді наступного року — Т. Шевченко. У Кременці минуло дитинство польського поета Ю. Словацького. Вивчав народну творчість краю, що за архітектурою прирівнювався до Відня, і М. Коцюбинський.

Почаїв — селище району з населенням 6 тисяч чоловік. Перша історична згадка про нього датується 1450 роком.

У центрі селища на горі стоїть відома релігійна святиня та пам'ятник архітектури Почаївська лавра. Це комплекс споруд, з яких привертає увагу Успенський собор, збудований в 1771-1783 роках за проектом архітектора Готфріда Гофмана в стилі епохи Ренесансу. Цікавою спорудою є Троїцький собор, споруджений у 1907-1912 роках в староруському стилі за проектом архітектора О. Щусева, Свято-Троїцька церква

та ін. До святинь належить відбиток стопи Матері Божої з цілющою водою та чудотворна ікона і мощі преподобного Йова.

Восени 1846 року селище відвідав Т. Шевченко. Він зробив чотири акварельних малюнки Лаври. На одному з них зображені дві бідні селянські хатки, а поруч — величезні позолочені куполи монастиря.

Зборів — адміністративний і культурний центр району з населенням 8 тисяч чоловік, розташований над рікою Стрипою.

За літописними джерелами, історія Зборова бере свій початок з XII століття, поселення відоме як Верхостав. Воно лежало на торговому шляху між Києвом і Галичем. У 1241 році татарська орда завдала йому значних руйнувань.

Визвольна війна українського народу в 1648-1654 роках зробила Зборів широко відомим. Після перемоги козаків над королівським військом тут 18 серпня 1649 року була укладена Зборівська угода.

З часів Зборівської битви у лісі біля села Вірліва (за 6 кілометрів від Зборова) досі зберігається козацька могила. Цікавою пам'яткою архітектури в місті є Преображенська церква з 1794 року в стилі бароко.

Тяжких збитків зазнали зборівчани під час Першої світової війни. Місто кілька разів переходило з рук у руки. 2 липня 1917 року під Зборовом відбувся запеклий бій між трьома чеськими полками, що перейшли на бік російської армії, і австро-угорським військом. В селі Калинівці є братська могила 190 чеських воїнів, які полягли тоді в бою.

Чортків — район центр на річці Серет. Згадується в документах 1522 року, коли місто дістало самоврядування за Магдебурзьким правом, а також дозвіл на організацію цехів. Місто підпорядковувалося Тереховлянському староству Руського воєводства. Господарськими й адміністративними справами міста відав магістрат на чолі з бургомістром, судові функції здійснювала судова лава, очолювана війтом. Наприкінці 16, початку 17 ст. в місті нараховувалося 12 різних ремесел, виникали й цехи. Після одержання у 1604 році права на проведення двох ярмарків на рік і тижневих торгів, Чортків перетворився на значний торговий центр. У Чорткові в ті роки збудований домініканський костюл, монастир. Потім на місці дерев'яного збудували мурований замок. Згодом Чортків став одним з центрів селянського повстання 1648 року. Перебував під владою Туреччини, з 1699 року — Польщі, з 1772 року — Австрії.

Тепер Чортківщина — один із найпотужніших у промисловому відношенні районів. У повоєнний період там був тимчасово розміщений обласний центр.

Ягільниця — містечко району, яке вперше згадується у літописах 15 сторіччя. В 1630 році польський магнат С. Ляндкоронський звелів побудувати тут на високій горі фортецю, яка була однією з найміцніших твердинь на Поділлі.

Підволочиський район лежить на березі Збруча, по якому сотні років проходив кордон, що розділяв українську землю на дві частини. З давніх часів через цю місцевість пролягав торговий шлях, що перетинав річку Збруч. На цьому шляху на обох берегах річки виникло два поселення з однаковою назвою — Волочище. Перша письмова згадка про одне з них, правобережне, зустрічається в акті від 1463 року, коли воно дісталось В. Збараському. З середини XVII ст. це поселення називали вже Підволочиськом, а лівобережне поселення — Волочиськом. Революційний рух у ньому тісно пов'язаний з іменем І. Франка. Він побував тут у 1883 році. Востаннє Франко відвідав це місто в 1913 році. Тоді ж на підволочиській землі прозвучав «Мойсей».

Тепер на кордоні району і сусідньої області споруджують міст єднання Надзбруччя.

Перша згадка про **Козову** походить з XV століття до 1440 року. Перебуваючи під владою Польщі, вона входила до складу Руського воеводства. Селище належало магнатам Потоцьким, які в XVI ст. на кошти, здобуті від експлуатації селян, збудували тут замок. Він мав боронити їх володіння від турків і татар. В 1667 році після чергового нападу ординців містечко спалили, а замок зруйнували, після чого вже й не відбудовували. До цього часу лише збереглися підземні ходи, якими замок з'єднувався з містом.

З другої половини XVII століття у Козові існувало самоврядування. Опісля, у складі імперії Габсбургів містечко занепало.

Як би не жартували з наголосом на першому чи другому складі, та крім жартів, в цьому районі найбільше село, як не дивно, але також називається **Козлів**, що теж має свою цікаву історію.

Територія, де розташований райцентр Ланівці, була заселена здавна. Поблизу в урочищі Левада виявлено поселення Трипільської культури, знайдено бронзовий меч доби пізньої бронзи та римські монети II ст.

Час виникнення поселення невідомий. В історичних документах **Ланівці**, як одне з великих поселень Волині, вперше згадуються у 1444 році, а в описі Кременецького замку за 1545 рік — як приватне містечко, що перебувало у власності різних магнатів.

Село **Вишгородок** цього району згадується в історичних джерелах за 1152 рік під назвою Вигошев.

Багато сіл району обпалило страшне полум'я Другої світової війни. 617 жителів села **Молотків** спіткала доля білоруської Хатині, усіх їх було спалено.

Людські поселення на території Шумського району виникли здавна. Поблизу села Рохманова виявлено поселення Черняхівської культури, а в околицях Шумського — давньоруське городище. Місто було значним населеним пунктом уже за часів Київської Русі. Перша письмова згадка

про нього зустрічається в Іпатіївському літописі під 1149 роком. У XII-XIII ст. Шумськ став одним з великих міст Волині. Він був обнесений валами, до яких з півночі та сходу прилягав великий став. Напади зовнішніх ворогів, міжусобиці завдавали шкоди місту протягом наступних століть: населення терпіло від угорських, литовських князів, монголо-татарських завойовників.

Шумщина — давня і близька, коли тиха, а інколи і непокірна. Історія цього краю пам'ятає воїнів Української повстанської армії. Тут був центр УПА-Південь. Жителі села Антонівці, практично всі потерпіли від енкаведистів.

Найбільші і найдавніші села Тернопільського району — Великий Глибочок, Великі Бірки, Велика Березовиця, Петриків оточили обласний центр, утворивши приміську зону. Такі ж глибинні, як і в самого Тернополя, витоки заснування цих поселень.

Великий Глибочок — село розташоване на пагорбах Товтровою кряжу, на обох берегах невеликої річки Нестерівки, правої притоки Серету.

Територія Великого Глибочка заселена здавна. На околицях села виявлено залишки пізньопалеолітичної стоянки, поселення доби пізньої бронзи, могильник і поселення періоду раннього заліза. Розкопано три кургани періоду Київської Русі.

Перша письмова згадка про село Глибочок датується 1529 роком. Про нього згадується в описі Чернихівського замку. Назва села пов'язана з його географічним розташуванням у двох долинах річок Нестерівки і Серету. Друга частина назви «Великий» відома з XVIII століття. На початку XVI ст. Глибочок разом з іншими селами на деякий час підпав під владу Литви. Тоді почав швидко розростатись Тернопіль. У 1546 році його власник Ян Гарновський відібрав 7 сіл, в т.ч. Глибочок, що належали Б.Острозькій разом з громадськими землями, пасовиськами і лісами.

У 1898 році в селі побували Іван Франко та Лесь Мартович.

Великі Бірки — село, яке розрослося по обох берегах річки Гнізни, лівої притоки Серету. Місцевість, де розташовані сучасні Великі Бірки, була заселена в ранньозалізний період. На околицях села виявлено могильник VIII-VI ст. до н.е.. Назву село дістало від місцевості, багатой на сонові ліси-бори. Перша письмова згадка про Бірки (Борек) належить до 1410 року. В XV-XVI ст. Бірки разом з 4 навколишніми селами входили до Тербовлянського староства.

Польський король Сигізмунд II Август у 1530 році надав Біркам статус міста і Магдебурзьке право. Проте, в пізніших документах Бірки називались містечком. З 1565 року Бірки разом з сусідніми населеними пунктами стали власністю магната М. Потоцького, рід якого володів ними понад 100 років.

Петриків відомий з 1458 року. Біля цього села збереглися залишки пізньопалеолітичної стоянки (15 тис. років тому). Велика Березовиця датується 1474 роком.

Районний центр *Підгайці* розташований у верхній течії річки Коропця (ліва притока Дністра). В історичних джерелах вперше згадується за 1463 рік вже як місто. Після загарбання Поділля Польщею Підгайці входили до складу Галицького повіту Руського воеводства. В XV-XVI ст. місто належало шляхетській родині Бучацьких, а з 1630 року магнатам Потоцьким. З метою захисту від нападу ординців власник міста збудував тут замок, а неподалік Потоцькі звели костюл. Наприкінці XIX початку XX століття Підгайці стали повітовим центром з багатьма невеликими підприємствами. Була фабрика сільськогосподарських машин та знярядь, кілька печей для випалювання посуду, дві каменоломні, пивоварний завод, гуральня тощо.

Територія *Монастириського району* заселялася здавна. В околицях міста виявили могильники II-III століття та залишки городища Київської Русі. Письмові згадки про Монастириську, що розташована на лівому березі річки Коропець, зустрічається в документах з 1454 року. Розвитку ремесла і торгівлі сприяв торговий шлях, який проходив через місто з Поділля до Галича і далі на Львів. У 1630 році магнат Потоцький спорудив тут палац. У 1867 році місто увійшло до складу Бучацького повіту. Тоді ж стала до ладу Монастириська тютюнова фабрика, на якій на початок працювало 500 робітників. А вже на початку століття (1912 р.) фабрика стала найбільшим підприємством краю, де трудилось 1130 людей. Монастириська наприкінці XIX початку XX ст. була захаращеним, провінційним населеним пунктом. 1904 року виникла пожежа, яка частково знищила місто та передмістя Березівку і Підгороднє. Втративши домівки, чимало людей шукали пристановища і заробітків в інших місцях. Перехід міста з рук в руки, від однієї влади до іншої вкрай розорив місто.

Коропець відомий з 1421 року. В земельних актах за 1453 рік вказано, що власник містечка Бучацький дозволив посесорові розбудовувати його і заселяти новими мешканцями. Того ж року поселення отримало Магдебурзьке право. Основними заняттями жителів було землеробство, тваринництво та бджільництво. Розвивались ремесла.

2.4. КАРТОГРАФІЯ ЯК ЗАСІБ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНИХ, ПРИРОДНИХ ТА ІНШИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ

Мине небагато часу і спеціально створена облдержадміністрацією робоча група (комісія) запропонує ґрунтовну працю — туристичний північник по Тернопільщині, який передбачатиме кільканадцять цікавих маршрутів, а допоки це станеться, ми хотіли б запропонувати читачеві

ознайомитись з найбільш загальною порайонною адміністративно-територіальною характеристикою області. Безперечно, попередні розділи книжки привідкрили багато історичних, природних, культурних і соціально-економічних сторін життя Тернопільщини. В цьому матеріалі хотілося б доповнити попередню інформацію такими характерними даними, які дозволили б повніше і якісніше задовольнити запити мандрівника: якими вони не були б: історичними, економічними, культурними чи соціально-економічними.

З географічних позицій Тернопільська область займає західну частину Подільського плато, межуючи на півночі з Рівненською, на півдні — з Чернівецькою, на південному заході — з Івано-Франківською, на заході — з Львівською областями України. Тернопільщина знаходиться поблизу українського кордону з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією. За своїм виглядом область нагадує трикутник, вона простягається із півночі на південь на 195 км, а із заходу на схід — на 129 км.

Клімат Тернопільщини є помірно-континентальний, з теплим вологим літом і м'якою зимою. Середня температура повітря коливається від -5°C в січні до $+19^{\circ}\text{C}$ в липні. Середньорічна кількість опадів становить 520-600 мм.

Природоресурсний потенціал є багатопоказниковий і різнопотужний. Зокрема, земельні ресурси є основним багатством Тернопільської області. У ґрунтовному покриві переважають чорноземи та сірі підзолени ґрунти, які належать до групи найбільш родючих ґрунтів у світі. Висока частка родючих ґрунтів і рівнинність території значною мірою обумовлюють структуру господарського комплексу Тернопільщини і його спеціалізацію.

Рівень освоєності земельних ресурсів області досить високий. Із загальної площі земельного фонду, яка становить 1332,4 тис. гектарів, 85% складають землі, які використовуються для ведення сільського господарства. Основна частка цих земель припадає на сільськогосподарські угіддя, площа яких сягає близько 1000 гектарів. Розораність території складає 64%. Орні землі в структурі сільськогосподарських угідь становлять 84,2% (близько 890 тис. гектарів). Це один з найвищих показників в Україні.

Ліси займають близько 14% території області (197,8 тис. гектарів). На більшій території області поширені широколистяні (дубові, грабові, букові) ліси, площа яких дорівнює близько 137 тис. гектарів. На півночі області переважають мішані ліси. Можливості для промислового використання лісових ресурсів в області невеликі внаслідок незначної лісистої території та якісної характеристики лісів. Запаси деревини становлять 20,1 млн. м^3 , в тому числі достиглої — 0,76 млн. м^3 . Обсяг рубок лісу щороку становить близько 200 тис. м^3 .

Основу мінеральних ресурсів області складають нерудні корисні копалини, зокрема природні будівельні матеріали, яких розвідано близько 300 родовищ.

У західній частині області виявлені потужні запаси мергелю (товщина пластів 18-30 м, глибина залягання — 15-20 м), який вважається високоякісною сировиною для виробництва цементу. Практично в усіх частинах області трапляються родовища вапняків (відомо їх близько 100), а так звані рифові вапняки, поклади яких поширені в районах Товтрової гряди, через високий вміст кальцію є унікальними в світі. Вапняки використовуються, в основному, для випалювання вапна, виготовлення щебеню, бутового каменю, в цукровій промисловості, в дорожньому, житловому та промисловому будівництві.

Значні поклади глини і суглинків (понад 100 родовищ, глибина залягання шарів не перевищує 7м) є доброю сировинною базою для цегельно-черепичного виробництва. У північній та центральній частинах області є також поклади гончарних та вогнетривких глин, які використовуються для виробництва кахлю та гончарного посуду. В області наявні великі запаси будівельного каменю, доломітів і пісковиків. Останні мають плитчасту будову і широко використовуються для виготовлення бруківки і як облицювальний матеріал. У західній, північній та центральній частинах області є значні поклади будівельного піску. Знайдено також родовища кварцево-глауконітових пісків, які є сировиною для виробництва скла.

Поклади крейди, які є на Тернопільщині, вважаються досить рідкісними (в Україні — 3 родовища). Вони залягають близько до поверхні (до 10 м) і мають значну товщину, що дозволяє вести видобуток відкритим способом. Крейда використовується у виробництві комбікормів, для вапнування ґрунтів, виготовлення крейдових олівців, паперу, в лакофарбній та фармацевтичній промисловості.

Потенційні запаси гіпсу на території області оцінюються десятками мільйонів тонн. Загалом відомо понад 20 родовищ, товщина пластів досягає 20-25 м. За умовами залягання і запасами розробка цих родовищ можлива в значних масштабах і протягом тривалого часу. Використовується гіпс в сільському господарстві для гіпсування ґрунтів, у медицині, паперовій, хімічній і цементній галузях промисловості. Однак, незважаючи на значні поклади в області, гіпс ще надто мало видобувається і використовується у виробництві.

Промислове значення мають поклади торфу в області. Відомо близько 50 родовищ, загальні запаси торфу в яких складають близько 7,7 млн. тонн. Із нерудних корисних копалин на території області в незначній кількості зустрічаються фосфорити, які можна використовувати

як мінеральне добриво та бентонітові глини високої якості, що використовуються як адсорбційний матеріал.

В області зосереджені значні запаси мінеральних лікувальних вод, які можуть використовуватися при захворюваннях внутрішніх органів, опорно-рухового апарату та інших хворобах. Розвідано також джерела гідрокарбонатних, хлоридних, сірководневих і сульфатних вод.

В області добре розвинута роздрібна торгівельна мережа, яка практично на 80 відсотків перебуває у приватній власності, до її складу входять близько 700 універсальних та спеціалізованих магазинів. З іншого боку, система гуртової торгівлі в регіоні є ще недостатньо сформованою.

В області діє 78 лікарняних установ. Крім того, функціонує значна кількість санаторіїв-профілакторіїв, які працюють спільно з системою охорони здоров'я. На кожних 10 тисяч жителів Тернопільщини припадає 45 лікарів. Основну масу медичних послуг населення отримує безкоштовно. Ці послуги надаються мережею державних медичних установ. Існує також мережа приватних медичних клінік та діагностичних центрів.

Відвідувачі з інших країн не матимуть проблем з медичним обслуговуванням, оскільки приватні клініки добре обладнані і завжди нададуть необхідну допомогу. Вартість лікарських послуг у них, як правило, становить від 5 до 25 дол. США (послуги терапевта, лора, уролога та ін.). Послуги стоматолога дещо дорожчі, найпростіші з них коштують від 15 до 30 дол. США.

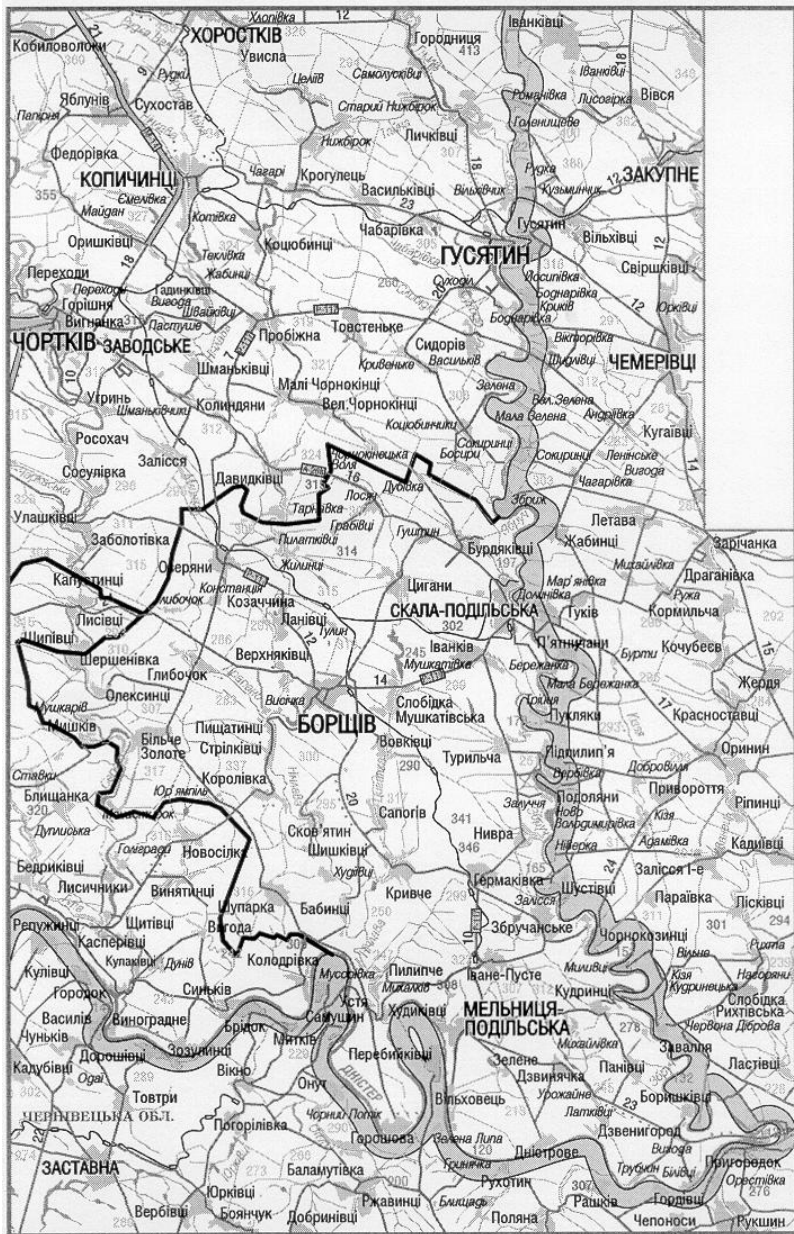
У Тернополі працюють драматичний театр і філармонія. В краєзнавчому музеї можна детально ознайомитись з історією, культурою і традиціями області. В художньому музеї обласного центру зберігаються давні і сучасні живописні полотна відомих європейських і місцевих художників. Цікаві малярські і графічні роботи можна оглянути, а водночас і придбати в картинній галереї, яка розмістилась в самому центрі міста Тернополя.

Три автомагістралі міжнародного значення пересікають область із заходу на схід і з півночі на південь. Автомагістраль Брест-Чернівці з'єднує західну частину Білорусі з Румунією і є головним коридором північно-південного напрямку до балканських країн і Середземномор'я. Інші дві автомагістралі Харків-Київ-Львів і Київ-Ужгород з'єднують східні кордони і центр України з Польщею, Словаччиною і Угорщиною. Обмеження швидкості на автомагістралях становить 120 км/год.

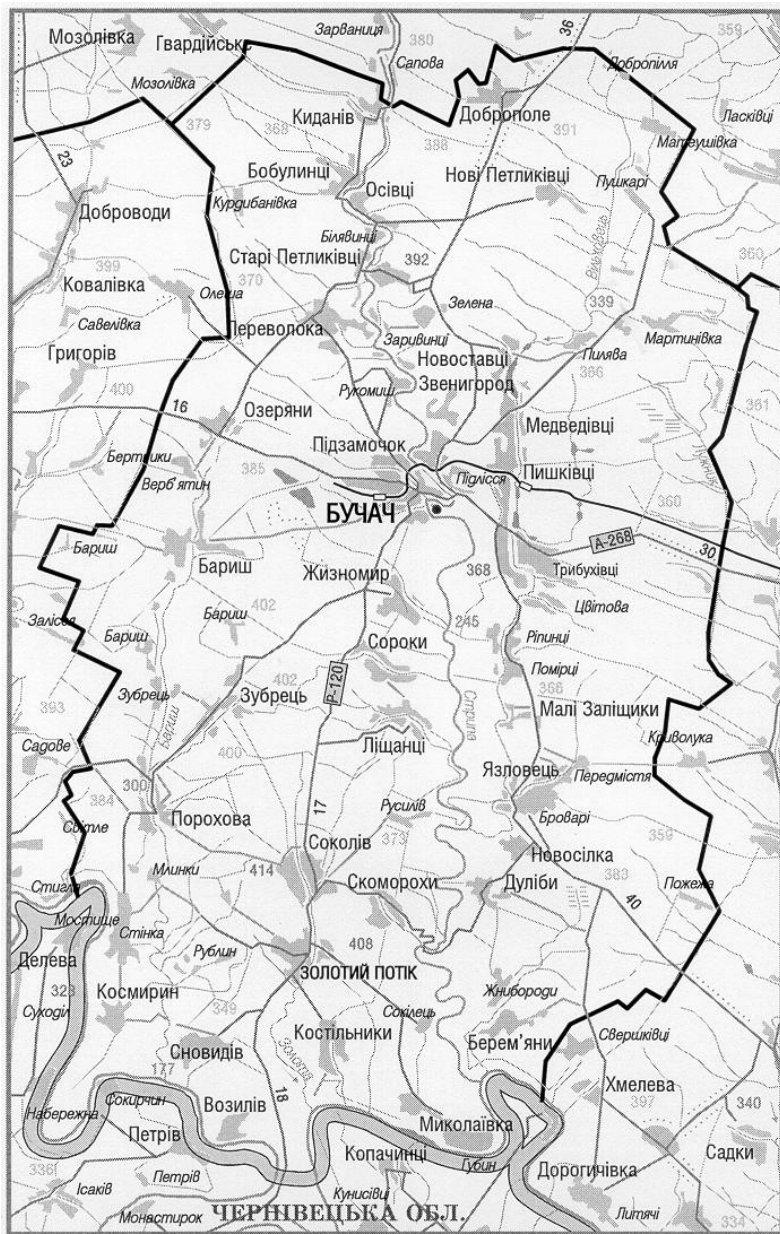
Неподалік Тернополя заплановане будівництво швидкісної трансєвропейської автомагістралі Барселона-Мадрид-Київ, проектні роботи над якою уже завершені.

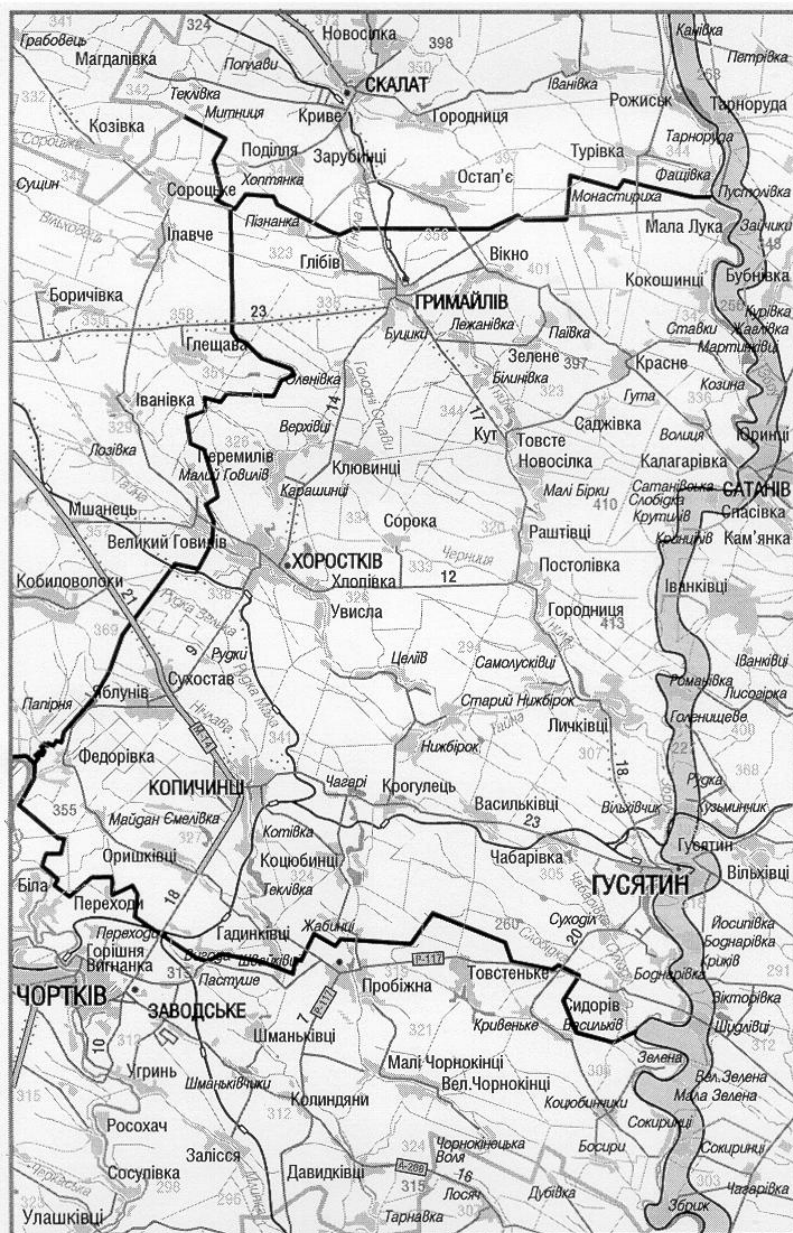
Бережанський район

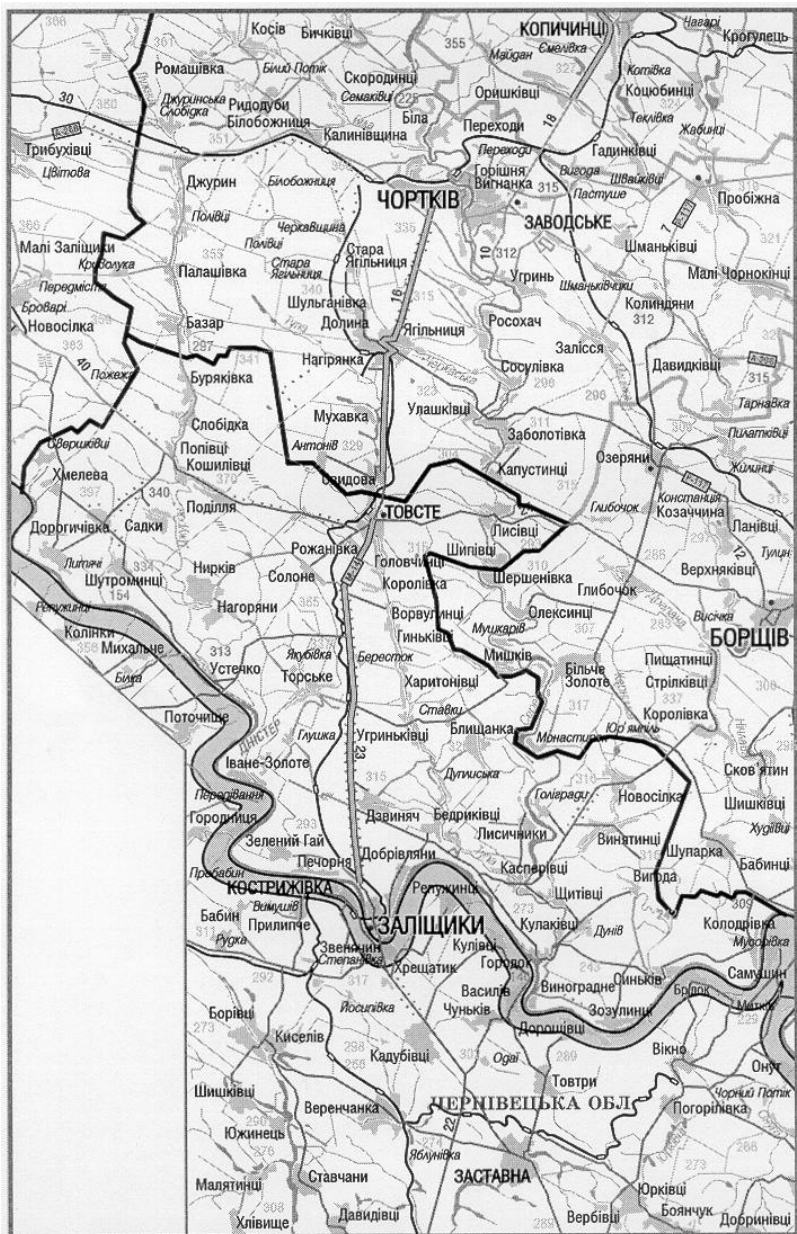
Борщівський район

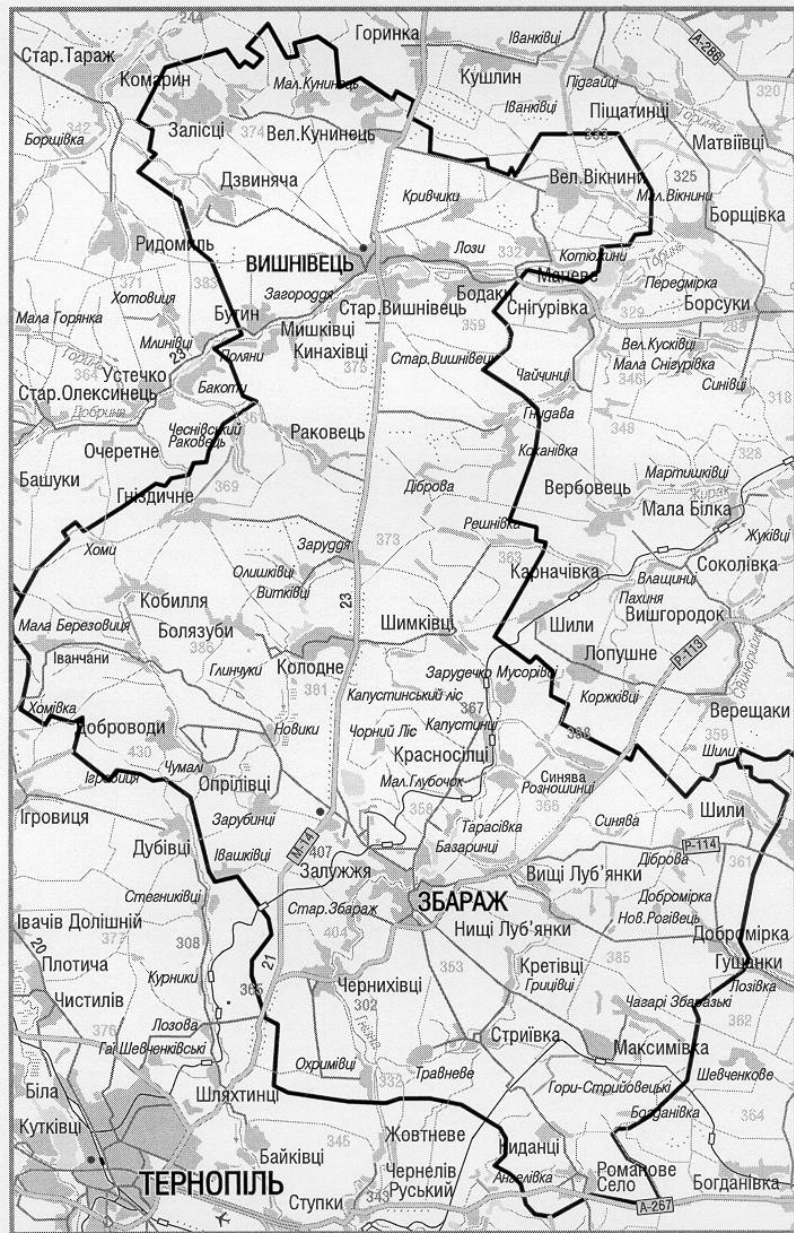
Бучацький район

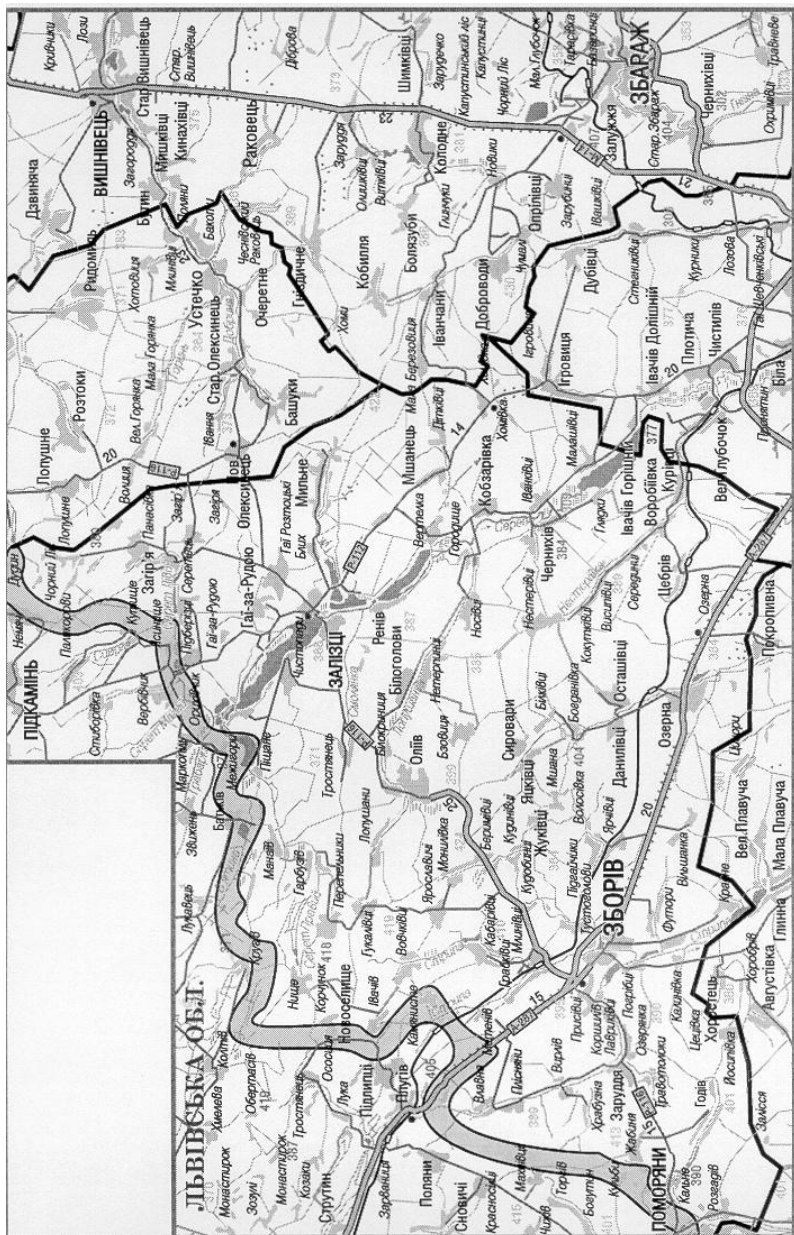
Гусятинський район

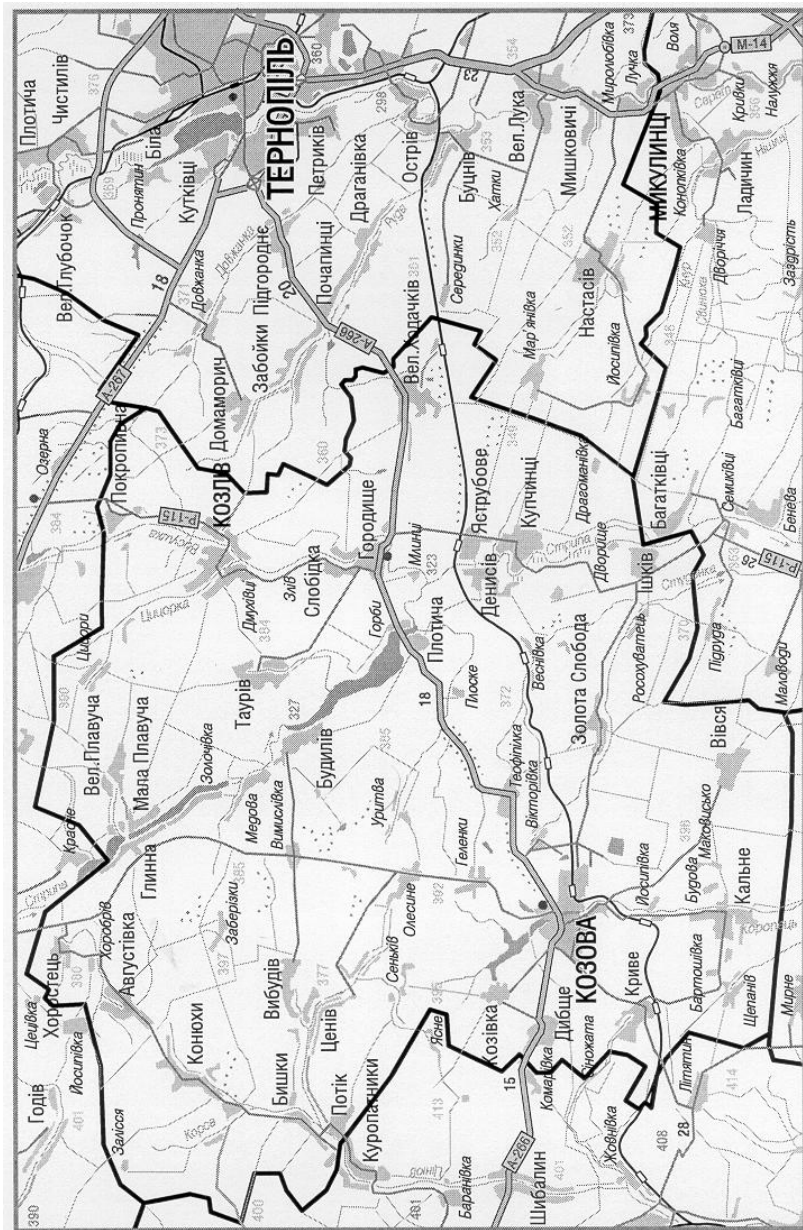
Заліщицький район

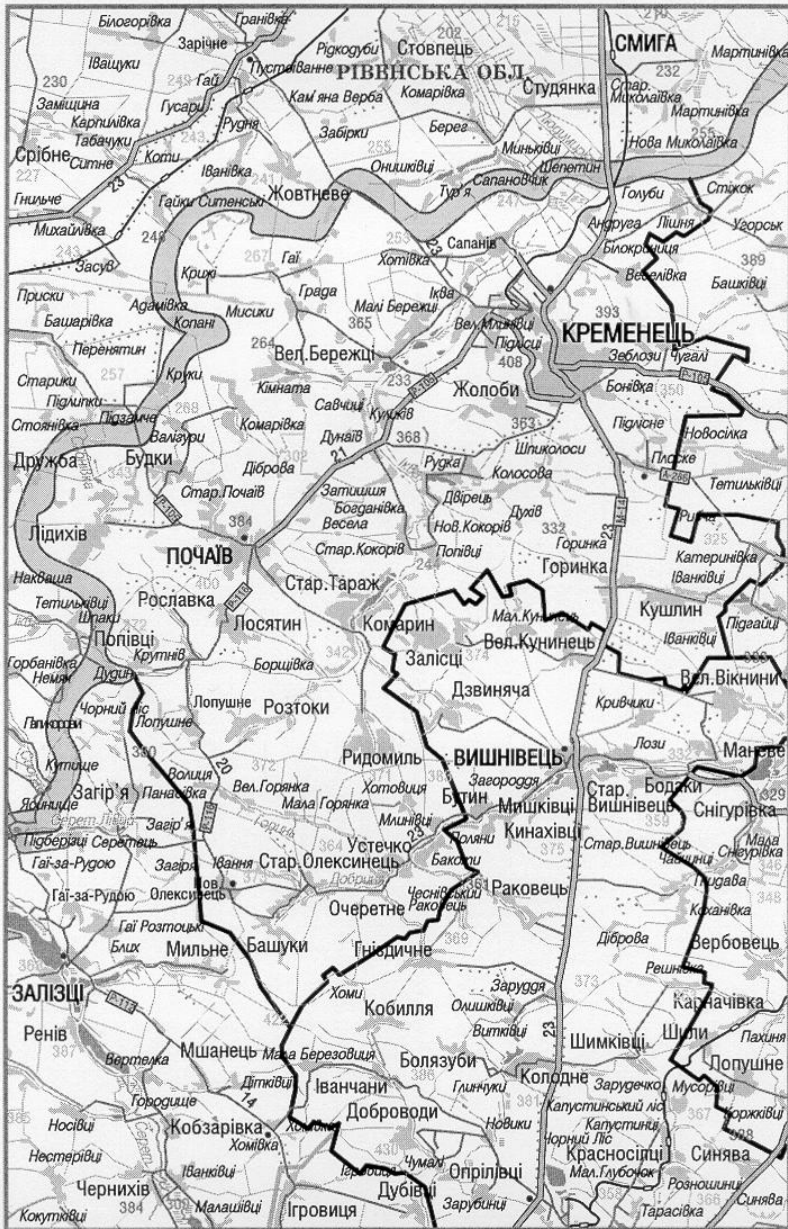
Збаразький район

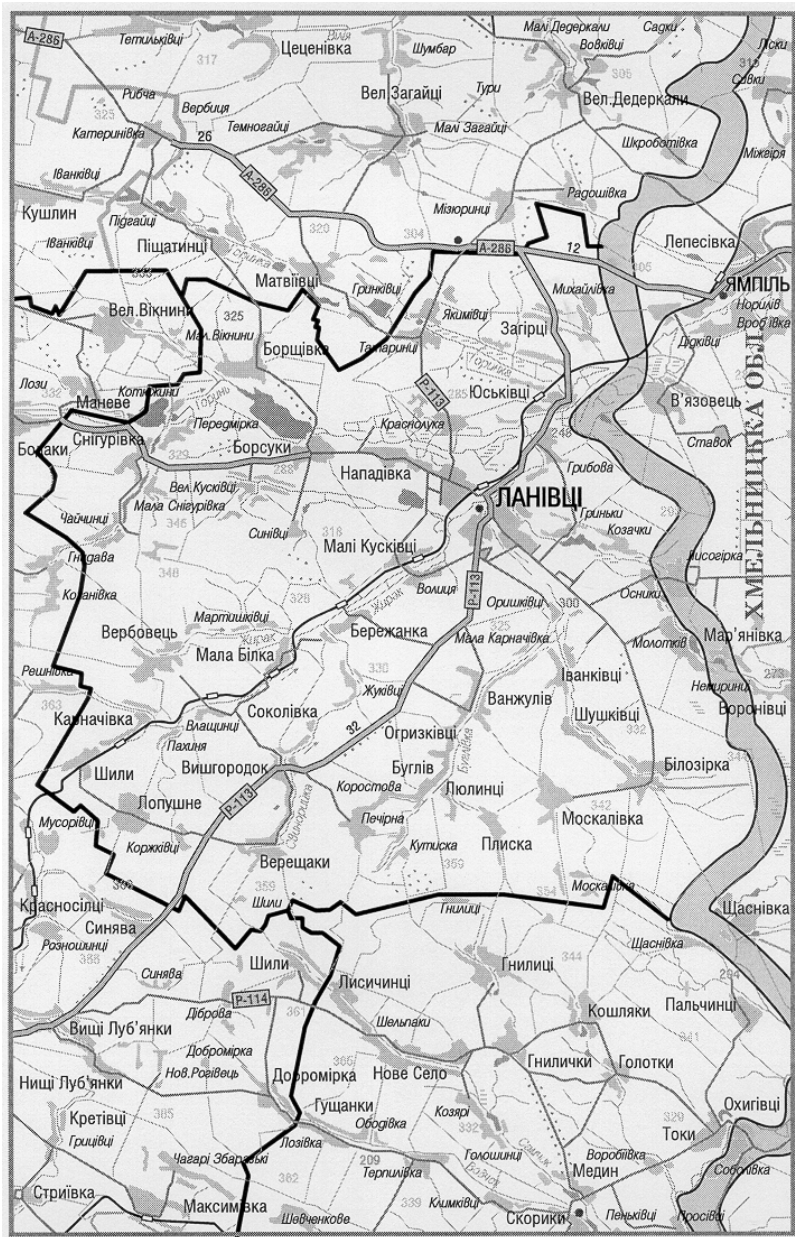
Зборівський район

Козівський район

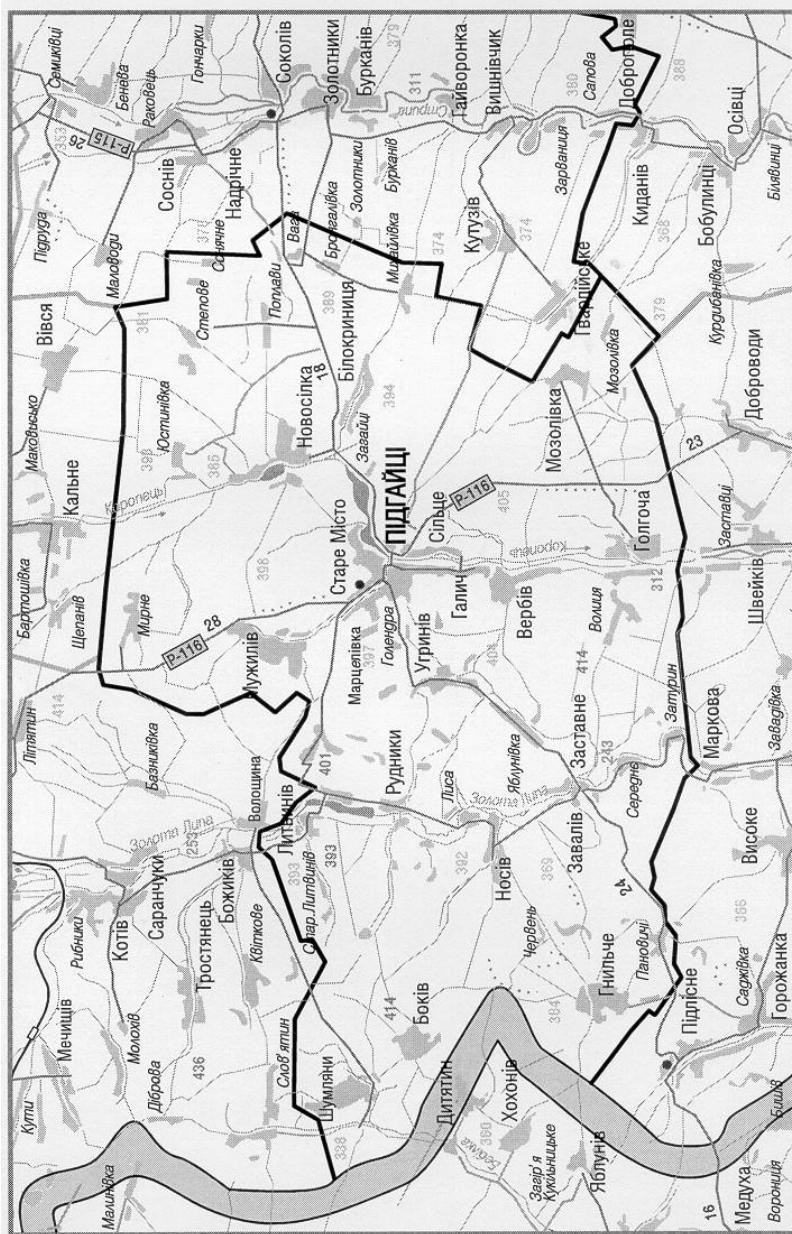
Кременецький район

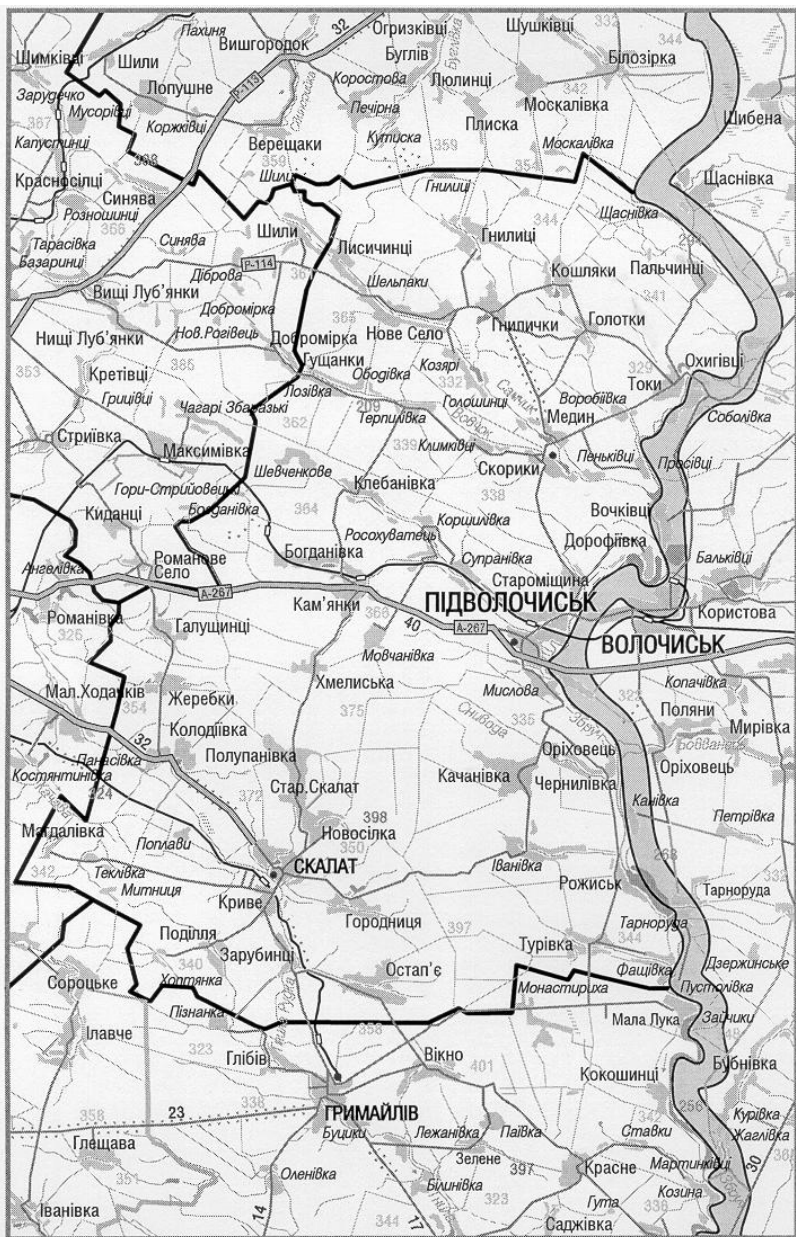
Лановецький район

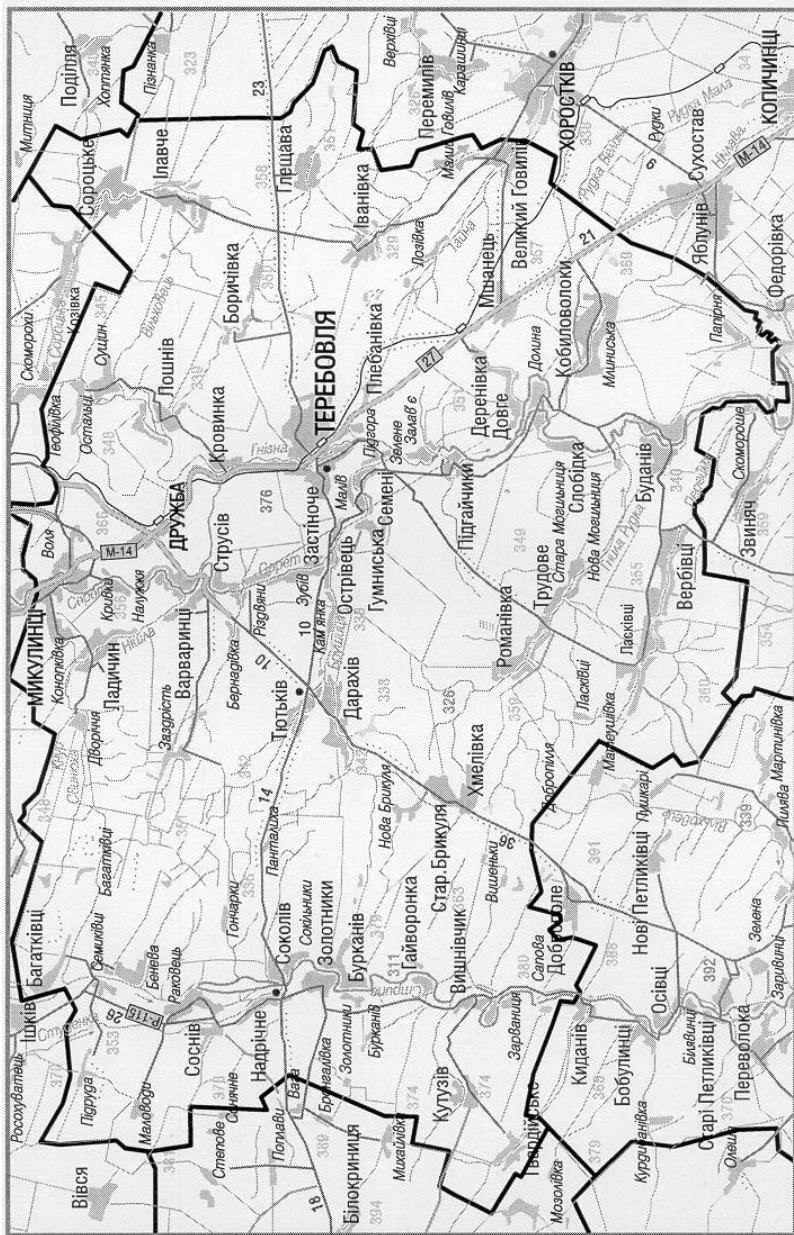
Монастирський район

Підгасцький район

Підволочиський район

Тербовлянський район

Шумський район

ЃÎ ÇÄ²Ë III

Духовні пам'ятки є свідченням не лише високого рівня духовності, а в першу чергу свідченням високого рівня гуманізму і відповідно цивілізованості

ПРОФСПІЛКИ І ДУХОВНІСТЬ. ГОВОРИТЬ КАМІННЯ, Й ВІДЛУННЯ ДЗВІНКЕ В БАНЯХ ЗОЛОЧЕНИХ І СРІБНИХ ДО ПРИЙДЕШНІХ ПОКОЛІНЬ ПРОМОВЛЯЄ¹

3.1. МАТЕРІАЛЬНА КРАСА ДУХОВНОСТІ НА ТЕРНОПІЛЛІ

Церкви на Тернопіллі завжди були і залишаються найважливішими пам'ятками історії та культури краю. Духовність, втілена в архітектурних ансамблях, кольоровому склі, настінних розписах, оздобах кафедр, вівтарів і царських врат, вишивках, хоругвах, хвилювала й хвилює свідомість представників високого мистецтва і звичайних обивателів.

Серед духовних архітектурних пам'яток чільне місце займають церкви, костьоли, дзвіниці й каплиці. Це в основному споруди кінця XIV — початку XX століть. У Тернопільській області число їх перевищує 600, серед них більше 130 — дерев'яні. Церкви є дорогоцінними перлинами у загальній скарбниці українського мистецтва, найвищим його здобутком.

Як відомо, величні архітектурні храми споруджували найкваліфікованіші народні майстри, тому в цих пам'ятках втілено високі ідеали та мистецькі уподобання народу. В цьому — немінуча мистецька вартість пам'яток — зміст їх нев'яучої краси.

Кожен район в області багатий кількома відомими пам'ятниками історії та культури. Серед них зазвичай є культові споруди (див. табл. 1), загальне число яких перевищує 10-50 і навіть 80 одиниць.

Таблиця 1. Число пам'яток архітектури: церкви, каплиці, дзвіниці, костьоли.

№ п/п	Назва району	Кількість споруд
1.	Бережанський	40
2.	Борщівський	85
3.	Бучацький	30
4.	Гусятинський	51
5.	Заліщицький	76

¹ Андрушків Б. Гріхи наші. — Тернопіль: Лілея. — 1997 р.

6.	Збаразький	13
7.	Зборівський	33
8.	Козівський	12
9.	Кременецький	24
10.	Лановецький	50
11.	Монастирський	03
12.	Підгасцький	25
13.	Підволочиський	39
14.	Теребовлянський	43
15.	Тернопільський	26
16.	Чортківський	12
17.	Шумський	42
18.	м. Тернопіль	03
	Всього	605

Безперечно, багато з храмів потребують невідкладного ремонту, реставрації. В умовах незалежності Української держави стало можливим духовне відродження народу і, відповідно, виконання всіх згаданих робіт.

Упродовж 1991-1994 років на Тернопільщині відреставровані ряд пам'яток дерев'яної та мурованої сакральної архітектури.

Повернуто тернополянам церкву Успіння Пресвятої Богородиці, яку висадили в повітря представники тоталітарного режиму в 60-ті роки. Побудована вона на старих фундаментах. І сьогодні ця красива споруда милує око (див. фото 1).

Волинською архітектурно-духовною перлиною називають Свято-Успенську Почаївську Лавру (див. фото 2). Багато про неї написано, і ще чимало писатимуть.

Більшість авторів відносять початок заснування Почаївського монастиря до першої половини XIII ст., а засновниками вважають ченців Києво-Печерського монастиря, які втекли від Батиевого розорення.

Однак перше документальне підтвердження існування в Почаєві Успенської церкви, а може й монастиря, належить до першої половини XVI ст. З літератури відомо, що у 1527 році король Сігізмунд надіслав до крем'янецького старости Якова Монтовтовича грамоту, якою заборонив йому висилати до Почаєва своїх урядників у ярмарковий день на Успіння для стягнення податків і передав це право володарю Почаєва Василю Богдановичу Гойському. Річ у тім, що раніше Почаїв належав до Кременецького замку і мав перед ним певні обов'язки. Дослідники вважають,

що це є першою згадкою про існування на Почаївській горі Успенської церкви і монастиря.

Фото 1. Церква Успіння Пресвятої Богородиці, м. Тернопіль

Починаючи з XVI ст., Почаївська обитель набуває все більшої слави, і до неї приходять дедалі більше прочан. Тоді монастир володів печерами на горі, джерелами зі стопи Божої Матері, невеликою мурованою церквою Успіння.

На кошти подружжя коморіїв кременецьких Федора і Єви Домашевських з Бережців було побудовано на вершині Почаївської гори, над стопою Богородиці, муровану Троїцьку церкву. Її спорудження датують 1649 роком. Після побудови Троїцької церкви у 1664 році сюди перенесли чудодійний образ Божої Матері, який передала монастиреві Ганна Гойська у 1597 році.

В останній чверті XVII ст. Почаївський монастир був уже значним комплексом, що поєднував культові й оборонні споруди, господарські будівлі, сади.

Фото 2. Почаївський Свято-Успенський монастирський комплекс

1759 року в історії монастиря відбулася знаменна подія — навернення до східного обряду ревного католика, канівського старости, графа Миколи Потоцького.

У 1771 році відбулося закладення першого каменя в підвалині Успенського собору. Його споруджували на пожертви Миколи Потоцького та короля Августа II. Будівництво закінчили у 1793 році.

У першій чверті XIX ст. Почаївський монастир продовжував збагачуватися новобудовами. У 1825 році був споруджений кам'яний, так званий «Архіерейський будинок», що служив резиденцією архієпископові, коли той перебував у монастирі.

23 липня 1861 року архієпископ Антоній заклад і освятив перший камінь у будівництво нової дзвіниці, яке завершили влітку 1871 року. На

початку 1905 року Духовний собор Лаври звернувся до архітектора О. В. Щусева з пропозицією спроектувати і побудувати в монастирі великий храм у давньоруському стилі. Перший камінь храму заклали у 1906 році, а до 1908 року звели стіни і склепіння, зробили дахи.

Остаточні роботи на фасадах собору, монтаж мозаїчних панно проводили протягом 1909-1910 років, а в інтер'єрі — у 1911 році.

Собор освячений у 1912 році.

Зведення Троїцького собору було останньою значною сторінкою в будівельній історії монастиря.

**Фото 3. Церква Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці,
м. Тернопіль**

Ансамбль монастиря Домінікан у Тернополі (див. фото 3) є однією з найголовніших міських домінант і належить до кращих пам'яток барокової архітектури XVIII ст. Збудував костюл зодчий Август Мошинський у 1749 році на замовлення Йозефа Потоцького.

1777 року художник С. Строїнський виконав фресковий розпис.

Під час реставрації монастиря в 1906 році за проектом архітектора В. Садловського переробили купол костюлу на пропорційніший і монументальніший. А художник К. Політинський 1910 року відновив фрески.

Після воєнних знищень 1944 року пам'ятку реставрували у 1950-1960 роках.

Фото 4. Церква Різдва Христового, м. Тернопіль

Нині повернулися до повноцінного життя і розквіту в усій красі тернопільські церкви Успіння Божої Матері, Непорочного зачаття Пречистої Діви Марії, Різдва Христового, Воздвиження Чесного Хреста (див. фото 1, 3, 4, 5).

Усі реставраційні роботи виконують згідно з проектно-кошторисною документацією.

Фото 5. Церква Воздвиження Чесного Хреста, м. Тернопіль

Успенська церква в м. Чорткові є пам'яткою народної дерев'яної архітектури галицької школи (див. фото 6).

Побудовано церкву в 1635 році. Вона дерев'яна, тризрубна, безверха під двосхилим дахом, у плані складається із квадратного центрального зрубу, прямокутного (видовженого по осі північ-південь) вітваря і прямокутного бабинця.

З північного боку до центрального зрубу прибудований квадратний у плані об'єм, рівновисокий центральному зрубові. Всі зруби накриті причілковими з острішком дахами однакової висоти. Гребінь даху над центральним об'ємом вінчає кругла маківка. Будівлю по периметру оточує піддашша, що тримається на випусках вінців. Вінці зрубів до піддашша відкриті, стіни і дахи — криті гонтом.

В інтер'єрі всі об'єми перекриті плескатою стелею. У східній частині подвір'я церкви є дерев'яна дзвіниця.

Фото 6. Успенська церква, м. Чортків

Хрестовоздвиженську церкву в м. Кременці прихожани побудували в 1887-1889 рр. на Чернечій горі на місці старої, знищеної часом, церкви (див. фото 7).

Храм зведений за типовим проектом, що був прийнятий після спеціального указу Синоду від 1827 року.

Споруда тризрубна, одноверха, стоїть на високому кам'яному фундаменті. У плані складається з трьох основних квадратних приміщень: бабинця, нави і вівтаря. Бабинець та вівтар рівні за шириною, центральний об'єм значно більший. Нава перекрита восьмигранним верхом на високому, освітленому прямокутними вікнами восьмирику. Барабан купола декорований «кокошниками», бабинець і вівтар перекриті двосхилими дахами.

До бабинця із заходу примикає дзвіниця, котра є найвищою з усіх зрубів церкви і служить вертикальним акцентом центрального зрубу. вона трикутна, покрита стрімким восьмигранником, увінчана маківкою. Восьмерик дзвіниці декорований «кокошниками».

Церква має три входи: головний — із заходу через дзвіницю, другий — з півночі через наву, третій — з півдня, також через наву.

Хрестовоздвиженська церква є цікавою пам'яткою російської дерев'яної архітектури XIX ст. на півночі Тернопільщини.

**Фото 7. Церква Воздвиження Чесного Хреста,
м. Кременець**

Троїцький собор у Почасві Кременецького району (див. фото 8) побудований в 1907-1911 роках. Матеріал стін — цегла. У плані собор не зовсім симетричний. Об'єм споруди складається з трьох нав, кожна з яких закінчується півкруглою апсидою вітварної частини. Центральна частина собору чітко виділена на південному фасаді великим прямокутним об'ємом, несиметрично розділеними арками. Об'єм собору вінчає купол у вигляді зрізаної цибулини на круглому барабані.

**Фото 8. Троїцький собор Свято-Успенської Почаївської Лаври,
м. Почаїв**

Церква св. Параскеви в с. Козина Гусятинського району розташована на невисокому пагорбі в південно-східній окраїні села (див. фото 9).

Літературні та історико-архівні джерела не вказують точної дати побудови церкви.

Пам'ятка належить до архаїчного типу українських дерев'яних храмів XVIIст., що беруть початок від древньоруських трикамерних клітьових церков, побудованих у XIV-XV ст. на території Галицької Русі.

Церква тридільна, хатнього типу, прямокутна у плані. Побудована з дубових брусів. Споруда стоїть на кам'яному фундаменті. У плані нава

майже квадратна, бабінець і вітвар прямокутні. Всі три зруби рівноширокі та рівновисокі, розміщені у напрямку схід-захід.

Церква покрита загальним чотирисхилим вальмовим дахом із драниць. Дах церкви над навою завершується сигнатуркою.

**Фото 9. Церква Св. Параскеви,
с. Козина Гусятинського району**

До вітваря з північного боку примикає квадратна в плані ризниця, перекрита трисхилим дахом з драниць.

Церква має два входи: головний — із заходу через бабінець, а другий — із заходу через ризницю. Зі сходу при огорожі навпроти церкви стоїть мурована, квадратна в плані, покрита чотирисхилим дахом з драниць дзвіниця.

Церкву та дзвіницю відреставровано у 1992 році.

Літературні та історико-архітектурні джерела не вказують точної дати побудови церкви Непорочного Зачаття у селі Волиця Гусятинського району. З опису нерухомого майна за 1805 рік, що його склав Іван Злочанський, парох Калагарівський, Волицький, і Ліпницький, декан Гримайлівський, відомо, що церква була побудована з дубового дерева під дахом гонтовим (див. фото 10).

**Фото 10. Церква Непорочного Зачаття,
с. Волиця Гусятинського району**

До нашого часу церква дійшла майже без змін.

Церква тридільна, хатнього типу, п'ятистінна, з притвором. Стоїть на фундаменті із рваного каменю. У плані нава — прямокутна, бабинець і вівтар — трапецієподібні. Вівтар коротший від бабинця. Всі три зруби рівновисокі, розміщені у напрямку схід-захід.

Церква покрита загальним дахом з гонту. Гребінь даху над бабинцем вінчає маківка.

Коло церкви, із її західного боку, стоїть дзвіниця з дубового дерева, під гонтовим дахом.

Пам'ятка належить до архаїчного типу українських дерев'яних храмів першої половини XVII ст., що беруть початок від дерев'яної двокамерної стаї — п'ятистінки XI — XII ст.

Відреставровані церква і дзвіниця у 1991 році.

Дерев'яна церква Іоана Богослова у центрі Скориків Підволочиського району становить його архітектурно-просторову домінанту (див. фото 11).

Церква збудована у 1744 році. Вона є типовим для Поділля дерев'яним храмом із ширшим і вищим центральним зрубом.

**Фото 11. Церква Іоана Богослова, с. Скорики
Підволочиського району**

Церква — тризрубна, тридільна в плані, триверха, стоїть на дубових підвалинах із високих брусів, під які зроблено підмурівок із рваного каменю, кладеного насухо. Всі її зруби витягнуті по осі захід—схід, кожен зруб завершується окремим верхом. Центральний зруб значно більший.

По периметру церкву обходить широке піддашшя, що опирається на фігурні кронштейни-випусти вінців зрубів.

Дахи над бабинцем, вівтарем, навою, ганком, ризницею та піддашшям покриті гонтом. Стіни обшальовані вертикально набитими дошками з нащільниками.

У церкві зберігся іконостас, надзвичайно розкішний для такої порівняно невеликої, споруди. Іконостас шестиярусний, з динамічною ком-

позицією ярусів, що ступенево піднімаються до центральної осі. Його позолочена різьба соковита, виразна, вона гарно обрамлює ікони, становлячи з їх яскравим декоративним бароковим живописом єдине ціле.

Церква Івана Богослова відреставрована у 1990 році, іконостас відновлений у 1991 році.

Кам'яна парафіяльна церква на честь св. Георгія в с. Касперівцях Заліщицького району — унікальна пам'ятка української національної архітектури першої половини XVII ст. (див. фото 12).

Церква розміщена на невеличкому пагорбі й орієнтована вітварем на захід.

Фото 12. Церква св. Георгія, с. Касперівці Заліщицького району

На підставі зі змісту та написання літер, що збереглись у вітварній частині будівлі церкви, можна зробити висновок, що будівництво церкви було завершено до 1650 року.

Судячи із збережених форм, конструктивних та стилістичних особливостей, церкву збудували місцеві майстри-ремісники, які не дуже володіли технікою кам'яного мурування. В основі своєї церква складається з квадратної нави, вузького, напівкруглого закінченого пресбітерія з квадратною ризницею. Спереду до церкви примикає вежа-дзвіниця. Дах церкви двоскатний, критий гонтом, над навою зведена дерев'яна сигнатурка. З північного-західного і південно-західного боків стіни пресбітерія і кутову захристію підпирають два контрфорси, що виступають.

У цілому церква св. Георгія майже ніколи не підлягала значним переробкам.

Фото 13. Успенська церква, с.Кошилівці Заліщицького району

Успенська церква в с. Кошилівцях Заліщицького району (див. фото 13) побудована у 1746 році. Матеріал — камінь-пісковик. Церква двоярусна, тридільна в плані, бабінець та нава прямокутні в плані, апсида — тригранна.

Стіни першого ярусу муровані та потиньковані, другого ярусу і барабани — дерев'яні, покриті гонтом. Дахи шатрові, увінчані восьмигранними маківками.

Кути бабинця підтримують масивні пілони.

Церква Усікновення глави Іоана Хрестителя в с. Губин Бучацького району (див. фото 14) збудована на місці давнішої дерев'яної церкви, яка згоріла у 1835 році. Посвячена у 1863 році.

Споруда церкви дерев'яна, п'ятизрубна, одноверха, хрещата у плані.

Фото 14. Церква Усікновення глави Іоана Хрестителя, с. Губин Бучацького району

Збудована церква із смерекових колод на дубових підвалинах.

До квадратної в плані нави із заходу і сходу примикають майже квадратні бабінець і вітварна частина, а з півдня і півночі — короткі бічні рамена. Четверик нави накритий восьмигранним наметовим дахом на низькому восьмирику, намет увінчаний маківкою. Бічні зруби накриті ви-

сокими причілковими дахами. Піддаштя навколо споруди опирається на кронштейн — «східці», утворені випусками вінців зрубів.

Територія пам'ятки огорожена муром із ламаного каміння.

Покровська церква у с. Сокілець (див. фото 15) Буцацького району збудована в 1671 році коштом Брацлавського воєводи Яна Потоцького на місці давнішої монастирської, яку разом із монастирем знищили кримські татари.

Церква дерев'яна, тризрубна, поставлена на кам'яному цоколі.

Фото 15. Покровська церква, с. Сокілець Буцацького району

Складається з майже квадратної в плані нави, до якої із заходу і сходу примикають теж майже квадратні, але менші за розмірами зруби бабинця і вівтарної частини. Всі зруби основної висоти. Піддаштя навколо споруди опирається на дерев'яні стовпчики. Дах над центральним об'ємом увінчаний маківкою.

Територія церкви відокремлена кам'яним муром із двоярусною дзвіницею з північно-західного боку церкви.

Дату спорудження Спаської церкви у м. Підгайцях (див. фото 16) визначають за різьбленим написом на одвірку головного входу.

Церква дерев'яна, тризрубна, одноверха. Стоїть на кам'яному фундаменті.

Нава в плані квадратна, бабинець і вівтар — прямокутні. Центральний домінуючий зруб перекритий восьмигранною банею на восьмирику і завершений ліхтарем з маківкою.

Фото 16. Спаська церква, м. Підгайці

Церкву по периметру обходить широке піддашшя, опирається на випуски верхніх вінців зрубів. Стіни нижньої часі — з відкритим зрубом, ошальовані дошками, стіни бані обшиті гонтом, барабан бані, дахи, піддашшя оббиті бляхою.

Головний вхід у церкву влаштований у південній стіні бабинця.

Успенська церква у м. Підгайцях (див. фото 17) побудована в 1650–1653 роках. Матеріал стін — камінь. У плані тридільна, трикупольна, з квадратною навою. Кути бабинця, головного приміщення і гранчастої апсиди фіксують широчезні пілястри, білокам'яні обрамлення оздоблюють вікна і двері.

Точна дата побудови церкви Архистратига Михаїла в с. Долина Теревовлянського району (див. фото 18) невідома. Раніше церква була каплицею св. Миколая, а у XVIII ст. до неї (із західного боку) прибудували приміщення бабинця, а з півночі — захристя.

У сучасному варіанті церква — витягнутий із заходу на схід прямокутник (із п'ятигранною східною частиною — вітварем). Накрита двохилим високим дахом, центральний об'єм увінчаний невеликим восьмигранним куполом із маківкою.

Дах церкви покритий бляхою. Подвір'я церкви обнесено кам'яним муром, що накритий дашком із плит каменю-пісковіку.

Фото 17. Успенська церква, м. Підгайці

**Фото 18. Церква Архистратига Михаїла, с. Долина
Теребовлянського району**

Троїцький собор у м. Березанах побудований у XVII ст. Матеріал стін — цегла. У плані споруда прямокутна, з п'ятигранною вітварною частиною, має три куполи, увінчані маківками (див. фото 19). Два куполи розташовані по обидва боки головного фасаду, а третій, великий, — над частиною центральної нави, що примикає до вітварної частини.

Фото 19. Троїцький собор, м. Березани

Головний фасад у центрі увінчаний бароковим фронтоном і почленований пілястрами з капітелями. В двох симетрично розташованих нішах встановлені скульптури апостолів Петра і Павла.

Миколаївська церква у м. Березанах побудована в 1691 році. Дерев'яний однокупольний храм увінчаний невеликою маківкою. Бабинець,

центральна нава і вівтар — це дерев'яні зруби з колод, обшиті з середини дошками. Дах та купол тепер покриті бляхою (див. фото 20).

Територія церкви відокремлена цегляною огорожею.

Преображенська церква у м. Шумську (див. фото 21) побудована у 1715 році. Зі статті св. А. Сендунського про містечко Шумськ у «Волинських єпархіальних відомостях» за 1871 рік дізнаємося, що із старовини в Шумську залишилася лише Преображенська церква.

Фото 20. Миколаївська церква, м. Березани

Побудована церква за типом костельу, в плані складається із прямокутного мурованого бабинця, прямокутної (широкої у плані) нави та полігональної апсиди.

До апсиди примикає квадратна в плані захристія.

Головний об'єм церкви увінчаний восьмигранним куполом на чотверику, купол завершений невеликою маківкою.

Наприкінці XVIII ст. перед церквою побудована двоярусна дзвіниця.

Час побудови церкви св. Миколая в с. Збручанському Боршівського району — не пізніше XV століття (див. фото 22).

Фото 21. Преображенська церква, м. Шумськ

Збручанський храм якоюсь мірою фіксує зміну, перехід від найбільш поширеної на територіях, що підпадали під вплив візантійської архітектурної школи, планувально-просторової схеми з чотирма опорними стовпами, котрі несуть світловий барабан до безстовпного однонавного храму.

В інтер'єрі церкви нема вільностоячих стовпів, вони зливаються зі стіною і, власне, через аркові перемички, приймають навантаження від бочкового склепіння.

Церква св. Миколая має характерну особливість — архітектурне завершення храму. Східну і західну стіни барабану будівничий звів на основному бочковому склепінні. Південну і північну частину посадив на маленькі аркові перемички, розташовані над центральними нішами по-вздожніх стін церкви.

Другий ярус також прямокутний, рівномірним уступом сідав на перший. Таке влаштування світлового барабана зумовило його вирішення в інтер'єрі у вигляді шахти горловини, що звужується догори.

Є ще одна особливість у планувально-просторовому вирішенні пам'ятки — велика видовжена півкругла апсида відділена від основного об'єму вівтарною стіною з прорізами для дияконських та царських врат і маленьким віконним прорізом угорі.

Фото 22. Церква св. Миколая, с. Збручанське Борщівського району

Точніший час зведення пам'ятки невідомий. Ключем до розгадки цієї таємниці може служити символіка на білокам'яних блоках-перемичках південного сходу і східного вікна-апсиди — двораменний хрест.

Цілком імовірно, що фундатором міг бути один із князів Коріатовичів, які володіли землями Поділля від середини до кінця V ст. Відреставровано церкву у 1991 році.

Церква св. Миколая у с. Сапогів Борщівського району (див. фото 23) споруджена в 1777 році. Це — трикупольний дерев'яний храм. Стіни храму — дубовий зруб. Верхній ярус та дах покриті гонтом. Із західного боку добудована ризниця. На фасадах споруди є невеликі вікна з трикутними фронтонами.

Двір церкви відокремлений кам'яною огорожею, що частково збереглася.

Вознесенська церква у с. Лопушно Лановецького району (див. фото 24) побудована в 1843 році. Матеріал споруди — цегла.

Фото 23. Церква св. Миколая, с. Сапогів Борщівського району

Фото 24. Вознесенська церква, с. Лопушно Лановецького району

Церква хрестоподібна в плані, одноярусна, увінчана п'ятьма куполами із вищим центральним куполом.

Барабан куполів — круглий. Главки куполів виконані у стилі, прийнятому в староруських храмах, — у вигляді зрізаної цибулини.

Стіни церкви потиньковані, дахи покриті бляхою.

Спасо-Преображенська церква в с. Залужжя Збарзького району побудована в 1600 році (див. фото 25). Матеріал стін — камінь. У плані тридільна. Над притвором — два яруси оборонної башти. Стіни башти мають нахил до середини. Три об'єми увінчані декоративними маківками. Нава перекрита півциркульним склепінням, притвор — хрестовим, апсида — півциркульним з розпалубками і з'єднаними склепіннями.

**Фото 25. Спасо-Преображенська церква, с. Залужжя
Збарзького району**

Преображенська церква в м. Зборів (див. фото 26) побудована у 1749 році з тесаного каменю. Це однокупольний храм, в плані має форму хреста з двома боковими вівтарями і прибудованим із головного фасаду бабинцем.

Фото 26. Преображенська церква, м. Зборів

Церква розміщена в центрі міста і є однією з найгарніших його споруд.

Церква Петра і Павла у с. Буцнів Тернопільського району (див. фото 27) побудована в 1744 році. Матеріал споруди — камінь, у плані споруда хрестоподібна; з північно-східного боку цього хреста до церкви прибудована невелика захристия.

Стіни фасадів прикрашені пілястрами, пишно декорований головний фасад.

Портал головного входу вінчає ніша з іконою.

На перехресті нав (у центрі хреста) дах церкви вінчає невелика главка, завершена маківкою. Маківка та дах церкви покриті бляхою.

Двір та територія церкви обгороджені кам'яним муром.

За даними Львівської архієпархії за 1935 рік, церква Іоана Хрестителя в с. Баворів Тернопільського району (див. фото 28) побудована понад 300 років тому, тобто в XVI ст., і раніше вона була замковою церквою.

Фото 27. Церква Петра і Павла, с. Буцнів Тернопільського району

Споруда церкви вимурувана із каменю, однавна в плані, з півкруглою апсидою. В місцях примикання апсиди до центрального об'єму церкви з північного та південного фасадів прибудовані захристії.

Дах над центральним об'ємом — двоскатний, увінчаний невеликою маківкою, дах над вівтарною апсидою — п'ятискатний, над захристиям — трискатний.

Територія пам'ятки обнесена кам'яною огорожею; біля входу на подвір'я у 1903 році побудована цегляна дзвіниця.

Є на Тернопільщині і новітні будівлі храмів віри Євангельської. Ще в часи Берестейської унії і пізніше, тобто в XVI столітті, християни Віри Євангельської мали свої громади у Бережанах, Бучачі, Зборові, Тербовлі та в інших місцевостях нашої області, про що згадує у книзі «З історії релігійної культури на Україні» Михайло Грушевський.

Однак після Другої світової війни тоталітарний режим заборонив Українську Греко-Католицьку церкву і це віросповідання. 24 серпня 1945

року християн Віри Євангельської приєднали до єдиного Союзу Євангельських християн-баптистів з центром у Москві.

**Фото 28. Церква Іоана Хрестителя, в с. Баворів
Тернопільського району**

У 1989 році, з початком розвалу СРСР, християни Віри Євангельської вийшли із Союзу Євангельських християн-баптистів і утворили свій Союз із центром у Києві. Сьогодні в Україні вони мають понад 800 громад, а в нашій області — 72. Новозбудовані храми і доми молитов є у Тернополі та в районних центрах області, в тому числі у Бережанах, Бучачі, Збаражі, Зборові, Кременці, Тереховлі, Ланівцях, Підволочиську, Шумську, крім того, в селах Болязуби, Борсуки, Башуки, Вишнівець, Грибова, Заруддя, Загірці, Іванківці, Колодно, Ридомиль, Руська Гута Слобідка, Темногайці, Шимківці, Розтоки та інших. Найбільш значимі архітектурно будівлі храмів віри Євангельської є в Зборові Збаражі, Шумську й Тернополі (див. фото 29,30).

Фото 29. Храм Віри Євангельської, м. Тернопіль

Фото 30. Новоапостольська церква, м. Тернопіль

ЃÎ ÇÄ²Ë IV

СПІЛЧАНЦІ СВЯТО БЕРЕЖУТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО ПРЕДКІВ. ПРО ЩО РОЗПОВІДАЮТЬ МОВЧАЗНІ МОГИЛИ²

4.1. НА СТОРОЖІ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПРИМНОЖЕННЯ РИТУАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ

Кладовище — місце смутку і печалі Кладовище — місце вічних розлук. Для характеристики будь-якого господарського, культурно-мистецького чи іншого громадського об'єкту існує певна ознака, що дає про нього загальну уяву. «Театр починається з гардероба чи вішалки».

Кажуть, дороги і зв'язок — це нерви суспільного організму, а кладовище, його благоустрій — це характеристика рівня культури населеного пункту, свідомості його жителів. І хоч факт чисеїс смерті, як правило, сприймається однозначно, та оцінка життя і діяльності померлого продовжує жити у свідомості того оточення, в якому колись перебував покійний.

У різних державах по-різному відбуваються ритуали поховання. Різними є способи увічнення пам'яті померлих чи загиблих. У більшості випадків на місці поховання ставиться надгробна плита з надписом: хто тут похований, коли народився і коли помер. Рідше пишуть епітафію, та за яких обставин відбулася смерть. У давні часи у християнських народів на могилі ставили хрест з табличкою, на якій були вищезгадані відомості.

В Україні місця поховань, як правило, відзначаються пам'ятником, який у багатьох випадках є справжнім витвором мистецтва.

Особливо цікавими є поховання в обласних і районних центрах. Пам'ятники виконано з різних матеріалів: граніту, мармуру, пісковіку, вапняку, мармурової крихти і просте металеві або дерев'яні хрести.

В Україні місця поховань, як правило, добре доглянуті, озеленені. Між пам'ятниками прокладені асфальтовані доріжки.

У будь-який день, зайшовши на кладовище, серед скульптур завжди можна побачити людей різного віку, що сидять в задумі. Атмосфера, що панує в цих місцях, схиляє до філософських роздумів.

Наша планета є космічним кораблем для всіх її жителів. Боротьба за кращі каюти в ньому за краще місце під сонцем з позиції її земного буття є ніби закономірним явищем, хоч і не дуже гуманним. Але це так як в морі — того, хто помре, незалежно від становища, якого досягнув, незалежно від приміщення, в якому перебував, у звичайному мішку буде

² Андрушків Б. Некрополі Тернопільщини або Про що розповідають мовчазні могили. — Тернопіль: Підручники і посібники, — 1998 р.

спущено за борт. Так прах кожного, хто помре, у звичайному дерев'яному гробі буде відданий землі.

Коли душа покійного відійде до неба, за споконвічною традицією земляни зберігають про нього пам'ять, адже кожна людина в цьому світі неповторна і виконувала на цій землі якимсь своїм єдиним для неї призначенням чи завданням. Тож ставлення народу до пам'яті покійних на їх землі свідчить про рівень його суспільної свідомості і цивілізації,

Хто не хоче вшановувати пам'ять свого земляка-землянина, той сам ризикує піти в небуття непоправно зневаженим і без пам'яті.

Тернопільщина — край своєрідний. В основній масі населення вважає себе галичанами, хоч територія з географічних позицій практично віднесена до Поділля, а в північних районах люди вважають себе волинянами. На території Тернопільщини серед загальних громадських некрополів можна побачити козацькі кладовища, цвинтарі Українських Січових Стрільців, суворі поховання вояків Української Повстанської Армії.

Цінують на Тернопільщині безневинні жертви Першої і Другої світових війн» поховання інших народів.

Якщо маєте бажання, завжди можете взяти участь у вшануванні пам'яті Чеських і Словацьких воїнів, що загинули на Зборівщині у 1918 році. Щорічно в червні в с. Калинівці Зборівського району відбуваються траурні заходи за участю представників дружніх нам держав.

На Бережанщині мають місце поховання солдатів Австро-Угорської імперії.

Загалом в області окультурюються єврейські, польські та інші поховання і цвинтарі.

Майже в кожному районі є поховання військовослужбовців і військовополонених німецької національності. Тому відповідно до угоди між урядами України і ФРН «Про догляд за могилами загиблих» запроваджуються дослідження поховань, їх облік, впорядкування тощо

Велику роботу проводять археологи Ігор Герета, Богдан Строцин, Олег Гаврилук, Олександр Ситник, Марина Ягодинська, Михайло Сохачький, Микола Левчук; краєзнавці Петро Медведик, Венедикт Лавренюк, Олег Полянський, Анатолій Малевич, Гаврило Чернихівський, Остап Черемшинський, Ярослав Павлик, Василь Олійник, Григорій Баран та інші.

На сторожі збереження і примноження ритуальних традицій стоять як органи місцевого врядування так і державна влада, профспілки, інші громадські організації.

Між іншим, хрести ставились не лише в місці поховань. У Західних областях України (Івано-Франківська, Тернопільська, Львівська) хрести ставились в місцях історичних подій, до знаменних дат тощо.

4.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОХОВАНЬ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

*Дай, Боже, щоб з мовчазних могил,
пам'яті, совісті і знань народних ще зій-
шли наша добра воля, і правда, і сила.*

У даний час на території Тернопільської області є 5 поховань (гробниць, каплиць, некрополів й мавзолеїв) XVII–XX ст., які внесені до державного реєстру національного і культурного надбання, — див. таблицю 1.

Таблиця 1. Перелік поховань, що внесені до державного реєстру (на 01. 11. 97)

Назва об'єкту, дата спорудження	Місце розташування	Охоронний номер
1. Каплиця сім'ї Михайлівських	м. Чортків, вул. Міцкевича (цвинтар)	1750
2. Усипальниця Сапігів, XVIII ст.	с. Більче-Золоте, Борщівський р-н.	381
3. Усипальниця Сапігів, XVIII ст.	с. Пилатківці, Борщівський р-н.	382
4. Гробниця Марцеліни, XVII-XVIII ст.	с. Язлівець, Бучацький р-н.	1841
5. Мавзолей Понінських, XIX ст.	с. Нирків, Заліщицький р-н.	535
6. Єврейський некрополь, XV-XX ст.	м. Підгайці (міське кладовище)	2114

Узагалі, у всіх районах Тернопільщини є 962 діючих і 14 закритих кладовищ. Є місця поховання євреїв, поляків, чехів, словаків, австрійців, німців та осіб інших національностей (табл. 2). Багато на території області є поховань учасників бойових дій періоду 1941-1944 рр.

*Таблиця 2. Кладовища та поховання на Тернопільщині
(на 03.11.97)*

Назва районів	Кількість кладовищ	Кількість поховань (за національністю)	
	діючих / закритих	Поляки	Євреї

Бережанський	44 / 1	617	12000
Борщівський	70 / 1	300	7000
Бучацький	54 / 1	404	*
Гусятинський	52 / 0	893	*
Заліщицький	48 / 1	734	*
Збаразький	70 / 1	1226	100
Зборівський	81 / 1	421	*
Козівський	46 / 0	568	*
Кременецький	64 / 1	1514	15000
Ланівецький	42 / 0	348	50
Монастириський	49 / 0	2924	*
Підволочиський	56 / 0	1780	3500
Підгаєцький	36 / 1	584	10000
Теребовлянський	77 / 0	164	*
Тернопільський	56 / 0	20	*
м. Тернопіль	1 / 2	385	*
Чортківський	55 / 3	87	*
Шумський	61 / 1	900	*
Усього	962 / 14	13869	

Примітка: * — точна кількість похованих невідома.

4.2.1. Кладовища радянських воїнів

*На братських могилах
Не ставлять хрестів,
Й дружини на них
Не голосять.*

В. Висоцький

м. Тернопіль

1. Кладовище радянських воїнів. Міське кладовище, вул. Микулинецька.

На кладовищі радянських воїнів є 325 могил, з яких 17 братських і 308 індивідуальних. У них поховано 408 відомих бійців і командирів, які загинули при визволенні Тернополя. На кладовищі є 3 братські могили, в яких поховано тисячі безіменних героїв. Списки загиблих зберігаються в міському військкоматі.

У центрі кладовища височить прямокутний обеліск заввишки 11 м, що виготовлений із червоного каменю-пісковіку.

Паралельно з обеліском на прямокутному постаменті розміщена скульптура воїна (заввишки 1 м 75 см) на постаменті (заввишки 2 м).

2. Кладовище радянських воїнів у парку Слави

Кладовище радянських воїнів відкрито в 1944 р. Має форму прямокутника (12 x 28 м) з напівкруглим виступом, радіус якого 8 метрів.

На кладовищі 19 могил воїнів, що загинули в 1944 р.: братських — 6, індивідуальних — 13; з них могил, де поховано Героїв Радянського Союзу: братських — 1 (поховано два Герої Радянського Союзу), індивідуальних — 1. На передньому плані кладовища — могила Героя Радянського Союзу, майора Олександра Петровича Максименка (1923–16.07.1944). На другому плані — братська могила воїнів, в якій поховані Герої Радянського Союзу:

Рядовий Живов Анатолій Павлович (1925–1944 рр.) — уродженець Москви, повторив подвиг О. Матросова.

Карпенко Микола Григорович (1914–1944 рр.) — гвардії лейтенант, командир танкового батальйону 53 гвардійської танкової бригади.

Танцоров Григорій Васильович (1910–1944 рр.) — гвардії молодший лейтенант, командир батареї самохідних гармат.

У парку Слави, у кінці центральної алеї, розташований Пагорб Слави. У центрі — вічний вогонь, унизу — могила невідомого солдата.

Бережанський район

1. Могила підполковника Тонкіна Петра Федоровича (1900–22.07.1944 рр.), воював у 911 артполку 340 стрілецької дивізії. Загинув 22.07.1944 р. в боях за визволення Бережанського району. Похований на міському кладовищі в Бережанах. Пам'ятник є надгробком з пірамідальним багатоступінчастим обеліском.

2. Могила лейтенанта Петра Сосенка, який загинув у боях з гітлерівськими загарбниками під Бережанами, в липні 1941 р. Похований на міському кладовищі в Бережанах. Пам'ятник — надгробок з пірамідальним багатоступінчастим обеліском.

3. Могила лейтенанта Браїлка Олександра Степановича (1924–1944 рр.) — льотчика-випробувача авіапідрозділу, що входив до складу Другої Повітряної Армії. Загинув біля хутора Запуст. Похований на міському кладовищі в Бережанах.

4. Кладовище Радянських воїнів у Бережанах. На кладовищі є три братські та сім індивідуальних могил, в яких поховано близько 200 радянських воїнів. Посередині кладовища встановлено обеліск Слави.

5. Братська могила радянських воїнів, розташована на міському кладовищі в Бережанах. На братській могилі встановлений пам'ятник, який являє собою скульптуру воїна (повний зріст) на прямокутному постаменті. При визволенні міста загинуло близько 100 радянських воїнів, які поховані у братській могилі.

6. Братська могила радянських воїнів, розташована в центрі с. Рогачин Бережанського р-ну. Поховані 2 невідомі солдати. На могилі встановлена надмогильна плита, на ній обеліск 3 м заввишки, який завершується п'ятикутною зіркою.

7. Братська могила радянських воїнів у с. Степове Бережанського р-ну. У боях за звільнення сіл Поплави і Степове від гітлерівських окупантів загинуло 6 радянських воїнів, які були поховані в різних місцях. У 1967 р. полеглих перепоховано в одну братську могилу і на ній споруджено обеліск. Прізвища загиблих: молодший лейтенант Сергєєв М. Е., рядові: Данильченко М. М., Буряк Ф. Д., Панфьоров В. І., Пруцких І. С., Костюков І. М.

Борщівський район

1. Кладовище радянських воїнів, розташоване в м. Борщові у парку по вул. Шевченка. Над братською могилою радянських воїнів здійснюється фігура «Скорботної матері». За скульптурою на 9-ти мармурових плитах викарбувані прізвища воїнів, похованих у братській могилі та в 78 окремих похованнях. Списки зберігаються в Борщівському райвійськкоматі.

2. Могила невідомих радянських воїнів у с. Більче-Золоте (за селом). 16 вересня 1941 р. сімнадцять радянських воїнів було взято в полон, а потім розстріляно на схилі кам'яної гори. Пам'ятник на могилі являє собою пірамідальний обеліск, який вінчає п'ятикутна зірка.

3. Братська могила радянських воїнів в смт. Мельниця-Подільська (сквер). У бою за визволення Мельниці-Подільської загинуло 290 солдатів, сержантів і офіцерів. На могилі три плити з чорного мармуру. На центральній — напис: *«Здесь похоронен Герой Советского Союза рядовой Митяшкин Аким Гаврилович и офицеры»* (викарбувано 7 прізвищ). На лівій плиті — 76 прізвищ, на правій — 39. Є напис: *«Кроме этого, в этой могиле похоронено 97 воинов, чьи фамилии не установлены...»*. Над могилою — скульптура воїна на прямокутному постаменті.

4. Братська могила радянських воїнів в смт. Скала-Подільська (центр). За визволення селища віддали своє життя 59 солдатів і офіцерів, які поховані у братській могилі. Над могилою — скульптура воїна на прямокутному постаменті. Біля підніжжя постаменту — плита з написом про увічнення пам'яті про воїнів. Паралельно з плитою розміщені по три

мармурові плити із прізвищами загиблих воїнів. У тому ж ряду розташовані два окремі поховання з написами:

«Здесь похоронен л-т Паршуков Вячеслав Михайлович...»

«Здесь похоронен гв. к-н Брюзгин Николай Степанович...»

Бучацький район

1. Військове кладовище в Бучачі знаходиться на міському кладовищі. У боях за Бучач загинуло понад 500 радянських воїнів. Пам'ятник на кладовищі являє собою скульптуру воїна заввишки 2 м, на прямокутному постаменті, заввишки 2,5 м. По правий і лівий боки — 22 надмогильні плити з прізвищами загиблих.

2. Братська могила радянських воїнів, розташована в с. Сновидів на сільському кладовищі. У бою за визволення села від німецько-фашистських загарбників загинуло 4 радянські воїни. Пам'ятник являє собою пірамідальний обеліск, що стоїть на надгробній плиті. Напису немає.

3. Братська могила радянських воїнів у с. Золотий Потік (центр). Під час боїв загинуло 150 радянських воїнів. Пам'ятник — скульптура воїна на постаменті. Біля підніжжя пам'ятника — плита з іменами полеглих. Висота скульптури — 1,2 м.

4. Могила радянського лейтенанта Ковалевича Володимира Івановича, уродженця Казані, у с. Осівці (берег р. Стрипи). Загинув під час бою з німецько-фашистськими загарбниками за оволодіння мостом через Стрипу. Тут же, на березі річки, був похований мешканцями села. Пам'ятник — пірамідальний обеліск, угорі якого барельєфне зображення зірки. На обеліску фотографія і напис.

Гусятинський район

1. Меморіал Слави і братська могила радянських воїнів (сmt. Гусятин, вул. Наливайка). Меморіал — майданчик, обрамлений трьома стелами і 33-ми похилими плитами. У центрі майданчика розташована братська могила, в якій поховано 52 відомі і 55 невідомих радянських воїнів. Прізвища полеглих нанесені в 6 колонок на середній стелі, у центрі макет ордена Вітчизняної війни, на бокових стелах цифри: «1941» і «1945». Перед братською могилою змонтовано вічний вогонь.

2. Могила невідомих радянських воїнів (сmt. Гусятин, берег р. Збруч). Пам'ятник — скульптура воїна. Напису немає.

3. Братська могила радянських воїнів (сmt. Гримайлів). 82 радянські воїни полягли в боях за визволення містечка. Пам'ятник — постать воїна на прямокутному постаменті, перед пам'ятником — надгробна прямокутна плита з іменами загиблих.

4. Кладовище радянських воїнів (м. Копичинці). У боях за його визволення полягло 645 радянських воїнів і офіцерів. На кладовищі споруджено меморіальний комплекс.

5. Братська могила радянських воїнів (с. Личківці). Поховано 15 воїнів, які померли від ран у госпіталі. На могилі встановлено скульптуру воїна на пірамідальному постаменті.

6. Могила радянського воїна — льотчика Миколи Дмитровича Цікіна, який загинув у 1941 р. в с. Вікно (сільське кладовище). Пам'ятник — пірамідальний обеліск.

Заліщицький район

1. Могила радянського воїна Мінц Єви Ісааківни, яка загинула 10.05.44 р. (м. Заліщики, кладовище). На могилі обеліск прямокутної форми у вигляді глиби природного необтесаного каменю із зіркою вгорі, під нею фотографія Є. І. Мінц, вставлена в нішу постаменту.

2. Братська могила радянських воїнів, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни (м. Заліщики, біля профтехучилища).

У боях за звільнення м. Заліщики загинуло 343 радянські воїни, які поховані у братській могилі. На братській могилі встановлено пам'ятник та три надмогильні плити. Пам'ятник у вигляді обеліска із зіркою вгорі. Перед ним постать воїна на весь зріст.

На плитах викарбувано прізвища полеглих: на першій — 17, на другій — 299, на третій — 23.

3. Могила радянського воїна Василя Петровича Клименка (с. Лисівці, околиця). У боротьбі проти гітлерівських загарбників за визволення с. Лисівці 11 квітня 1944 р. загинув В. П. Клименко, якого поховано на околиці села. Пам'ятник — прямокутний обеліск, у нижній частині якого меморіальна дошка у вигляді прапора. На ній напис. Вище — фото воїна.

4. Братська могила радянських воїнів (с. Солоне, сільське кладовище). У бою за звільнення села у березні 1944 р. загинуло 9 радянських воїнів. На увічнення їх пам'яті в 1965 р. з чотирьох могил проведено перезаховання в одну братську могилу останків воїнів на сільському кладовищі. На могилі прямокутний надгробник і обеліск. Списки полеглих зберігаються в Заліщицькому райвійськкоматі.

5. Могила радянських воїнів (с. Торське, центр). При визволенні с. Торське від німецько-фашистських загарбників загинули 35 радянських воїни, які поховані в центрі села. Пам'ятник у вигляді прямокутного постаменту заввишки 2,25 м, на якому постать радянського воїна з автоматом і з каскою на голові, заввишки 2,5 м.

6. Братська могила радянських воїнів (с. Хмелева, кладовище). При звільненні села в березні 1944 р. полягли смертю хоробрих сім радянсь-

ких воїнів. 9 травня 1965 р. було встановлено пам'ятник. На прямокутному постаменті — пірамідальний обеліск із зіркою вгорі.

7. Братська могила радянських партизан ковпаківського з'єднання (с. Устечко, центр). Партизани зі з'єднання двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака — Лідія Соловйова і Михайло Остроухов загинули в боях з фашистськими окупантами при форсуванні річки Дністер в с. Устечко 3-го серпня 1943 р. Могила партизан — прямокутний надмогильник.

8. Дві братські могили радянських воїнів, які загинули під час звільнення села Лисівці (с. Лисівці, сільське кладовище). У бою за звільнення с. Лисівці від гітлерівських загарбників 4-го квітня 1944 р. загинули 4 радянські воїни: Єськов Н. В., Мацовіх В. І., П'ятак І. М., Козакевич Б. Е. Пам'ятники — надгробки, у головах яких обеліски пірамідальної форми.

Збараський район

1. Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, полеглих при визволенні м. Збараж і прилеглих сіл у березні 1944 р. (Збараж, парк ім. Б. Хмельницького). У березні 1944 р. при визволенні району загинуло понад 680 воїнів. Були поховані на цвинтарях, у міському парку. У 1984 р. у Збаражі в парку ім. Б. Хмельницького створено меморіальний комплекс, куди перенесені останки воїнів з індивідуальних могил та з цивільного цвинтаря. На комплексі розміщено 32 братські та індивідуальні могили, на яких встановлені лабрадоритові плити з викарбуваними прізвищами.

2. Військовий цвинтар у Вишнівці Збараського району. При визволенні Вишнівця і прилеглих до нього сіл у березні 1944 р. загинуло близько 500 чоловік. 468 поховані у братській могилі, 35 — в індивідуальних, у селищному сквері. Тут встановлено пам'ятник радянському воїну, на кожній могилі — надгробки і встановлені прізвища полеглих.

Зборівський район

1. Могила червоноармійця І. Печейкіна. Могила обгороджена бордюром із каменю-пісковіку (с. Мильно, західна околиця).

2. Могила радянського воїна Г. А. Кришталя, який загинув у 1939 р. На могилі — обеліск пірамідальної форми на прямокутному постаменті (с. Іванківці, кладовище).

3. Братська могила радянських воїнів. На могилі пам'ятник — скульптура воїна на прямокутному постаменті (с. Млинівці, біля дороги Млинівці–Зборів).

4. Братська могила радянських воїнів. Обеліск, у нижній частині якого зображена голова жінки-матері. Біля обеліска є 22 плити з іменами загиблих (с. Тростянець, біля перехрестя доріг Заложці–Зборів–Тростянець).

5. Кладовище радянських воїнів. На кладовищі десять братських могил. Поховані солдати, що загинули біля села під час Другої світової війни. У Центрі кладовища — пам'ятник: скульптура воїна і жінки-матері (с. Цебрів, біля школи).

6. Могили радянських воїнів (8 братських та 1 індивідуальна). На 7 — надгробні саркофаги, на одній — скульптура воїна на прямокутному постаменті (м. Зборів, кладовище).

7. Братська могила радянських воїнів. На могилі — обеліск (с. Озерна, кладовище).

8. Братські могили радянських воїнів. На одній із могил збудовано пам'ятник — обеліск пірамідальної форми (с. Кобзарівка, біля школи).

9. Братська могила червоноармійців. Пам'ятник у вигляді двоступіньчастого обеліска (с. Чернихів, кладовище).

10. Могили радянських воїнів (4 братські та 1 індивідуальна). На одній із могил збудовано пам'ятник — скульптура воїна (с. Заложці).

Козівський район

1. Братська могила радянських воїнів (сmt. Козова, цвинтар). Близько 1000 бійців та офіцерів радянської армії загинуло при визволенні від фашистів сmt. Козова і прилеглих сіл. Поховані у братській могилі на селищному цвинтарі. У 1973 р. тут споруджено меморіал.

2. Військовий цвинтар у сmt. Козлів. 1260 воїнів і офіцерів радянської армії загинули при визволенні від фашистів. Їх тіла поховані на сільському цвинтарі у 10 братських могилах. Пізніше ця ділянка могил (1952 р.) виділена із загальної площі цвинтаря, там встановлено пам'ятник і стели із прізвищами загиблих.

3. Братська могила радянських воїнів (с. Таурів).

При визволенні с. Таурів у березні 1944 р. загинуло 50 воїнів, поховані у братській могилі на сільському цвинтарі. У 1974 р. на могилі встановлено пам'ятник.

4. Братська могила радянських воїнів (с. Конюхи). 143 солдати і офіцери радянської армії загинули при звільненні с. Конюхи. Поховані у братській могилі на сільському цвинтарі. У 1967 р. на могилі встановлено пам'ятник.

Кременецький район

1. Військове кладовище (м. Кременець), Монастирське кладовище. Частина бійців, полеглих при звільненні Кременця від німецько-фашистських загарбників (187 чоловік), було поховано на Монастирському кладовищі на окремо відведеній площі, у 33 індивідуальних могилах (імена відомі) та одній братській могилі (154 чол.). На братській могилі пам'ятник — скульптурна фігура воїна на постаменті.

2. Військове кладовище (м. Кременець), сквер перед педучилищем. 19 березня 1944 р. Кременець був звільнений підрозділами Радянської Армії від німецько-фашистських загарбників. Частина бійців, полеглих за місто (200 чол.), була похована у сквері перед колишнім ліцеєм (тепер педучилище) в 10 індивідуальних могилах і одній братській. Імена воїнів відомі. 10 могил з надгробними плитами, на яких виکارбувано імена полеглих. На братській могилі пам'ятник — скульптурна фігура воїна на постаменті.

3. Могила радянського воїна В. Я. Медведєва (м. Кременець, Туницьке кладовище). В. Я. Медведєв загинув у 1944 р. при визволенні Кременця. На могилі встановлений пам'ятник у вигляді стели, що закінчується вгорі п'ятикутною зіркою.

4. Кладовище радянських воїнів (сmt. Почаїв, кладовище). При визволенні містечка загинуло 162 чол. На кладовищі є 5 братських могил, в яких поховано радянських солдатів. На одній з братських могил встановлений пам'ятник у формі обеліска.

5. Могила командира 1-го кавполку бригади Г. І. Котовського і М. П. Ульріха (1897–1920 рр.). М. П. Ульріх був смертельно поранений. З військовими почеснями його поховано у Почаєві. На могилі встановлено пам'ятник у вигляді стели з мармуровою таблицею, на якій зображення лаврової гілки і напис.

Лановецький район

1. Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів (сmt. Ланівці, напроти цвинтаря). При визволенні Ланівців у березні 1944 р. загинуло 68 радянських бійців і офіцерів, які були поховані у братській могилі на території містечкового парку. З 1985 р. їх останки перенесені на північну сторону містечка, напроти цвинтаря, там створено меморіальний комплекс — скульптурно-архітектурну композицію, в яку входять скульптура воїна на постаменті, зигзагоподібна стела з червоного мармуру з прізвищами, пілони-штики.

2. Могила невідомих радянських воїнів (с. Білозірка, сільський цвинтар). При визволенні Білозірки загинули 2 радянські воїни, поховані на сільському цвинтарі. У 1981 р. на їх могилах встановлено пам'ятники-obelіски з мармурової крихти.

3. Могила радянського бійця Д. Є. Міхеєва (с. Кутиска Печірнянської сільради). При визволенні Кутисок загинув боєць Міхеєв. Похований на сільському цвинтарі. Могила огорожена, встановлено обеліск з написом.

4. Могила загиблих від рук білополяків (с. Верещаки). З 1920 р. білополяки, повернувшись у село, розстріляли п'ятьох ревкомівців, які були поховані у братській могилі, у 1950 р. на могилі встановлено обеліск з мармурової крихти із прізвищами вбитих.

5. Братська могила невідомих радянських воїнів (с. Москалівка). При звільненні села Москалівка загинули 2 радянські воїни, прізвища яких досі невідомі. Поховані у братській могилі на сільському цвинтарі. У 1980 р. на могилі встановлено пам'ятник–обеліск.

6. Меморіальний комплекс жертвам фашизму — Молотківська трагедія. 29 квітня 1943 р. німецькі карателі спалили село Молотків і Осники, 617 стариків, жінок, дітей стали жертвами цього нелюдського нападу. У 1985 р. відкрито меморіальний комплекс — композицію зі скульптурної постаті «Скорботна мати», «Стіни пам'яті», «Спалене село» і пам'ятника жертвам Другої світової війни.

Монастирський район

1. Могила радянських льотчиків В. С. Морозова та Я. І. Аносова. Встановлено пам'ятник у формі стели (хут. Левентово).

2. Братська могила радянських воїнів. Пам'ятник — дві стели на високому постаменті (с. Горожанка, кладовище).

3. Братська могила радянських воїнів. На могилі — надгробна плита і обеліск (с. Вістря, кладовище).

4. Братські могили радянських воїнів. У три ряди розміщено 23 могили невідомих воїнів, на яких встановлено надгробні плити. (м. Монастирськ, цвинтар).

5. Братська могила радянських воїнів. На могилі пам'ятник — скульптура воїна на повний зріст на прямокутному постаменті східчастої форми (м. Монастирськ, міський парк).

6. Могила радянського воїна В. П. Краснікова, який загинув у 1958 р. при розмінуванні складу з боеприпасами. На могилі пам'ятник — обеліск пірамідальної форми (Монастирськ, міське кладовище).

7. Могила невідомого солдата. Пам'ятник — скульптура скорботної матері з пораним воїном (с. Завадівка, при в'їзді в село).

8. Братська могила радянських воїнів. Пам'ятник — скульптура воїна на прямокутному постаменті (с. Коропець, біля школи-інтернату).

9. Братська могила радянських воїнів. Надмогильна плита встановлена на могилі (с. Підлісне, кладовище).

Підволочиський район

1. Кладовище радянських воїнів: 20 братських могил і дві індивідуальні. У центрі кладовища пам'ятник — скульптура воїна на повний зріст (м. Скалат, центр).

2. Братська могила партизанів-ковпаківців. Встановлено надмогильну плиту (поховано 3 чол.) (с. Полупанівка, кладовище).

3. Кладовище радянських воїнів: 22 братські могили та 12 індивідуальних, на кожній — пірамідальний обеліск (с. Нове Село, центр).

4. Могила Героя Радянського Союзу В. І. Осипова. Надмогильний пам'ятник — стела з барельєфом Осипова (сmt. Підволочиськ, кладовище).

5. Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, що загинули у Другій світовій війні, — стела, на якій вмонтовано плити із прізвищами жителів району, що загинули під час війни. Зліва на майданчику — поховання радянських воїнів (сmt. Підволочиськ, кладовище).

Підгаєцький район

1. Братська могила радянських воїнів (с. Шумляни). При звільненні села загинуло 32 радянські воїни. Вони були поховані у братській могилі серед поля. У 1977 р. їх останки перенесли в центр села. На могилі встановлено пам'ятник. На двох стелах, де нанесені прізвища полеглих радянських воїнів, занесено ще 41 прізвище полеглих у Другій світовій війні.

2. Братська могила радянських воїнів (м. Підгайці, міський цвинтар. 22 липня 1941 р. при визволенні Підгайців полягло 163 бійці та офіцери радянської армії. Усі вони поховані в одній братській могилі, відомі й невідомі. У повоєнний час встановлено пам'ятник зі скульптурною групою й стелою з іменами полеглих.

3. Братська могила невідомих радянських воїнів (с. Мужилів). У бою за с. Мужилів загинули 3 воїни. Імена їх досі невідомі. Поховані в спільній могилі на цвинтарі. Могила доглянута, упорядкована, встановлено обеліск.

Тернопільський район

1. Братська могила радянських воїнів (с. Великий Глибочок, кладовище). У березні 1944 р. в боях за визволення с. Великий Глибочок від німецько-фашистських загарбників загинули 33 воїни Радянської Армії. Пам'ятник — обеліск, увінчаний п'ятикутною зіркою.

2. Братська могила радянських воїнів (с. Петриків, кладовище). При визволенні села загинуло 100 радянських воїнів, які поховані у братській могилі на сільському кладовищі. На братській могилі встановлена стела з написом.

3. Братська могила радянських воїнів і група могил (с. Почапінці). Під час визволення с. Почапінці та навколишніх сіл від німецько-фашистських загарбників навесні 1944 р. загинуло 170 воїнів. Посередині кладовища — пам'ятник: скульптура воїна.

4. Кладовище радянських воїнів (с. Великі Бірки, кладовище). Під час визволення Великих Бірок загинуло 85 воїнів Радянської Армії. Всього в селі поховано на сільському кладовищі 717 радянських воїнів. На кладовищі розміщені 14 могил, з них 9 братських і 5 індивідуальних, в

яких поховано 122 відомих та 595 безіменних воїнів. На 6 могилах встановленоobelіски. В кінці алеї — скульптура воїна на постаменті.

5. Кладовище радянських воїнів (с. Плотича, парк). У боях за визволення Плотичі та навколишніх сіл загинуло 479 воїнів. Вони поховані на території сільського парку. На кладовищі розташовано 11 братських могил. Посередині кладовища пам'ятник — скульптура воїна на постаменті.

Теребовлянський район

1. Братська могила радянських воїнів, у тому числі Героя Радянського Союзу П. В. Сенчихіна. Встановлено пам'ятник — скульптуру воїна (сmt. Микулинці, парк).

2. Кладовище радянських воїнів. На кладовищі — 42 могили, з яких 29 — братські, 12 — індивідуальні. При вході пам'ятник — скульптура воїна на постаменті (с. Буданів, біля будинку культури).

3. Могила радянського лейтенанта Г. А. Арутюнова. На могилі надгробна плита іobelіск (сmt. Микулинці, центр).

4. Могила невідомого радянського воїна. На могилі надгробок зobelіском (с. Плебанівка, залізничний перегін Теребовля–Деренівка).

5. Група могил радянських воїнів. У центрі братська могила з пірамідальнимobelіском і надмогильними плитами (с. Дарахів).

6. Могила лейтенанта Будура Шахабудоїмова. Obelіск пірамідальний. Загинув у 1944 р. (с. Дарахів, кладовище).

7. Братська могила невідомих радянських воїнів: земляний насип, у центрі якого дві вертикальні плити, розміщені поруч (с. Струсів, кладовище).

8. Братська могила радянських воїнів. На могилі пам'ятник — постать воїна на постаменті (с. Вербовець, на розвилці доріг Теребовля–Білобожниця).

9. Могила підполковника Б. М. Білінського. Obelіск з каменю-пісковика (с. Трудове, кладовище).

10. Кладовище радянських воїнів: 47 братських і 60 індивідуальних могил у вигляді саркофагів. 2 пам'ятники: один у виглядіobelіска, другий — скульптура воїна на фігурному постаменті (м. Теребовля, міське кладовище).

11. Братська могила радянських воїнів. На могилі — постать схилоного воїна на постаменті (с. Золотники, кладовище).

Чортківський район

1. Дільниця воєнних могил (м. Чортків, міський цвинтар). На міському цвинтарі Чорткова розташована дільниця воєнних могил. Тут є братська могила радянських воїнів, де поховані 126 солдатів і офіцерів, могила Героя Радянського Союзу льотчика-випробувача І. Б. Лавриненка.

2. Могила керівників партизанського загону «Червона дванадцятка», який діяв на території Тернопільщини під час виборів до сейму в 1922 р. Комі-

сар загону Іван Цепко загинув у бою, Степан Мельничук із групою був оточений поляками біля Заліщиків, а група Петра Шеремета — біля села Голігради. Обидва були ув'язнені в Чортківську тюрму, де й були страчені. На їх могили встановлено обеліск заввишки 8,7 м з відповідним написом.

3. Воєнне поховання (с. Білобожниця). Запеклі бої точилися весною 1944 р. на території тодішнього Білобожницького району, в яких полягло з боку радянської армії близько 8000 воїнів. На воєнному похованні є 25 братських і 7 одиночних могил, у тому числі Героя Радянського Союзу О. Г. Бахтіна.

4. Братська могила радянських воїнів (с. Пробіжна). Воїни, які загинули за визволення с. Пробіжна 22.11.1944 р., поховані у братській могилі в сільському парку, поряд — могила Героя Радянського Союзу В. Ф. Витвинського. Могили впорядковані, встановлено пам'ятний обеліск.

5. Могила Героя Радянського Союзу М. І. Собка (с. Білобожниця). Герой Радянського Союзу сержант Максим Ілліч Собко народився в 1908 р. Відзначився в боях за Суми, де знешкодив більше 1000 мін. Загинув у боях за визволення с. Джурич у 1944 р. Похоронений на сільському кладовищі в Білобожниці. На могилі обеліск висотою 3 м 80 см, який закінчується зіркою.

Шумський район

1. Братська могила радянських воїнів (с. Цеценівка). У боях за визволення села загинуло 23 радянських воїнів. Вони поховані у братській могилі: 3 відомі та 20 невідомих воїнів.

2. Могила партизана Л. Л. Лиманця (с. Руська Гута). Лиманець Мефодій Прокопович (1922–1944) партизан 2-го молдавського з'єднання на чолі з Я. П. Шкрябачем, яке діяло на території Шумщини. Пам'ятник — пірамідальний обеліск, увінчаний п'ятикутною зіркою.

3. Братська могила радянських воїнів (сmt. Шумськ, парк). У боях за визволення Шумська загинуло 298 радянських воїнів. 268 поховано у братській могилі в центрі селища. Пам'ятник — постать воїна з прапором на постаменті.

4. Братська могила радянських воїнів (с. Великі Дедеркали, центр). Земляний насип у вигляді похилої площини, обкладеної каменем.

5. Могила радянських партизанок Т. Большесольської та р. Пивоварової (сmt. Шумське, сквер). Пам'ятник — обеліск пірамідальної форми.

6. Могила радянського воїна М. Г. Ракова (с. Підгірськ, кладовище). Пам'ятник на могилі — пірамідальний обеліск.

7. Братська могила радянських воїнів (сmt. Шумськ, кладовище). Обеліск у вигляді паралелепіпеда, біля обеліску — вічний вогонь.

8. Братська могила радянських воїнів (с. Соснівка, сільське кладовище). На могилі пірамідальний обеліск.

4.2.2. Польські поховання і пам'ятні знаки видатним діячам

*Людина народжується на своїй землі,
а поховання відбувається в ... нічийну...
Після смерті людині, мабуть, байдуже,
де буде поховано її тіло...*

Найбільш систематизованими і скоординованими є дані про поховання поляків, кількість яких за попередніми підрахунками досягла 13 869.

Найбільше їх у Монастирському (2924), Бучацькому (1500), Підволочиському (1780), Кременецькому (1514) і Збаразькому (1226) районах. Стан упорядкованих польських кладовищ, в основному, задовільний. У містах Кременець та Монастирськ збереглися братські могили польських солдатів, які загинули під час бойових дій у різні історичні періоди. Є братські могили і в Підволочиському районі.

На православному Монастирському кладовищі у Кременці (XIX ст.) поховані видатні польські вчені і громадські діячі тих часів, там же розташовано багато склепів сімейного поховання. Такі ж поховання є в Підволочиському та Заліщицькому районах.

Тернопільською обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури встановлено, що на території області є чимало пам'ятників та пам'ятних місць, пов'язаних із життям і творчістю видатних діячів Польщі. (Характеристика стану польських кладовищ та поховань на території Тернопільської області наведена у додатку 1). Багато з них є дуже цікавими з культурних та історичних позицій. Так, у селі Вірлів Зборівського району на сільському цвинтарі збереглася могила видатного польського скрипаля і композитора Кароля Юзефа Ліпінського. На могилі встановлено пам'ятник у вигляді колони на прямокутному постаменті з двоступінчастою основою. Колона декорована барельєфом — ліра і бджола у віночку. Увінчується колона хрестом із розп'яттям, який встановлено на площадці. Рішенням Тернопільського облвиконкому за № 32 від 29.01.1988 року могилу взято на державний облік як пам'ятку історії та культури місцевого значення.

У м. Кременці на Туницькому кладовищі є могила матері польського поета Ю. Словацького Саломеї Словацької-Бекю. Вона похована у сімейному склепі 23 липня 1855 року. Могильний пам'ятник був споруджений між роками 1849 і 1855. У 1833 році тут була похована бабця поета по матері Олександра Янушевська з Думановських, а у 1847 році — дід поета

Теодор Янушевський. Пам'ятник на могилі являє собою пісковикову плиту, на якій встановлено чотиригранну колону, увінчану декоративною урною. Автор пам'ятника невідомий. Рішенням виконкому Тернопільської обласної Ради народних депутатів за № 147 від 22 березня 1971 року могилу взято під державну охорону.

Біля підніжжя Хрестової гори похований доктор медицини, один з працівників підпільної організації «Співдружність польського народу» Антоній-Йосиф Бопре (1800–1872 рр.). Пам'ятник на його могилі являє собою прямокутник із каменю у формі саркофага, встановлений на надмогильній плиті. Могилу взято під державну охорону згідно з рішенням Тернопільського облвиконкому за № 243 від 25.10.1988 р.

На Монастирському кладовищі є могила директора Волинської гімназії, викладача фізики і вищої математики Міхала Сціборського (1767–1847 рр.). Могилу взято на облік згідно з рішенням Тернопільського облвиконкому за № 243 від 25.10.1988 р.

**Фото 1. Могила
Кароля Юзефа Ліпінського**

**Фото 2. Могила
Саломеї Словацької-Бекю**

Є у Кременці два погруддя Юліушу Словацькому, одне з яких розташоване в приміщенні костьолу. А на будинку, де проживав Ю. Словацький, встановлено меморіальну дошку. Рішенням Тернопільського облвиконкому за № 147 від 22.03.1971 р. будинок взято під державну охорону. Цим же рішенням під охорону держави взято і пам'ятник поету.

У 1989 р. на будинку тодішнього Кременецького педучилища відкрито меморіальну дошку на честь українських і польських діячів, які у свій час проживали і працювали у місті.

У 1994 р. під час святкування 185-річного ювілею Ю. Словацького була освячена меморіальна дошка пам'яті професорсько-викладацького колективу та адміністративного персоналу Кременецького ліцею, закатованого фашистами 28–30 липня 1941 р. разом із 3,5 тисячами кременчан під Хрестовою горою.

В області споруджено 4 пам'ятники Адаму Міцкевичу: у містах Збараж, Борщів, Підгайці та Гримайлів. Усі пам'ятники охороняються державою і перебувають у доброму стані.

На кладовищі в м. Бережани є могила Якуба Шиманського (1844–1864 рр.), учасника національно-визвольного повстання проти гніту російського царизму, що вибухнуло у 1863–1864 рр. у Королівстві Польському, Литві, частково на території Білорусії і Правобережної України. Могила є прямокутною рамою з квітником посередині; взята під державну охорону згідно з рішенням Тернопільського облвиконкому за № 243 від 25.10.1988 р.

**Фото 3. Могила
Якуба Шиманського**

**Фото 4. Пам'ятник
Міхалу Заборовському**

У с. Личківцях Гусятинського району розташований пам'ятник Міхалу Заборовському — капітану війська польського, який у складі польського легіону воював у армії Наполеона і загинув у бою під Можайськом у 1812 р. у віці 28 років. Пам'ятник виконаний у стилі ампір, має вигляд чотиригранного шпилья, який завершується символічним шоломом. Рішенням Тернопільського облвиконкому за № 243 від 25.10.1988 р. пам'ятник взято на державний облік.

У с. Яблунів Гусятинського району на сільському кладовищі є могила колишньої власниці Яблунова Флорентини Ценської. У 1989 р. могилу поновлено, проведено ремонтні роботи.

У м. Заліщики на будинку, де жив польський поет Ян Каспрович, встановлено меморіальну дошку. Рішенням Тернопільського облвиконкому за № 147 від 22.03.1971 р. будинок взято під державну охорону.

У м. Заліщики на міському кладовищі є могили учасників повстання проти гноблення російського царизму на території Королівства Польського 1863–1864 рр.:

- могила Мар'яна Лядунського (помер у 1913 р.), на якій встановлено пірамідальний обеліск заввишки 2,25 м; охороняється державою згідно з рішенням облвиконкому за № 147 від 22.03.1971 р.
- могила Людовіка Островського. Пам'ятник на могилі споруджено у 1906 р. Надгробник має форму прямокутника розміром 2,8 x 2 м. На ньому хрест заввишки 1,65 м. Автор пам'ятника Н. Пер'єв (м. Львів). Могилу взято під охорону держави згідно з рішенням Тернопільського ОВК за № 147 від 22.03.1971 р.

**Фото 5. Могила
М. Лядунського**

**Фото 6. Могила
Л. Островського**

У селах Вигода, Глибочок та Кривче Борщівського району є могили поляків — жертв політичних репресій.

У Борщеві є могила римо-католицьких священників, яку впорядковують римо-католицькі парафіяни. На кладовищі с. Більче-Золоте є гробівець польського князя Сап'єги та могила ксьондза Іларія Тишинського. У с. Михайлівка та смт. Мельниця-Подільська є окремі польські цвинтарі.

За повідомленням виконавчого комітету Тернопільської міської ради, на території міста Тернополя окремих польських кладовищ немає. Поховання громадян польської національності проводились на кладовищі на вул. Микулинецькій. Ділянки кладовища, на яких проведені польські поховання, у задовільному стані. Під'їзди та доріжки заасфальтовані і перебувають на утриманні комбінату комунальних підприємств. На території кладовища є 385 польських поховань, з них недоглянутих могил — 11, склепів сімейного поховання — 65. Спеціальна книга реєстрації поховань, розбивочний план кладовища ведеться комбінатом комунальних підприємств з 1965 року.

Додаток 1

**Стан польських кладовищ та поховань на території
Тернопільської області**

№ п/п	Адреса кладовища (закрите, діюче)	К-сть поховань	Стан кладовища	К-сть недоглянутих могил	К-сть склепів сімейного поховання	Площа кладовища, га
Гусятинський район						
1.	с. Красне (діюче)	86	задовільний	11	3	2,25
2.	с. Малі Бірки (закрите)	13	задовільний	5	—	0,19
3.	с. Новосілка (закрите)	2	незадовільний	2	—	0,02
4.	с. Товсте (закрите)	86	задовільний	80	—	0,8
5.	с. Зелене (закрите)	42	незадовільний	40	—	0,07
6.	с. Глібів (закрите)	18	незадовільний	18	—	0,15
7.	смт. Гусятин (діюче)	557	незадовільний	525	—	2,0
8.	смт. Гримайлів (закрите)	61	незадовільний	61	—	2,0
9.	с. Суходіл (закрите)	28	незадовільний	28	—	0,07
Заліщицький район						
1.	с. Мишків	6	незадовільний	6	1	1,0

2.	с. Буряківка	150	задовільний	150	—	1,0
3.	с. Нирків	200	незадовільний	200	10	1,8
4.	м. Заліщики	348	задовільний	197	11	3,5
5.	с. Блищанка	19	задовільний	19	1	3,0
6.	с. Устечко	11	задовільний	11	11	2,4
Бучацький район						
1.	с. Язловець (закрите)	62	задовільний	62	2	1,5
2.	с. Білявинці (закрите)	150	задовільний	150	—	1,0
3.	с. Дуліби (закрите)	3	задовільний	—	—	0,4
4.	с. Нові Петликівці (закрите)	5	незадовільний	5	—	0,2
5.	с. Порохова (закрите)	67	задовільний	39	—	0,47
6.	с. Бобулинці (закрите)	15	незадовільний	15	1	0,7
7.	с. Жнибороди (закрите)	102	задовільний	—	—	0,7
Кременецький район						
1.	м. Кременець (діюче)	1500	задовільне	400	17	4,0
Братська могила польських солдатів. На православному Монастирському кладовищі XIX ст. поховані видатні вчені, громадські діячі тих часів.						
2.	с. В. Березці	14	задовільний	14	1	—
3.	с. ст. Олексинець					
Шумський район						
1.	смт. Шумськ (закрите)	900	незадовільний	895	15	8,9
Збаразький район						
1.	м. Збараж (діюче)	1226	задовільний	986	5	5,0
Підгасцький район						
1.	села Білокриниця, Гнильче, Боків	584	задовільний	146	7	0,8

Тернопільський район (у селах району є окремі поховання, стан могил задовільний)						
1.	м. Тернопіль	385	задовільний	116	65	
Бережанський район						
1.	с. Куропатники (закрите)				—	0,6
2.	с. Баранівка (закрите)				—	1,2
3.	с. Біще (закрите)	550	незадовільний	550	—	1,05
4.	с. Літятин (закрите)	67	задовільний	—	—	0,18
5.	м. Березани					
Монастирський район						
1.	м. Монастирськ	2046	незадовільний	2046	6	
2.	с. Коропець	650				
3.	с. Криниця	20				
4.	с. Нова Гута	43				
5.	с. Залісся	34	братська могила			
6.	с. Ковалівка (закрите)	86	незадовільний	86	4	1,3
7.	с. Швейків (закрите)	45	незадовільний	45	—	0,6
Зборівський район						
1.	м. Зборів	5	задовільний	—	2	3,5
2.	с. Загір'я	12	задовільний	6	—	2,0
3.	с. Оліїв	69	задовільний	69	—	1,2
4.	с. Мильно	100	задовільний	100	—	0,7
5.	смт. Залізці	3	задовільний	3	2	5,0
6.	с. Плісняни	2	задовільний	2	2	
7.	с. Ярчівці	8	задовільний	—	2	
8.	с. Ренів	120	задовільний	80	—	2,5
9.	с. Вірлів	2	задовільний	1	2	
10.	с. Тростянець	100	задовільний	100	1	0,6
Козівський район						
1.	м. Козова	372	задовільний	—	—	3,42
2.	смт. Козлів	139	задовільний	139	—	3,36

3.	с. В. Ходачків	57	задовільний	57	—	1,48
Чортківський район						
1.	м. Чортків	19	незадовільний	19	9 (1 кап.)	
2.	с. Свидова (закрите)	14	незадовільний	14	—	
3.	с. Антонів	9	задовільний	9	1	
4.	с. Колиндяни (закрите)	12	задовільний	12	2	
5.	с. Скородинці (закрите)	33	задовільний	11	—	0,25
Підволочиський район						
1.	с. Колодіївка		задовільний	145	3	2,0
2.	с. Панасівка		задовільний	94	—	1,0
3.	с. Воробіївка	1	задовільний	1	—	0,1
4.	с. Пеньківці	1	незадовільний	1	—	0,1
5.	с. Просівці	2	незадовільний	—	—	0,1
6.	с. Медин (закрите, діюче)	30, 11	незадов., задов.	23	—	1,0
7.	с. Жеребки (діюче)	25	задовільний	—	—	0,5
8.	с. Пальчинці	8	задовільний	—	3	1,41
9.	с. Щаснівка	7	задовільний	—	—	
10.	с. Супранівка	22	задовільний	—	—	0,3
11.	с. Качанівка (діюче)	500	задовільний	320	1	2,5
1 братська могила						
12.	с. Кошляки	450	задовільний		—	1,7
13.	с. Голотки (діючий)	150	задовільний	—	—	0,6
14.	с. Лозівка (закрите)	11	незадовільний	11	—	0,26
15.	с. Голошинці (закрите)	62	задовільний	21	—	0,03
16.	с. Галушинці (закрите)	500	задовільний	500	—	1,0
Лановецький район						
1.	смп. Ланівці	100	незадовільний	100	3	0,8

2.	с. Бережанка (закрите)				1	
3.	с. Лопушно (закрите)					
4.	с. Білозірка (закрите)	100	незадовіль- ний	100	1	0,86
5.	с. Синівці	30	незадовіль- ний	30	—	
6.	с. Нападівка (закрите)	8	незадовіль- ний	8	—	
7.	с. Борсуки (закрите)	10	незадовіль- ний	10	—	
8.	с. Вижгородок (закрите)	100			2	

4.2.3. Характеристика єврейських поховань

*Смерті не буває легкої чи важкої.
Важким або легким є життя
або дорога до смерті.*

Найбільше єврейських поховань є в Кременецькому (15 тис.), Бережанському (12 тис.), Підгаєцькому районах (10 тис.) і в Тернополі (сотні тисяч). Незначна їх кількість є майже в усіх районах за винятком Козівського, Монастириського, Терехівського і Тернопільського районів, в яких поховання не збереглися. А в Борщівському, Підволочиському, Заліщицькому, Збарзькому та Лановецькому районах є братські могили, де поховані останки євреїв, розстріляних під час німецької окупації. У багатьох районах є пам'ятні знаки на місці розстрілів євреїв у роки Другої світової війни.

У 1992 р. на території лікарні Кременецького району встановлено пам'ятний знак з нагоди відзначення 50-річчя масових розстрілів євреїв. У м. Зборів в 1991 р. споруджено пам'ятник загиблим євреям на місці гето.

Встановлено пам'ятні знаки в місцях масової загибелі євреїв в м. Скалат і с. Кам'янки та інших населених пунктах Підволочиського району, де у 1943 р. було вбито і поховано близько 3,5 тис. чоловік. У пам'ять про ці події встановлено пам'ятник — кам'яну брилу із гранітною плитою. Із трьох боків майданчика встановлені надмогильні плити, перенесені з колишнього єврейського кладовища. Пам'ятник розташований у Скалаті біля дороги в с. Новосілку.

Сучасники й очевидці цих подій розповідають моторошні перекази. Фашистські окупанти зігнали з Підволочиська та навколишніх сіл у видолінок під селом Кам'янки всіх євреїв. На місці колишнього фільварку було об'єднано табір. В'язнів цього табору спочатку використали для будівництва автостради Тернопіль–Підволочиськ, а потім безжалісно знищили.

Характеристика про наявні та знищені єврейські кладовища на території Тернопільської області наведена в додатку 2.

У Гусятині поставлено пам'ятний знак на честь відомого єврейського філософа і духовного наставника Раббіна Фрідмана, а в м. Чортків відновлено його могилу.

Фото7. Пам'ятник на місці масових розстрілів кременчан-євреїв. Серпень 1992 р., м. Кременець

Узагалі в єврейських похованнях на Тернопільщині є дуже багато невивчених ділянок. Товариство охорони пам'яток історії та культури спільно з зацікавленими підрозділами облдержадміністрації, єврейським товариством проводять опитування, застосовують інші соціологічні методи дослідження, для того щоб глибше і повніше володіти інформацією з цієї тематики.

У Кременці в 1992 р. відкрито пам'ятник на місці масових розстрілів кременчан-євреїв (15 тис. осіб) у серпні 1941 р. Цю подію відображено на фотографіях 7, 8.

На околиці с. Петрики Тернопільського району 16 серпня 1992 р. відкрито пам'ятний знак єврейському населенню Тернопільщини, яке заги-

нуло під час німецької окупації. На знаку напис: «В пам'ять святих мучеників-свреїв, знищених нацистськими вбивцями і тут похованих».

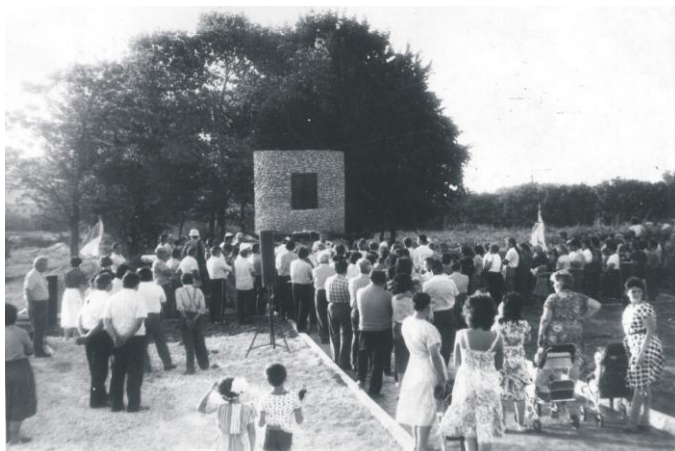

Фото 8. Відкриття пам'ятника на місці розстрілу 15 тисяч кременчан-свреїв. Серпень 1992 р.

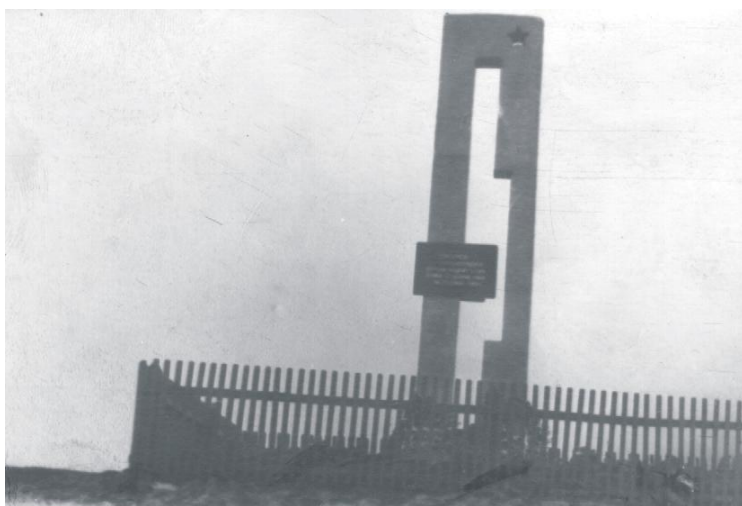

Фото 9. Пам'ятний знак на місці масових розстрілів мирних громадян під час Другої світової війни, м. Тербовля

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАЯВНІ ТА ЗНИЩЕНІ ЄВРЕЙСЬКІ КЛАДОВИЩА

Бережанський район

У м. Бережани площа кладовища становить близько 2 га. Кількість похованих — 12 тис. осіб. Кладовище перебуває у незадовільному стані. Частково збереглися надгробні пам'ятники, але більшість з них знищено, огорожа відсутня, територія засмічена. На кладовищі встановлено пам'ятник із 8 добре збережених надгробних плит з написом: *«Етнічна пам'ятка єврейської культури»*.

Борщівський район

У м. Борщів кладовище знищене. На його місці розташований стадіон. У 1990 р. частину стадіону, де було кладовище, відгороджено для встановлення пам'ятника євреям-жертвам фашизму. Пам'ятник являє собою мармурову плиту, на якій українською та єврейською мовами зроблено напис: *«Перехожий, зупинись на мить. В цій братській могилі поховані тисячі євреїв — жителів Борщова, Скали-Подільської, Мельниці-Подільської, Озерян, Королівки, закатованих фашистами у 1941–1943 рр. Помолись за спокій їх душ, щоб такого ні з ким не повторилось»*. Площа відгородженої території — 480 м².

Єврейські кладовища, останні поховання на яких відбулись у 30–40 рр., розташовані в селах Озеряни, Королівка, Скала-Подільська, Мельниця-Подільська.

Бучацький район

У м. Бучач кладовище розташоване на околиці міста. Останні поховання відбулися ще до 1940 року. Пам'ятники зруйновані, залишилось багато надгробних плит. Територія частково огорожена.

Гусятинський район

У смт. Гусятин кладовище повністю знищене. На його території побудовані житлові будинки. На тій частині території, що збереглася незабудованою, поставлено пам'ятний знак на честь відомого єврейського діяча Фрідмана.

У смт. Хоростків кладовище не збереглося. Площа його частково засаджена деревами.

Заліщицький район

У смт. Товсте розташоване закрите кладовище, площа його становить близько 3 га. На цій території під час Великої Вітчизняної війни було гето, куди звозили євреїв із Тернопільської, Чернівецької та Івано-

Франківської області. Є три братських могили, біля 100 надгробних пам'ятників. На кладовищі встановлено пам'ятний знак жертвам фашизму (1990 р.).

Збараський район

У м. Збараж кладовище повністю зруйноване. На частині його території побудовані житлові та адміністративні будинки. Стан кладовища незадовільний, більше 100 поховань збереглося, є надгробні пам'ятники. Дата останнього поховання — 1961 р. Через кладовище проходить теплотраса. Площа кладовища — 1,5 га.

Крім того, у м. Збараж є дві могили жертв фашистського терору (1943 р.). Кількість похованих невідома.

У смт. Вишнівець при в'їзді є братська могила євреїв, які були розстріляні в роки Великої Вітчизняної війни.

Зборівський район

Даних про єврейські кладовища немає. У м. Зборів у 1991 р. споруджено пам'ятник загиблим євреям на місці гето з написом: «Присвячується вічній пам'яті перших євреїв, які загинули від жорстокості фашистських вбивць во славу Господа Бога 7 липня 19941 року в нашому місті Зборові. Вони ніколи не будуть забутими!»

Кременецький район

У м. Кременець кладовище займає понад 2 га. Стан пам'ятників незадовільний. Останні поховання відбулися ще до 1940 р.

У 1992 р. на території районної лікарні встановлено пам'ятний знак з нагоди відзначення 50-річчя масових розстрілів євреїв.

Лановецький район

У смт. Ланівці кладовище займає 0,7 га. Кількість поховань, на яких є надгробні пам'ятники, не перевищує 50. Тут же на кладовищі розташовані братські могили розстріляних у 1942 році євреїв. Кладовище не огорожене, заросло деревами і кущами, прокладено багато стежок. Кладовище розташоване на околиці селища.

У с. Білозірка територія кладовища покрита лісом, лише зберігся рів навколо кладовища. Ніяких надгробних пам'ятників не збереглося. Можна знайти лише окремі уламки надгробних плит. Площа кладовища становить 1,5 га.

У с. Вишгородок кладовище розташоване в центрі села, знищене, не огорожене. Є лише окремі уламки каменів з надгробних плит. Кладовища займає близько 1,2 га. Останні поховання відбулися ще до 1940 р.

Підволочиський район

У смт. Підволочиськ єврейське кладовище збереглося на площі 1200 м². Огороджене металевою огорожею, є окремі надгробні пам'ятники. Останнє поховання відбулося в 1940 р. Крім старого єврейського кладовища, на території сучасного єврейського кладовища є поховання євреїв після 1944 р.

Є братська могила, де поховані останки євреїв, розстріляних під час німецької окупації.

У м. Скалат єврейське кладовище знищене. На його місці розташований стадіон.

Підгаєцький район

У м. Підгайці єврейське кладовище займає біля 2 га. Кількість похованих сягає 10 тис. осіб. Стан кладовища задовільний. Збереглося більше половини надгробних пам'ятників. Огорожа відсутня.

Теребовлянський район

У м. Теребовля кладовище не збереглося. На його місці розташовані приватні житлові будинки.

У смт. Микулинці кладовище збережене частково. Більшість пам'ятників зруйновані. Загальний стан незадовільний.

У с. Струсів кладовище розташоване на околиці села, стан його незадовільний, збережене лише частково.

У с. Буданів єврейське кладовище збережене лише частково. Стан його незадовільний.

У с. Плебанівка є пам'ятний знак, розташований на місці розстрілів євреїв у 1941–43рр.

Чортківський район

У м. Чортків є 3 єврейські кладовища.

Кладовище напроти автовокзалу приблизно займає 0,6 га. Є металева огорожа. Перші поховання датуються 1926 р., останні — 1950. Пам'ятники збереглися частково.

Єврейські поховання на вул. Міцкевича розташовані біля християнського кладовища. Займають приблизно 0,3 га. Перебувають у запущеному стані. Збереглося 20 надгробних плит. Огорожі немає.

Кладовище біля районної лікарні вважається найстарішим і не збереглося. На його місці посаджено сад, збудовано корпуси районної лікарні. Частково зберігся мур (6–8 м). На цій території відновлено могилу єврейського філософа і духовного наставника Раббіна Фрідмана.

Шумський район

У смт. Шумськ є єврейське кладовище, яке займає 2000 м². На ньому частково збережені надгробні пам'ятники. Огорожа відсутня. Останні поховання відбулися 55 років тому. Крім того, у Шумську є пам'ятний знак євреям, яких було закатовано в роки Великої Вітчизняної війни.

м. Тернопіль

На вул. Микулинецькій є єврейське кладовище, воно закрите. Збереглася частина надгробних пам'ятників. Є металева огорожа.

4.2.4. Не згасає пам'ять людська про чеських і словацьких легіонерів на Зборівщині

На відчайдушний крок при надзвичайних обставинах здатні люди відчайдушні.

На окраїні Калинівського цвинтаря (в минулому село носило назву Цецова) розташована велика, дбайливо впорядкована могила (див. фото 10). Останніми роками неподалік неї виростили три флагштоки, які свідчать, що це братська могила, у якій поховані іноземці.

Щорічно влітку тут відбуваються велелюдні мітинги, в яких беруть участь представники посольств і військових відомств Чехії і Словаччини. У 1997 р. могилу відвідав президент Чехії Вацлав Гавел.

Дійсно, понад 80 років тому на цьому місці поклали свої голови сотні чехів і словаків. Будучи солідарними зі своїми братами-слов'янами, вони виступили проти австрійського війська, за створення Чехословацької республіки.

Смерть сотень солдатів сусідніх держав вартує, щоб розповісти про ці події трохи детальніше.

Битва під Зборовом є яскравою сторінкою в історії Чеської і Словацької республік. У свій час вона мала значний вплив на становлення чехословацької державності, прискорила падіння Австро-Угорської імперії, сприяла піднесенню національної гордості чехів і словаків, мала величезне значення для становлення у майбутньому чеської армії.

У битві російської армії проти австро-угорських військ під Зборовом брала участь Чехословацька бригада (легіон), яка була сформована у 1916–1917 рр. на території України. Формування цієї бригади на українській території було пов'язано з тим, що на початку ХХ ст. в Україні проживало понад 70 тис. чехів. Чехословацька бригада, яка в 1916 р. складалась із двох, а з березня 1917 р. — із трьох стрілецьких полків,

входила до складу 49-го корпусу 11-ої російської армії. Командував Чехословацькою бригадою російський полковник В. П. Троянов.

Фото 10. Могила чеських і словацьких легіонерів, які загинули у битві під Зборовом

У квітні 1917 р. російське командування почало розробляти план широкої наступальної операції, яка повинна була зупинити австро-угорські війська. У цей час, з метою припинення розкладання російської армії, пов'язаного з передреволюційною ейфорією, на заклик російського військового міністра А. Ф. Керенського почали створюватись так звані «ударні частини», до яких записались чеські і словацькі добровольці. Ці «ударні частини» у складі Чехословацької бригади відіграли помітну роль у битві під Зборовом.

У червні 1917 р. В. П. Троянов отримав наказ, згідно з яким підпорядкована йому бригада зайняла до 22 червня 1917 р. позицію на передовій на південь від Зборова завдовжки близько шести з половиною кілометрів між 4-ю і 6-ю російськими, т. зв. «фінськими», дивізіями (вони були названі «фінськими» тому, що свого часу були дислоковані у Фінляндії). На той час до складу Чехословацької бригади входило 6287 офіцерів, сержантів і солдатів, а в наступі російської армії, який готувався, мали взяти участь близько 35000 осіб. Штаб бригади був розташований у селі Красне.

Озброєння чехословацької бригади було поганим, не вистачало боєприпасів.

Система оборони ворога в цьому районі створювалась довго і ґрунтовно. Тут була досконала система ходів сполучення, укриття, глибоких — до трьох метрів — окопів, лазів та огорож із колючого дроту.

Усього ворогом було створено три лінії оборони. Найбільш досконалою частиною системи оборони австро-угорців був пункт під назвою Могила.

Чехословацькій бригаді протистояли війська 19-ї австрійської дивізії та деякі інші військові підрозділи (усього понад 12 тис. осіб).

Згідно з розробленим російським командуванням планом наступальної операції, 49-й корпус атаками із флангів повинен був прорвати оборону ворога. Ці атаки мали здійснити «фінські» дивізії. Одразу після початку цих атак у бій мала вступити Чехословацька бригада. Відповідно до розробленого російською стороною військового плану, чехи повинні були підключатися до наступу окремими батальйонами. Головним завданням Чехословацької бригади було оволодіти висотою, що була розташована на південь від Могили.

Атака чехословацьких батальйонів розпочалася 2.07.1917 р. Їй передувала артпідготовка російської артилерії. Однак артпідготовка не виконала роль, яку б мала виконати: система огорожі з колючого дроту не була зруйнована, придушити кулеметні гнізда та деморалізувати ворога не вдалося.

На чолі чехословацького війська в бій пішли «ударні частини» добровольців, покликані кидатися на колючий дріт. За ними йшли підрозділи, які були озброєні гранатами. Бій, який було розпочато атакою чехословацьким батальйоном під командуванням с. Чечки з підключенням інших батальйонів, тривав 6 год. і був завершений перемогою. У другій половині того ж дня австрійці провели кілька контратак. Нестача резервів, небезпека потрапити в оточення, втрата зв'язку з деякими підрозділами примусили чехів відступити на два кілометри.

Незважаючи на це, результати бою навіть перевершили сподівання російських воєначальників; російська армія прорвала оборону ворога та захопила територію до трьох з половиною кілометрів углиб оборони австрійців; пункт Могила та висота поблизу нього були взяті.

У битві під Зборовим загинуло 185 і було поранено близько 803 чехів і словаків. Чехословацька бригада захопила в полон 62 ворожих офіцерів, 3150 сержантів і солдатів, захопила як трофеї 15 гармат, велику кількість кулеметів, гвинтівок, боєприпасів.

4 липня 1917 р. до місця дислокації Чехословацької бригади прибув міністр А. Ф. Керенський, російські воєначальники. Командуючому Чехословацькою бригадою полковнику В. П. Троянову було присвоєно генеральський чин.

У вітальній телеграмі, яку надіслав офіцерам і солдатам Чехословацької бригади після битви під Зборовом майбутній перший президент Чехословацької Республіки Т. Г. Масарик, знаходимо, зокрема, такі рядки: «Брати! Своєю гуситською хоробрістю ви здобули визнання Росії та

усього світу; ви довели друзям і ворогам, що наш народ сповнений *рішучості допомогтися своїй національній та політичній незалежності...*»

Багато сучасних чеських істориків вважають, що битва під Зборовом, до певної міри, сприяла прискоренню розпаду Австро-Угорської монархії, а отже, наблизила день проголошення незалежної Чехословацької Республіки (28 жовтня 1918 р.). Зборів став репетицією для наступних бойових дій чехів, зокрема, під Тернополем, Бахмачем, Бузулуком тощо, сприяв міжнародному визнанню чехословацького військового мистецтва. Чехословацьку бригаду можна вважати зародком Армії ЧР, для якої зборівський успіх є славною сторінкою історії.

Похорон полеглих відбувся 4 липня 1917 року. А в 1927 р. відкрито пам'ятник на могилі. Пам'ятник являє собою насип завдовжки 15 м, завширшки 13 м, заввишки 5 м. Обрамлений каменем. Із двох боків могила викладена каменем у формі трикутників. На одній із стін плита з написом чеською і українською мовами:

«Тут на старій слов'янській землі під Зборовом сплять сини Чехословачкини, що полягли за волю, мир, за краще майбутнє всіх слов'янських народів.

2. VII. 1917 р.

Вічна їм слава.»

Збереглося поховання чеських і словацьких легіонерів, що померли від ран, у с. Озерна, де був розташований військовий медичний пункт.

4.2.5. Могили військовослужбовців та військовополонених

*Мамо, мамо, рідний мій тату,
Ви скажіть, кого спитати,
Чию землю боронити
Нас послали у солдати.*

З пісні

Тернопільщина всяяна могилами і похованнями військовослужбовців та військовополонених періоду Першої та Другої світових воєн.

На даний час обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, управлінням житлово-комунального господарства та за участю інших громадських формувань складено перелік наявних та знищених поховань такого характеру (див. додаток 3).

Вивчаються можливості систематизації поховань, будівництва спеціальних некрополекомплексів, братських могил тощо.

**Перелік наявних та знищених поховань військовослужбовців та
військовополонених на території Тернопільської області**

Бучацький район

- с. Ріпинці — 1 могила (поховано 42 особи німецької національності);
- с. Сновидів — 11 могил (поховано 18 осіб німецької та австрійської національностей);
- с. Зубрець — 1 могила (поховано 2 німецьких військових), 1943 р.;
- с. Дуліби — 1 могила 1914 р. (кількість похованих невідома);
- с. Скоморохи — 12 могил (поховано 12 осіб німецької та 8 осіб угорської національностей);
- с. Жизномир — 1 могила із хрестом (похований п. Бутяс, австрієць);
- с. Киданів — 100 могил 1914 р., огорожено і поставлено хрест (поховано 100 осіб австрійської національності).

Гусятинський район

- сmt. Гусятин — 175 поховань (75 осіб австрійської національності 1915 р. та 100 осіб німецької національності 1941–44рр.);
- с. Крогульці — кладовище 1914 року, 3 поховання (поховано 15 осіб німецької національності);
- с. Гадинківці — кладовище 1914 р. (поховано 67 осіб, з них 35 австрійської та 32 німецької національностей);
- сmt. Гримайлів — 8 поховань періоду 1941–45 рр. (поховано 60 осіб німецької національності);
- с. Увисла — кладовище 1914 р. (поховано 40 німецьких військових);
- с. Глібів — поховання 1944 року (поховано 5 німецьких військових).

*Залищицький район**

м. Залищики — могила воїнів російської армії, які загинули в роки Першої світової війни. Під час Першої світової війни 1914 року в Залищицькому повіті російська армія прорвала сильно укріплений район австрійського фронту. У цих боях майже повністю загинули воїни 132 запаного піхотного полку російської армії. Вони були поховані в місті. На прямокутному постаменті, розміром 1,3х1,3 м, прямокутний обеліск пірамідальної форми, який закінчується хрестом;

*

Серед похованих є мирні жителі польської національності та жертви міжнаціональних провокацій.

с. Богданівна — поховано 21 особу польської національності, могили не збереглися;

с. Блищанка — 1 могила (поховано 6 осіб польської національності), ще 76 осіб польської національності — місце поховання невідоме;

с. Лунів — поховано 22 особи польської національності — місце поховання невідоме;

с. Дзвиняч — поховано 6 осіб польської національності — місце поховання невідоме;

с. Зозулинці — поховано 9 осіб польської національності — місце поховання невідоме;

с. Зелений Гай — поховано 8 осіб польської національності;

с. Іване Золоте — поховано 14 осіб польської національності (на пам'ятнику односельчанам викарбувані прізвища);

с. Касперівці — поховано 2 особи польської національності (1 могила розташована на сільському кладовищі, місцезнаходження другої — невідоме);

с. Угриньківці — поховано 63 особи польської національності на сільському кладовищі — є надгробні пам'ятники;

с. Устечко — поховано 10 польських військових (3 поховання відомі);

с. Лисівці — похована 1 особа польської національності;

с. Ворвулинці — поховано 6 осіб польської національності, імена викарбувані на пам'ятнику односельцям;

с. Кошилівці — поховано 6 осіб польської національності;

с. Нирків — поховано 63 особи польської національності (на 50 похованих є пам'ятник);

с. Солоне — поховано 8 польських військових — місце невідоме;

с. Головчинці — поховано 5 осіб польської національності, з них 4 — на сільському кладовищі, 1 — місце невідоме.

Фото 11. Пам'ятник воїнам російської армії, які полягли під час Першої світової війни. с. Солоне Заліщицького району

с. Поділля — поховано 8 осіб польської національності (прізвища нанесені на пам'ятнику односельцями);

с. Городок — поховано 2 особи польської національності на сільському кладовищі, є пам'ятники;

с. Шипівці — поховано 12 осіб польської національності, з них 8 на сільському кладовищі, інші невідомі;

с. Летяче — поховано 40 осіб польської національності на сільському кладовищі, надгробних пам'ятників немає;

с. Кулаківці — поховано 4 особи польської національності на сільському кладовищі, місце невідоме;

Усі поховання датуються 1939–48 рр.

Зборівський район

с. Гаї за Рудою — поховано 2 особи німецької національності 1944 р., встановлено хрест;

с. Кабарівці — поховано 150 осіб німецької та 170 осіб австрійської національності, могили впорядковані, частково збереглися хрести;

с. Коршилів — поховано 30 чеських військових, могили невпорядковані;

с. Калинівка — є поховання чехів і словаків, упорядковане;

с. Погрібці — є поховання німців, упорядковане;

с. Ярославичі — є поховання німців та австрійців 1939–45 рр., невпорядковане;

с. Тростянець — є поховання австрійців, могила невпорядкована;

с. Озерна — є поховання 8 осіб чеської національності, могили впорядковані;

с. Оліїв — є поховання поляків, що загинули в 1944 р., могила невпорядкована;

с. Гукалівці — є поховання осіб австрійської національності, кількість невідома, невпорядковані;

м. Зборів — є поховання на міському кладовищі осіб польської національності, кількість невідома, невпорядковані; поховання на території гімназії ім. р. Завадовича — близько 200 осіб німецької національності, є хрест, символічна могила.

Козівський район

с. Ходачків — поховано 365 осіб польської національності.

Кременецький район

с. Сапанів — є спільна могила осіб російської та австрійської національностей 1916 р., кількість невідома, зберігся постамент від хреста;

с. Хотівка — поховання осіб австрійської національності 1916 р., кількість невідома, пам'ятний знак не зберігся;

с. Катеринівка — поховання 5–7 осіб німецької національності, могила невпорядкована;

с. Града — є поховання 7–8 осіб німецької національності Другої світової війни;

м. Кременець — на Монастирському кладовищі є масове поховання осіб німецької національності 1944 р., могили частково впорядковані.

У 1941–44 рр. на Хрестовій горі біля Кременця фашистські карателі розстрілювали мирних жителів. За роки окупації було знищено 1000 осіб, яких закопали під горою. Пам'ятник являє собою прямокутник у формі саркофага.

Монастирський район

м. Монастирськ — поховано велику кількість осіб німецької національності, кладовище знищено у 50-их роках, земельна ділянка використана під забудову;

сmt. Коропець — поховано 13 осіб німецької та 3 особи угорської національностей у 1942–43 рр., могили не збереглися.

Підгаєцький район

с. Михайлівка — поховано 100 осіб німецької національності на території сільського кладовища.

Теребовлянський район

с. Золотники — є братська могила, де поховано 629 осіб, національність не встановлено;

с. Ллавче — є поховання осіб польської, німецької та російської національностей;

с. Лошнів — на території кладовища споруджено пам'ятник особам різних національностей, що загинули під час Першої світової війни;

с. Могиляниця — є могила росіянина Лінського Б. М., що загинув у 1944 р.;

с. Маловоди — є поховання осіб німецької національності 1941–45 рр., кількість невідома;

сmt. Микулинці — є братська могила, де поховані особи української, російської, білоруської, грузинської, вірменської, казахської та інших національностей;

с. Струсів — встановлено пам'ятник 107 особам, які загинули в 1941–45рр., та братська могила, де поховано 2 особи невідомої національності;

с. Буданів — є братська могила 110 осіб, 16 братських могил 175 осіб та 19 могил, де поховано по 1 особі різних національностей;

с. Вербівці — братська могила 153 осіб різних національностей;

м. Тереховля — на військовому кладовищі є 14 братських могил, де поховано 121 особу різних національностей, та 30 одиночних могил.

Чортківський район

м. Чортків — є братські могили на центральному кладовищі, де поховано 17 осіб російської, грузинської, казахської, узбецької та інших національностей.

Вищенаведена інформація є неповною, тому Товариством охорони пам'ятників історії та культури ведеться робота по її поповненню.

4.2.6. Безіменні могили повстанців, безневинні жертви тоталітарних режимів

*Коли ми вмирали,
Нам дзвони не грали.*

З пісні

Тривалі роки німими свідками на території Тернопільщини і в Ка-рпатських перелісах, у лісах Шумщини, на пагорбах Медоборів та в інших місцях стоять березові хрести на безіменних могилах, які до останніх років з острахом обходили місцеві жителі. Та завжди весною чи в інші свята хтось невідомий клав квіти на таємничих похованнях.

Лише сьогодні стало відомо, що це поховання повстанців. Найвідомішими серед них є кладовище штабу УПА с. Антонівці на Шумщині. На ньому здійснювались поховання вояків УПА, що загинули в боях або померли від ран.

Відновлювали могили похованих по горбочках, схожих на некрополі. На сьогодні насипано 12 могил, але зі спогадів очевидців встановлено, що в кожній могилі поховано декілька чоловік.

Усього поховано близько 60-ти чоловік. Імен похованих не встановлено, тому що на кладовищі переважно ховали вояків, що не проживали на території району. Кладовище відновлено в 1992 р.

Антонівці — село Шумського району, Тернопільської області, розміщене над річкою Іловицею (притокою Ікви), на північний захід за 2 км від Шумська. Археологічні дослідження і деякі документальні дані дають підставу стверджувати, що ще в VII–VI ст. до н. е. поблизу с. Антонівці розташовувалось найбільше поселення раннього залізного віку, яке зростало і розвивалося. А у XII–XIII ст. це було давньоруське місто із широкими торговельними зв'язками, адже розташовувалось на перетині Волинсько-Київського тракту і торговельного шляху із Західної Європи в Київ. На околицях села трапляються знахідки періоду неоліту і палеоліту.

Літописних згадок про населення с. Антонівці не збережено. Перша писемна згадка датується 1545 роком в ілюстрації Кременецького замку. Село було приватним володінням князів Четвертинських, Збараських, Вишневецьких, Ходковичів. Останні мали там 1800 десятин землі. Селяни займалися рільництвом, гончарством і бондарством.

Була в селі церква Різдва Богородиці, збудована в 1795 році на місці давнішого храму. У селі нараховувалось 158 дворів і мешкала 1031 особа.

Дальше про Антонівці ми не знаходимо жодних відомостей ні у літописах, ні в історичній літературі.

Під час німецької окупації України дуже зручний для партизанської боротьби район с. Антонівці широко використовувався українським підпіллям. Для об'єднання всіх націоналістичних загонів ОУН-Б (Бандери) включила до своїх формувань підрозділи Боровця та ОУН-М (Мельника), назвавши їх Українською Повстанською Армією. Завдяки широкій та ефективній підпільній мережі, УПА швидко розрослася у велику, добре організовану партизанську армію, яка здійснювала контроль над значними частинами Волині, Полісся, а згодом і Галичини.

Так, перший загін Української Повстанської Армії в Антоновецьких лісах утворився в листопаді 1942 р. Його організував сотник «Босота». Другий загін створив «Крук» (справжнє прізвище Іван Климишин) — уродженець села Верещаки Лановецького району.

У лютому 1943 р. в антоновецький ліс увійшли підрозділи під керівництвом «Крука» і «Кропиви». Поблизу с. Антонівці створили штаб УПА, командиром якого був «Крук».

На шосе Шумськ–Кременець «Крук» разом із 50-ми вояками розбив колону німців. Коли на хуторі Козаччина (поблизу села Залісці) вони відпочивали, на них напала німецька жандармерія в кількості 180 осіб. Вдалося відбити напад німців, але 4 особи з відділу загинуло.

У березні 1943 р. в антоновецьких лісах утворився ще один штаб УПА мельниківського напрямку, командиром якого став «Хрон». Цей табір також вів велику визвольну війну. Перше бойове хрещення ця група прийняла в бою з німцями біля села Стіжок наприкінці березня.

Навесні 1943 р. загін «Яворенка» розпочав бойові дії проти німців по всьому району. У боях захоплювали автомашини, мотоцикли. Таким чином, загін став моторизованим. Організовувалися сотні і курені.

У травні 1943 р. українські партизанські загопи «Крука» (70 осіб) і «Хрона» (150 осіб) об'єдналися і утворили спільний штаб. Як стверджує Андрій Боб'юк, за наказом проводу ОУН вся українська поліція на Волині в один день залишила службу в німців і перейшла в УПА.

Улітку бої стали запеклішими. У штабі УПА був організований вишкіл бойовиків, курси медсестер, збудовано шпиталь. Діяла школа

старшин і підстаршин на хуторі Зелений Дуб (поблизу Антоновець), де інструктором були «Байда» та «Альоша», командиром «Кропива», а комендантом — «Макс» (Максим Скорунський, автор книжки «Туди, де бій за волю», мешканець с. Антонівці.)

Спільні дії обох таборів викликали серед населення радість. Варто зауважити, що напади українських повстанців доводили німців до божевільної люті, та йти в ліс проти них німецькі війська не наважувались. Але воювати з цивільним населенням було кожному німецькому грабіжнику до душі. Нарешті вони вирішили знищити вояків у селі Стіжок, де перебували їх загони. 180 осіб німецької жандармерії та польської поліції приїхали із Кременя вночі з 8 на 9 травня 1943 р. і почали свою криваву справу. Але зломити повстанців їм не вдалося. У цю ніч було спалено близько 150 господарств і позв'язаному страчено 64 мирні мешканці.

До липня 1943 р. у таборі антоновецького лісу вже перебувало понад 500 осіб. А люди все прибували і прибували. Вишколених відібраних хлопців було три сотні, вони були озброєні як трофейною зброєю, у тому числі й важкими кулеметами. Незважаючи на застосування німцями бронетехніки, було захищене від знищення сусіднє село Буща і вбито 90 німців у Стіжку.

Ще ось така сторінка з історії. 22 липня 1943 р. куріні «Осипа» та «Крука» вибралися на розправу з радянськими партизанами, які займались провокаціями, до Суразького лісу. Три доби точилася запекла боротьба. Головним командиром цієї акції був «Крук» та майор Голубенко. У цьому бою загинув курінний «Осип», 9 повстанців і 54 радянські партизани. Решті, разом з майором Бегмою, вдалося вийти з оточення.

На теремиському цвинтарі поховали 9 стрільців, після чого сотні повернулися у свій табір. 26 липня в Антонівцях відбувся похорон курінного «Осипа». Лише через 50 років — 26 липня 1993 р. на його могилі відправили панахиду і освятили її.

Також треба зауважити, що навесні 1943 р. були створені підрозділи УПА «Юнаки», куди зараховували хлопців віком від 17 до 19 років. Вони повинні були підтримувати зв'язок, супроводжувати бойові підрозділи повстанців від станиці до станиці, розквартирувати прибулих. Станиці були створені у кожному селі. Входили туди і дівчата, котрі були зв'язковими. Станичним був молодий хлопець або чоловік, який виділявся розумом, знаннями і силою, був авторитетним і надійним. Він повинен був мати псевдонім і знати все про повстанські підрозділи, що розташовувалися у його кущі.

Юнаки проходили вишкіл, вчилися мінувати мости, дороги, залізничні колії, освоювали тактику ведення бою, правила конспірації. «Юнакам» доводилося брати участь у боях, коли сотні потрапляли в засідки.

Таким чином, на літо 1943 р. Антонівці стали повстанською республікою, в якій діяла українська адміністрація та українська школа. Крім військових шкіл, там працювала школа політосвіти. А в конторі водяного млина перебувала група пропагандистів і журналістів УПА. Виходила газета «Повстанець».

Восени 1943 р. в антоновецькі ліси зі Східної України відступила УПА «Південь». Таке скупчення українських повстанців занепокоїло німців, які, знявши з фронту авіацію і танки, застосували їх до Антоновецької республіки. Оскільки приміщення і комунікації були розбиті, відділи УПА перемістились на північ і схід, а в Антонівцях залишились тільки господарські частини.

Фронт відкочувався на захід. Усе більше населених пунктів і прилеглих до них територій ставали радянськими. Відділи УПА розпочали боротьбу з більшовиками, німцями. Так, наприклад, сотня «Тополі» розбила коло Тилявки групу німецької жандармерії, що їхала грабувати місцеве населення.

У середині лютого 1944 р. перед УПА постало нове завдання — якнайкраще підготуватися до боротьби в нових умовах. Слід було перечекати просування фронту вперед і залишатися в його запіллі. Основні відділи УПА перебралися на південь. На Шумщині залишилися тільки курінь «Кропиви» і то, в основному, з місцевих жителів. У квітні 1944 р. частини УПА та місцеве населення були оточені у районі Антоновець, Іловиці та Майдану. Великий бій стався в селі Гурби Рівненської області, унаслідок якого були підірвані сили повстанців.

Для ліквідації УПА радянські війська організовували масове процісування лісу, засиляли агентів для проникнення у підрозділи УПА та вбивств їхніх командирів, створювали спеціальні винищувальні батальйони, розповсюджували інфекційні хвороби, зокрема плямистий тиф. Та це не лякало українських повстанців. Вони діяли в підпіллі, а чисельність їх зростала. Так, у 1944–45 рр. УПА мала більше бійців, ніж могла озброїти. Та сили були нерівні. Крім того, в УПА проникло багато дезертирів, загони діяли розрізнено — усе це і підривало міцність УПА.

Фото 12. Могила курінного «Осипа»

У 1945–46 рр. Війська МВС і НКВС вдалися до жорстоких репресивних заходів: знищували і підривали криївки українських повстанців, арештовували і засилали до Сибіру як безпосередньо самих учасників підпілля, так і тих, хто допомагав їм; щоб дискредитувати українських партизанів, загони НКВС переодягалися у форму УПА і грабували, гвалтували, мордували українських селян (про це у своїх спогадах згадує вчителька Антоновець, член УПА Антоніна Мазурчук).

У 1947–48 рр. багато розрізаних загонів УПА, за наказом проводу ОУН, було розпущено. Згодом, зазнаючи великих втрат, бійці УПА переходять до саботажу. Вони перешкоджали колективізації, депортаціям, знищували працівників НКВС, партійних активістів і тих, хто підозрювався у співпраці з радянською владою.

Тяжка доля спіткала с. Антонівці після війни. Помста за дії УПА почалася восени 1949 р. Почалося насильницьке примусове вивезення антонівчан у Запорізьку область. Як згадує Антоніна Мазурчук, «на місці розібраної хати за ніч виростала друга...», так вперто боролися жителі за своє село. Руйнувалися хати, знищувалися сади і поля. Окрім виселення, сотні людей було засуджено за пособництво «бандитському елементу». Незважаючи на всі ці заходи і постійну охорону органами внутрішніх справ, повстанський цвинтар був постійно прибраний і доглянутий. Так само берегли антонівчани церкву і млин. Але не вберегли. Чиясь жорстока рука спалила їх. До 1951 р. с. Антонівці було повністю знищене радянсько-командною системою і зовсім зникло з карти.

Як повідомляє газета «Голос України» (1996 — № 193) радянські органи «чинили суд і розправу» по суті, на власний розсуд, перетворивши західноукраїнський регіон на «зону відчуження» — свого роду «Вандею». Міста і села краю було накрите густою агентурно-інформаційною мережею держбезпеки. Нині відомо, що у західних областях в 1944–45 рр. діяло 359 резидентів, 1473 агенти і 13085 таємних інформаторів. До того ж в органах держбезпеки і внутрішніх справ семи західних областей налічувалося 22 тис. штатних працівників. Вони «розробляли» 379 формувань УПА, проводили великомасштабні «прочісування» кадрового складу підприємств, установ (виявлено при цьому 14581 «підозрілий і ворожий елемент»), депортації сімей бандпособників до Сибіру (за офіційними даними понад 200 тисяч).

За даними знайденої нещодавно в архівних фондах довідки НКВС УРСР, підписаної заступником наркома Строкачем, у період з лютого 1944 р. до жовтня 1945 р. Червоною армією та військами НКВС було проведено 26 685 бойових операцій проти ОУН-УПА. У свою чергу, повстанці здійснили 6 128 операцій. За цей час вбито 98846 повстанців та підпільників і захоплено 104 990 осіб (їх також чекала смерть, якщо не на місці, то у таборях ГУЛАГу). Були втрати і з радянського боку: загинуло

9 621 чоловік, поранено 1 343 і пропало безвісти 2 456 осіб. І все це за дуже обмежений час. А що діялось у 1946–48 рр., коли боротьба набрала ще більших обертів?

Сьогодні всі місця поховання повстанців впорядковуються, триває дослідження обставин, за яких загинули безіменні герої.

Фото 13. Поховання воїнів УПА в с. Антонівці Шумського району

У 1990 р. демократичними силами Шумщини було піднято клопотання перед урядовими структурами про відновлення села Антонівці.

До 50-річчя створення УПА (жовтень 1990 р.) на місці штабу УПА створено пам'ятний комплекс — музей штабу УПА. На місці колишнього села, де значилося 158 дворів, росте дрімучий ліс. А теперішнє село розкинулося обабіч центральної дороги. Туди веде асфальтована дорога, проведені електро- і радіолінії. Для потреб місцевих жителів побудовано магазин, медпункт і сільський цвинтар. Будується церква.

Біля Антоновець проводяться археологічні розкопки городища часів Київської Русі під керівництвом працівника Тернопільського обласного краєзнавчого музею В. Гаврилюка. Знайдені матеріали цікаві як для місцевого краєзнавства, так і для історії України взагалі.

Пройде небагато часу, й історія належним чином оцінить подвиги звитяжців 40–50-х рр. На їх честь вже споруджуються пам'ятники. Жоден борець за волю України не повинен загубитись у пам'яті народній.

На даний час у цьому плані ведеться велика організаційна робота як з боку місцевої влади, так і громадських організацій. Результатом цієї роботи є певні документи (див. додаток 3).

Додаток 3

Звернення

*Ой по тих могилах, у гору високих,
по тих гробовищах, у землю глибоких,
лежить мого роду без ліку...*

П.Куліш

Відспівали у кожному селі і місті нашого краю неперевершено хвилюючі стрілецькі пісні, відлунали урочисті мелодії святого національного гімну України і як свідчення нашої пам'яті — облагородили рідну землю високі могили, хрести, прапори — освячені, вистраждані наші символи...

Кожен добрий господар впорядковує у передвеликодний час садибу, місця предків, свою душу... Так завше велося у цю пору в кожній українській родині. Мусимо і ми всі придивитись довкола на зболену нашу, але вже вільну землю.

Гірко визнати, та є ще місця, де занедбані кладовища, де повернені недавно святині залишені наодинці із простором і часом: вицвіли прапори, заросли бур'яном цвинтарі, похилилися хрести на могилах.

Дорогі земляки! Огляньмося, прихилимо своє серце і увагу до цих святих місць. Не потребує то ніяких коштів, тільки сумління і поваги до національного, до рідного і до самих себе. Ніде у цивілізованих світах не зустрінемо такого байдужого ставлення до могил предків. Навіть поховання нападників там доглянуті.

Віriamo, що і ми будемо гідні тих гарних традицій, і до Великодня виконаємо свій священний обов'язок.

Просимо всіх і зокрема тих, хто очолює селищні, міські і районні Ради, організувати громадські толоки на цвинтарях, допомогти людям прибрати козацькі, стрілецькі, військові поховання, привести в порядок єврейські, польські та австрійські могили, що є на землі нашій.

Бажаючим приєднатися до впорядкування поховань видатних діячів культури на Микулинецькому кладовищі просимо зібратися 20 квітня об 11 годині біля входу на цвинтар.

1994 рік

*Тернопільське обласне відділення
Українського фонду культури
Обласна організація країнського
товариства охорони пам'яток
історії та культури*

Звернення

Дорогі земляки!

Оновлююча пора Христового Воскресіння не тільки вселяє віру і надію у наші душі, повертає нас до життєдайних робіт на землі, але й веде до батьківських і родинних могил, воїнських поховань.

Яким би не був складним початок нашої вистражданої державності, маємо, як ніколи, берегти національної святині і могили предків.

Звертаємося до всіх жителів області, зокрема, до керівників місцевих Рад, політичних партій, товариств національних меншин з проханням провести толоки по впорядкуванню цвинтарів, військових поховань, забутих одиноких могил, а також козацьких, єврейських, польських, австрійських, німецьких поховань.

Нехай доглянуті і пошановані увагою могили по всій українській землі свідчать про нашу внутрішню культуру і шанобливе ставлення до минулого. Будьмо гідними тих, хто пішов від нас за межу вічності.

Обласні організації Українського фонду культури і товариства охорони пам'яток історії та культури 7 травня цього року проводять традиційну толоку по впорядкуванню поховань видатних людей нашого краю, діячів культури, митців на Микулинецькому кладовищі у м. Тернополі.

Чекаємо від вас допомоги нам об 11 годині біля центрального входу на цвинтар.

1996 рік

*Тернопільське обласне відділення
Українського фонду культури
Обласна організація українського
товариства охорони пам'яток
історії та культури
Звернення*

до громадськості _____ району
Тернопільської області

Дорогі країни!

Звертаються до вас студенти і викладачі історичного факультету, Молодіжне товариство «Обереги», дискусійний клуб «Діалог».

Незабаром Україна, як і весь християнський люд, буде святкувати світлий день Христового Воскресіння. Кожна людина в цей передсвятковий період буде зайнята своїми турботами і клопотами, аби гідно відсвяткувати найвеличніше свято — Великдень.

За давнім українським звичаєм в цю пору сім'ї йдуть на цвинтар і впорядковують на могилах рідних, тим самим віддаючи їм данину шани і пам'яті.

Згадаймо в цю хвилину і про могили тих, у кого вже не залишилося рідні, хто волею історичних обставин знайшов притулок вічного спочинку тут (можливо, далеко від батьківського порогу), на галицькій землі, чий поховання значаться як «невідомі» і сьогодні немає кому поправити над ними нахилені хрести чи просто промовити молитву.

Це все — минушина нашого народу. А хто не знає свого минулого — той не вартий майбутнього! То ж забудьмо про всі матеріальні негаразди, міжконфесійні чвари, проявімо християнське милосердя і всією Українською Родиною прийдемо на місця вічного спочинку і наведемо лад, не минаючи жодної могили, жодного гробівця. Це потрібно не мертвим, це потрібно живим!

Звертаємося, насамперед, до настоятелів церков, органів влади, директорів шкіл, до кожного, хто вірує в Бога і не байдужий до долі своєї неньки-України, із проханням підтримати цей почин.

Сподіваємося на вашу підтримку благодійної акції «Пам'ять», яка відбудуватиметься 13-20 квітня 1997 р. в м. Тернополі та області.

Пропонуємо взяти участь у цій шляхетній справі. Із пропозиціями, повідомленнями звертайтеся за адресою: м. Тернопіль, вул. м. Кривоноса 2. Тернопільський державний педагогічний інститут, історичний факультет. МТ «Обереги» (НПЕ «Забуті могили»).

Тернопільська обласна державна адміністрація	Б. Андрушків
Голова МТ «Обереги» (НПЕ «Забуті Могили»)	Л. Крупа
Декан історичного факультету	М. Алексієвець
Голова УСС	М. Одич

Акція зніційована студентами історичного факультету, активістами молодіжного товариства «Обереги»: Любомиром Крупую, Олегом Стефанишиним, Федором Полянським, Юрієм Юриком, Віталієм Шафранським, Василем Штокалом, Володимиром Ткачем, Іваном Бабійчуком при підтримці викладачів історичного факультету ТДПІ: проф. М. М. Алексієвця, ст. викладача О. М. Петровського. Акція знайшла діяльну підтримку в обласній державній адміністрації.

(Із газети «Тернопіль вечірній»)

Додаток 4

ПЛАН

роботи комісії у справах увічнення пам'яті жертв війни та політичних репресій

- 1.Провести організаційне засідання комісії з порядком денним:
 - розподіл функцій між членами комісії;
 - ознайомлення членів комісії з нормативними документами;
 - розгляд пропозицій щодо проекту плану роботи комісії на 1997 р.

IV кв. 1996 р.

- 2.Провести засідання комісії з порядком денним:

- затвердження плану роботи комісії на 1997 рік;
- інформація про хід створення банку даних наявності іноземних військових поховань на території області;
- вироблення проекту заходів щодо впорядкування, збереження та утримання місць поховань жертв війни та політичних репресій на території області.

I кв. 1997 р.

3.Провести засідання комісії з порядком денним:

- інформація представників районів і м. Тернополя щодо визначення місць поховань іноземних військовослужбовців та військовополонених;
- затвердження заходів щодо впорядкування, збереження та утримання місць поховань жертв війни та політичних репресій.

II кв. 1997 р.

4.Провести засідання комісії з порядком денним:

- інформація про хід інвентаризації місць поховань іноземних військовослужбовців та військовополонених;
- узгодження даних, що подаються до Державної міжвідомчої Комісії у справах увічнення пам'яті жертвам війни та політичних репресій;
- різне.

III кв. 1997 р.

5.Провести засідання комісії з порядком денним:

- про підсумки роботи комісії за 1996–97 рр.;
- затвердження плану роботи комісії на 1998 рік;
- різне.

IV кв. 1997 р.

4.2.7. Пам'ятники ще не визнаним державою героям

*... а я в степу лежу,
за ріднею тужу,
чорний крук наді мною
не закряче...*

З пісні

На початку 90-х років на Тернопільщині відкрито пам'ятники видатним постатям нескореної України:

- автору пісні «Червона калина» с. Чарнецькому у с. Шманьківці Чортківського району;
- Степану Бандері у с. Козівці Тернопільського району;
- командирі «Климу Савурі» — Дмитру Клячківському у м. Збараж (фото 14);
- відбудовано штаб УПА в с. Антонівці Шумського району.
- У 1996 році встановлено погруддя:
- командирі «Рену» — Мартину Мізерному у с. Вербовці Підгаєцького району;
- провіднику «Дальничу» — Петру Федоріву у с. Криве Козівського району.
- У 1997 році встановлено:
- хрест на місці загибелі провідника «Єфрема» — Мирослава Вовка у с. Купчинці Козівського району;
- хрест на місці загибелі провідника «Уласа» — Василя Бея у с. Чернихів Зборівського району;
- погруддя провіднику «Осипу Горновому» — Осипу Дяківу у с. Олесин Козівського району;
- погруддя провіднику «Стягу» — Ярославу Старуху у с. Слобода Золота Козівського району;
- пам'ятник-образ ОУН і УПА на Бережанському кладовищі;
- переховано тлінні останки представників підпільної друкарні ОУН Подільського краю у містечку Товсте Заліщицького району;
- стелу командирі «Бондаренку» — Володимирі Якубовському у містечку Залізці Зборівського району (фото 15).

На черзі відкриття пам'ятника провіднику «Орлику» — Дмитру Мирону у с. Рай Бережанського району та іншим героям національно-визвольного руху.

Тернопілля є одним із перших регіонів не лише у Західній, а й в усій Україні, який активно проводить перепоховання останків представників воюючої України — Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії.

У Західній Тернопільщині:

- у Козівському, Бережанському, Зборівському, Підгаєцькому районах майже у кожному селі насипано могили (у тому числі символічні).
- У центральній частині області:
- у Тернопільському, Терехівському, Збаразькому, Чортківському, Підволочиському, Монастирському, Буцацькому районах у кожному другому селі насипано могили (у тому числі символічні);
- У Південній і Північній Тернопільщині:

- У Заліщицькому, Борщівському, Кременецькому, Шумському, Лановецькому районах у кожному третьому селі насипано могили (у тому числі символічні). Відновлення пам'яті триває.

Фото 14. Пам'ятник Дмитру Клячківському у м. Збараж

Фото 15. Пам'ятник Володимиру Якубовському («Бондаренко») у Заліццях

Збараж. 27 жовтня 1996 р., недільний і урочистий день. Люди у святковому настрої із церковними процесіями чи поодиноці сходяться до цвинтаря міста, бо тут споруджено пам'ятник жертвам комуністичного терору (фото 16). Прекрасний у скульптурному і архітектурному виконанні. Чудовий за самою ідеєю — нагадувати поколінням про минулі подвиги і славу. Ці скульптурні барельєфи, а також проєкт пам'ятника зробив відомий тернопільський скульптор п. Володимир Мельник, а здібний майстер п. Михайло Самарик відтворив ці портрети у міді.

Слід подякувати архітектору п. Роману Остапчуку, що так вдало поєднав надгробний монумент у нерозривному ансамблі з композицією нижньої частини фасадної сторони.

Чудово попрацював і майстер-художник зі Львова п. Мирослав Романів над оздобленням, прилучивши до нього свої написи.

Приводом до пошуків жертв комуністичного терору став приїзд у Збараж в березні 1990 р. з м. Бурштина Івано-Франківської області пана Степана Сулими, який звернувся в Рух і розповів, що знає місце, де похована його сестра Марійка разом із трьома повстанцями. Ще у 1948 р. вночі підповзав він до цієї могили, розгрібав святую землю руками і оплакував

сльозами, а потім знову загрибав, хотів нишком поховати їх у Луб'янках, але не встиг. З часом був заарештований і засланий до Сибіру. Лише у 1990 р. з'явився знову, попросив, аби допомогли розкопати цю могилу і перепоховати за християнським звичаєм.

Фото 16. Пам'ятник жертвам комуністичного терору м. Збараж

Через кілька днів при Русі була створена комісія по розкопках, яку очолив викладач СПТУ, член НРУ Микола Сиротинський. Після оформлення відповідних документів взялися за пошуки. З розповідей очевидців віднайшли орієнтовні місця ще кількох поховань біля Збарзького Замку і почали розкопки. З того часу пройшло більше шести років, і ми, нарешті, долаючи великі труднощі, змогли увіковічити цю світлу пам'ять у граніті, камені і бронзі.

Фото 17. Пам'ятник жертвам комуністичного терору в м. Збараж (тильний бік)

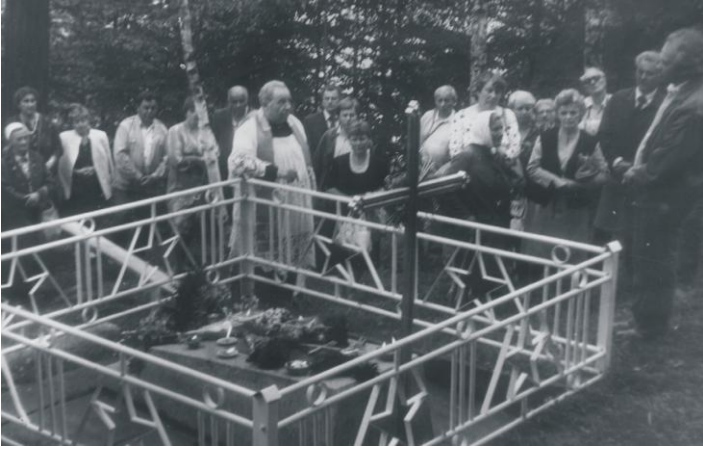

Фото 18. Гора Хрестова. Відкриття пам'ятника масових розстрілів кременецької інтелігенції у серпні 1941 р.

Має місце поховання жертв сталінських репресій і в Зборові. Насип земляний, пам'ятник у вигляді монолітної кам'яної брили, увінчаної хрестом. Центральне місце займає великий накладний тризуб.

У районах продовжується вивчення місць масових розстрілів населення не лише енкаведистами, а й фашистами, що прийшли на Тернопільщину в 1941 р.

На безіменних кладовищах встановлюються символічні пам'ятні знаки, хрести.

4.2.8. Слава січового стрілецтва не вмере, не загине...

*Боролись, страждали і гинули
в боях з ворогами заради неї
одної — України.*

Епітафія

Немало на Тернопільщині поховань Українських Січових Стрільців — інтелектуального цвіту Західної України. Армією поетів, композиторів і співців називали їх в народі. І до сьогоднішнього дня в містах і селах України співають стрілецькі пісні.

Могили Січових Стрільців воскресли сьогодні в більшості районів області з небувалою силою.

Щоб зрозуміти цю епоху, мотиви безстрашної боротьби молодих людей за волю та незалежність України, необхідно знати історичні витоки цього своєрідного руху, обставини, в яких він виник.

Через двісті років після збройного виступу Івана Мазепи Українські Січові Стрільці — перша військова формація, що стала самостійницьким викликом російському пануванню на Україні.

Як і коли зародилося українське стрілецтво? Його хрещеним батьком безсумнівно можна вважати коломийського адвоката Кирила Трильовського, який 5 травня 1900 р. створив перше пожежно-руханкове товариство «Січ» у селі Устя Снятинського повіту на Станіславщині. Метою товариства було відродження козацьких традицій. Відтоді й почав розгортатися новий рух, множаться січові лави Станіславщини, Стрийщини, Львівщини, Золочівщини, Бережанщини, Тернопільщини, Бучаччини. Для координації їх дій і сил 9 квітня 1908 р. К. Трильовський заснував крайовий Січовий Комітет, за участю якого 1910 р. у Тернополі проведено стрілецько-сокільський огляд. У грудні 1912 р. у Львові створено Український Січовий Союз і подано до міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини окремих статут «Товариства Січових Стрільців», але його не затвердили. Однак Трильовський не полишає справи і подає до галицького намісництва новий варіант статуту — на зразок статуту польських стрілецьких товариств. На цей раз відмови не було. І 18 березня 1913 р. у Львові було організовано перше українське стрілецьке товариство — Українських Січових Стрільців на чолі з доктором Володимиром Старосольським. Згодом постало ще одне товариство — Січові Стрільці-II під проводом Романа Дашкевича. Напередодні Першої світової війни січовий рух об'єднував понад 74 тис. галицького і буковинського юнацтва. З Українським Січовим Союзом тісно співпрацювали рахунково-стрілецьке товариство «Сокіл», засноване 1899 р. і нараховувало на той час 59 тисяч членів, а також товариство «Пласт», засноване 1911 р. доктором Олександром Тисовським, Петром Франком та Іваном Чмолюю.

28 червня 1914 р. у Львові відбувся зліт «Січей» і «Соколів». Того дня у Сараєві було вбито наступника австрійського трону принца Франца-Фердинанда і його дружину Софію. Це вбивство дало старт Першій світовій війні. На другий день війни із сторінок львівської газети «Діло» пролунав клич до галичан: *«Війна, — говорилося тут, — кличе український народ стати однодушно проти царської імперії... Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України»*.

Створена у ті дні Бойова Управа звернулася до уряду Австрії з проханням сформувати легіон Українських Січових Стрільців. До створення саме українського легіону Австрія поставилася без особливого ентузіазму, але врешті-решт змушена була створити це формування, обмеживши кількість легіонерів до 2,5 тисяч. До речі, у серпні 1914 р. до легіону зголосилося понад 28 тис. добровольців.

Бойовий шлях усусів розпочався на теренах Закарпаття, далі — Львівська область, наприкінці червня 1915 р. січовики вступили на територію Тернопільщини — це було село Завалів. Важкі кровопролитні бої, що залишили після себе

стрілецькі могили, точилися на території Підгаєцького, Бережанського, Козівського, Теробовлянського, Бучацького районів. Одна з найтрагічніших сторінок бойового літопису полку УСС — на пагорбах Бережанської Лисоні. Цілих два місяці — серпень і вересень 1916 р. — майже безперервно на цьому рубежі точилися запеклі бої. 133 старшини і стрільці полягли на пагорбах Лисоні. Близько тисячі потрапили в полон.

У пам'ять їх, тисяч полеглих, поет Богдан Лепкий залишив нам такі рядки:

Напис на стрілецькій могилі
Лежимо у гробах при дорозі,
Де за волю боролись і впали.
Браття! Знайте, що ми не в тривозі,
Лиш спокійно і гордо конали.
Нам не жаль ні життя молодого,
Що лягло, мов той квіт під кошою,
Ані мрій, ні кохання палкого,
Що взяли ми в могилу з собою.
Браття, знайте, що ми не просили,
Ані ласки в кого, ні пощади,
Лиш боролись, поки стало нам сили.
Це говоримо вам для розради.
Нам не жаль, бо лягли ми за діло,
Гідне жертви життя і кохання,
«За Україну душу і тіло»
Ми не даром співали зарання.

Восени 1917 р. бойові дії на галицькому фронті повністю припинилися. На початку 1918 р. полк усусів перейшов Збруч і ступив на територію Великої України.

Читачеві з історії відома доля армії поетів, композиторів і співців. Промчали роки, але не заростають стежки до могил тих, хто так хотів волі своєму народові.

ПЕРЕЛІК МОГИЛ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

м. Тернопіль

1. Братські могили УСС (Міське кладовище на вул. Микулинецькій).

Бережанський район

1. Цвинтар Січових Стрільців (с. Посухів, цвинтар).

Бучацький район

1. Могила Січових Стрільців (м. Бучач).

2. Цвинтар с. Нагірянка. Поховано 2 сотники і 28 Січових Стрільців. У центрі — одна могила і ще 30 хрестів.

Заліщицький район

1. Могила Січових Стрільців (с. Колодрібка, кладовище).
2. Могила хорунжого Т. Романюка (м. Залішки, кладовище).
3. Могила невідомого Січового Стрільця (м. Залішки, кладовище).
4. Братська могила Січових Стрільців (с. Солоне).
5. Братська могила Січових Стрільців (с. Ворвулинці).
6. Братська могила Січових Стрільців (с. Блищанка).

Фото 19. Стрільцька могила на Лисоні

Фото 20. Пам'ятник Січовим Стрільцям на Монастирському цвинтарі (м. Кременець)

Зборівський район

1. Могила Січових Стрільців. Поховано 2 Січові Стрільці, які загинули у 1918 р. біля с. Ярчівці (с. Ярчівці).
2. Братська могила Січових Стрільців. Поховано 4 воїни. Встановлено пам'ятник, який являє собою скульптурну композицію: хрест і фігуру жінки, що пригорнулась до нього (с. Лопушани).
3. Братська могила Січових Стрільців (с. Кальне).
4. Могила Січового Стрільця Степана Чорного (с. Білоголови).
5. Могила Січових Стрільців (с. Загір'я).
6. Могила Січових Стрільців (с. Жабиня).
7. Братська могила воїнів УГА (с. Вовчківці).
8. Братська могила воїнів УГА (м. Зборів, кладовище).

Козівський район

1. Могила Січових Стрільців (с. Дибше).
2. Могила Січових Стрільців (с.Ценів).
3. Могила Січових Стрільців (с. Вівся).
4. Могила Січових Стрільців (с. Городище).
5. Могила Січових Стрільців (с. В. Ходачків).

Підволочиський район

1. Могила Січового Стрільця м. Геруса (с. Скорики, кладовище).

Теребовлянський район

1. Могила Січових Стрільців (с. Семиківці).

Тернопільській район

1. Могила Січового Стрільця О. Боцяна (с. Чистилів).

Кременецький район

1. Могила Українських Січових Стрільців, розстріляних більшовиками у 1918 р. (м. Кременець, Монастирське кладовище).
Виявлення поховань Українських Січових Стрільців, їх впорядкування і благоустрій триває.

Фото 21. Цвинтар Січових Стрільців. с. Посухів
Бережанського району

Фото 22. Поховання Січових Стрільців у Збаражі

4.2.9. Поховання австрійських солдатів

На території області є австрійські поховання періоду Першої світової війни.

Зокрема, є 100 могил в с. Киданів Бучацького району (територія огорожена, встановлено хрест), у смт. Гусятин є 75 поховань осіб австрійської національності, у с. Гадинківці Гусятинського району на кладовищі поховано 35 осіб. У селах Ярославичі, Тростянець, Гукалівка Зборівського району є поховання осіб австрійської національності (кількість невідома).

У с. Сапанів Кременецького району є спільна могила осіб російської та австрійської національностей 1916 року, кількість похованих невідома. На могилі зберігся постамент від хреста. У селі Хотівка цього ж району теж є поховання осіб австрійської національності (1916 р.), кількість невідома.

Виявлено 17 могил на міському кладовищі в Бережанах (1914–15 рр.) та цвинтар під горою Лисоня (1916 р.). У могилах поховано близько 500 чоловік. У 1995 р. могили були впорядковані місцевими жителями (див. фото 23).

Фото 23. Австрійський цвинтар під Лисонею

4.2.10. Про що співає на історичних вітрах сива ковила козацьких могил?

*...Стрепенувся байрак,
Провалився козак,
І могила застогнала.*

Т.Шевченко

На зламі другої половини нашого тисячоліття знайшла початок Козацька епоха України, засновником якої став виходець з Вишнівця (на Збаражчині) Байда Вишневецький (Дмитро Іванович Вишневецький). (Сьогодні на території колишнього родового маєтку на його честь встановлено пам'ятний знак).

Це древнє сивочоле поселення над тихоплинною Горинню пережило чимало історичних подій, різних епох, суспільно-політичних формацій.

Перша письмова згадка про Вишнівець датується 1395 роком, коли великий князь литовський Вітовт, позбавивши Дмитрія Корибута Сіверського князівства, дав йому кілька поселень на Волині, у тому числі і Вишнівець.

На чудовій вишнівецькій землі у 1846 році побував Тарас Григорович Шевченко. Великий Кобзар цікавився замком, старовинною бібліотекою, зробив кілька замальовок.

Двома роками пізніше у Вишнівці побував відомий французький письменник Оноре де Бальзак.

Без перебільшення можна сказати, що мальовнича краса, історична велич, працьовиті, талановиті люди Вишнівця мали благотворний вплив на багатьох визначних діячів зі світовим іменем.

Проте нужденне життя селян і ремісників різко контрастувало з казковою розкішшю феодалів, їх гнобителів.

Під час складної і мінливої багатовікової історії жителі Вишнівця героїчно боролися з татарськими ордами, відстоювали своє національне право і національну ідею в боротьбі з польською шляхтою.

Ця земля пережила чимало кривд, страждань неволі, перебуваючи під гнітом польських магнатів та поміщиків, фашистських загарбників, тоталітарної системи.

На цій землі рясно пролилася кров кращих синів і дочок за честь і незалежність української держави, за її національне визволення.

На нелегкому шляху боротьби за незалежність було чимало визначних подій та видатних історичних постатей, які стали визначальними для долі українського народу.

За минулих чотири століття територія Тернопільщини стала ареною багатьох подій. Достатньо згадати Зборівську битву (1649 р.) з польськими поневолювачами, після якої був підписаний договір, що вперше засвідчував серйозну силу і державну незалежність України.

Безперечно, що в ці часи воля коштувала багато крові, багато життів. Народ чітко оберігав пам'ять тих, хто боровся на смерть за волю.

При під'їзді до міста Зборова з боку Львова, ще здалеку можна зауважити могилу, яку вершить не менш величний Хрест (фото 24). Біля підніжжя цієї величної споруди є пам'ятний камінь, на якому викарбовано на честь чого вона збудована. Взагалі, цей історичний об'єкт носить назву «Козацька могила». Тут поховані учасники Зборівської битви 1649 р. часів національно-визвольної війни під проводом

Фото 24. Символічна козацька могила в м. Зборів

Б. Хмельницького (1640–54 рр.). У 1649 році могила була зруйнована польською владою, а остаточно довершили руйнацію більшовицькі окупанти. Зусиллями громадських організацій Зборівщини в 1990 р. відновлену могилу освячено. Її вершину вінчає Хрест Пам'яті (скульптор Григорій Смерека, м. Зборів). Могила піднялась на висоту 12 м.

Віки пройшли, поконали безславно варвари-вандали, і могила воскресла ще з більшою величчю, ще з вищим символізмом.

Фото 25. Відкриття символічної козацької могили в м. Зборів

Не знаємо, де ще лежать тіла славетних героїв, та знаємо село Гусоголови, де полягло сто козацьких голів. Маємо багато інших пам'ятних місць, які дбайливо оберігають руки тернополян, бо там можуть бути козацькі поховання.

У Кременці біля підніжжя гори Черчі П'ятницької є цвинтар, пам'ятка історії XVII ст., де за переказами поховані козаки, які загинули під час штурму фортеці у 1648 р. На цвинтарі збереглося кілька десятків хрестів та плит. Близько десяти з них нагадують своєю формою кобзу.

Фото 26. Фрагмент експозиції музею козацької слави у м. Зборів

Як відомо з переказів, а також із першоджерел, більше двох тисяч козаків та ополченців загинули під час облоги і штурму фортеці. Це ціл-

ком вірогідно, якщо зважити на її розташування та укріплення. За 12 років до цієї події в 1636 році церкву Параскеви П'ятниці, що простояла там із 1563 р., а до неї на цьому місці стояла Воскресеньська церква, було перенесено на рівнину.

Фото 27. Козацький цвинтар. Панахида, 1991 р.

У кінці XIX ст. цей цвинтар згадується як закритий, який проіснував з XIV (а можливо і з XV ст.) по XIX ст. У 1648 р. церква вже була перенесена.

На горбі лишився лише парафіяльний П'ятницький цвинтар. Цілком вірогідно, що козаки в 1648 році ховали своїх товаришів на старому цвинтарі, недалеко від місця бою. Більша частина загиблих козаків, можливо, були поховані на місці, де зараз педагогічний коледж ім. Т. Шевченка.

Там при будівництві ліцею, за переказами, знаходили залишки великого поховання.

Козацькі поховання на П'ятницькому цвинтарі були численними, але кількість їх, навіть приблизно, встановити неможливо.

На цвинтарі час від часу знаходили козацькі люльки.

Плити, як і хрести, обтесані нашвидкуруч, а безсистемність їх розташування свідчать про пізніші поховання. Хоча прості хрести і бандури мають відношення до козацьких поховань, можливо, при пізніших похованнях використовувались старі хрести.

Вірогідно, що пізніше XVIII–XIX ст. були окремі поховання померлих від мору. Про це свідчить напис на одній із плит, що в дальньому кінці цвинтаря. Напис дуже посічений, можливо деякі букви зазнали видозмін, але з певним ступенем умовності вдалось прочитати: *«Рай пресвятый загиблому в повітря і благовеніє»*, далі йде ім'я, — дата втрачена.

Це поховання суттєво відрізняється від козацького. У центрі цвинтаря є парафіяльні поховання кінця XVIII — початку XIX ст.

Можливо, це і морові поховання, що і було причиною закриття цвинтаря.

П'ятницький цвинтар у Кременці проіснував майже 500 років. На ньому збереглися камінні хрести XVII–XVIII ст.

На ньому поховані кременчани, а також козаки.

Кременчани дбайливо доглядають П'ятницький цвинтар як священу реліквію історичної та героїчної минувшини, з покоління в покоління переказують легенди. В одній із них, записаній на Кременеччині, розповідається про штурм фортеці та про те, як виник цей цвинтар.

Полеглих у бою побратимів вирішив поховати Кривоніс на великій галявині, розташованій біля підніжжя гори.

«На ранок козаки, міщани і селяни копали на горбі могили довгими рядами, — оповідається в легенді, — люто вгризаючись у кам'янисту землю. І пташки не співали, і цвіркуни залякли тоді. Злипалися від поту козацькі оселедці і робітні чуприни.

Ще не скінчили ям копати, а на горб вже рушили довгою линвою босоголові козаки, несучи у відкритих домовинах загиблих. І вітер бавився їх волоссям та пишними китайками, а сонце чепурилося до дорогої зброї, заглядало у закриті очі, обцілювало вмиті білі лиця.

Схилилися в жалобі коровги над вбитими, як почалася панахида. Скінчилася відправа. Вже сонце сховалося на ніч.

— Не годиться, — сказав Максим Кривоніс, — ховати героїв у нітьму. Вони билися і загинули за сонце, за світло. Поховаємо вдосвіта. А зараз пом'янемо чарою їх та й спочиньмо... Заснуло живе козацтво обіч загиблого. Стомлено спали живі — на завтра в дорогу. Спокійно спали мертві — відходили своє навік. І лиш до Максима — полковника — сон не йде. Тяжко, як згадає скільки козацтва полягло під замком. А ще тяжче від тої думки, що незваними зітліють і ніхто не згадає про їх звитягу. Часу нема. Ще багато ляхів гуляє в ріднім краю. Сам би витесав хрести побратимам, та такі, щоб на віки вічні...

Полковник забувся в короткому сні... Враз над досвітками закричали вартові, вдарили на сполох. Схоплювалися козаки, і гуртувалися до бою коло Максима.

А де ж мертві? — Нема. Як і не було ніколи. І тільки на місці домовин вишикувались кам'яні хрести, прикрившись стелами-щитами. Козаки і не дивувалися довго. Сурма кликала в похід...

Та вірив Максим, що спокій на землі Кременецькій буде. Бо ж стоять на вічній сторожі на П'ятницькім горбі кам'яні козацькі вартові».

Кременчани глибоко шанують тих, хто боронив свою землю від чужинців.

Щорічно тут відбуваються панахиди. На самій вершині П'ятницького пагорба височить пам'ятник, висота якого близько 8 м, а на фоні кам'яного хреста схилив свою голову козак-бандурист, віддаючи шану захисникам-героям вільної землі української.

Анатолій Маціпура, директор Збараського державного історико-архітектурного заповідника, пише:

«Збараж — місто козацької слави і звитяги. Перша письмова згадка про нього датується 1211 роком, але Збараж набагато старший. Дерев'яне городище датується VIII–IX ст.

У 1383 р. на місці дерев'яного укріплення споруджено новий оборонний замок з каменю, на стрімких схилах гір Медобори. Не раз ординці нападали на фортецю. У 1458 році вони зруйнували її остаточно. Фактично старозбараська фортеця більше не відбудовувалась. Недалеко від залишків старозбараської фортеці, на вершині гори Чернечної або, як кажуть у народі, Василянської, 1600 року збудовано церкву Спаса оборонного типу.

Збараж як місто-замок почав відроджуватись на початку XVII ст. за три-чотири кілометри на схід від старої фортеці. Будівництво нової фортеці та палацу пов'язане з іменами українських князів Юрія та Христофора Збараських. Споруджували замок видатні фортифікатори, італійці Вінченціо Скамоцці і Андреа дель Аква та голландець Генріх ван Пеене.

Після смерті 1627 р. Христофора Збараського замок переходить до брата Юрія, який 1631 року закінчує будівництво. Згодом замком володіли князі Вишневецькі та Потоцькі.

Історія замку та міста тісно переплетена з ходом визвольної війни українського народу 1648–67 рр. та з постаттю славного гетьмана України Богдана Хмельницького.

1648 р. селянсько-козацькі загони Максима Кривоноса у поході з Богданом Хмельницьким на Львів підступили до Збаража. Замучені тяжкими поборами польської шляхти, збараські міщани допомогли захопити Збараж майже без бою. Ярема Вишневецький, який був відсутній при першому взятті замку, повернувшись до Збаража з Польщі, почав поновому укріпляти оборонні споруди, завіз зброю, найняв охорону.

У липні 1649 р. до Збаража знову підходять війська Богдана Хмельницького. Облога тривала від 28 червня до 28 серпня. В історію вона ввійшла під назвою «Збараські війни». Тут відбулося близько сімнадцяти кінних битв, двадцяти семи штурмів та вісімдесяти вилазок.

Під Збаражем, у ході семитижневої облоги тяжко було поранено козацьких полковників Івана Богуна та Данила Нечая. Загинули полковник Буляй та улюбленець козацького війська Нестор Морозенко. Ще дотепер у народі залишилася пісня «Ой Морозе, Морозенку...»

Богдан Хмельницький 1651 р., ідучи під Берестечко, стояв табором під с. Колодно, що за десять кілометрів від Збаража.

У ході Північної війни Збараж відвідав гетьман Іван Мазепа, який дав високу оцінку фортифікаційним спорудам. Не обминули історію міста й події, пов'язані з гайдамацькими загонами Верлана, які 1734 р. взяли замок за допомогою місцевого населення без облоги і людських жертв. З плином часу Збаразька фортеця втратила своє історичне значення. Наприкінці XVIII ст. оборонні споруди та сам замок використовуються в господарських потребах. Збараж в усі часи вабив до себе митців, літературів, вчених. У різні часи його відвідали В. Стефаник, І. Франко, О. Маковей, Д. Дорошенко та інші. Лише у шістдесятих роках нашого століття було розпочато відбудову та реставрацію комплексу споруд Збаразького замку. Тут створено Збаразький державний історико-архітектурний заповідник.

У с. Жабиня (урочище «Могила») Зборівського району є братська могила воїнів, полеглих у 1675 р. в битві з татаро-турецькою ордою.

Кам'яний пам'ятник поставлений 1925 р. з написами латинською і польською мовами з нагоди 250-річчя битви.

Є на нашій території і татарські поховання, і турецькі могили. Зокрема, існує Турецька могила у с. Лучка Тернопільського району. Розташована вона коло дитячого садка. Пам'ятник являє собою прямокутний обеліск на циліндричному постаменті. Пам'ятник поставлений у XVII ст. на могилі загиблих турків. Тут похований знатний турецький паша.

Дослідження славної сторінки нашої історії триває.

4.2.11. Окремі поховання відомих у регіоні людей

Як було сказано у вступній частині дослідження, наш край багатий відомими вченими, письменниками, композиторами, представниками духовенства. Окремі з них жили за межами України, там і закінчили своє життя, там і поховані. Та багато з них знайшли вічний спокій у нашому краї на рідній землі.

Цікавим у цьому плані є Микулинецький цвинтар у м. Тернополі. На ньому поховані діячі культури, мистецтва, політики, історики тощо. Далеко не всі поховання вивчені і систематизовані. Вони потребують окремого висвітлення, що буде зроблено у наступній праці, спеціально присвяченій дослідженню Микулинецького цвинтаря у Тернополі.

ПЕРЕЛІК ОКРЕМИХ ПОХОВАНЬ ПРЕДСТАВНИКІВ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

1. Могила Йосифа Скоморовського, Тернопільський район, с. Березовиця, цвинтар.

Йосиф Захарович Скоморовський народився в 1815 р. в с. Долиняни Бережанського району. Активно співпрацював з «Руською трійцею», уклав великий п'ятитомний українсько-польський словник. Похований в с. Березовиця, на цвинтарі у гробівці. Пам'ятник — скульптура жінки на повний зріст, що стоїть на змії.

2. Могила о. Петра (Олеся) Герети, Тернопільський район, с. Велика Березовиця, цвинтар.

Народився о. Петро 28.06.1902 р. в Козові. Мав парафію в с. Скоморохи, викладав релігію в місцевій школі. Друкував свої поезії. Помер 1.05.1974 р. Могила земляна, по краях зроблена бетонна опалубка. Пам'ятник являє собою плиту, на якій зроблено напис. Над плитою арочна споруда, що символізує вікно із хрестом посередині.

3. Могила батьків с. Крушельницької, Тернопільський район, с. Біла, сільське кладовище. Пам'ятник являє собою постать жінки з лірою і трагічною маскою в руці. Пам'ятник привезений у 1903 р. з Італії С. Крушельницькою і встановлений на могилі батька у 1904 р. Пізніше тут поховали і маму співачки.

4. Могила Сціборського Міхала (1767–1847 рр.), м. Кременець, вул. Л. Українки, Миколаївське кладовище.

Сціборський М. був директором Волинської гімназії перетвореної в 1819 р. у Кременецький ліцей, викладач фізики і вищої математики. Це високоосвічена людина свого часу, прогресивний діяч. Пам'ятник являє собою хрест з розп'яттям, встановлений на фігурному постаменті.

5. Могила українського вченого В. Бессера, м. Кременець, Монастирське кладовище.

Бессер Віллібальд Готлібович (18.07.1784 — 23.10.1842) — визначний ботанік. Народився в м. Інсбруку (Австрія). Бессер зібрав великий гербарій, який зберігається в інституті ботаніки АН УРСР. На могилі пам'ятник у формі саркофага. Козацьке кладовище.

6. Могила Вілівчука Ю. А., Кременецький район, с. Кокорів, кладовище.

Вілівчук Юхим Андрійович — літературний псевдонім Вавровий (14.04.1890 — 3.12.1970). Пам'ятник на могилі являє собою багатоступінчатий обеліск, який завершується хрестом.

7. Могила українського художника І. Ф. Хворостецького, Кременецький район, смт. Почаїв, кладовище.

Іван Федорович Хворостецький (1888–1958рр.) — уродженець с. Юридики, видатний український художник, член спілки художників України, доцент. Художник у 1928 р. одержав премію на міжнародній виставці в Венеції. На могилі встановлений пам'ятник у вигляді стели із символічними атрибутами: палітрою художника та дубовим листям.

8. Могила Л. А. Зубрицької, м. Тернопіль, міське кладовище на вул. Микулинецькій.

Людмила Антонівна Зубрицька (1898–1920) — артистка «Тернопільських театральних вечорів».

9. Могила В. І. Калина, м. Тернопіль, міське кладовище на вул. Микулинецькій.

Володимир Іванович Калин (1896–1923) — український артист, у 1915–1917рр. грав в «Тернопільських театральних вечорах». На могилі пірамідальний обеліск висотою 2 м 60 см і надгробна прямокутна плита (2 м 16 см x 1 м 4 см). Матеріал — камінь-пісковик.

10. Могила Теодозії Іванівни Бенцалевої — талановитої української артистки «Тернопільських театральних вечорів», яка померла 16.05.1919 р. Похована на міському кладовищі на вул. Микулинецькій у м. Тернопіль. На могилі кам'яна прямокутна плита розміром 70 см x 20 см.

11. Художній надгробок на могилі Анни та Емілії Губер, що розташована на міському кладовищі по вул. Микулинецькій у м. Тернопіль. Пам'ятник являє собою постать ангела висотою 0,8 м на прямокутному постаменті висотою 0,65 м.

12. Могила Попович-Боярської Клементини Карлівни (1863–1946) — української письменниці, громадського діяча; розташована в с. Бабинці Борщівського району на кладовищі. Надмогильний пам'ятник представлений прямокутною плитою, на якій розташовано малу плиту з зображенням розгорнутої книжки.

13. Могила українського актора Яновича (Курбас Степан Пилипович). Підволочиський район, с. Старий Скалат, біля церкви.

14. Могила отця Степана Качали, Підволочиський район, с. Шельпаки, кладовище.

15. Могила поета Павла Андрійовича Думки. Народився в 1854 р. у с. Купчинцях Козівського району. Друг і однодумець І. Франка. Помер у 1918 р. Похований у с. Купчинці на кладовищі.

17. Могила Марка Каганця, який загинув 6 лютого 1908 р. від рук австрійських жандармів у день виборів до сейму. Пам'ятник — хрест на пірамідальному постаменті, смт. Коропець Монастирського району, кладовище.

18. Могила Іванни Блажкевич, письменниці, громадської діячки. Народилася, провела свої молоді та останні роки життя у рідному

селі Денисові Козівського району. Померла 2 березня 1977 р., похована на сільському цвинтарі, поряд зі своїм чоловіком. Пам'ятник на могилі встановлено її рідними — кам'яна (граніт червоний) брила, посеред якої встановлено мармурову плиту з написом *«Письменниця Іванна Блажкевич 8.X.1886 — 2.III.1977. Іван Блажкевич 3.II.1881 — 23.VI.1945»*

19. Могила українського письменника Осипа Маковея (літературний псевдонім О. Степановича). Народився 23.08.1867 р. в м. Яворів Львівської області. Викладав в учительських семінаріях Чернівців, Львова, Заліщиків. Помер 21.08.1925 р. Похований на міському цвинтарі у м. Заліщики. Пам'ятник на могилі у вигляді саркофагу (2 м 80 см). Робота самодіяльних авторів.

20. Могила українського письменника отця Тимофія Бордуляка. Народився 2.11.1863 р., помер 16.10.1936 р. Похований на кладовищі у с. Великий Ходачків Козівського району.

21. Могила артиста українських театрів Василя Михайловича Юрчака (1876–1914). Похований на міському кладовищі у м. Теревовлі. На могилі є надгробна плита у вигляді саркофагу (0,79 м x 1,5 м), на ній напис: *«п. Василь Юрчак. Артист українських театрів. Прожив літ 38, уп. 1914. Китицю тихих споминів зложіть на могилі його»*.

Фото 28. Могила О. Маковея, м. Заліщики

Фото 29. Могила В. Юрчака, м. Тербовля

Фото 30. Могила К. К. Попович-Боярської

Фото 31. Могила М. Сціборського

**Фото 32. Могила
І. Ф. Хворостецького**

**Фото 33. Могила батьків
С. Крушельницької**

Фото 34. Могила Ю. Вільвчука

Фото 35. Могила І. Блажкевич

Фото 36. Могила громадського діяча Г. І. Кузняка. 1921 р. с. Добровляни Заліщицького району

4.2.12. Регіональні особливості організаційної роботи по відновленню та збереженню місць поховань, пам'яток історії та культури

Власне від рівня організації справи залежить її успішність.

Як про людину, так і про населений пункт, місце поховання перше враження практично завжди складається з їх зовнішнього вигляду.

На жаль, в останні роки в окремих селах і містах цю просту істину почали забувати, посилаючись на економічні негаразди, фінансову скруту тощо.

Однак, як показала практика, однією з причин такого ставлення до питання благоустрою кладовищ, некрополів була недостатня організація цієї роботи.

Буквально з початку перебудовчого періоду в цю роботу включились громадські формування, політики.

Починаючи з 1994 року, на обласному і місцевому рівнях ухвалено ряд документів, відповідно до яких в області започатковано щорічне проведення екологічних заходів, відомих спочатку під назвою «екологічного кварталу», а з 1995 року «екологічного двомісячника».

На виконання даних розпоряджень були затверджені для населених пунктів конкретні заходи, встановлені чіткі терміни їх виконання, створені оргкомітети для координації роботи, підбиття підсумків.

Закріплені за конкретними ділянками члени оргкомітетів систематично бували на місцях, знайомились з проблемами, надавали допомогу в організації роботи. Посилена допомога у проведенні згаданих заходів була надана священиками релігійних громад, котрі в своїх промовах навертали віруючих до бережливого ставлення до місць поховань.

Аналіз матеріалів засвідчив, що проведення цієї роботи дало певні позитивні результати. Так, за весняні періоди 1994–95 рр. в області впорядковано могили 1000 загальних кладовищ, більше 10 000 поховань людей різних національностей, збудовано і капітально відремонтовано у межах населених пунктів понад 160 000 п. м доріг, споруджено більш як 700 нових криниць, впорядковано близько 600 джерел. За цей же період у засобах масової інформації прозвучало більше 300 виступів на цю злободенну тематику.

За підсумками цих заходів, найкращі результати показали Радомильська сільська Рада народних депутатів (Кременецький район), Дністрівська (Борщівський район), Гадинковецька (Гусятинський район). Ці та ряд інших населених пунктів відзначені грошовими преміями, грамотами.

У 1995 р. організована акція «Бур'ян», метою якої було масове вищення бур'янів на кладовищах, у населених пунктах, очищення їх від стихійних сміттєзвалищ, забезпечення належного санітарного стану. І якщо під час проведення «екологічного двомісячника» при виявленні недоліків у роботі, в основному, зверталась увага на їх усунення, то в ході акції «Бур'ян» винні особи притягались до відповідальності.

Інспекторською службою держуправління екобезпеки лише протягом чотирьох тижнів операції «Бур'ян» за результатами перевірок до адміністративної відповідальності за забур'яненість і забруднення земель притягнуто 237 осіб, в тому числі 170 посадових.

І хоча не всюди ці заходи пройшли на належному рівні, все ж їх проведення дозволило покращити стан поховань в населених пунктах.

В області розроблено і розповсюджено «Правила благоустрою та санітарного стану населених пунктів», в яких передбачено розділи: «Правила утримання та користування кладовищами» (див. додаток 4).

Як відомо, в силу історичних обставин на теренах області в свій час компактно проживали поляки, євреї, німці та представники інших національностей.

У даний час майже в кожному райцентрі є їхні поховання. Як показало вивчення стану старих кладовищ, вони в багатьох випадках у незадовільному стані.

У даний час районними держадміністраціями вживаються цілеспрямовані заходи для налагодження роботи по впорядкуванню старих кладовищ і місць масових поховань.

Для покращення цієї роботи облдержадміністрація рекомендувала на місцях:

1. Організувати силами національно-культурних товариств впорядкування всіх кладовищ і місць масових поховань.

2. Передбачити погодження всіх масових заходів, що проводяться національно-культурними товариствами на кладовищах та місцях масових поховань з відділом в справах національностей облдержадміністрації.

3. Сприяти національно-культурним товариствам через комунальні служби у виділенні техніки, матеріалів і т.п. для проведення впорядкувальних робіт на кладовищах.

4. Здійснити інвентаризацію, відведення землі та взяти на баланс комбінатів комунальних підприємств не обліковані місця масових поховань та старі кладовища.

Як відомо, перші ноти доброго, творчого настрою закладаються не на робочому місці, а буквально з порога вашого дому, із вміло впорядкованої вулиці, із зовнішнього оформлення проспектів, благоустрою скверів і парків, зелених насаджень, пам'ятників та інших архітектурних витворів. У недавньому минулому біля підприємств, установ і організацій як елемент благоустрою ми бачили на п'єдесталі то трактор «Універсал», то автомобіль «Полуторка». У повосенний період почастишали випадки встановлення на постаменти вже більш сучасних машин і зброї — гармат, танків, літаків. Споруди, що засвідчують пам'ять минулому, будуються з давніх давен. Сьогодні будівництво такого порядку вважається одним із пунктів плану роботи місцевих (муніципальних) органів влади. У сьогоднішніх умовах визріває необхідність вивчення можливостей творення на базі старих окремо розміщених і вдосконалених схем кладовищ під парки. Такі спроби криють великі мистецькі резерви. Людській цікавості немає меж, як і самим потребам людини до творення.

Наприклад, військове кладовище в м. Збараж розміщене в міському парку, тут є місце для проведення ігор і затишні куточки для відпочиваючих людей похилого віку.

У селі ця робота чекає ділового, розумного втручання з метою повернення до світла цих «забутих» місць. Що безумовно матиме вплив на рівень культури села.

При плануванні нових житлових масивів в обласному центрі вже стало традицією встановлювати на видних місцях різного роду мистецькі споруди. Особливо це наочно на новобудовах. Наприклад, у Тернополі успішно вживаються архітектурні елементи двох епох. Східний масив лежить під крилом реактивного літака, тут же передбачаються будівництво пам'ятників відомим представникам національно-визвольного руху. На цих місцях встановлені пам'ятні знаки. На вулиці Микулинецькій у свій час було збудовано ансамбль, присвячений воїнам, загиблим у період Другої світової війни, такий самий ансамбль є і в «Старому парку».

У будівництві таких об'єктів беруть участь (матеріальну, фізичну) підприємства, установи, організації. Слід зауважити, що на сьогодні по тих питаннях не розроблено ні особливих рекомендацій, ні заохочувальних заходів. Функція ритуальної служби не враховує зростаючих на сьогодні як скульптурних, так і архітектурних вимог мистецького оформлення вказаних об'єктів.

Дуже багато зовнішніх оформлень іде в індивідуальному порядку, що породжує хаотичність і в окремих випадках псує загальний зовнішній вигляд закладів. На цілі благоустрою кладовищ приватний сектор використовує багато металу, цементу та інших матеріалів. Виготовлення пам'ятників, загорож часто виконується без естетичного вигляду. У цей же час райкомунгоспи не в однаковій мірі мають можливості надавати такого роду якісні послуги.

Враховуючи подальше перетворення території кладовищ в міські сади та парки, зелені насадження на новостворених кладовищах повинні бути виконані відповідно до вимог садово-паркового господарства.

Різновидність зелених насаджень для території кладовищ підбирається згідно з кліматичними умовами району та ґрунтовими умовами конкретної ділянки.

При озелененні кладовищ слід мати на увазі, що густі та тіністі насадження можуть погіршити умови аерації та інсоляції ділянок поховань, сприяти накопиченню вологи в ґрунті та затримувати процес їх знешкодження і мінералізації. Тому необхідно уникати ущільнених посадок кущів і особливо дерев з великою та густою кроною.

Досвід показує: високий рівень ґрунтових вод можна знизити завдяки насадженню вологолюбних порід дерев (вільха, осика тощо).

Озеленення кладовищ варто здійснювати у дві черги. До першої належить влаштування зеленої зони навколо території кладовищ, посадка дерев, кущів і живоплотів вздовж алей, доріг, майданчиків, а також створення зелених груп всередині секторів поховання, у місцях, які не пов'язані з наступним глибоким порушенням ґрунту. Друга черга — озеленення (здебільшого на ділянках могил) здійснюється одночасно з похованнями або після них, без глибокого порушення ґрунтового покриву.

При озелененні кладовищ, залежно від їх розмірів і типу, застосовуються:

а) суцільні зелені смуги завширшки 10–20 м по всьому периметру ділянки кладовища. Для цих смуг рекомендується посадка хвойних (ялина, сосна, смерека) із вкрапленням листяних (береза, дуб тощо) порід дерев.

Для кладовищ ландшафтного та змішаного типу зелені масиви (смуги) можуть вирішуватися як сектори поховань з 50 % використанням їх площі для могил.

Сільські кладовища по периметру ділянки обсаджуються деревами у 2–3 ряди. Рекомендується для цього тополя, липа, в'яз та інші породи, а в засушливих місцях — гледичія та ряд інших;

б) посадка дерев та кущів уздовж алей, доріг та інших елементів території кладовища з використанням таких порід: липа дрібнолистяна, каштан кінський, тополя пірамідальна, клен гостролистий, явір тощо.

Для кращої орієнтації відвідувачів і для уникнення одноманітності в озелененні слід при обсаджуванні секторів висаджувати різні породи дерев;

в) групові посадки дерев і кущів на окремих майданчиках і в секторах, які підкреслюють композиційний центр, групу почесних поховань тощо, рекомендується робити з берези, липи, тополі пірамідальної, ялинки сріблястої та ін.;

г) зелені живоплоти секторів заввишки 0,9–1,6 м, а ті, що огорожують окремі могили, заввишки не більше ніж 0,7 м.

Для живоплоту треба застосовувати одно- чи дворядну посадку.

Органами виконавчої влади підготовлено перелік пам'ятних дат, ювілеїв на період до 2005 р. в Тернопільській області (додаток 5) з тим, щоб цілеспрямовано впливати на активізацію не лише на реставраційні процеси, а й процеси духовного відродження взагалі.

ДОДАТКИ

Керівники обласного міжгалузевого профоб'єднання
у різні періоди його діяльності

КАРПЕНКО Самуїл Петрович	1948-1958 рр.
ВЕТРОВ Іван Павлович	1958-1963 рр.
КОПТЮХ Василь Антонович	1963-1977 рр.
ЧЕРНЕЦЬ Володимир Степанович	1977-1983 рр.
ШЕВЧЕНКО Іван Гнатович	1983-1986 рр.
КОВПАК Марія Андріївна	1986-1992 рр.
ЗАМКОВИЙ Роман Дмитрович	1992-2000 рр.
АНДРУШКІВ Богдан Миколайович	2000 – до сьогодні

Карпенко Самуїл Петрович

Ветров І. П. серед делегатів VII з'їзду профспілок України від Тернопільської області, квітень 1960 р. (четвертий справа)

Коптюх В. А. серед делегатів XV з'їзду профспілок СРСР від Тернопільської області, березень 1972 р. (перший ряд, у центрі)

Чернець В. С. (перший ряд, перший зліва)

Шевченко І. Г. Під час зустрічі з профспілковим активом області біля будинку профспілок (перший ряд, у центрі)

Ковпак Марія Андріївна

Замковий Р. Д. Під час проведення акції протесту профспілок області 26. 03. 1999 р.

Андрушків Богдан Миколайович

**Загальні відомості про райони області.
Територія, кількість рад і населених пунктів**

№ п/п	Район	Районний центр	Територія, тис. км ²	Кількість рад			Кількість населених пунктів		
				міських	селищних	сільських	міст	селищ	сіл
1	Бережанський	м. Бережани	0,6	1	—	25	1	—	56
2	Борщівський	м. Борщів	1,0	1	2	42	1	2	69
3	Бучацький	м. Бучач	0,8	1	1	17	1	1	57
4	Гусятинський	смт. Гусятин	1,0	2	2	38	2	2	60
5	Заліщицький	м. Заліщики	0,7	1	1	35	1	1	53
6	Збаразький	м.Збараж	0,9	1	1	36	1	1	73
7	Зборівський	м.Зборів	1,0	1	1	42	1	1	89
8	Козівський	смт. Козова	0,7	—	2	20	—	2	53
9	Кременецький	м. Кременець	0,9	2	—	28	2	—	68
10	Лановецький	смт. Ланівці	0,6	-	1	26	—	1	52
11	Монастирський	м. Монастирська	0,6	1	1	30	1	1	46
12	Підволочиський	смт. Підволочиськ	0,8	1	1	34	1	1	60
13	Підгаєцький	м. Підгайці	0,5	1	—	20	1	—	36
14	Теребовлянський	м. Теребовля	1,1	1	2	40	1	2	75
15	Тернопільський	м Тернопіль	0,8	—	2	36	—	2	55
16	Чортківський	м. Чортків	0,9	1	1	43	1	1	55
17	Шумський	м. Шумськ	0,8	—	1	31	—	1	60

Відстань від районних центрів до найближчої залізничної станції і до обласного центру

№ п/п	Район	Районний центр	Найближча залізнична станція, відстань до неї, км	Відстань до Тернополя, км	
				залізницею	пошейними шляхами
1	Бережанський	м. Бережани	Бережани	71	55
2	Борцівський	м. Борців	Борців	118	105
3	Бучацький	м. Бучач	Бучач	125	68
4	Гусятинський	смт. Гусятин	Гусятин	94	79
5	Заліщицький	м. Заліщики	Заліщики	147	122
6	Збаразький	м.Збараж	Збараж	24	22
7	Зборівський	м.Зборів	Зборів — 3	42	37
8	Козівський	смт. Козова	Козова	44	39
9	Кременецький	м. Кременець	Кременець	218	75
10	Лановецький	смт. Ланівці	Ланівці	63	57
11	Монастирський	м. Монастирська	Бучач — 19	144	87
12	Підволочиський	смт. Підволочиськ	Підволочиськ	51	42
13	Підгаєцький	м. Підгайці	Потутори — 24	87	65
14	Теребовлянський	м. Теребовля	Трембовля	36	33
15	Тернопільський	м Тернопіль	Тернопіль	—	—
16	Чортківський	м. Чортків	Чортків	90	76
17	Шумський	м Шумськ	Лепесівка — 32	109	105

МІСТА І СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ

Міста обласного підпорядкування

Найменування	Рік віднесення до категорії міст	Адміністративне значення	Відстань до обласного центру, км	
			шосейними шляхами	залізницею
Тернопіль	1540 ¹	обласний і районний центр	—	—

Міста районного підпорядкування

№ п/п	Найменування адміністративне значення	Рік віднесення до категорії міст	В який район входить	Найближча залізнична станція, відстань до неї, км
1	Бережани — рц	1939	Бережанський	Бережани —
2	Борців — рц	1939	Борцівський	Борців —
3	Бучач — рц	1939	Бучацький	Бучач —
4	Заліцики — рц	1939	Заліцицький	Заліцики —
5	Збараж — рц	1939	Збараський	Збараж —
6	Зборів — рц	1939	Зборівський	Зборів — 3
7	Копичинці	1939	Гусятинський	Копичинці —
8	Кременець — рц	1226 ²	Кременецький	Кременець —
9	Монастирська — рц	1941	Монастирський	Бучач — 19
10	Підгайці — рц	1939	Підгаєцький	Потутори — 24
11	Почаїв	1978	Кременецький	Кременець — 25
12	Скалат	1939	Підволочиський	Скалат —
13	Теребовля — рц	1939	Теребовлянський	Требовля —
14	Хоростків	1977	Гусятинський	Хоростків —
15	Чортків — рц	1939	Чортківський	Чортків —

Примітка. Виникнення населених пунктів Бережани, Борців, Бучач, Збараж, Зборів, Монастирська, Теребовля відноситься до XI-XV ст.; Заліцики, Копичинці, Підгайці, Скалат, Чортків — до XVI-XVIII ст.

Уточнені відомості про час утворення міст подаються в книзі в окремому розділі.

¹Рік першої згадки про Тернопіль в історичних актах

²Рік першої згадки про місто Кременець в історичних актах. За деякими джерелами час заснування міста відноситься до VIII-IX ст.

Селища міського типу

№ п/п	Найменування, адміністративне значення	Рік віднесення до категорії міст	В який район входить	Найближча залізнична станція, відстань до неї, км
1	Велика Березовиця	1986	Тернопільський	Березовиця-Острів –
2	Великі Бірки	1978	Тернопільський	Бірки Великі —
3	Вишнівець	1960	Збаразький	Карначівка —16
4	Гримайлів	1956	Гусятинський	Гримайлів —
5	Гусятин — рц	1961	Гусятинський	Гусятин —
6	Дружба	1986	Теребовлянський	Микулинці-Струсів –
7	Зоводське	1981	Чортківський	Вигнанка — 3
8	Заліці	1961	Зборівський	Зборів — 24
9	Золотий Потік	1984	Бучацький	Бучач — 24
10	Козлів	1961	Козівський	Денисів-Купчинці — 14
11	Козова — рц	1958	Козівський	Козова —
12	Коропець	1984	Монастириський	Бучач — 24
13	Ланівці — рц	1956	Лановецький	Ланівці —
14	Мельниця-Подільська	1960	Борцівський	Іване-Пусте — 4
15	Микулинці	1940	Теребовлянський	Микулинці-Струсів-4
16	Підволочиськ — рц	1940	Підволочиський	Підволочиськ —
17	Скала-Подільська	1956	Борцівський	Скала-Подільська –
18	Товсте	1940	Заліщицький	Товсте —
19	Шумськ — рц	1960	Шумський	Лепесівка — 32

ІНФОРМАЦІЙНІ ДАНІ
про сервісні служби Тернополя, транспортне,
медичне та спеціальне обслуговування.

КАСИ ПОПЕРЕДНЬОГО ПРОДАЖУ КВИТКІВ	
<i>На автобуси</i>	22-53-56
<i>На літаки</i>	22-36-47
<i>Замовлень залізничних квитків</i>	22-10-63
ДОВІДКОВЕ БЮРО	
<i>Аптекоуправління</i>	0-67
<i>Автобусних станцій</i>	
<i>Міжміська</i>	0-04
<i>Приміська</i>	
<i>Аеропорту</i>	22-20-05
<i>Готелів</i>	0-06
<i>«Галичина»</i>	33-53-94
<i>«Тернопіль»</i>	22-42-63
<i>«Україна»</i>	22-46-47
<i>Залізничного вокзалу</i>	0-05
<i>Міжміської телефонної станції</i>	0-72
<i>Про коди ММТЗ</i>	0-70
<i>Служби поштового зв'язку</i>	0-69
ТЕЛЕФОНИ СЛУЖБИ «СЕРВІС»	
<i>Замовлення таксі</i>	0-58
<i>Побутова служба «Лілея»</i>	0-63
<i>Служба прийому телеграм по телефону</i>	0-66
<i>Консультаційно-інформаційна служба «Здоров'я»</i>	0-83
РЕЄСТРАТУРИ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	
<i>Обласної поліклініки</i>	22-41-38
	22-74-35
<i>Першої міської поліклініки</i>	22-74-07
	22-45-52
<i>Підліткового відділення</i>	25-15-53
	26-10-71
<i>Другої міської поліклініки</i>	26-33-10
	26-81-98
<i>Третьої міської поліклініки</i>	33-07-41
	33-77-90
<i>Обласної дитячої</i>	26-55-03
<i>Міської дитячої</i>	22-81-61

	22-90-14
	22-10-51
Районної поліклініки	25-15-73
	33-09-66
Консультативно-госпрозрахункової	22-74-61
Протезно-ортопедичного підприємства	33-52-06
Стоматологічної	22-73-45
	22-11-32
Дитячої стоматологічної	26-97-59
Жіночої консультації	22-23-80
Шкірно-венеричного диспансеру	25-38-01
Лікувально-фізкультурного диспансеру	25-37-58
Наркологічного диспансеру	33-30-08
Онкологічного диспансеру	26-84-08
Психоневрологічного диспансеру	33-61-66
	33-99-70

**Дислокація стаціонарних дитячих оздоровчих закладів області
станом на 01.01.2000р.**

№ п/п	Назва оздоровчого закладу	Місце знаходження	Кількість місць в змїну	Прізвище, ім'я, по батькові керівника	Назва об'єднання, підприємства, яким підпорядковується заклад
Борціський район					
1.	«Лісова пісня»	м. Борців	300	Шеремета Володимир Петрович	Обласне об'єднання «Тернопільсьгосп-здравниця»
2.	Оздоровчий комплекс «Збруч»	с.мт. Скала-Подільська	180	Лихо Марія Степанівна	ОДП «Тернопільтурист»
Бучацький район					
1.	Оздоровчий комплекс «Лісовий»	с. Скоморохи	350	Павлюк Роман Миколайович	ОДП «Тернопільтурист»
2.	«Лісовий дзвіночок»	с. Скоморохи	200	Головецький Михайло Іванович	Обласне об'єднання «Тернопільсьгосп-здравниця»

Збаразький район					
1.	«Сокіл»	с. Чорний ліс	150	Данилюк Іван Степано- вич	Обласне об'єднання «Те- рнопільсьільгосп- здравниця»
Зборівський район					
1.	«Калина»	с. Нище	50		ВАТ «Надзбруччя»
Заліщицький район					
1.	«Ромашка»	с. Нирків	120	Базюк Михайло Романович	Обласне об'єднання «Те- рнопільсьільгосп- здравниця»
Підволочиський район					
1.	«Веселка»	с. Хмелиська с. Колодіївка	140	Добенька Зіновій Якимович	Обласне об'єднання «Те- рнопільсьільгосп- здравниця»
Теребовлянський район					
1.	«Зорепад»	с. Струсів	340	Мороз Сергій Ро- манович	ВАТ «Комбайновий завод»
2.	«Пролісок»	с. Долина	160	Шпортан Мирослав Казмиро- вич	ВАТ «Текстерно»
3.	«Промінь»	с. Долина	150	Кулик Петро Ко- рнілович	Обласне об'єднання «Те- рнопільсьільгосп- здравниця»
4.	«Орлятко»	м. Теребовля	200	Мисечко Сергій Петрович	Тернопільський відділок Львівсь- кої залізниці
Шумський район					
1.	«Гайдарівець»	с. Кутянка	150	Брилюк Неоніла Андріївна	Обласне об'єднання «Те- рнопільсьільгосп- здравниця»

ПЕРЕЛІК
санаторіїв на території Тернопільської області

<i>№ п/п</i>	<i>Назва санаторію</i>	<i>Адреса санаторію</i>	<i>Прізвище, ім'я, по батькові головного лікаря</i>	<i>Телефон головного лікаря</i>
1.*	«Збруч»	Гусятинський район смт. Гусятин, вул. Санаторна, 10	Маркушевська Тамара Дмитрівна	2-50-40
2.*	«Медобори»	смт. Гусятин, вул. Санаторна, 12	Думик Михайло Петрович	2-15-00 2-51-33
3.	«Барвінок»	Зборівський район с. Манюки	Мартинюк Володимир Федорович	3-16-06
4.*	«Медобори»	Теребовлянський район с. Конопківка	Мартинюк Василь Івано- вич	2-22-67

* — дитячі санаторії

Відстань між обласними центрами України

Вінниця	Житомир	Запоріжжя	Івано-Франк.	Київ	Луганськ	Луцьк	Львів	Одеса	Полтава	Рівне	Сімферополь	ТЕРНОПІЛЬ	Ужгород	Харків	Хмельницький	Чернівці	Чернігів
126	637	373	266	972	387	369	429	576	313	801	239	593	720	122	314	423	
571	630	89	952	479	401	888	948	463	183	814	458	818	1172	222	701	891	585
812	880	243	1202	729	151	1138	1198	713	391	1064	571	1068	1422	283	951	1141	826
126		719	459	140	98	261	407	555	494	187	927	325	679	638	208	398	297
637	719		1018	568	394	977	1014	486	277	903	371	884	1238	303	767	957	674
373	459	1018		599	1353	273	135	658	953	292	1124	137	301	1097	251	143	756
266	140	568	599		836	398	544	480	343	324	852	465	819	487	348	538	151
317	434	314	698	299	647	692	694	337	251	618	524	564	918	395	447	637	436
972	987	394	1353	836		1245	1349	864	493	1171	722	1219	1573	330	1102	1292	873
387	261	977	273	398		1245	152	816	752	70	1188	163	432	896	288	336	555
369	407	1014	135	544	1349	152		743	898	215	1178	127	278	1042	247	278	701
466	592	352	785	517	730	853	843	134	488	779	339	713	1067	551	596	642	671
429	555	486	658	480	864	816	793		596	242	473	676	959	685	559	515	634
576	494	277	953	343	493	752	898	596		678	631	819	1173	144	702	892	412
313	187	903	292	324	171	70	215	742	678		1114	158	495	823	192	331	481
801	927	371	1124	852	722	1188	1178	473	631	1114		1048	1402	657	931	981	959
611	485	460	944	339	535	743	889	779	183	669	814	810	1164	185	693	883	338
239	325	888	137	465	1219	164	127	676	819	158	1048		353	963	117	176	622
593	679	1238	301	819	1573	432	278	959	1173	465	1402	353		1317	471	444	976
720	638	303	1097	487	303	896	1042	685	144	823	657	963	1317		846	1036	523
533	659	292	856	584	686	920	910	205	499	846	279	780	1134	538	663	713	738
122	208	767	251	348	1102	268	247	559	702	195	931	117	471	846		190	505
340	352	415	721	201	727	610	717	453	271	536	649	587	941	415	470	660	311
312	398	957	143	558	1292	336	278	515	892	331	981	176	444	1036	190		695
423	297	674	756	151	873	555	701	634	412	481	959	622	976	523	505	695	

Лише один штрих про курортні можливості Тернопільщини

Чарівний край — Медобори

Погляньте довкола — яка благодать вас оточує. Радує очі чудовий ландшафт, що змінюється за вікном автобуса, яким ви прямуєте в наш санаторій. Зверніть увагу на своєрідність пейзажів українського лісостепу. Саме в цій зоні Тернопільщини і простягнувся більш, ніж на сотню кілометрів горбистий (заввишки 350—400 м) ланцюг товтр завширшки 2-6 км, а подекуди і більше. З обох сторін головної гряди, немовби варта, височать самотні горби з гострими скелястими вершинами і пологими схилами.

Природа щедро наділила Подільські товтри красою. Їх в давні часи покривали густі діброви з сонячними полянами, зарослими різними травами, наповненими п'янким ароматом нектару. Очевидно, багатство медоносних рослин і дало підставу нашим предкам назвати цей край дзвінким українським словом — Медобори.

Вчені стверджують: Медобори — унікальний геолого-ботанічний пам'ятник, який не має аналогів в нашій країні, тому за рішенням уряду України тут створений державний природний заповідник республіканського значення.

Сучасні Медобори — справжня комора медоносних, плодово-ягідних і лікарських рослин. В місцевих околицях є ожина, малина, суниця, ростуть гриби. На узліссях зустрічаються чагарники глоду, терну, горицвіту, калини, а в долинах — звіробою, чебрецю весняного тощо. Не дивно, що і тепер в Медоборах бджільництво — одна з перспективних галузей сільського господарства.

Подільські товтри благотворно впливають на формування навколишнього клімату. Висота гряди, її розміщення відносно напрямку домінуючих вітрів, залісенність створюють тут сприятливі для людини мікрокліматичні умови, відбиваються на кількості опадів і температурному режимі. Клімат краю помірно континентальний, однак трохи більше вологий, ніж в східних областях країни. У середньому за рік тут випадає 600-680 мм опадів. Велика кількість їх припадає на теплу пору року. Середня температура повітря становить +7°C.

У Медоборах бере початок кілька річок, є невеликі озера. Про багатство гідроресурсів свідчать і численні мінеральні джерела, що використовуються для оздоровлення людей.

Живописні кутки Медоборів запрошують відпочиваючих та туристів. За надзвичайну красу вони їх назвали Подільською Швейцарією.

Провівши курс лікування в санаторії, ви отримаєте можливість пересвідчитися в чарівності Медоборів, що щедро дарують свої багатства людям.

Дещо з історії

Великі запаси цілющих сірководневих вод поблизу селища міського типу Микулинці Тербовлянського району на Тернопільщині дали підставу говорити ще тридцять років тому про можливість заснування тут курорту. Йшлося навіть про відкриття «Микулинецької Мац ести», але з різних причин добрі наміри не отримали реального втілення. І основні сірководневі джерела (вони знаходяться на околиці села Конопківка — 2 км від Микулинців) не використовувалися.

Місцеві селяни знали давно про лікувальні властивості конопківської «живої води». З покоління до покоління передавалася розповідь про те, що в 1675 р., коли микулинецьку фортецю штурмував загін турків під командуванням Ібрагима Шишмана, протягом декількох тижнів її захисники, відбиваючи атаки ворогів, своїх товаришів, які були поранені, успішно лікували джерельною водою і компресами з грязей.

Люди знали про величезні підземні багатства, про чудові властивості цілющої води, використовували їх в побуті. Але тільки на початку ХІХ ст. наступив час, коли з'явилася можливість по-справжньому випробувати лікувальну силу підземних скарбів. Новий власник микулинецького маєтку німецький поміщик барон Ян Конопка зацікавився розповідями місцевих селян, зрозумів, що на експлуатації джерел можна мати велику вигоду, запросив фахівців, що вивчили лікувальні властивості джерельних вод. За їх порадою кмітливий барон в 1825–1827 рр. побудував пансіонат.

На запрошення барона в Микулинці приїжджав відомий німецький медик Готфрід-Генріх Мосинг, котрий зробив аналізи місцевої води, а також дослідив її лікувальну дію. У 1831 р. він опублікував результати своїх досліджень, детально описавши фізико-хімічні властивості сірководневої води. Хоч в той час рівень курортної медицини ще був не високий, все ж застосування сірководневих ванн і торфогрязей допомагало в лікуванні поліартриту, радикуліту, подагри, гінекологічних захворювань. Це сприяло популяризації микулинецького пансіонату, який незабаром став популярним серед багатих пацієнтів, котрі приїжджали сюди з різних міст Австро-Угорської імперії.

Власники пансіонату запросили на роботу в ньому медиків з Австрії і Німеччини. Цей персонал осідав, обзаводився господарством і таким чином створив ціле поселення, що отримало назву Конопківка.

Під час першої світової війни пожежа знищила будівлі пансіонату, виїхали німецькі колоністи, опустіло село. Бурхливі події ХХ ст., у вирі яких знаходився наш край, відсунули на задній план проблему використання цілющих джерел. І тільки в середині 60-х рр. до неї звернулися вчені Одеського інституту курортології і фізіотерапії працівники Тернопільської обласної санепідемстанції. Першим, хто енергійно і конкретно при-

Йнявся за вивчення сірководневих джерел в селі Конопківка, був викладач Тернопільського медінституту, кандидат медичних наук В. В. Апостолок. Під його керівництвом на базі колгоспного профілакторію проведені клінічні спостереження за лікуванням захворювань периферичної нервової системи, опорно-рухового апарату. У 1967 р. з ініціативи вченого в Микулинцях була відкрита водогрязелікувальниця.

У кінці 60-х рр. виникла ідея створити санаторій. Поступово місцеві медики обґрунтували ефективність лікування сірководневою водою і торфогрязями з конопківських джерел, запропонували раціональні методики прийому процедур, добилися отримання сучасної діагностичної і лікувальної апаратури. Все це дозволило відкрити в Микулинцях обласну фізіотерапевтичну реабілітаційну лікарню на 150 ліжок. Однак мрія місцевих ентузіастів про санаторій і далі залишалася не здійсненою.

У другій половині 80-х років, коли почалася перебудова в усіх сферах суспільного життя, коли місцевим органам влади і господарникам було надано більше прав, науково обґрунтована ініціатива вчених і практиків-медиків отримала підтримку. Ряд економічно сильних сільгоспприємств Тернопільщини виділили кошти, трудові і матеріальні ресурси на спорудження санаторного комплексу. У 1989 р. на околиці Конопківки були здані в експлуатацію корпуси сучасної здравниці на п'ятсот місць. Вона розташована біля сірководневих джерел, що має велике значення для ефективного лікування.

Територія санаторію — близько 10 гектарів. Тут споруджені спальний і лікувальний корпуси з плавальним басейном, їдальнею, баром. Відкриті магазини, необхідні побутові служби, є кіноконцертний зал. Всі приміщення з'єднані критими переходами. На території санаторію прокладені тротуарні доріжки, побудовані танцювальний і спортивний майданчики, обладнані пляж, місця для рибалок, альтанки для відпочинку, змонтовані ігрові атракціони.

Лікувальний корпус спроектований і побудований відповідно до сучасних вимог. У кабінетах встановлена новітня медична техніка і апаратура. У цьому корпусі є відділення сірководневих ванн, торфогрязевий відділ, а також відділи гідропатії, сухих вуглекислих та інших лікувальних ванн, гінекологічних зрошень, парафіно-озокеритні лікування, електро- і світлолікування, підводної витяжки, душу-масажу, інгаляторій, лікувальний басейн, барокамери, зали лікувальної фізкультури, масажні кабінети.

У санаторії широко використовуються рефлексомануальна терапія, гомеопатія, клімато- і фітотерапія. До послуг пацієнтів-сучасна зубопротезна служба. Санаторій став науково-дослідною базою кафедри курортології і фізіотерапії Тернопільської медакадемії. Вчені надають працівникам і пацієнтам санаторію постійну консультативну допомогу.

Профіль санаторію

В оздоровниці можна лікувати:

- захворювання опорно-рухового апарату (деформуючі артрозоартрити, ревматоїдні артрити, обмінні поліартрити, травматичні артрити, хронічні спонділоартрити, хворобу Бехтерева);
- хвороби кісток, м'язів, сухожиль (залишкові явища переломів, остити, периостити, міозити, тендовагініти, остеохондрози);
- захворювання периферичної нервової системи (радикуліти, полірадікулонеурити, плексити, неврити);
- залишкові явища захворювань і травм центральної нервової системи;
- хвороби серцево-судинної системи (гіпертонія I ступеня, судинні неврози, хронічні тромбофлебіти, ендартеріози);
- захворювання легень, крім астматичних станів;
- гінекологічні захворювання запального характеру;
- неврози.

ПІСЛЯМОВА

Шановний читачу, от і завершено нашу подорож в 75-річне історичне минуле профспілок. Нам приємно, що Ви мали можливість принагідно ознайомитись з пам'ятками історії, культури і старовини та як турист мандрувати по мальовничій Тернопільщині. Наскільки подорож була цікавою, судити вам. Разом з тим, не зважаючи на скупість описового матеріалу, мусимо констатувати неповторність нашої Галицько-Подільської землі, а якщо Ви подорожували, то мали можливість ще й в тому переконатись.

Ідея написання цієї книги виникла не випадково. До цього спонукав не лише 75-річний ювілей міжгалузевого профспілкового об'єднання, а й необхідність підвищення авторитету профспілок, які є єдиним захисником соціально-економічних прав трудового люду, його плоттю і кров'ю, а також підготовка до виборів, активізація діяльності політиків, які черговий раз ставлять собі за мету будь-якою ціною переконати нас із вами у виборі тих чи інших кандидатів, які не завжди, як показує досвід, відповідають тим ідеалам і вимогам, які ставить трудовий люду.

Слід сказати, що профспілки причетні не лише до соціально-економічного розвитку і правового захисту, а й фізкультури і спорту, туризму, мають у своєму розпорядженні цілу мережу закладів культури і дитячих оздоровниць.

Справді, дуже багата культурно-історична спадщина України. У кожного регіону є свої пам'ятники, реліквії, традиції. Тернопільщина — не виняток в цьому плані. Пропонований нами твір розкриває мандрівничо-туристичними засобами не лише красу природи, наші традиції, а і призабуту грань нашої славетної минувшини і погляд на неї сучасника. Крім старовинних фортець – мовчазні могили, кладовища і поховання багато чого можуть розповісти... Звичайно, що в цьому короткому художньо-публіцистичному чи науково-дослідницькому нарисі-спробі далеко не все вдалося висвітлити. Ми чітко визначили завдання профспілок в соціально-економічному розвитку нашого суспільства. Потрібен час і засоби. Проте перші кроки зроблено, причому не безуспішно. Віряться, що наступні наукові розвідки в краєзнавчо-туристичній сфері відкриють нам істину про наше минуле, розставлять всі крапки над невідомками, змиють наліт ворожих нам ідеологій з історичних подій і фактів, пробудять у нас гордість за свою землю і народ.

Профспілки в даний час політично не заангажовані. В наших рядах перебувають представники і правих, і лівих, і центристів. І дуже хотілося б, щоб дане видання допомогло побачити наше життя та виборчі процеси у світлі правди, гуманізму і справедливості. На нашу думку, це

друковане видання повинно бути корисним для всіх читачів, а особливо для молодих спілчан.

Зрозуміло, соціальна конфліктність в Україні в силу відомих причин та негараздів тимчасово зростає. Аналізуючи соціально-економічну ситуацію, складається враження, що держава замість того, щоб управляти конфліктами та розв'язувати їх в позитивному для суспільства напрямку, робить все для того, щоб такий стан тривав якомога довше. Більше того, можна стверджувати, що саме держава в останні роки є головним винуватцем причин, що породжує конфлікти. Про конфлікто-творчу роль держави можна говорити виходячи з тих подій, які виникли в результаті політики реформ без достатнього їх наукового обґрунтування та підготовки.

У результаті дії цих чинників в останні роки виникали масові страйки шахтарів, учителів, трудових колективів підприємств, які змінили форми власності.

Ми здатні і повинні самі з'ясувати, хто ми такі, вивчити велич, красу і силу нашої землі, нашого родового кореня. Щойно це відбудеться, ми зрозуміємо, що всі негативи були спровоковані нашими недругами, нав'язні нашими ворожими ідеологами. Ми — нація монолітна, горда, щедра, щира, здатна на самопожертву заради ближнього. І ніхто наших переконань в цьому не похитне, бо підтверджує це наша історія, яку пишемо самі своїм життям. Автори висловлюють слова щирої подяки всім членам профспілок, хто звеличує нашу Україну, нашу землю, всім, хто веде цю кропітку, але вкрай необхідну нам і прийдешнім поколінням роботу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б. Гріхи наші. — Тернопіль: Лілея. — 1997.
2. Андрушків Б. Екологічне благополуччя та благоустрій населених пунктів — запорука здоров'я людини. — Тернопіль: Лілея. — 1996.
3. Андрушків Б. Зарваниця — святиня землі української. — Тернопіль: Підручники і посібники. — 2000. — 192 с.
4. Андрушків Б. На вістрі соціальної напруги, «Збруч», 2001.
5. Андрушків Б. Некрополі Тернопільщини, або Про що розповідають мовчазні могили.— Тернопіль: Підручники і посібники. — 1998р. — 96 с.
6. Андрушків Б. Про що співає на історичних вітрах ковила сивих козацьких могил. — Тернопіль: Джура. — 1999. — 84 с.
7. Андрушків Б., Сорока П. По той бік безодні. — Тернопіль: Підручники і посібники. — 1997.
8. Андрушків Б. Заради кращої долі, або Як обрати гідних представників до Верховної Ради України та місцевих рад. — Тернопіль, 2001.
9. Баран Г. Заліщики-Львів, 1983.
10. Богун Дам'я, отець ЧСВВ. Чудотворні ікони Матері Божої в Україні /Календар «Місіонаря». — Жовква. — 1937.
11. Ваврик Михайло, отець ЧСВВ. По василіанських монастирях. — Торонто: Видавництво і друкарня Отців Василівн. — 1958.
12. Ведуть в Зарваницю дороги /Михайлок Д., Ковальчук М., Сивак 0.1./ Тернопіль–Теребовля: Збруч. — 1985. — 25 с.
13. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється. — Львів, 1993.
14. Відомість про чудотворний образ Матері Божої в Церкві Отців Василівн у Кристинополі. — Жовква. — 1903.
15. Галицька брама. — Львів. — 1996, №10, Січень.
16. Гасай Є. Село Токи та його околиці — Тернопіль, 1993.
17. Герета Ігор. Теребовля. Шлях крізь віки. — Львів: Каменярь. 1997. 18.1. Дуда. Бучач (путівник). — Львів, 1935.
18. Глубіш Орест, отець, Шподарунок Надія. Симфонія катедрального Собору. Минуле і сучасне. — Тернопіль: Джура, 1999. — 115 с.: іл.
19. Городинський Л., Зінчишин І. Мандрівка по Теребовлі і Теребовлянщині. — Львів.
20. Данилюк.С. Повстанський записник. — Київ, 1994
21. Заплітний Євген. Глібів. Коротка історія села. — Тернопіль, 1994.
22. Зарваниця у духовному і художньому слові, спогадах і переказах. — Тернопіль. — 1993.
23. Зарваниця у духовному і художньому слові, спогадах, переказах. Уклали Бубній П., Сагайдак М. — Тернопіль, 1993.
24. Збараж і його околиці в спогадах емігрантів. Упорядник Гриб В., Матейко Р., Мельничук Б. —Тернопіль, 1993.
25. Історія міст і сіл України. Тернопільська область.— К., 1973.

26. Історія Українського війська у 12 випусках. Під редакцією І. Тиктора.
27. Календар товариства «Просвіта» на 1912 рік — Львів, 1911. Каменяр, 1998.
28. Козова і околиці в спогадах емігрантів. Упорядник Б. Проник. — Тернопіль, 1992.
29. Куликівський Андрій. Вони прославили Рідну землю // Тербовлянщина. — 1999. — Випуск І.
30. Літературний збірник. — Львів: Видання Галицько-Руської Матиці, 1870.
31. Літопис Борщівщини. — Борщів — 1991/1997, вин 1-3.
32. Мазурчук А. Спогади про Антонівську республіку УПА — Дубно. — 1995. Копія рукопису 20 листків друкарського шрифту.
33. Матейко Роман, Мельничук Богдан. Военними дорогами синів Галичини. Українські Січові Стрільці на Тернопільщині — Тернопіль, 1991.
34. Мельник Андрій. Зарваниця. — Рогатин. — 1926. — 82 с.
35. Наливайко. Золотий Потік. (Путівник) — Тернопіль. 1994.
36. Підгаєцька земля (історико-мемуарний збірник) — Торонто, 1994.
37. Поселянин Е. Богоматерь. Полное иллюстрированное описание ея земной жизни й посвящениях ея имени чудотворных икон. — Ст.-Петербург: Книгоиздательство П. Сойкина.
38. Ріпецький С. Українське Січове Стрільцтво — Львів, 1995.
39. Савчук В. Літопис Бережанської землі — 1994.
40. Сіреджук П. Першовитоки (нариси історії Заліщанщини від найдавніших часів до наших днів) — К., 1994.
41. Ступка М. Над тихим Серетом (історія с. Чернихова) — Нью-Йорк, 1983
42. Тальберг Н. Пространний місяцеслов руських святих й краткия сведения о чудотворних иконах Божіеи Матери. — Джоданвіл Н.И.: Типографія преп. Иова Почаевского, 1951.
43. Хойнацький А., прот. Историческое сказаніе о Святой Чудотворной Иконі Почаевської Божіеи Матери. Душеполезное Чтеніе. — Почаїв, — 1872.
44. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Антонівці.
45. Чернихівський. Г. Кременець. // Наука і суспільство. — № 1, 1989.
46. Чернихівський. Г. Крем'яничина — Кременець, 1992.
47. Чорна О. Тінь Антоновець, газета «Ровесник», № 39, 1990.
48. Чорпіта Яромир. Чортків. Історико-краєзнавчий нарис — К., 1992.
49. Шувалов. О. Про що розповідає некрополь — К., 1992.
50. Щурат Василь. Краснопушчанська легенда з ЧСВВ. — 1926.

ЗМІСТ

МАРШ ПРОФСПЛОК	4
ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧІВ ГОЛОВИ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОФСПЛОК УКРАЇНИ, АКАДЕМІКА О. М. СТОЯНА	5
НАПУТНЄ СЛОВО ГОЛОВИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ПРОФСПЛОК	14
РОЗДІЛ I. НА СТОРОЖІ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ТРУДОВОГО ЛЮДУ	25
1.1. ПРО РОЗВИТОК РОБІТНИЧОГО ТА ПРОФСПЛКОВОГО РУХУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ	25
1.2. ХРОНОЛОГІЯ РОБІТНИЧО-ПРОФСПЛКОВОГО РУХУ (1919 — 1939 pp.)	63
1.3. ЖИВОТОКИ ДЗВІНКО Б'ЮТЬ, АБО ЩЕ ПЛЮС СОРОК РОКІВ З БІОГРАФІЇ	78
1.4. ДІЯЛЬНІСТЬ ОБЛАСНОЇ РАДИ ПРОФСПЛОК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	93
1.5. ВІДОМОСТІ ПРО МІЖНАРОДНУ КОНФЕДЕРАЦІЮ ВІЛЬНИХ ПРОФСПЛОК	97
1.6. ГАЛУЗЕВІ ПРОФОБ'ЄДНАННЯ, НА ПЕРЕКЛИЧКУ!	106
1.7. АЛЬТЕРНАТИВИ СОЦІАЛЬНОМУ ПАРТНЕРСТВУ НЕМАЄ	147
1.8. ВИДИ І ФОРМИ АКЦІЙ ПРОТЕСТУ. ПОРЯДОК ЇХ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ	153
1.9. ЮРИДИЧНИЙ КОМЕНТАР, ПОРАДИ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПИТАНЬ АКЦІЙ ПРОТЕСТУ ТА КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ	158
1.10. СПОРТИВНА СЛАВА ПРОФСПЛОК	160
1.11. ТУТ ТВОРЧИЙ ХИСТ ГАРТУЮТЬ, НОВАТОРСЬКУ ДУМКУ ГОСТРЯТЬ, КОМФОРТ СТВОРЮЮТЬ, ЦІКАВУ МАНДРІВКУ ПРОПОНУЮТЬ	171
РОЗДІЛ II. ПРОФСПЛІКИ — ЗА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА ТРАДИЦІЙ НАРОДУ	181
2.1. У НАС Є КИМ І ЧИМ ПИШАТИСЯ	181
2.2. НАЙБІЛЬШ ЗАГАЛЬНА КРАСЗНАВЧО-ІСТОРИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ	187
2.3. ОКРЕМІ ВІДОМОСТІ ПРО РАЙОНИ ОБЛАСТІ	195
2.4. КАРТОГРАФІЯ ЯК ЗАСІБ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЕКОНОМІКО- ГЕОГРАФІЧНИХ, ПРИРОДНИХ ТА ІНШИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ	204

РОЗДІЛ ІІІ. ПРОФСПІЛКИ І ДУХОВНІСТЬ. ГОВОРИТЬ КАМІННЯ, Й ВІДЛУННЯ ДЗВІНКЕ В БАНЯХ ЗОЛОЧЕНИХ І СРІБНИХ ДО ПРИЙДЕШНІХ ПОКОЛІНЬ ПРОМОВЛЯЄ	226
3.1. МАТЕРІАЛЬНА КРАСА ДУХОВНОСТІ НА ТЕРНОПІЛЛІ	226
РОЗДІЛ ІV. СПІЛЧАНЦІ СВЯТО БЕРЕЖУТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО ПРЕДКІВ. ПРО ЩО РОЗПОВІДАЮТЬ МОВЧАЗНІ МОГИЛИ	256
4.1. НА СТОРОЖІ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПРИМНОЖЕННЯ РИТУАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ	256
4.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОХОВАНЬ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ	258
ДОДАТКИ	329
ПІСЛЯМОВА	347
ЛІТЕРАТУРА	349

Керівник авторського проекту — кандидат філософських наук

П. М. Слободян

**За редакцією заслуженого діяча науки і техніки,
доктора економічних наук, професора *Б. М. Андрушківа*
та кандидата історичних наук *М. Л. Головка***

Автори: *П. В. Пашиник, Г. А. Рудакевич, О. І. Свириденко,
М. М. Марчуж, Н. М. Моховик, Л. П. Мацюк,
Л. Т. Байбара, М. І. Житник, І. С. Моткалюк,
Р. Г. Погайдак, Н. І. Дем'янчик, Н. Б. Кирич,
В. Я. Брич, О. Б. Андрушків, О. М. Бородюк,
В. М. Кіцак*

Рецензенти: проф., д-р економічних наук, академік *Є. В. Савельєв*;
канд. істор. наук, проф. *Б. Д. Лановик*

Редактор *Н. М. Моховик*

Художнє оформлення: *Р. Г. Погайдак, М. Я. Пилипович*

Картографічний матеріал: *В. М. Стефанів — РПЦ «Галс»*

Підписано до друку 15 09. 2001. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Друк офсетний. 22 ум. др. арк., 18,5 обл.-вид. арк. Тираж 500. Замовлення №01–257

Редакція газети «Підручники і посібники». Свідоцтво ТР №189 від 10.01.96.
46006, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6-а. Тел. 8-(0352)-43-15-15, 8-(0352)-43-10-21,
8-(0352)-43-10-31